

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (28)

Чернігів 2026

УДК 34(051)(477)
Н34
DOI 10.32755/şjlaw.2026.02

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 6 від 27 квітня 2026 р.).

Н34 **Науковий** вісник Сіверщини. Серія: Право : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернівці : ПАУ, 2026. № 2 (28). 334 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, що висвітлюють актуальні питання міжнародного, адміністративного, фінансового та інформаційного права, а також актуальні проблеми кримінального та кримінально-виконавчого права.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: Ніщима Світлана Олексіївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач аспірантури (ад'юнктури) та докторантури Пенітенціарної академії України (Україна).

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Пузирний Вячеслав Феодосійович, доктор юридичних наук, професор, проректор Пенітенціарної академії України (Україна).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Банах Сергій Володимирович, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна);

Гречанюк Сергій Костянтинівич, доктор юридичних наук, професор, ректор Пенітенціарної академії України (Україна);

Зливко Станіслав Володимирович, доктор юридичних наук, професор, проректор Пенітенціарної академії України (Україна);

Москалюк Надія Богданівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності Західноукраїнського національного університету (Україна);

Пузирьов Михайло Сергійович, доктор юридичних наук, старший дослідник, начальник кафедри правових дисциплін Навчально-наукового інституту роботи з персоналом Національної академії Національної гвардії України (Україна);

Markina Anna, доктор філософії, науковий співробітник з кримінології, факультет соціальних наук, юридичний факультет, Тартуський університет (Естонія);

Slade Gavin, PhD, доцент кафедри соціології та антропології факультету природничих та гуманітарних наук Університету імені Назарбаєва (Казахстан).

ВІДПОВІДАЛЬНІ СЕКРЕТАРІ:

Денисенко Катерина Вікторівна, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри адміністративного та конституційного права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України (Україна);

Пузиревський Максим Вячеславович, доктор філософії з права, доцент кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України (Україна).

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (28)

Chernihiv 2026

UDC 34(051)(477)
DOI 10.32755/sjlaw.2026.02

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 6 on April 27, 2026).

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law : Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv : PAU, 2026. № 2 (28). 334 p.

This issue of the journal Scientific Bulletin of Sivershchyna. Series: Law features articles highlighting current issues in international, administrative, financial, and information law, as well as topical problems of criminal and executive criminal law.

The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational institutions.

UDC 34(051)(477)

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna Svitlana*, Doctor of Law, Professor, Head of Postgraduate Studies (Adjuncture) and Doctoral Studies at the Penitentiary Academy of Ukraine (Ukraine).

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Puzyrnyi Vyacheslav*, Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the Penitentiary Academy of Ukraine (Ukraine).

EDITORIAL BOARD:

Banakh Serhiy, Doctor of Law, Professor, Dean of the Faculty of Law, West Ukrainian National University (Ukraine);

Hrechaniyuk Serhiy, Doctor of Law, Professor, Rector of the Penitentiary Academy of Ukraine (Ukraine);

Zlyvko Stanislav, Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the Penitentiary Academy of Ukraine (Ukraine);

Moscaliuk Nadiya, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Security and Law Enforcement, Western Ukrainian National University (Ukraine);

Puzyrov Mykhailo, Doctor of Law, Senior Researcher, Head of the Department of Legal Disciplines at the Educational and Scientific Institute for Personnel Management of the National Academy of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

Markina Anna, Doctor's Degree, Research Fellow of Criminology, Faculty of Social Sciences, School of Law, University of Tartu (Estonia);

Slade Gavin, PhD, Associate Professor, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Natural Sciences and Humanities, Nazarbayev University (Kazakhstan).

RESPONSIBLE SECRETARIES OF EDITORIAL BOARD:

Denysenko Kateryna, Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Constitutional Law, Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine (Ukraine);

Puzyrevskiy Maksym, Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Enforcement and Criminal Law, Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine (Ukraine).

ЗМІСТ

<i>Аніщенко В. О., Олефір Л. І., Євсеєнков Т. В.</i> Гендерна рівність та захист прав ЛГБТКІ+ осіб у пенітенціарній системі України: нормативні проблеми та міжнародні стандарти	9
<i>Богатирьов І. Г., Явтушенко А. М., Буряк К. М.</i> Інституціональні підходи до нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України.....	24
<i>Боднар І. В., Пузиревський М. В., Макаренко О. В.</i> Відповідність національного законодавства міжнародним стандартам у сфері застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї при припиненні протиправних дій засуджених.....	38
<i>Дмитрик О. О., Котенко А. М., Маринів Н. А.</i> Фіскальна прозорість та банківська таємниця (на прикладі реалізації програми «Національний кешбек»)	50
<i>Доній Н. Є.</i> Правове регулювання послуг каршерінгу: аналіз <i>acquis communautaire</i> ЄС та законодавства України.....	69
<i>Івашко С. В.</i> Принципи запобігання вчиненню корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України....	84
<i>Карапиш Б. В.</i> Правове забезпечення реалізації відносин майнового найму у фермерських господарствах України.....	98
<i>Касьяненко Л. М., Вербіцький А. С.</i> Фінансовий контроль за дотриманням бюджетного законодавства.....	109
<i>Кирда В. В.</i> Поняття, ознаки та види військових адміністративних правопорушень	120
<i>Красковський Є. М.</i> Еволюція наукових досліджень заходів безпеки в пенітенціарній системі України у 2020–2025 роках.....	135
<i>Крупко Я. М.</i> Особливості фінансово-правового забезпечення діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України	151
<i>Леоненко О. А.</i> Проблеми адаптації норм про застосування сили персоналом ДКВС України до статусу військовополонених за міжнародним гуманітарним правом.....	163

Лифар В. В. Об'єкт та предмет фінансових правовідносин щодо обігу цінних паперів	179
Мирошниченко Ю. М. Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні: інформаційна диференціація об'єктів та межі процесуального режиму	192
Міден Е. Л. Боротьба з мобінгом у системі Державної кримінально-виконавчої служби України через внесення змін до колективних договорів	204
Останчук Л. Г. Інформаційно-аналітичні та алгоритмічні інструменти оцінки ризиків: порівняльна характеристика	215
Пекарчук В. М., Петровська Ю. М., Попружна А. В. Міжнародні антидискримінаційні стандарти в практиці ЄСПЛ: проблеми адаптації в Україні	231
Пожарова О. В. Становлення і розвиток законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі	244
Покришень Д. А. Правові засади та перспективи використання штучного інтелекту у системі підготовки персоналу ДКВС України.....	255
Пузирна Н. С. Адміністративна діяльність інституту бізнес-омбудсмена в Україні.....	266
Самофалов Л. П., Самофалова К. О. Поняття та ознаки правомірної поведінки у сучасній юриспруденції.....	276
Шершенькова В. А. Розслідування злочинів, передбачених ст. ст. 402, 403 Кримінального кодексу України (непокора і невиконання наказу).....	287
Шестак Л. В. Проблеми правового регулювання адміністративної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 172-14 КУПАП)	299
Яськів Б. А. Проблемні питання нотаріального посвідчення договорів щодо земельних ділянок	312
Denysenko K., Kyselyov D. Some peculiarities of the functioning of the State Criminal-Executive Service of Ukraine under contemporary security challenges	324

CONTENT

<i>Anishchenko V., Olefir L., Yevseienkov T.</i> Gender equality and protection of the rights of LGBTQI+ persons in the penitentiary system of Ukraine: regulatory issues and international standards	9
<i>Bogatyrov I., Yavtushenko A., Buriak K.</i> Institutional approaches to a new model of the penitentiary system during the period of Ukraine's reconstruction	24
<i>Bodnar I., Puzyrevskiy M., Makarenko O.</i> Compliance of national legislation with international standards in the use of physical force, special means, and firearms in suppressing illegal actions by convicts	38
<i>Dmytryk O., Kotenko A., Maryniv N.</i> Fiscal transparency and banking secrecy (a case study of the implementation of the "National Cashback" program)	50
<i>Donii N.</i> Legal regulation of car sharing services: comparative analysis of the EU <i>acquis communautaire</i> and the legislation of Ukraine	69
<i>Ivashko S.</i> Principles of preventing corruption-related offenses in the penitentiary system of Ukraine	84
<i>Karapysh B.</i> Legal support for the implementation of property lease relations in farming enterprises of Ukraine	98
<i>Kasianenko L., Verbitskiy A.</i> Financial control for compliance with budgetary legislation	109
<i>Kyrda V.</i> Definition, characteristics and types of military administrative offenses	120
<i>Kraskovskiy Ye.</i> Evolution of scientific research on security measures in the penitentiary system of Ukraine in 2020–2025	135
<i>Krupko Ya.</i> Features of financial and legal support for the activities of bodies and institutions of the State Criminal-Executive Service of Ukraine	151
<i>Leonenko O.</i> Problems of adapting norms on the use of force by personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine to the status of prisoners of war under international humanitarian law ...	163

<i>Lyfar V.</i> Object and subject of financial legal relations concerning the circulation of securities	179
<i>Myroshnychenko Yu.</i> Obtaining samples for forensic examination in criminal proceedings: information differentiation of objects and boundaries of the procedural regime	192
<i>Miden E.</i> Combating mobbing in the system of the State Criminal-Executive Service of Ukraine through amendments to collective agreements.....	204
<i>Ostapchuk L.</i> Information-analytical and algorithmic risk assessment tools: a comparative analysis.....	215
<i>Pekarchuk V., Petrovska Y., Popruzhna A.</i> International anti-discrimination standards in the European Court of Human Rights Practice: problems of adaptation in Ukraine	231
<i>Pozharova O.</i> Formation and development of legislation about safety and health of workers at work	244
<i>Pokryshen D.</i> Legal foundations and prospects for the use of artificial intelligence in training of the personnel of the SCES of Ukraine	255
<i>Puzyrna N.</i> Administrative activities of the Business Ombudsman institute in Ukraine	266
<i>Samofalov L., Samofalova K.</i> The concept and characteristics of lawful behavior in contemporary jurisprudence	276
<i>Shershenkova V.</i> Investigation of the crimes provided for in art. art. 402, 403 of the Criminal Code of Ukraine (disobedience and failure to comply with an order).....	287
<i>Shestak L.</i> Problems of legal regulation of administrative responsibility for abuse of power by a military service personnel (art. 172-14 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses)	299
<i>Yaskiv B.</i> Problematic issues of notarial certification of contracts on land plots	312
<i>Denysenko K., Kyselyov D.</i> Some peculiarities of the functioning of the State Criminal-Executive Service of Ukraine under contemporary security challenges	324

УДК 316.346.2+316.367.7/342.72/.73]:343.82

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.009

Аніщенко В. О.,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5062-378;

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Євсєєнков Т. В.,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0801-3490

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛГБТКІ+ ОСІБ У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНІ ПРОБЛЕМИ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

У статті аналізується проблема забезпечення гендерної рівності та недискримінації в системі виконання покарань України з акцентом на становище жінок, чоловіків-опікунів та ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи. Показано суперечність між конституційно проголошеним принципом рівності та реальною практикою функціонування пенітенціарної системи, приділено увагу гендерно асиметричному характеру ст. 83 КК України та відсутності спеціальних норм щодо ЛГБТКІ+ осіб у відомчих актах ДКВС України. Авторами обґрунтовано наявність проблемних питань у сфері дотримання прав засуджених ЛГБТКІ+, які мають системний характер.

Ключові слова: *місця несвободи, права людини, протидія насильству, міжнародні стандарти, гендерна рівність, недискримінація, засуджені, пенітенціарна система, захист від катувань, медичне забезпечення.*

© Аніщенко В. О., Олефір Л. І., Євсєєнков Т. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

Постановка проблеми. Незважаючи на конституційні гарантії рівності та недискримінації, закріплені у статтях 21 та 24 Конституції України, практика функціонування національної пенітенціарної системи демонструє значні прогалини у забезпеченні прав різних категорій ув'язнених. Система виконання покарань історично орієнтувалася на уніфіковану модель «стандартного ув'язненого», що не враховує різноманіття соціальних, гендерних та медичних потреб осіб, позбавлених волі. Як наслідок, формально рівні права реалізуються нерівною мірою для жінок, чоловіків-опікунів та представників ЛГБТКІ+ спільноти.

Окремі законодавчі норми, зокрема ст. 83 Кримінального кодексу України, що передбачає можливість звільнення від відбування покарання винятково для вагітних жінок та матерів з дітьми до трьох років, мають очевидний гендерно асиметричний характер. Вони не забезпечують рівного статусу для чоловіків, які є єдиними опікунами дітей, та суперечать сучасним підходам до розуміння батьківства й принципу найкращих інтересів дитини.

Паралельно із цим відсутня нормативна база щодо захисту прав ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи. Правила внутрішнього розпорядку УВП та СІЗО, а також Закон України «Про попереднє ув'язнення» не містять спеціальних процедур розміщення, гарантій безпеки, механізмів запобігання насильству чи доступу до медичних послуг, включно з гормональною терапією для трансгендерних осіб. Це призводить до високого рівня стигматизації, ризиків насильства, ізоляції під приводом «захисту» та порушення міжнародних стандартів поводження з ув'язненими.

Таким чином, проблему становить системна невідповідність української пенітенціарної системи міжнародним стандартам прав людини, а також відсутність гендерно нейтрального, недискримінаційного та інклюзивного підходу до захисту прав ув'язнених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення прав ув'язнених та гендерної рівності в пенітенціарній системі активно досліджується як українськими,

так і міжнародними науковцями, правозахисними організаціями та інституціями ООН і Ради Європи.

Метою статті є комплексний аналіз гендерної рівності та недискримінації у системі виконання покарань України, виявлення нормативних та практичних прогалин у забезпеченні прав жінок, чоловіків-опікунів та ЛГБТКІ+ осіб, а також формування обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та адміністративних процедур відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Виклад основного матеріалу. Конституція України визначає рівність громадян однією з ключових засад правового порядку держави. Так, відповідно до ст. 24 Конституції «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом», а жодні привілеї чи обмеження не можуть встановлюватися за ознаками статі, раси, етнічного чи соціального походження, політичних переконань, релігії та інших характеристик [1]. Це конституційне положення формує загальну нормативну рамку, яка має застосовуватися в усіх сферах суспільних відносин, зокрема й у діяльності органів та установ виконання покарань.

Утім, як свідчить аналіз чинної практики функціонування пенітенціарної системи, забезпечення гендерної рівності на рівні реальної імплементації залишається фрагментарним. Формально задекларовані гарантії не завжди доповнюються чіткими, деталізованими та обов'язковими для виконання алгоритмами дій персоналу. Відсутність спеціального нормативного регулювання щодо захисту прав вразливих категорій засуджених, зокрема ЛГБТКІ+ спільноти, сприяє суб'єктивному підходу та різночитанню норм.

Як наслідок, такий стан справ призводить до порушень основоположних положень Конституції України, визначених у ст. 21: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи є невідчужуваними та непорушними».

Особливо це стосується так званих «закритих систем», до яких належать слідчі ізолятори, ізолятори тимчасового тримання та виправні колонії. У таких умовах, як підкреслюють дослідники, ризики порушення прав людини зростають

експоненційно через обмеженість зовнішнього контролю, залежність ув'язнених від адміністрації та відсутність належних механізмів захисту своїх прав.

З точки зору прав людини принцип гендерної рівності в місцях несвободи має означати не лише утримання від дискримінаційних дій, а й створення спеціальних умов для тих груп, які перебувають у вразливому становищі. Це відповідає міжнародній доктрині «рівності можливостей» та «позитивних зобов'язань держави».

Україна відповідно до міжнародних стандартів захисту прав жінок і дітей передбачила можливість створення будинків дитини при жіночих колоніях. Такі будинки забезпечують можливість спільного проживання матері з дитиною до досягнення останньою трирічного віку. Практика доводить, що така модель сприяє: збереженню психологічного зв'язку між матір'ю та дитиною; запобіганню ранній інституціоналізації дітей; забезпеченню належного догляду та медичного супроводу; зниженню ризиків девіантної поведінки дітей у майбутньому; набуття матір'ю навичок комунікування з дитиною; збереження соціальних зв'язків між матір'ю та дитиною.

Наявність таких будинків є прикладом імплементації Україною міжнародних рекомендацій, зокрема Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі), які наголошують на необхідності захисту вагітних жінок та матерів з малолітніми дітьми [2].

Водночас слід зазначити, що хоча будинки дитини є важливим гуманістичним компонентом пенітенціарної політики, вони охоплюють винятково жінок. Це підводить до питання нормативної асиметрії українського кримінального законодавства.

Стаття 83 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає можливість звільнення вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, від відбування покарання [3]. Така норма спрямована на захист материнства і, безумовно, є значущою з позиції соціальної політики. Проте юридичний аналіз демонструє, що норма має чітко виражений

гендерний характер, який не враховує сучасних підходів до розуміння батьківства, не відповідає принципам недискримінації, не забезпечує важливі інтереси дитини, якщо її єдиним близьким родичем є батько.

Закон не передбачає аналогічних підстав звільнення для чоловіків, які можуть бути: єдиними опікунами дитини; батьками, які самостійно здійснюють догляд; біологічними батьками, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Така норма фактично закріплює стереотип про те, що піклування про малолітню дитину – винятково материнська функція, що суперечить принципам рівності, закріпленим у Конституції України.

У міжнародній практиці (Канада, Норвегія, Ісландія, Німеччина) питання звільнення від покарання вирішується безвідносно до статі, зважаючи на *фактичний статус особи як основного піклувальника дитини*. Тому ст. 83 КК України потребує доктринального перегляду та внесення змін, що стосуються гендерної нейтральності.

Окремо слід звернути увагу на законодавче врегулювання щодо гендерної захищеності такої категорії суспільства, як особи ЛГБТКІ+. Особливо коли вони стають суб'єктами пенітенціарної системи.

У місцях несвободи ЛГБТКІ+ особи нерідко опиняються в умовах найвищого рівня стигматизації. На це впливають: відсутність спеціальних норм щодо їх розміщення; загроза фізичного та сексуального насильства; упереджене ставлення частини пенітенціарного персоналу; побоювання самих ув'язнених заявляти про свою ідентичність; відсутність доступу до спеціалізованих медичних послуг (зокрема, гормональної терапії для трансгендерних людей).

Відомчі нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), не містять норм, які визначали б порядок роботи з ЛГБТКІ+ ув'язненими, що призводить до практики «вільного трактування», де рішення ухвалюються адміністрацією без нормативної основи.

Проблема відсутності нормативних актів, які регулювали б статус ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи, має низку практичних наслідків.

По-перше, персонал установ часто не володіє знаннями щодо особливостей роботи з цією категорією, що призводить до випадків дискримінаційних висловлювань та упередженого ставлення.

По-друге, відсутність правил розміщення призводить до того, що трансгендерні особи утримуються у місцях, які не відповідають їхній гендерній ідентичності. Це створює підвищений ризик насильства з боку інших ув'язнених та їх стигматизації. Нерідко застосовуються так звані «заходи безпеки», які забезпечуються одиночним триманням і тривалою ізоляцією таких осіб від загальної маси ув'язнених, що, хоч і має на меті захист, фактично перетворюється на певне катування, яке шкодить психічному здоров'ю та порушує стандарти гуманного поводження.

По-третє, трансгендерні особи позбавлені можливості отримувати необхідне медичне забезпечення, зокрема доступ до гормональної терапії. Міжнародні стандарти, зокрема Правила Нельсона Манделі, прямо вимагають забезпечення засуджених тими медичними послугами, які доступні на волі [4, с. 40]. В Україні такі послуги фактично недоступні, що може призводити до погіршення фізичного і психічного стану, депресивних розладів та підвищення ризику суїцидальності.

Особливо складним є становище чоловіків, які належать до ЛГБТКІ+ спільноти. Поєднання дискримінації за ознакою статі та сексуальної чи гендерної ідентичності формує подвійний рівень вразливості. У міжнародній практиці для таких осіб передбачаються окремі заходи захисту, однак в Україні вони фактично відсутні.

Чоловіки-геї, бісексуальні чоловіки і трансгендерні чоловіки нерідко стикаються з прихованою або відкритою стигматизацією, ризиком вербальних образ і приниження з боку інших ув'язнених, вимушеною самоізоляцією через страх розкриття орієнтації чи гендерної ідентичності. Часто адміністрація установ не має ані спеціальних протоколів

поводження з такими особами, ані підготовленого персоналу, здатного належним чином реагувати на їхні потреби.

Особливо гострою проблемою є відсутність належних медичних та психологічних послуг, у тому числі чутливих до питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, що посилює психологічне навантаження та ризики для здоров'я таких ув'язнених.

Ці практики суперечать як Конституції України, так і міжнародним стандартам у сфері прав людини, серед яких Європейські тюремні правила, Стамбульський протокол та рекомендації Комітету ООН проти катувань. Також вони порушують *Йоганнесбурзькі принципи* щодо забезпечення безпеки ув'язнених, які підкреслюють необхідність індивідуалізованого підходу до вразливих осіб.

Оновлені Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) є ключовим міжнародним документом, який визначає стандарти гуманного ставлення до людей у місцях несвободи. Вони передбачають, що:

- всі ув'язнені повинні мати доступ до якісної медичної допомоги;
- медична допомога не може бути гіршою за ту, що надається у громаді;
- медичні потреби вразливих груп мають бути враховані;
- категорично заборонено застосовувати ізоляцію тривалий час як засіб «захисту» вразливих груп;
- адміністрація установ повинна не лише реагувати на насильство, а й запобігати йому.

Важливо, що у Правилах Мандели окремо вказано на необхідність приділяти особливу увагу потребам жінок, трансгендерних осіб і людей, що зазнають дискримінації на підставі сексуальної орієнтації [2].

Європейські тюремні правила (Recommendation Rec (2006)2) встановлюють принцип, згідно з яким: «особи, що належать до вразливих груп, мають отримувати додаткові гарантії захисту та підтримку, необхідну для запобігання їхній віктимізації».

Також зазначається, що під час розміщення ув'язнених слід враховувати їх гендерну ідентичність, сексуальну орієнтацію, ризики насильства, медичні потреби, психологічний стан.

У низці рішень ЄСПЛ (наприклад, *X v. Turkey, Identoba v. Georgia*) Суд визнав, що держава має позитивний обов'язок захищати ЛГБТКІ+ осіб від насильства, у тому числі у місцях несвободи.

У багатьох країнах світу напрацьовано ефективні підходи до забезпечення прав вразливих груп ув'язнених. Наприклад, у Канаді, Великій Британії, Нідерландах. У цих державах трансгендерних осіб розміщують відповідно до їх самовизначеної гендерної ідентичності. У більшості випадків допускається продовження гормональної терапії, а установи зобов'язані забезпечити доступ до психологічної підтримки. У низці штатів США діють спеціальні *LGBT housing units*, створені для забезпечення безпеки засуджених, які зазнають підвищених ризиків насильства. У Німеччині, Норвегії та Ісландії ключовим критерієм звільнення від покарання або пом'якшення режиму утримання є статус особи як основного опікуна дитини незалежно від статі. Таким чином, уникнуто дискримінації, подібної до тієї, що існує в нашому кримінальному законодавстві (ст. 83 КК України).

Аналіз національного законодавства свідчить про те, що чинні нормативно-правові акти не містять прямих положень щодо ЛГБТКІ+ осіб у місцях несвободи. У системі виконання покарань відсутні протоколи безпечного та належного розміщення трансгендерних людей, а стаття 83 КК України має гендерно асиметричний характер, що суперечить принципу рівності. Крім того, не передбачено спеціальних процедур захисту від насильства, вчиненого з мотивів ненависті, а медичні послуги в установах виконання покарань не відповідають міжнародним стандартам. Сукупність цих проблем засвідчує глибоку системну невідповідність української пенітенціарної системи сучасним вимогам у сфері прав людини.

Гендерна рівність у системі виконання покарань має розглядатися не лише як формально-правова рівність доступу

до прав і гарантій, а й як реальна здатність особи користуватися своїми правами без дискримінації. У сучасній теорії прав людини це відповідає концепції *substantive equality* (сутнісної рівності), яка виходить за межі декларативної заборони дискримінації й зосереджується на фактичних умовах життя конкретної групи.

Сучасні дослідження вказують, що гендерна нерівність у пенітенціарній системі проявляється у трьох основних площинах:

Нерівність доступу до соціальних гарантій – спеціальні заходи підтримки стосуються лише жінок (будинки дитини, звільнення за ст. 83 КК України).

Нерівність захисту від насильства та шкідливих умов утримання – відсутні механізми захисту для чоловіків-опікунів, трансгендерних осіб, ЛГБТКІ+ спільноти.

Нерівність, обумовлена стереотипами персоналу, – традиційні уявлення про ролі чоловіка й жінки ускладнюють об'єктивне застосування норм.

Система виконання покарань в Україні історично була сформована з орієнтацією на єдину модель «стандартного ув'язненого», що фактично не враховує різноманіття потреб різних груп. Хоча за замовчуванням такою моделлю часто вважається дорослий чоловік, це не означає, що система повною мірою забезпечує його права: окремі сфери, зокрема піклування про дитину, підтримання сімейних зв'язків чи гнучкі режими утримання, залишаються недостатньо розвиненими.

Водночас така уніфікована модель ще більшою мірою не враховує специфічні потреби жінок, ЛГБТКІ+ осіб та інших вразливих категорій, для яких відсутні адаптовані стандарти безпеки, медичної допомоги й соціальної підтримки. Це призводить до системної нерівності та різного рівня доступу до гарантій, передбачених законодавством і міжнародними стандартами.

Стаття 83 КК України, що передбачає звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, є прикладом раніше сформованої соціально-політичної доктрини, у якій головним піклувальником про дитину вважається жінка. Такий підхід

суперечить принципу гендерної рівності, закріпленому в Конституції; ігнорує факт, що чоловік може бути єдиним опікуном; не відповідає «найкращим інтересам дитини», визначеним Конвенцією ООН про права дитини; не враховує сучасні моделі сім'ї.

Таким чином, формально спрямована на посилений захист материнства норма де-факто порушує права чоловіків-опікунів, адже відсутність аналогічної норми для них позбавляє дитину права на належний догляд з боку свого основного піклувальника. Ця колізія створює ситуацію, коли права матері й чоловіка-опікуна не є рівними, попри вимогу рівності, закріплену в Конституції України.

Окрема проблема – неналежний доступ до медичних послуг, що згідно зі стандартами Європейського комітету із запобігання катуванням (СРТ) є однією з критичних зон прав людини в місцях несвободи. Недостатній рівень медичного обслуговування впливає на всі категорії ув'язнених, однак найбільш гостро – на жінок і ЛГБТКІ+ осіб.

Жінки частіше потребують медичних послуг, пов'язаних з репродуктивним здоров'ям, гінекологічними станами, наслідками насильства тощо.

Для трансгендерних осіб ключовими потребами є безперешкодний доступ до гормональної терапії та консультацій ендокринолога, належна підтримка психічного здоров'я, а також забезпечення медичної допомоги відповідно до затверджених міжнародних протоколів.

В Україні жоден нормативний акт не гарантує продовження гормональної терапії для осіб, які вже отримували її на волі. Це порушує не лише Правила Нельсона Манделі, але й загальні стандарти права на охорону здоров'я. Крім того, відсутність медичного забезпечення інколи призводить до неконтрольованих спроб ув'язнених самостійно отримувати або припиняти гормональне лікування, що створює значні ризики для здоров'я.

Одним із системних елементів забезпечення прав людини в пенітенціарній сфері є психологічна підтримка. Проте на практиці психологічні служби установ часто перевантажені, не

мають спеціальної підготовки щодо роботи з ЛГБТКІ+ особами, зосереджені на формальних оцінках, а не на реальній допомозі, не застосовують міжнародних методик оцінки вразливості.

Трансгендерні ув'язнені є групою з підвищеним ризиком психічних розладів, спричинених: дисфорією статі; ворожим ставленням з боку інших ув'язнених; ізоляцією; забороною або неможливістю продовжувати гормональну терапію.

У багатьох випадках ізоляція застосовується під приводом «захисту», хоча вона підвищує ризик депресивних і посттравматичних розладів, збільшує ймовірність суїцидальних намірів, порушує міжнародні стандарти заборони тривалої одиночної камери.

Одним із ключових аспектів забезпечення прав людини в пенітенціарній системі є гарантія особистої безпеки ув'язнених, що прямо передбачено у статті 10 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК), Правилами Нельсона Манделі, Європейськими тюремними правилами та практикою ЄСПЛ. Проте організаційні механізми, що діють в Україні, здебільшого не відповідають цим стандартам.

Трансгендерні та ЛГБТКІ+ особи часто потрапляють в одиночні камери або карцери під приводом захисту від агресії інших ув'язнених. Проте міжнародні стандарти чітко вказують, що ізоляція не може застосовуватися як засіб захисту від насильства, якщо є інші альтернативні механізми (розміщення в безпечних відділеннях, переведення в окремі блоки тощо).

Європейський комітет із запобігання катуванням зазначає, що тривала ізоляція призводить до погіршення психічного здоров'я, підвищення рівня тривоги й депресії, суїцидальних думок, руйнування соціальних навичок, знеособлення людини.

В умовах українських установ ізоляція часто не є тимчасовим заходом, а перетворюється на довготривалу практику, що суперечить як Правилам Манделі, так і ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. За відсутності чітких процедур реагування факти насильства щодо ЛГБТКІ+ осіб та жінок (у тому числі сексуального) нерідко замовчуються, не фіксуються в журналах подій, не передаються до органів досудового розслідування, кваліфікуються як «конфлікти

побутового характеру», завершуються дисциплінарними стягненнями проти самої жертви. Це є прямим порушенням ст. 28 Конституції (право на повагу до гідності) та ст. 3 Конвенції ООН проти катувань. Відсутність ефективної системи повідомлення і реагування створює атмосферу безкарності, яка стимулює подальші порушення.

Працівники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є ключовою ланкою в реалізації прав людини, адже вони щодня взаємодіють з ув'язненими. Однак дослідження у сфері пенітенціарної педагогіки України показують, що: персонал орієнтується на власні уявлення про «норму»; рівень гендерної та культурної компетентності низький; працівники не завжди розуміють, що дискримінація належить до неприпустимих практик; відсутні механізми професійної відповідальності за упереджене ставлення. Це формує ситуацію, коли порушення прав ЛГБТКІ+ або жінок може відбуватися непомітно, під виглядом «звичайних службових процедур».

У науковій літературі та правозахисній практиці встановлено, що рівень цивілізованості та демократичності держави значною мірою визначається тим, як вона поводить себе з найбільш вразливими групами населення, зокрема з особами, позбавленими волі. Пенітенціарна система – це своєрідний «лакмусовий папірець» для виявлення справжнього, а не декларативного рівня поваги держави до прав людини.

Гендерна рівність у цьому контексті має розглядатися як індикатор рівності перед законом, тест на відповідність міжнародним стандартам прав людини, критерій гуманізації кримінально-виконавчої політики, засіб забезпечення безпеки, соціальної стабільності та ресоціалізації ув'язнених. Якщо система виконання покарань не здатна гарантувати рівність за ознаками статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, вона є неконкурентною щодо стандартів Ради Європи та Європейського Союзу. Гендерна нерівність і дискримінаційні практики в місцях несвободи мають глибокі негативні наслідки для процесу ресоціалізації осіб, що відбувають покарання.

Дискримінація, стигматизація, ізоляція та відсутність підтримки погіршують психічний стан, створюють хронічний

стрес, сприяють формуванню травматичного досвіду, збільшують ризик самогубства або самоушкодження. Психологічна дестабілізація є одним із чинників рецидиву.

Особи, які зазнали дискримінації в місцях несвободи, після звільнення втрачають довіру до держави, уникають взаємодії із соціальними службами, не звертаються за медичною або юридичною допомогою. Це формує «замкнене коло» маргіналізації.

Висновки. Для приведення української пенітенціарної системи у відповідність до європейських стандартів необхідно здійснити низку комплексних змін, а саме: 1) внести зміни до ст. 83 КК України, передбачивши можливість звільнення від покарання незалежно від статі, якщо особа є єдиним опікуном малолітньої дитини. Це забезпечить реалізацію принципу рівності, закріпленого у ст. 24 Конституції України; 2) доповнити Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Правила внутрішнього розпорядку СІЗО та Закон України «Про попереднє ув'язнення» спеціальними нормами щодо ЛГБТКІ+ осіб, що дозволить створити безпечні та недискримінаційні умови утримання ЛГБТКІ+ осіб, підвищить відповідальність адміністрацій установ та сприятиме виконанню міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) врегулювати питання медичного забезпечення трансгендерних осіб, включно з обов'язковим продовженням гормональної терапії; 4) розробити підзаконні акти, які деталізували б механізми реалізації нових норм.

Тільки за умови таких змін українська система виконання покарань зможе відповідати вимогам гуманності, демократичності та верховенства права – принципам, що становлять ядро сучасної європейської правової моделі.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями (Правила Нельсона Манделі): резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 17.12.2015 р. № 70/175.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text(дата звернення: 09.01.2026).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

4. Застосування Правил Нельсона Мандели під час чутливих з позицій прав в'язнів процедур діяльності ДКВС України : навчальний посібник / за ред. А. О. Галая. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. 108 с.

Anishchenko V.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State
Criminal and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5062-3789;

Olefir L.,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State
Criminal and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Yevseienkov T.,

Senior Lecturer of the Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State
Criminal and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0801-3490

GENDER EQUALITY AND PROTECTION OF THE RIGHTS OF LGBTQI+ PERSONS IN THE PENITENTIARY SYSTEM OF UKRAINE: REGULATORY ISSUES AND INTERNATIONAL STANDARDS

The article examines the problem of gender equality and non-discrimination in the Ukrainian penal system, focusing on the situation of women, male caregivers,

and LGBTQ+ persons in places of detention. It highlights the contradiction between the constitutionally proclaimed principle of equality and penitentiary practice, which is still based on the model of a "standard prisoner" and fails to address the specific needs of vulnerable groups. Special attention is given to the gender-asymmetric nature of Article 83 of the Criminal Code of Ukraine, which allows exemption from punishment only for mothers of young children, disregarding fathers as primary caregivers, as well as to the absence of special regulations for LGBTQ+ persons in penitentiary legislation.

The purpose of the article is to assess national legislation and practice in the light of international standards, including the Nelson Mandela Rules, the European Prison Rules, and the case law of the European Court of Human Rights, and to formulate proposals for aligning Ukrainian law with the principles of gender equality and non-discrimination. Drawing on international experience from Canada, EU countries, and the United States, the article substantiates the need to introduce gender-neutral grounds for parental exemption from punishment, to develop special procedures for the placement and protection of LGBTQI+ prisoners, and to ensure access to medical and psychological care, including continuity of hormone therapy for transgender persons. It concludes that these reforms are essential for Ukraine's European integration and compliance with Council of Europe and EU standards.

Key words: places of detention, human rights, counteracting violence, international standards, gender equality, non-discrimination, convicts, penitentiary system, protection from torture, medical care.

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine dated 28 June 1996 No. 254k/96-VR, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 30, Art. 141.
2. United Nations General Assembly (2015), *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)* : Resolution No. 70/175, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (accessed 9 January 2026).
3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 5 April 2001 No. 2341-III, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 25–26, Art. 131.
4. Halai, A. O. (Ed.) (2025), *Application of the Nelson Mandela Rules in sensitive situations of prison service activities of the State Criminal-Executive Service of Ukraine*, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv.

Дата першого надходження статті до видання: 13.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Богатирьов І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри

кримінально-виконавчого та кримінального права

Навчально-наукового інституту права,

правоохоронної діяльності та психології,

Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Явтушенко А. М.,

проректор Пенітенціарної академії України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0009-0008-2701-461X;

Буряк К. М.,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри економіки та
права Навчально-наукового інституту Українського державного
хіміко-технологічного університету,

Український державний університет науки і технологій,

м. Дніпро, Україна

ORCID: 0000-0001-6265-9706

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО НОВОЇ МОДЕЛІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В ПЕРІОД ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

У статті розкрито питання інституціонального переходу кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему шляхом реалізації трансформаційних процесів формування нової моделі в період відбудови України. Доведено, що цей трансформаційний процес формування нової моделі в період відбудови України є одним із пріоритетів діяльності Міністерства юстиції України. Доведено, що розв'язання вказаних проблем стане додатковим кроком на шляху до інституціонального переходу нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України.

Ключові слова: *реформування, кримінально-виконавча трансформація, пенітенціарна система, воєнний стан, виправлення, ресоціалізація, реінтеграція, матеріально-побутове, медико-санітарне забезпечення, засуджений персонал, місця несвободи.*

Постановка проблеми. Відбудова України після завершення війни створює унікальне «вікно можливостей» для глибокої трансформації і формування нової моделі пенітенціарної системи. Звичайно, інституціональні підходи Міністерства юстиції України до цього процесу мають бути спрямовані не лише на відновлення зруйнованої інфраструктури пенітенціарних закладів, а й на зміну самої парадигми функціонування системи виконання покарань відповідно до європейських стандартів і принципів прав людини.

Отже, інституціональні підходи до нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України мають комплексний характер і поєднують у собі законодавчі, організаційні, соціальні та ціннісні трансформаційні процеси, які залежать від узгоджених дій держави, суспільства та міжнародної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових статей, навчальних, навчально-методичних та інших видань показало, що проблемою інституціонального переходу пенітенціарної системи України до нової її моделі доволі активно і продуктивно займаються такі вітчизняні вчені: А. І. Богатирьов, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл, Н. І. Білак, С. К. Гречанюк, П. С. Герасим, А. П. Гусак, О. А. Гритенко, С. В. Зливко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. В. Карелін, А. В. Кирилук, В. В. Коваленко, Д. В. Колодчин, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, Ю. О. Новосад, Д. О. Пилипенко, М. С. Пузирьов, В. Ф. Пузирний, В. В. Свірець, А. Х. Степанюк, Я. В. Стрелюк, О. О. Шкута та ін.

Інституціональний підхід до формування нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України є актуальною темою і такою, що має теоретико-прикладне значення для доктрини пенітенціарного права, оскільки цей напрям не був предметом наукових досліджень, що знижує рівень пенітенціарної науки, а тому розроблення цієї теми є очевидним і своєчасним.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування необхідності дослідження інституціонального підходу до формування нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України.

А головне завдання – розроблення аргументованих пропозицій, спрямованих на втілення в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України міжнародних стандартів поводження з ув'язненими і засудженими.

Виклад основного матеріалу. Беззаперечним є той факт, що перехід національної пенітенціарної системи до європейського правового простору не може відбутися без належного наукового супроводу. Саме події на перетині ХХ–ХХІ століття в Україні, динаміка змін суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя країни, широкомасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року не могло не вплинути на парадигму функціонування кримінально-виконавчої системи України [1, с. 6].

Інституціональний підхід до формування нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України передбачає:

– не вибірковий, а наявний перехід від каральної моделі до прозорості, підконтрольної суспільству інституції. Тут варто звернути увагу на перегляд ролі пенітенціарної системи України шляхом посилення громадського контролю й на чітке розмежування функцій динамічної безпеки, контролю і нагляду та соціальної корекції засуджених в умовах ізоляції;

– формування нових нормативно-правових інститутів шляхом ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про пенітенціарну систему» та Пенітенціарного кодексу України, які мають відповідати європейським пенітенціарним стандартам поводження з ув'язненими і засудженими, розвитку альтернативних позбавленню волі покарань (пробація, відновне правосуддя), закріплення стандартів поводження з вразливими групами (неповнолітні, жінки, ветерани війни);

– децентралізацію управління пенітенціарними закладами Міністерства юстиції України, запровадження сучасного пенітенціарного менеджменту, професіоналізацію персоналу, зміну кадрової культури та етичних стандартів роботи із засудженими та ув'язненими;

– співпрацю пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України з органами місцевого самоврядування, залучення

громадських і релігійних організацій, інтеграцію пенітенціарної системи з ринком праці, освітою та системою охорони здоров'я;
– інституційну реформу всіх пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України з урахуванням строку їх існування, аудиту, гуманістичної архітектури, впровадження цифрових технологій, направлених на соціальну корекцію засуджених та динамічну безпеку засуджених і персоналу.

Серед актуальних теоретичних і практичних питань формування нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України ми виділяємо такі: 1) законодавче оновлення «терміну» переходу кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему; 2) оцінка стану медико-санітарного забезпечення засуджених у пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України; 3) аналіз умов виконання / відбування в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України кримінального покарання; 4) вплив засобів соціальної корекції на соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених.

Розв'язання вказаних проблем потребує додаткового обґрунтування, оскільки всі вони насамперед тягнуть за собою додаткові витрати держави на утримання засуджених у пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України, а з іншого боку – їх вирішення формує позитивний імідж України у світовому співтоваристві.

Досліджуючи законодавче оновлення кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему, ми поділяємо позицію вітчизняного вченого В. В. Свірця стосовно того, що оперування на рівні законодавства термінами «кримінально-виконавча система» та «пенітенціарна система», а також процес їх трансформації та сутнісних відмінностей – це проблема, якій приділено недостатньо уваги в кримінально-виконавчій науці [2, с. 167].

Поділяючи позицію вченого, ми проаналізували сучасні погляди на цю проблему. Так, з одного боку, пенітенціарна система – цілісне, функціонально-інтегральне утворення повноважних суб'єктів державного управління, місцевого самоврядування,

інститутів громадянського суспільства та їх узгоджених дій щодо забезпечення ресоціалізації засуджених [3, с. 11].

А з іншого боку, пенітенціарна система – це сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських інституцій, об'єднаних на інтегрально-функціональних засадах навколо центрального органу пенітенціарного управління, на який покладено обов'язки з вироблення та реалізації єдиної політики у сфері виконання кримінальних покарань, де всі органи й інституції взаємодіють у напрямі убезпечення суспільства шляхом ресоціалізації осіб, які відбувають або відбули кримінальні покарання [4, с. 3–7].

Досліджуючи правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні, вітчизняний учений О. Б. Пташинський зазначив, що пенітенціарна система – це сукупність взаємопов'язаних державних установ та органів виконання покарань, створених з метою виправлення і перевиховання засуджених, які здійснюють єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань відповідно до чинного законодавства [5, с. 45].

Натомість вітчизняний учений Є. М. Бодюл розглядає пенітенціарну систему як сукупність суб'єктів виконання кримінальних покарань, організаційно-правових, соціальних і громадських інститутів, що беруть участь у забезпеченні виправлення і ресоціалізації засуджених [6, с. 34].

Вітчизняний учений-пенітенціарист О. О. Шкута, досліджуючи теоретико-прикладну модель пенітенціарної системи України, дійшов висновку, що пенітенціарна система – це сукупність органів і установ, підпорядкованих центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації [7, с. 34].

Наведені нами судження вчених зайвий раз підтвердили нашу позицію, згідно з якою нова модель пенітенціарної системи в період відбудови України може прийти на зміну наявної кримінально-виконавчої системи України після того, коли остання пройде певні етапи своєї трансформації

(теоретичне, законодавче та практичне закріплення). І це дуже важливо, оскільки кожен етап потребує певного періоду часу.

Варто наголосити, що кримінально-виконавча система України набула нового змісту після 2003 року, і за цей час її трансформаційні процеси були направлені на формування й теоретичне обґрунтування переходу на новий етап – законодавчий. У цьому контексті варто виділити два проекти Закону України «Про пенітенціарну систему України» – як зазначив заступник міністра юстиції Євген Пікалов, йдеться про наповнення цього Закону новим змістом [8], а також розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року щодо схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [9].

Розробники вказаного документа мали б розуміти, що без трансформаційних процесів реформувати кримінально-виконавчу систему в пенітенціарну систему взагалі неможливо, оскільки на рівні теорії доктрини пенітенціарного права вона існує, і це доведено вітчизняними вченими школи «Інтелект», але ця система поки що не закріплена законодавчо.

Вітчизняний учений А. І. Богатирьов оптимістично розглядає законодавчі новели забезпечення трансформації кримінально-виконавчої системи України у пенітенціарну систему і доводить, що їх ухвалення створює передумови розроблення і ухвалення нового пенітенціарного законодавства (Основи пенітенціарного законодавства України, Закон України «Про пенітенціарну систему та Пенітенціарний кодекс України») та побудови в Україні нових в'язниць за принципом державних, муніципальних і приватних [10, с. 44].

З огляду на викладене вбачається, що нова пенітенціарна система України має забезпечити три стадії виконання / відбування покарання (соціалізацію, ресоціалізацію і реінтеграцію), тому її варто розглядати як державний інститут, наділений правом формувати й реалізувати державну політику в пенітенціарній сфері шляхом залучення до цього процесу відповідних державних і недержавних органів і установ з метою

повернення у суспільство осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, законослухняними громадянами.

Доволі цікавою проблемою для реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему є оцінка медико-санітарного забезпечення засуджених у пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України, зокрема: організація лікування осіб, які є хворими на туберкульоз або інші небезпечні інфекційні хвороби, недостатня укомплектованість медичних установ кваліфікованими кадрами, низький рівень забезпечення медичним обладнанням.

Отже, засуджені не мають можливості отримати кваліфіковану медичну допомогу, що призводить до зростання рівня захворюваності та смертності серед них. Хоча завдання медичних служб у місцях несвободи не обмежується винятково лікуванням хворих пацієнтів. На ці служби покладається також відповідальність за соціальну та профілактичну медицину.

Як зауважує вітчизняний учений В. Човган, медичні служби в місцях несвободи (які взаємодіють у разі потреби з іншими властями) мають контролювати організацію харчування (кількість, якість приготування, розподіл їжі) та дотримання умов гігієни (чистота одягу і постільної білизни, доступ до кранів з проточною водою, сантехнічне обладнання), а також слідкувати за опаленням, освітленням та вентиляцією камер. Вони також повинні слідкувати за умовами організації праці та прогулянок на свіжому повітрі [11].

Зокрема, створення в установах виконання покарань Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби як необхідної підстави для здійснення реформи медичної служби пенітенціарних закладів і забезпечення незалежності лікаря від керівника установи виконання покарань, що насамперед сприятиме неупередженому встановленню діагнозів та якісному наданню медичної допомоги особам, засудженим до позбавлення волі в Україні [12, с. 24–25].

Інші науковці ще більш категоричні. Оскільки чинний КВК не передбачає організації в кримінально-виконавчій системі закладів на правах лікувальних для психічно хворих

засуджених до позбавлення волі на певний строк, то хронічно хворі особи, які стали небезпечними для оточення і потребують стаціонарного лікування, повинні судом звільнитись від відбування покарання на підставі ст. 84 КК України з подальшим примусовим лікуванням у спеціалізованих закладах МОЗ України з відповідним режимом тримання.

До психічно хворих засуджених до позбавлення волі, які не є небезпечними для оточення, але відмовляються добровільно лікуватися, суд за зверненням адміністрації виправної колонії на підставі ч. 1 ст. 94 КК України може застосовувати примусовий захід медичного характеру у виді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, яка має надаватись лікарями-психіатрами медичних частин виправних колоній. Водночас потребує законодавчого визначення порядок та місце лікування хворих на тяжкі психічні розлади чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі, звільнення від відбування покарання яких на підставі ст. 84 КК України є проблематичним [13].

Нині з метою забезпечення прав засуджених та осіб, узятих під варту, Міністерством юстиції утворено державну установу з питань охорони здоров'я, що дасть змогу забезпечити здійснення реформи медичної служби пенітенціарних закладів та зробити лікаря незалежним від керівника установи виконання покарань, що забезпечить неупереджене встановлення діагнозу та якісне надання медичної допомоги.

Наступна проблема, яка суттєво впливає на інституціональне реформування кримінально-виконавчої системи та її трансформацію в пенітенціарну систему, – впровадження в новому Пенітенціарному кодексі України соціальної корекції засуджених, яка оцінюється вітчизняними вченими як прикладна основа Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року.

Тут варто підтримати вітчизняного вченого М. С. Пузирьова стосовно того, що важливе значення серед засобів соціальної корекції має бути відведено розробленню єдиних критеріїв і показників, за якими суспільство може дати оцінку ефективності діяльності органів і установ пенітенціарної

системи України. І хоча вони існують у відповідних нормативно-правових підзаконних актах Міністерства юстиції України, однак на цей час не спрямовані на індивідуальний підхід до кожного засудженого [14, с. 121].

Соціальна корекція засудженого – це професійна діяльність персоналу ДКВС України щодо відновлення у засуджених під час відбування покарання соціального статусу, який має відповідати моделям і стандартам поведінки у суспільстві [15, с. 127].

Отже, соціальна корекція засудженого під час відбування покарання передбачає більш глибокі зміни у свідомості й поведінці засудженого в умовах ізоляції. У результаті вмілого її застосування персоналом у засудженого закріплюються такі соціально корисні риси, як дотримання в пенітенціарному закладі Міністерства юстиції України вимог режиму відбування покарань, повага до правил співжиття, чесне ставлення до праці, бажання отримати освіту і нову професію, бажання реінтегруватися у суспільство законослухняним громадянином.

Ці цілі є загальними для покарання, незалежно від того, до кого і за яке кримінальне правопорушення воно застосовується. Але зміст загальної мети під час застосування конкретних видів покарань за певні види кримінальних правопорушень може конкретизуватися, а шляхи і засоби їх досягнення можуть мати свої особливості.

Для досягнення поставленої мети варто впроваджувати в роботу пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України розроблені вітчизняними вченими науково обґрунтовані методики та програми психолого-педагогічного вивчення особистості засудженого, його поведінки на всіх трьох стадіях соціальної корекції: соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції у суспільство.

Висновки. Отже, розв'язання вказаних проблем стане додатковим кроком на шляху до інституціонального переходу нової моделі пенітенціарної системи в період відбудови України. Цьому процесу також сприятимуть: усунення причин і умов, які стають підставами для звернень засуджених до Європейського суду з прав людини з приводу порушення їхніх прав у пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України; впровадження в діяльність пенітенціарних закладів

інноваційних та цифрових технологій, здобутки вітчизняних учених як теоретичного, так і практичного спрямування; зміни у взаєминах персоналу та засуджених, що має базуватися на балансі інтересів з урахуванням рекомендацій Європейських пенітенціарних правил; удосконалення системи стимулювання засуджених до законослухняної поведінки та ресоціалізації шляхом запровадження поетапної зміни умов їх тримання, розроблення та впровадження програм реабілітації, налагодження дієвої взаємодії пенітенціарних закладів з органами місцевого самоврядування, громадськими та релігійними організаціями.

Список використаних джерел

1. Пенітенціарна система України. Наукові дослідження та правові наслідки : довідник дисертацій ступеня доктора юридичних наук / укладачі: І. Г. Богатирьов, Д. В. Колодчин, М. В. Пузиревський. Київ : Юрінком Прес, 2025. 308 с.
2. Свірець В. В. До питання про інституціональне реформування пенітенціарної системи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 167–174.
3. Радов Г. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 2. С. 11–52.
4. Ягунов Д. Пенітенціарна реформа: деякі аналітичні нотатки та рекомендації. URL: <http://www.yagunov.in.ua/?p=527> (дата звернення: 05.01.2026).
5. Пташинський О. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2001. 185 с.
6. Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 235 с.
7. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель : монографія. Херсон : Гельветика, 2017. 366 с.
8. У Раді планують оновити законопроект про пенітенціарну систему – Мін'юст. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3990264-u-radi-planuut-onoviti-zakonoproekt-pro-penitenciarnu-sistemu-minust.html> (дата звернення: 05.01.2026).
9. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів

Україні від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.01.2026).

10. Богатирьов А. І. Законодавчі новели забезпечення трансформації кримінально-виконавчої системи України у пенітенціарну систему нового типу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2025. № 2 (46). С. 42–48. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2025.46.042>.

11. Човган В. Ключові напрями пенітенціарної реформи як складові національного Плану дій у сфері прав людини. URL: <http://khp.org/index.php?id=1453461065> (дата звернення: 05.01.2026).

12. Почанська О. С. Проблеми забезпечення права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Право. ua*. 2018. № 2. С. 20–26.

13. Стулов О. О. Медико-санітарне обслуговування засуджених до обмеження та позбавлення волі: проблеми забезпечення законності. *Форум права*. 2014. № 2. С. 423–427. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_74.pdf (дата звернення: 05.01.2026).

14. Пузирьов М. С. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 252 с.

15. Богатирьов І. Г. Пенітенціарна система України у XXI столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми : монографія. Київ: Дакор, 2025. 248 с.

Bogatyrov I.,

Doctor of Sciences Law, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Professor of the Department of Criminal Enforcement and Criminal Law,
Educational and Research Institute of Law, Law-Enforcement and
Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Yavtushenko A.,

Vice-Rector, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-2701-461X;

Buriak K.,

Doctor of Sciences Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Law,
Educational and Scientific Institute of the Ukrainian State University of
Chemical Technology of the Ukrainian
State University of Science and Technology, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6265-9706

INSTITUTIONAL APPROACHES TO A NEW MODEL OF THE PENITENTIARY SYSTEM DURING THE PERIOD OF UKRAINE'S RECONSTRUCTION

The article addresses the issue of the institutional transition of the criminal enforcement system of Ukraine into a penitentiary system through the implementation of transformational processes aimed at building a new model during the period of Ukraine's reconstruction. It is substantiated that this transformational process of developing a new model in the period of post-war recovery is one of the priority areas of activity of the Ministry of Justice of Ukraine.

Among the relevant theoretical and practical issues of forming a new model of the penitentiary system during Ukraine's reconstruction, a number of problems are identified, the solution of which is expected to have a positive impact on the new penitentiary model. These include:

- 1. legislative updating of the "transition concept" from the criminal enforcement system of Ukraine to a penitentiary system;*
- 2. assessment of the state of medical and sanitary care for convicts in penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine;*
- 3. analysis of the conditions for the execution and serving of criminal sentences in penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine;*
- 4. evaluation of the impact of social correction measures on the socialization, resocialization, and reintegration of convicts.*

It is proved that addressing these issues will constitute an additional step toward: eliminating the causes and conditions that give rise to applications by convicts to the European Court of Human Rights; introducing innovative and digital technologies into the activities of penitentiary institutions, as well as

incorporating the achievements of domestic scholars of both theoretical and practical orientation; transforming the relationships between staff and convicts based on a balance of interests, taking into account the recommendations of the European Prison Rules; improving the system of incentives for convicts to encourage lawful behavior and resocialization through the introduction of a gradual change in detention conditions, the development and implementation of rehabilitation programs, and the establishment of effective cooperation between penitentiary institutions and local self-government bodies, public and religious organizations.

Key words: *reform, criminal enforcement transformation, penitentiary system, martial law, correction, resocialization, reintegration, material and living conditions, medical and sanitary care, convict, staff, places of detention.*

References

1. Bohatyrov, I. H., Kolodchyn, D. V., & Puzyrevskyi, M. V. (Eds.) (2025), *Penitentiary system of Ukraine: Scientific research and legal consequences: Handbook of doctoral dissertations in Law*, Yurinkom Press, Kyiv.
2. Svirets, V. V. (2017), "On institutional reform of the penitentiary system", *Subcarpathian Law Herald*, № 5 (1), pp. 167–174.
3. Radov, H. (1997), "Doctrinal model of the Law "On the Penitentiary System of Ukraine", *Problems of Penitentiary Theory and Practice*, № 2, pp. 11–52.
4. Yahunov, D. (n.d.), *Penitentiary reform: Some analytical notes and recommendations*, available at: <http://www.yagunov.in.ua/?p=527> (accessed 5 January 2026).
5. Ptashynskyi, O. (2001), *Legal problems of reforming the penitentiary system in Ukraine* : Legal Sciences thesis, Kyiv.
6. Bodyul, Ye. M. (2005), *Legal and organizational principles of execution of punishment in open-type penal institutions* : Legal Sciences thesis, Kyiv.
7. Shkuta, O. O. (2017), *Penitentiary system of Ukraine: Theoretical and applied model*, Helvetyka Publishing House, Kherson.
8. The Rada plans to update the draft law on the penitentiary system – Ministry of Justice (2025), available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3990264-u-radi-planuut-onoviti-zakonoproekt-pro-penitenciarnu-sistemu-minust.html> (accessed 5 January 2026).
9. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024* : order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16 December 2022 No. 1153-r, available at:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 5 January 2026).

10. Bohatyrov, A. I. (2025), "Legislative innovations in transforming the criminal-executive system of Ukraine into a new-type penitentiary system", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, № 2 (46), pp. 42–48. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2025.46.042>.

11. Chovhan, V. (n.d.), Key directions of penitentiary reform as part of the National Human Rights Action Plan, available at: <http://khp.org/index.php?id=1453461065> (accessed 5 January 2026).

12. Pochanska, O. S. (2018), "Problems of ensuring the right to health care of persons sentenced to imprisonment in Ukraine", *Pravo.ua*, № 2, pp. 20–26.

13. Stulov, O. O. (2014), "Medical and sanitary services for persons sentenced to restriction and imprisonment: problems of legality assurance", *Law Forum*, № 2, pp. 423–427, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_74.pdf (accessed 5 January 2026).

14. Puzyrov, M. S. (2012), *Differentiation and individualization of execution of imprisonment for a fixed term* : Legal Sciences thesis, Kyiv.

15. Bohatyrov, I. H. (2025), *Penitentiary system of Ukraine in the XXI century: Theoretical, legal and penal execution issues* : monograph, Dakor Publishing House, Kyiv.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Пузиревський М. В.,

доктор філософії з права,
доцент кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8835-3238;

Макаренко О. В.,

старший викладач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0008-5823-4885

ВІДПОВІДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРИ ПРИПИНЕННІ ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ ЗАСУДЖЕНИХ

Автори дійшли висновку, що конкретний порядок та підстави застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї не передбачений пенітенціарним законодавством України, а регулюється здебільшого законодавчим підґрунтям діяльності інших правоохоронних органів України чи відомчими нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Ключові слова: національне законодавство, міжнародні стандарти, засуджені, ув'язнені, персонал, установи виконання покарань, Державна кримінально-виконавча служба України, кримінальні правопорушення, злочини, безпека, запобігання, протидія, фізична сила, спеціальні засоби, вогнепальна зброя.

Постановка проблеми. Держава повинна здійснювати ефективний контроль за діяльністю установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), водночас дотримуючись міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених. При цьому не потрібно забувати, що справедливе й гуманне ставлення до засуджених повною мірою сприяє підтриманню належного порядку в установах виконання покарань та дозволяє мінімізувати загрози безпеці персоналу й інших ув'язнених.

Саме тому адміністрація установ виконання покарань повинна бути здатною підтримувати внутрішній порядок і безпеку, а також не допускати проявів загроз цивільному населенню з боку засуджених, які можуть прагнути втечі та продовження злочинної діяльності. У зв'язку з цим співробітники установ виконання покарань ДКВС України (виправних колоній, слідчих ізоляторів, поліфункціональних установ, воєнізованих формувань) повинні мати чітко визначені алгоритми припинення протиправних дій із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї щодо осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження окремих питань відповідності національного законодавства міжнародним нормам у сфері застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї при припиненні протиправних дій засуджених стали праці ряду вітчизняних учених, зокрема О. Бандурки, Ю. Бауліна, І. Богатирьова, В. Голіни, В. Глушкова, С. Денисова, Т. Денисової, О. Дудорова, О. Джужі, В. Дрьоміна, А. Закалюка, А. Зелінського, С. Івашка, М. Пузирьова, О. Кальмана, В. Кареліна, О. Колба, О. Костенка, Т. Корнякової, О. Литвака, О. Литвинова, В. Лисенка, М. Мельника, В. Тація, О. Ткаченка, О. Шкути та ін.

Водночас проведення ґрунтовного комплексного дослідження питань припинення кримінальних правопорушень з використанням фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї в кримінально-виконавчій системі України останнім часом не здійснювалося.

Метою статті є аналіз відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї під час припинення протиправних дій засуджених.

Виклад основного матеріалу. Безпека в установах виконання покарань має кілька складових. По-перше, це питання зовнішньої безпеки, спрямованої на запобігання втечам та іншим небажаним і незаконним контактам із зовнішнім світом, а також внутрішньої безпеки, що спрямована на виправлення, ресоціалізацію та подальшу реабілітацію засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [1].

Представники Пенітенціарної академії України схилиються до використання класифікації, що базується на різних напрямках застосування сил і засобів установ виконання покарань та містить три компоненти: фізичну, процедурну й динамічну безпеку. Отже, розглянемо ці складові окремо [2; 3; 4].

Питання застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї співробітниками установ виконання покарань належить до процедурної безпеки. Як зазначають Ш. Брайанс і Т. Атабай, процедурна безпека може охоплювати багато аспектів діяльності, пов'язаної із забезпеченням безпеки. Належна практика передбачає щонайменше наявність процедур, які регламентують:

- 1) стратегію обшуків і тактику їх проведення;
- 2) моніторинг та облік ув'язнених;
- 3) облік предметів, що становлять небезпеку (інструментів та інших предметів, які можуть використовуватися як засоби ураження);
- 4) моніторинг контактів із зовнішнім світом;
- 5) оцінку та класифікацію ув'язнених;
- 6) використання засобів зв'язку та спостереження;
- 7) системи збору інформації й оперативних даних, що стосуються безпеки;
- 8) порядок і підстави застосування сили [5, с. 65–68].

Застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї тісно пов'язане з можливістю обмеження прав як засуджених, так і інших осіб. Під час застосування

зазначених заходів можуть бути обмежені такі права, як право на життя, здоров'я, честь, гідність, свободу пересування тощо.

Саме тому чітке законодавче регулювання порядку та підстав застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї є однією з вимог міжнародних документів у сфері захисту прав людини як загального, так і спеціального характеру. Розглянемо їх детальніше.

Документи загального характеру передбачають, що під час застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї службовці органів правопорядку повинні поважати та захищати людську гідність, а також забезпечувати захист прав людини щодо всіх осіб [6]. Співробітники установ виконання покарань у взаєминах із затриманими або взятими під варту особами не повинні застосовувати вогнепальну зброю, за винятком випадків самозахисту чи захисту інших осіб від безпосередньої загрози смерті або тяжкого поранення, або коли це є суворо необхідним для запобігання втечі затриманої чи взятої під варту особи, яка становить таку небезпеку [7].

Своєю чергою спеціальні документи у сфері захисту прав засуджених передбачають, що персонал установ виконання покарань не повинен застосовувати силу проти ув'язнених і засуджених, окрім випадків протидії активному чи пасивному фізичному опору законним вимогам представників адміністрації, спроби втечі, самооборони або забезпечення безпеки інших осіб.

Сила, що застосовується, має бути мінімально необхідною та використовуватися лише протягом часу, об'єктивно необхідного для припинення протиправних дій. Необхідно розробити й затвердити алгоритми застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, які обов'язково мають охоплювати:

- перелік видів сили (спеціальних засобів і вогнепальної зброї), що можуть застосовуватися співробітниками;
- чіткий перелік обставин застосування сили з визначенням, який саме захід і в яких випадках застосовується;
- перелік посад співробітників, які мають право застосовувати силу, з відповідною градацією повноважень (хто

саме може застосовувати той чи інший вид сили та хто надає дозвіл на її застосування);

– чітко визначений порядок повідомлення посадовим особам про випадки застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї [8].

Зазначені документи також передбачають, що застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю може лише спеціально навчений і підготовлений персонал, який володіє методами мінімізації негативних наслідків їх застосування. Співробітники повинні бути навчені та дотримуватися алгоритму застосування зброї, що містить:

1) відкрите демонстрування зброї та готовності до її застосування;

2) попередження гучним і чітким голосом про можливість застосування сили і зброї в разі, якщо в'язень не припинить протиправні дії;

3) спрямування зброї на правопорушника;

4) здійснення попереджувального пострілу (за можливості);

5) застосування зброї з метою мінімізації летальних наслідків.

У виняткових випадках для припинення протиправних дій засуджених можуть залучатися співробітники інших правоохоронних органів. Такі випадки мають бути чітко передбачені спільними нормативно-правовими актами, які повинні визначати:

– обставини залучення інших правоохоронних органів;

– обсяг їхніх повноважень і засоби, що можуть використовуватися в установах виконання покарань;

– порядок і форми взаємодії з персоналом установ;

– перелік процесуальних документів, що підлягають оформленню, а також посадових осіб, яким необхідно повідомити після такого залучення.

У керівних принципах Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй поводження з в'язнями («Правила Мандели»), викладених у «Посібнику з управління засудженими, які становлять підвищений ризик», зазначається, що співробітники установ виконання покарань, які безпосередньо взаємодіють із в'язнями під час виконання

службових обов'язків, як правило, не повинні мати при собі вогнепальної зброї. Такі вимоги спрямовані на мінімізацію ескалації насильства, усунення спокуси її неправомірного застосування та запобігання протиправному заволодінню зброєю в'язнями. Якщо ж співробітники використовують вогнепальну зброю, зокрема під час охорони периметра установи або конвоювання засуджених, вони повинні мати чіткі інструкції щодо підстав і порядку її застосування. Вогнепальна зброя може застосовуватися лише як крайній захід і за умови неможливості використання інших засобів для припинення протиправної діяльності [5].

Аналіз міжнародних документів свідчить, що питанням застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї приділяється значна увага у сфері захисту прав засуджених. Основні вимоги стосуються чіткого нормативно-правового регулювання підстав і порядку застосування сили співробітниками установ виконання покарань.

Постає питання: чи відповідає національне законодавство України міжнародним стандартам у цій сфері?

Так, основним документом, що регулює діяльність пенітенціарної системи України, є Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». У статті 18 цього Закону передбачено, що посадові та службові особи органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів мають право застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і зброю на підставах і в порядку, визначених Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України [9].

Кримінально-виконавчий кодекс України у статті 106 «Підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї» встановлює, що до осіб, позбавлених волі, які чинять фізичний опір персоналу, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захопленні заручників або вчиняють інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти, можуть застосовуватися фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя. Стаття передбачає можливість застосування цих заходів із попередженням або без нього, визначає категорії

осіб, до яких вони не застосовуються, встановлює вимоги щодо мінімізації шкоди та необхідності надання медичної допомоги, а також перелік осіб, які мають бути повідомлені про такі випадки. Водночас норма має відсильний характер і передбачає застосування положень законів України «Про Національну поліцію» та «Про Національну гвардію України» [10]. Більш детально порядок і підстави застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї закріплюються у ст. 18 «Заходи безпеки і підстави для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї» Закону України «Про попереднє ув'язнення» [11]. Проте зміст цієї статті не повністю кореспондується з вимогами законів «Про Національну поліцію» та «Про Національну гвардію України», що може створювати сум'яття під час застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї співробітниками установ виконання покарань, де утримуються ув'язнені.

Отже, можна констатувати, що конкретний порядок і підстави застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї безпосередньо в пенітенціарному законодавстві України врегульовані недостатньо та значною мірою відсилають до законодавства, яке регулює діяльність інших правоохоронних органів, або до відомчих нормативно-правових актів Міністерства юстиції України, а саме Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (слідчих ізоляторів), а також нормативно-правових актів, які регулюють порядок здійснення нагляду за засудженими та їх охорону [12; 13]. Такий стан справ не повною мірою відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини загалом і прав засуджених зокрема.

У контексті застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї не можна залишати поза увагою і кримінальне законодавство. Кримінальний кодекс України містить розділ VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння», який передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадках необхідної оборони, уявної оборони, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, крайньої необхідності,

фізичного або психічного примусу, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язаного з ризиком, виконання спеціального завдання із запобігання чи розкриття діяльності організованої групи або злочинної організації, а також виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Незважаючи на значний перелік таких обставин, окремі положення мають застарілий характер і потребують оновлення. Зокрема, дискусійними залишаються питання оцінки наявності небезпечного посягання в конкретній обстановці, визначення меж необхідної оборони, встановлення факту помилки особи щодо реальності загрози. Невизначеність у цих питаннях може призводити до суб'єктивізму під час перевірок фактів застосування сили та формувати у співробітників установ виконання покарань побоювання щодо правомірності своїх дій.

Висновки. Таким чином, стан нормативно-правового забезпечення застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї в національному законодавстві України, на нашу думку, не повною мірою відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав засуджених. Необхідним є внесення змін до кримінального та пенітенціарного законодавства України.

Неодмінно позитивним кроком у цьому напрямі є проект Закону «Про пенітенціарну систему», в якому передбачено: загальні правила застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї особами рядового і начальницького складу; заборону використання цих заходів як покарання; окремі положення щодо застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї; а також особливості їх застосування в діяльності органів та установ пенітенціарної системи [14]. Водночас зміст цих норм потребує подальшого наукового обговорення та доопрацювання з урахуванням позицій як науковців, так і практиків.

Список використаних джерел

1. Єсипенко О. Г., Івашко С. В., Лисиця О. Є. Актуальні напрями реформування кримінально-виконавчого законодавства щодо створення безпечного середовища в установах виконання покарань.

Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 10. С. 256–259. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/57>.

2. Боднар І. В. Забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2021. № 1 (12). С. 92–102. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2021.01.092>.

3. Боднар І. В., Кириєнко А. І., Кондратов Д. Ю. Види дозволених і заборонених предметів, виробів та речовин для використання засудженими в установах виконання покарань. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 69–77. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2022.1.07>.

4. Боднар І. В., Кириєнко А. І., Кондратов Д. Ю. Окремі аспекти забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2024. № 2 (22). С. 7–15. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.02.007>.

5. Брайанс Ш., Атабей Т. Довідник по роботі з особливо небезпечними в'язнями: серія довідників з кримінального правосуддя. Нью-Йорк: ООН, 2020. 164 с.

6. Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку: документ ООН від 17.12.1979 р. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/377/96/pdf/nr037796.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).

7. Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами правопорядку: документ ООН від 07.09.1990 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/firearms.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).

8. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: документ РС від 12.02.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 10.02.2026).

9. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 № 2713–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

10. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

11. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.2003 № 3352–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/ed20230209#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

12. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 3352–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

13. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів : наказ Міністерства юстиції України від 30.06.2003 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/ed20230209#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

14. Про пенітенціарну систему: проект Закону України від 14.06.2019 № 1769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

Bodnar I.,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal Executive and Criminal Law
of the Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement Activities and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Puzyrevskiy M.,

PhD in Law, Associate Professor of the Department
of Criminal Executive and Criminal Law
of the Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement Activities and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8835-3238;

Makarenko O.,

Senior Lecturer of the Department
of Criminal Executive and Criminal Law
of the Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement Activities and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-5823-4885

**COMPLIANCE OF NATIONAL LEGISLATION WITH
INTERNATIONAL STANDARDS IN THE USE OF
PHYSICAL FORCE, SPECIAL MEANS, AND FIREARMS IN
SUPPRESSING ILLEGAL ACTIONS BY CONVICTS**

The article examines the compliance of Ukrainian national legislation with international standards regarding the use of physical force, special means, and firearms in correctional institutions when preventing unlawful actions by convicts. The study emphasizes the state's responsibility to ensure effective control over the activities of the State Criminal-Executive Service of Ukraine while fully respecting the rights and dignity of prisoners. Maintaining a fair and humane approach is

essential for protecting inmates' rights, ensuring internal order, and minimizing threats to personnel and other prisoners.

The research analyzes international legal instruments, including United Nations and Council of Europe standards, regulating the circumstances and procedures for using force. Procedural safety requires clear algorithms specifying types of measures, conditions of use, authorized personnel, and reporting obligations.

The article identifies gaps in Ukrainian legislation, noting that while the Law "On the State Criminal-Executive Service of Ukraine" and the Criminal Executive Code establish certain principles, they rely heavily on cross-references to other laws, creating uncertainty for staff regarding the legality and proportionality of their actions.

The study highlights the importance of properly trained personnel to minimize negative consequences of using force and ensure that any use of weapons is justified, proportionate, and aimed at preventing harm. Draft legislation on the penitentiary system introduces general rules and prohibits use of force as punishment, though further refinement is needed.

The findings suggest that aligning Ukrainian legislation with international standards is critical for protecting human rights, maintaining security in correctional facilities, and ensuring lawful, professional conduct by personnel.

Key words: national legislation, international standards, convicts, prisoners, personnel, penitentiary institutions, State Penitentiary Service of Ukraine, criminal offenses, crimes, security, prevention, counteraction, physical force, special means, firearms.

References

1. Yesypenko, O. H., Ivashko, S. V., & Lysytsia, O. Ye. (2025), "Current directions of reforming criminal-executive legislation regarding the creation of a safe environment in penal institutions", *Juridical scientific and electronic journal*, № 10, pp. 256–259. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/57>.

2. Bodnar, I. V. (2021), "Ensuring safety in penal institutions", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law*, № 1 (12), pp. 92–102. DOI: [//doi.org/10.32755/sjlaw.2021.01.092](https://doi.org/10.32755/sjlaw.2021.01.092).

3. Bodnar, I. V., Kyriienko, A. I., & Kondratov, D. Yu. (2022), "Types of permitted and prohibited items, products and substances for use by convicts in penal institutions", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, № 1 (26), pp. 69–77. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2022.1.07>.

4. Bodnar, I. V., Kyriienko, A. I., & Kondratov, D. Yu. (2024), "Certain aspects of ensuring safety in penal institutions", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law*, № 2 (22), pp. 7–15. DOI: [//doi.org/10.32755/sjlaw.2024.02.007](https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.02.007).

5. Bryans, S., & Atabay, T. (2020), *Handbook on the management of high-risk prisoners: Criminal justice handbook series*, United Nations, New York.

6. United Nations (1979), *Code of Conduct for Law Enforcement Officials*, available at: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/377/96/pdf/nr037796.pdf> (accessed 10 February 2026).

7. United Nations (1990), *Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials*, available at: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/firearms.pdf> (accessed 10 February 2026).

8. Council of Europe (1987), *European Prison Rules*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (accessed 10 February 2026).

9. Ukraine (2005), *On the State Criminal-Executive Service of Ukraine*: Law of Ukraine dated 23 June 2005 No. 2713-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (accessed 10 February 2026).

10. Ukraine (2003), *Criminal-Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine dated 11 July 2003 No. 1129-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (accessed 10 February 2026).

11. Ukraine (2003), *On Pre-trial Detention*: Law of Ukraine dated 30 June 2003 No. 3352-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/ed20230209#Text> (accessed 10 February 2026).

12. Ukraine (2018), *Rules of internal order of penal institutions*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 28 August 2018 No. 3352-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (accessed 10 February 2026).

13. Ukraine (2003), *Rules of internal order of pre-trial detention centers*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 30 June 2003 No. 2823/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/ed20230209#Text> (accessed 10 February 2026).

14. Ukraine (2019), *On the Penitentiary System*: Draft Law of Ukraine dated 14 June 2019 No. 1769, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text> (accessed 10 February 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Дмитрик О. О.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-5469-3867;

Котенко А. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-0790-2512;

Маринів Н. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3082-9608

ФІСКАЛЬНА ПРОЗОРІСТЬ ТА БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ (НА ПРИКЛАДІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «НАЦІОНАЛЬНИЙ КЕШБЕК»)

У статті досліджено співвідношення фіскальної прозорості та банківської таємниці на прикладі програми «Національний кешбек». Визначено її роль у детінізації та прозорості фінансових операцій. Проаналізовано порядок розкриття банківської таємниці та згоди на обробку даних. Виявлено ризики розширеного тлумачення згоди й обґрунтовано потребу балансу публічних і приватних інтересів та правової визначеності.

Ключові слова: фінансово-правове регулювання, фінансові установи, фінансові послуги, правовий режим, банк, банківська таємниця, фінансові операції, доступ до інформації, фіскальна прозорість, державна програма, платіжні операції, цифровізація, правова визначеність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації економіки та трансформації механізмів публічного управління особливого значення набуває питання обігу фінансової інформації та її ролі у функціонуванні системи публічних фінансів. Однією з ключових тенденцій є посилення фіскальної

прозорості, яка передбачає, серед іншого, підвищення рівня відкритості, відстежуваності та контрольованості фінансових операцій з метою забезпечення ефективного адміністрування податків і зборів, а також детінізації економіки. Запровадження з 02 вересня 2024 року програми «Національний кешбек», що реалізується в рамках Всеукраїнської економічної платформи «Зроблено в Україні» [1], є одним із прикладів поєднання інструментів державного стимулювання споживання з механізмами підвищення фіскальної прозорості. За своєю правовою природою ця програма передбачає надання державної грошової допомоги фізичним особам за умови здійснення безготівкових розрахунків за товари українського виробництва, що своєю чергою забезпечує формування цифрового сліду відповідних фінансових операцій. Водночас функціонування такої програми неминуче пов'язано з обробкою інформації про платіжні операції фізичних осіб, що актуалізує питання дотримання правового режиму банківської таємниці. Особливого значення набуває необхідність встановлення допустимих меж розкриття такої інформації, зокрема в умовах, коли участь у програмі передбачає надання фізичною особою згоди на передачу відомостей, що становлять банківську таємницю, третім особам [2]. Зважаючи на це, передбачається, що інформація надаватиметься саме про платіжні операції з обраних поточних рахунків до інформаційної системи для надання електронної публічної послуги «Кешбек «Зроблено в Україні», тобто винятково про платіжні операції, здійснені у продавців національних товарів, а не про інші операції, рахунки та кошти, розміщені на таких рахунках [1].

У контексті податкового права функціонування програми «Національний кешбек» об'єктивно корелює з механізмами протидії ухиленню від сплати податків і зборів та загалом детінізації економіки. Відповідно до ст. 16 Податкового кодексу України платники податків зобов'язані вести облік доходів і витрат та подавати контролюючим органам достовірну інформацію про свою фінансово-господарську діяльність [3]. Очевидно, що безготівкові розрахунки, що є технологічною основою кешбек-програми, унеможливають приховування

факту реалізації товару й відповідно зменшують ризики ненарахування податкових зобов'язань. Тож використання безготівкових розрахунків у межах цієї програми формує цифровий слід господарських операцій, що унеможлиблює приховування обсягів реалізації товарів та сприяє підвищенню податкової дисципліни суб'єктів господарювання. Крім того, згідно зі ст. 20 Податкового кодексу України контролюючі органи мають право отримувати інформацію від банків та інших фінансових установ у випадках, визначених законом [3]. Хоча в межах програми «Національний кешбек» така інформація формально акумулюється не податковими органами, її існування створює передумови для подальшого використання в системі податкового аналізу та ризик-орієнтованого контролю.

Одним із поштовхів до дискусії в контексті відкриття банківської таємниці під час застосування програми «Національний кешбек» громадянами України, як вказує В. Недашківський, стала публікація частини договору з ПриватБанком щодо розкриття інформації стосовно платіжних операцій [2]. А саме у вищезгаданій частині договору (пункт 8.7) було вказано, що громадянин України – клієнт підписанням заяви надає дозвіл на розкриття третім особам інформації (банківської таємниці) стосовно всіх наявних поточних рахунків, а також рахунків, що можуть бути відкриті в майбутньому [2]. Проблемність цієї ситуації полягає в необхідності забезпечення балансу між публічними інтересами держави, пов'язаними з підвищенням фіскальної прозорості, ефективності податкового контролю, і приватними інтересами фізичних осіб щодо збереження конфіденційності інформації про їх фінансовий стан і платіжну поведінку. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання правової визначеності обсягу та меж такої згоди, а також допустимості її розширеного тлумачення.

Метою статті є дослідження змісту програми «Національний кешбек» загалом і зокрема – співвідношення фіскальної прозорості та правового режиму банківської таємниці у процесі її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених

питанням фіскальної прозорості, інформаційного права, банківській таємниці, забезпеченню балансу приватних і публічних інтересів, принципу правової визначеності у фінансово-правовому регулюванні, питання функціонування в умовах цифрових публічних сервісів державних програм економічного стимулювання залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, поза належною увагою правників залишається проблема співвідношення вимог фіскальної прозорості та гарантій захисту інформації фізичних осіб у межах таких програм.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як перейти до аналізу поглядів науковців, предметом досліджень яких є правове регулювання банківської таємниці, варто наголосити саме на тому, як у чинному законодавстві врегульовано це питання. Зокрема, це Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [4] (далі – Закон № 2121-III). Відповідно до ст. 60 Закону № 2121-III банківську таємницю визначено як інформацію щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним або стала відомою третім особам при наданні послуг банку або виконанні функцій, визначених законом, а також визначена у цій статті інформація про банк [4]. При цьому у ч. 2 ст. 60 Закону № 2121-III закріплено виключний перелік інформації, яка становить банківську таємницю.

Окрім наведення у ч. 2 ст. 60 Закону № 2121-III виключного переліку інформації, віднесеної до категорії «банківська таємниця», законодавець у ч. 3 названої статті виокремив інформацію, на яку не поширюється дія банківської таємниці, зокрема: інформацію, що підлягає обов'язковому опублікуванню, перелік якої встановлюється Національним банком України (далі – НБУ); відомості про боржників, які є пов'язаними з банком особами, що прострочили виконання зобов'язань (за основною сумою та відсотками) перед банком на строк понад 180 днів, а також про вимоги банків до таких боржників, а щодо банку, процедура ліквідації якого розпочата відповідно до Закону України «Про систему гарантування

вкладів фізичних осіб», – на відомості про всіх боржників, які, за даними бухгалтерського обліку банку, прострочили виконання зобов'язань (за основною сумою та відсотками) перед таким банком незалежно від строку прострочення; інформація із системи депозитарного обліку, що перебуває у володінні Національного банку України та банків як учасників депозитарної системи України [4].

Щодо деталізації процесу зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, яка становить банківську таємницю, законодавцем цей обов'язок покладено на НБУ, який на виконання останнього видає нормативно-правові акти з таких питань та роз'яснює їх застосування [4]. І важливим застереженням, викладеним у ч. 8 ст. 60 Закону № 2121-III, є наголошення, що положення інших законів України щодо обсягу та порядку розкриття інформації, яка становить банківську таємницю, діють у частині, що не суперечить цьому Закону № 2121-III [4].

З огляду на наведене можна констатувати, що в межах законодавства, зокрема, але не виключно, визначено: 1) поняття «банківська таємниця»; 2) виключний перелік інформації, яка становить таку таємницю; 3) перелік інформації, що не є банківською таємницею; 4) виключність Закону № 2121-III в межах регулювання обсягу та порядку розкриття такої інформації, що становить банківську таємницю; 5) делегування обов'язку з деталізації правового регулювання та роз'яснення його застосування в контексті банківської таємниці – НБУ.

Крім названого, у Законі № 2121-III ст. 61 встановлено зобов'язання банків та НБУ забезпечувати збереження банківської таємниці шляхом здійснення законодавчо встановлених дій. Своєю чергою ст. 62 та 62² Закону № 2121-III встановлено порядок розкриття банківської таємниці банками та Національним банком України відповідно. Зокрема, банки та НБУ розкривають банківську таємницю щодо юридичних та фізичних осіб, що становить банківську таємницю, у випадках, порядку, формах та у спосіб, визначених приписами ст. 62 та 62² Закону № 2121-III та інших законів України, а саме таким суб'єктам (у таких випадках):

Банки	Національний банк України
за рішенням суду	за рішенням суду
на запит або з письмового дозволу відповідної <i>юридичної чи фізичної особи, бенефіціара, обтяжувача</i>	на запит відповідної <i>фізичної особи та/або юридичної особи</i>
на запит органів <i>1) прокуратури України, 2) Служби безпеки України, 3) Державного бюро розслідувань, 4) органів Національної поліції України, 5) Національного антикорупційного бюро України, 6) Бюро економічної безпеки України, 7) Національного агентства з питань запобігання корупції, 8) Національного агентства України</i>	<i>центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики</i> стосовно банків, участь у капіталізації яких бере держава
на запити органів <i>Антимонопольного комітету України, голови його територіального відділення</i>	<i>банкам та іншим кредиторам</i> , визначеним статтею 27 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», доступ до інформації з Кредитного реєстру, що становить банківську таємницю, в обсязі, визначеному статтею 67-1 цього Закону № 2121-III
<i>Державній податковій службі України</i> на її запити щодо наявності банківських рахунків / електронних гаманців; щодо дотримання резидентами встановлених Національним банком України граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; щодо операцій за рахунками електронних резидентів (е-резидентів), а саме відомості на визначену дату або за визначений період часу про операції	<i>Фонду гарантування вкладів фізичних осіб</i> інформацію про банки чи клієнтів банків, що збирається під час здійснення банківського або валютного нагляду, нагляду за діяльністю надавачів платіжних послуг, оверсайту платіжної інфраструктури, перевірки

<p>зарахування коштів на рахунки, призначення платежу, ідентифікаційні дані та номер рахунку контрагента; тощо</p>	<p>банку з питань дотримання вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення</p>
<p>на запит <i>центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму</i></p>	<p><i>органам державної влади</i> інформацію, що становить банківську таємницю та зібрану під час виконання ним його функцій, якщо така інформація може свідчити про правопорушення та/або використовуватися для запобігання, виявлення, припинення, розслідування правопорушень, притягнення винних осіб до відповідальності за їх вчинення</p>
<p><i>Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку</i> у разі самостійного подання банком інформації про банк як емітент та адміністративних даних відповідно до законів про цінні папери та фондовий ринок</p>	<p><i>органам державної виконавчої служби, приватним виконавцям</i> для примусового виконання своїх рішень про застосування до банку, філії іноземного банку заходу впливу у вигляді накладення штрафу, які відповідно до Закону № 2121-III є виконавчими документами та містять інформацію, що становить банківську таємницю</p>

<p>на запити <i>органів державної виконавчої служби, приватних виконавців</i></p>	<p><i>центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику</i>, інформацію про банки, що становить банківську таємницю, зібрану під час проведення банківського нагляду, у випадках, передбачених Митним кодексом України</p>
<p>на запит <i>центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику</i></p>	<p><i>Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку</i> документи та інформацію, що становлять банківську таємницю, необхідні для отримання банком ліцензії на провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках, а також необхідні для здійснення державного нагляду за діяльністю такого банку на ринках капіталу</p>
<p>на запит <i>осіб, зазначених власником рахунку (вкладу) / електронного гаманця у відповідному розпорядженні банку, у разі смерті такого власника рахунку (вкладу) / електронного гаманця</i></p>	<p><i>органу банківського нагляду іншої держави</i> відповідно до міжнародного договору України або за принципом взаємності надавати інформацію, отриману під час здійснення нагляду за діяльністю банків</p>
<p>на запит <i>1) державних нотаріальних контор, 2) приватних нотаріусів, 3) посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, 4) іноземних консульських установ</i></p>	<p><i>юридичним та фізичним особам</i> відповідно до укладених між такими особами та Національним банком України договорів</p>

<i>держателю Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань у випадках, визначених законом</i>	<i>судовим, правоохоронним та/або контролюючим органам інших держав</i>
<i>на запити арбітражних керуючих</i>	<i>суду для захисту своїх прав та законних інтересів у справах, учасником яких він є</i>
<i>на запити інших банків</i>	-

Таблиця сформована на підставі аналізу змісту статей 62 та 62² Закону № 2121-III.

Таким чином, інформація, яка становить банківську таємницю, може бути розкрита та/або передана особам, про кого є така інформація, а також третім особам, але винятково у випадках, у порядку, спосіб, у формі та строки, визначені законом.

Що стосується фізичних осіб, то інформація, яка становить банківську таємницю, розкривається банками третім особам у таких випадках: 1) шляхом подання запиту; 2) шляхом надання банку письмового дозволу.

Науковці В. Корольова та Л. Ляшенко досліджують історію становлення й розвитку інституту банківської таємниці [5, с. 54]. Автори наголошують, що нині правове регулювання вказаного інституту трансформується у зв'язку із широким впровадженням та застосуванням у банківській практиці законодавства про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, бо вимоги останнього призводять до звуження переліку інформації, яка охороняється режимом банківської таємниці [5, с. 54]. У зв'язку із вказаним науковці стверджують: через те, що нині спрощується доступ держави до інформації про клієнтів банків та їхні фінанси, стає надактуально та необхідно, використовуючи історичний досвід, удосконалити законодавство про банківську таємницю в Україні та захистити клієнтів банку від незаконного й необґрунтованого втручання [5, с. 60].

Севастьяненко О. та Миколюк Н. роблять висновок, що національним законодавством доволі зрозуміло визначено поняття банківської таємниці, які саме відомості підпадають під

банківську таємницю, а також процес розкриття банківської таємниці. Цей процес, як вказують автори, постійно перебуває в процесі трансформації. Також автори у висновку наголосили, що правове регулювання питання банківської таємниці містить і проблемні аспекти, які характеризуються несанкціонованими випадками розголошення такої таємниці. Останнє, на думку науковців, вимагає посилити контроль та заходи безпеки для запобігання зловживанням і захисту інтересів клієнтів банків [6, с. 259].

Устінова-Бойченко Г., Юнацький М. та Абдель Фатах А. досліджують особливості законодавчого регулювання банківської таємниці поряд з особливостями регулювання комерційної таємниці [7, с. 99] і підсумовують, що банківська таємниця є самостійним інститутом та її не варто розглядати як один із специфічних видів комерційної таємниці [7, с. 103]. Автори вказують, що у сучасних умовах виникає необхідність поширення правового режиму банківської таємниці на інші, крім банків, фінансово-кредитні установи зі зміною відповідних правовідносин у їхній діяльності [7, с. 102].

Своєю чергою О. Руда, вивчаючи концептуальні засади безпеки банківської таємниці, зазначає, що для підвищення рівня правової захищеності банківської таємниці варто: посилити і вдосконалити відповідальність за розголошення банківської таємниці; удосконалити й адаптувати захист банківської таємниці до європейських стандартів; гармонізувати законодавство України та наблизити його до законодавства європейських країн [8].

Як бачимо, науковці майже однотайно наголошують на трансформації правового регулювання інституту банківської таємниці, що досі триває, у зв'язку із внутрішніми та зовнішніми чинниками. До останніх, на думку авторів, належать: 1) посилення боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення; 2) війна; 3) виконання міжнародних зобов'язань (імплементация законодавства Європейського Союзу) тощо. Крім названого, варто вказати, що науковці єдині в поглядах щодо наявності

проблем стосовно забезпечення безпеки банківської таємниці, спрощення умов та порядку розкриття такої таємниці. Наголошуючи на частоті несанкціонованого розкриття банківської таємниці, автори дотримуються думки щодо необхідності вдосконалення контролю за захистом, збереженням банківської таємниці, а також посилення відповідальності уповноважених суб'єктів за розголошення банківської таємниці.

У контексті нашого дослідження банківська таємниця розглядається не лише як інститут банківського права, але і як елемент правового режиму обігу фінансової інформації у сфері публічних фінансів. З огляду на це важливим є встановлення співвідношення між режимом захисту банківської таємниці та вимогами фіскальної прозорості. Фіскальна прозорість у цьому аспекті проявляється в можливості держави отримувати, аналізувати й використовувати інформацію про фінансові операції з метою забезпечення належного функціонування бюджетної і податкової системи та ефективного податкового адміністрування.

Здійснений огляд положень чинного законодавства, зокрема норм Закону № 2121-III та думок науковців стосовно банківської таємниці, варто констатувати: по-перше, банківська таємниця – це інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним або стала відомою третім особам при наданні послуг банку або виконанні функцій, визначених законом, а також визначена у цій статті інформація про банк; по-друге, розкриття інформації, яка становить банківську таємницю, здійснюється винятково у випадках, у порядку, спосіб, у формі та строки, визначені законом; по-третє, інформація, яка становить банківську таємницю, розкривається банками про фізичних осіб – клієнтів останнім та третім особам у разі подання запиту такою фізичною особою й, відповідно, у разі надання такою фізичною особою банку письмового дозволу на розкриття; по-четверте, досліджені думки науковців вказують на занепокоєність авторів частими випадками незаконного розкриття банківської таємниці, спрощення

процедури розкриття такої інформації, що, зокрема, впливає на права фізичних осіб на збереження банківської таємниці стосовно інформації, переданої такими фізичними особами банкам, а нині й іншим фінансовим установам.

Для подальшого дослідження варто врахувати наведені висновки та перейти до аналізу програми «Національний кешбек» зокрема, але не винятково в контексті розкриття банківської таємниці в процесі застосування вказаної програми. 20 серпня 2024 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено постанову № 952 [1]. Її приписи передбачають порядок реалізації експериментального проекту шляхом надання електронної публічної послуги «Національний кешбек» (далі – Постанова № 952) [9]. Урядом у п. 2 Постанови № 952 вказано мету цього проекту, якою є підтримка внутрішнього попиту на вітчизняні товари та послуги, сприяння відновленню економіки, подолання економічних наслідків збройної агресії Російської Федерації, збільшення обсягу внутрішнього виробництва, популяризація безготівкових розрахунків та збільшення обсягу сплачених податків шляхом надання державної грошової допомоги фізичним особам – покупцям товарів українського виробництва [9]. Наведена мета справді свідчить про важливі й необхідні дії для нашої держави, суспільства, кожного громадянина з боку держави в нинішніх умовах.

З інформацією про електронну публічну послугу «Національний кешбек» громадяни можуть ознайомитися: на офіційному вебсайті Всеукраїнської економічної платформи «Зроблено в Україні» [10]; на офіційному вебсайті «Урядовий портал» [11]; на офіційному вебсайті «Портал Дія» [12]; на офіційних вебсайтах уповноважених банків, наприклад, на офіційному вебсайті АТ КБ «ПриватБанк» тощо.

Національний кешбек згідно з пп. 4 п. 4 Постанови № 952 – це державна грошова допомога, яка нараховується у відсотковому співвідношенні від вартості придбаного безготівковим розрахунком з використанням платіжної картки товару українського виробництва або пального та може бути використана на умовах, передбачених цим Порядком [9]. Користуючись такою послугою, громадяни України до 28

лютого 2026 р. можуть отримувати 10 % вартості товарів українського виробництва, придбаних покупцем у попередньому (звітному) місяці. З 1 березня 2026 р. кешбек нараховується в розмірі 5 та 15 відсотків вартості товарів українського виробництва, придбаних покупцем у попередньому (звітному) місяці. Кешбек нараховується в розмірі 5 відсотків вартості товарів українського виробництва, що належать до категорії товарів, у якій частка імпорту становить до 35 відсотків, і 15 відсотків вартості товарів українського виробництва, що належать до категорії товарів, у якій частка імпорту становить 35 відсотків і більше. При цьому сума за місяць має бути не менше 2 грн та не більше 3000 грн [9].

Отримані кошти як кешбек можуть бути витрачені винятково на затвердженій Постановою № 952 перелік товарів, послуг та кодів відповідно до категорій діяльності суб'єкта господарювання (Merchant Category Code), оплата яких може здійснюватися за рахунок коштів державної грошової допомоги покупцям (кешбек) (Додаток 2) [9]. Наприклад, це може бути оплата ветеринарних послуг, послуг залізничного перевезення, комунальних послуг, послуг пекарень тощо.

Отримувач кешбеку / покупець – громадянин України для отримання названої послуги повинен: (1) використовуючи вебсайт або мобільний застосунок, або особисто відвідуючи відділення уповноваженого банку, – подати заяву про участь (зазначаючи ПІБ, дату народження, РНОКПП, номери поточного (поточних) рахунка (рахунків) (за стандартом IBAN), платіжні операції, за якими будуть аналізуватися на відповідність вимогам експериментального проєкту); (2) разом із заявою про участь надати: а) дозвіл на надання інформації для забезпечення дотримання положень Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо банківської таємниці, згоду на передачу інформації про платіжні операції з обраних поточних рахунків до інформаційної системи для надання електронної публічної послуги «Національний кешбек» за формою, визначеною уповноваженим банком (далі – дозвіл на розкриття банківської таємниці), та б) дозвіл на обробку персональних даних; (3) відкрити спеціальний рахунок для зарахування кешбеку;

(4) встановити мобільний додаток Порталу Дія (Дія) на електронному пристрої, технічні параметри якого підтримують його використання, та пройти електронну ідентифікацію та автентифікацію; (5) обрати в мобільному додатку Порталу Дія (Дія) електронну публічну послугу «Національний кешбек» [9].

У контексті наведеного та поставленої мети роботи вбачається за доцільне приділити увагу саме дозволу на розкриття банківської таємниці. Постановою № 952 передбачено, що громадянин України, надаючи дозвіл на розкриття банківської таємниці, дозволяє передавати винятково інформацію про платіжні операції з обраних самим громадянином України поточних рахунків. При цьому предметом вказаних платіжних операцій є безготівкова оплата з платіжної картки за товар українського виробництва для особистих потреб. Таким чином, Постановою № 952 не передбачається надання громадянином України уповноваженому банку дозволу на розкриття інформації, що становить банківську таємницю, щодо інших операцій та рахунків, які не пов'язані із застосуванням послуги «Національний кешбек». Водночас у договірних умовах банків може бути встановлено інше.

Аналіз умов реалізації програми «Національний кешбек» дозволяє стверджувати, що вона створює специфічний правовий режим доступу до інформації фізичних осіб, який поєднує у собі ознаки добровільності (через надання згоди) та публічного інтересу (забезпечення фіскальної прозорості). Водночас такий режим не може розглядатися як безумовна підстава для розширення обсягу розкриття банківської таємниці. Фіскальна прозорість має реалізовуватися з дотриманням принципів правової визначеності, пропорційності та цільового використання інформації.

Отже, дискусія в контексті відкриття банківської таємниці під час застосування програми «Національний кешбек» громадянами України, про що вказувалося на початку роботи, є актуальною, оскільки з досліджених приписів Постанови № 952, правил та договорів банків не можна однозначно встановити межі розкриття банківської таємниці банком –

суб'єктом надання послуги «Національний кешбек». Указане ставить перед громадянами України ризик розголошення інформації щодо їхніх рахунків, платіжних операцій тощо, навіть таких, які не стосуються реалізації права на послугу «Національний кешбек».

Як вбачається, невизначеність щодо обсягу згоди на розкриття банківської таємниці свідчить про потенційний дисбаланс між вимогами фіскальної прозорості та гарантіями захисту фінансової інформації фізичних осіб. Зокрема, якщо правова модель, закріплена Постановою № 952, передбачає обмежений та цільовий характер передачі інформації, то договірні умови банків можуть фактично розширювати такий обсяг до невизначеного рівня. Така ситуація створює ризик трансформації інструменту фіскальної прозорості у механізм надмірного контролю за фінансовою поведінкою фізичних осіб, що не відповідає принципу пропорційності втручання у сферу приватного життя. Тому для подальших досліджень актуальним є питання наслідків надання громадянами України таких дозволів і відповідно – наслідків розголошення уповноваженими банками банківської таємниці.

Висновки. Програма «Національний кешбек» демонструє сучасну тенденцію до поєднання інструментів стимулювання споживання з реалізацією принципу фіскальної прозорості. Її впровадження виявляє необхідність чіткого нормативного визначення меж обробки та передачі фінансової інформації фізичних осіб. Забезпечення фіскальної прозорості не може здійснюватися за рахунок розмивання правового режиму банківської таємниці. Навпаки, ефективність таких програм прямо залежить від довіри громадян до способів обробки їхніх фінансових даних, що своєю чергою вимагає дотримання принципів правової визначеності, пропорційності та цільового використання інформації.

Функціонування програми пов'язане з обробкою інформації про платіжні операції фізичних осіб, що обумовлює необхідність дотримання правового режиму банківської таємниці. Аналіз правового регулювання свідчить, що Постанова № 952 передбачає цільовий та функціонально обмежений характер передачі інформації, який має бути пов'язаний винятково з реалізацією

відповідної програми та охоплювати відомості про платіжні операції за обраними клієнтом рахунками. Разом з тим, незважаючи на формальну визначеність нормативної моделі, дослідження практики її застосування уповноваженими банками свідчить про наявність ризиків розширеного тлумачення згоди фізичних осіб на розкриття банківської таємниці. Формулювання договірних умов в окремих випадках надає можливість передачі ширшого обсягу інформації, ніж це об'єктивно необхідно для реалізації програми. У цьому контексті фіскальна прозорість має реалізовуватися з дотриманням принципів правової визначеності, пропорційності та цільового використання інформації. Недотримання зазначених принципів обумовлює можливість непропорційного втручання у сферу приватних інтересів фізичних осіб. З метою забезпечення належного балансу між публічними та приватними інтересами у фінансово-правовому регулюванні доцільним є нормативне уточнення обсягу інформації, що підлягає передачі в межах програми, уніфікація підходів до формулювання згоди фізичних осіб на розкриття банківської таємниці, а також встановлення чітких обмежень щодо можливості внесення до такої згоди невизначених або майбутніх рахунків.

Список використаних джерел

1. Про реалізацію експериментального проєкту щодо надання державної грошової допомоги покупцям товарів та послуг українського виробництва в рамках Всеукраїнської економічної платформи «Зроблено в Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 № 952 (первісна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9522024%D0%BF/ed20240820#Text>.
2. Недашківський В. Банківська таємниця за 60 грн. Що треба знати про картки «Національного кешбеку». *БізнесЦензор*. 2024. URL: <https://biz.censor.net/resonance/3523758/bankivska-tayemnytsya-za-60-grn-scho-treba-znaty-pro-kartky-natsionalnogo-keshbeku>.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
5. Корольова В., Ляшенко Л. Історія становлення та розвитку інституту банківської таємниці. *Legal Bulletin*. 2022. № 4. С. 54–61. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2022-04-54-61>.

6. Севастьяненко О. В., Миколук Н. В. Сучасний стан банківської таємниці в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 257–259. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/63>.

7. Устінова-Бойченко Г., Юнацький М., Абдель Фатах А. Особливості законодавчого регулювання банківської та комерційної таємниці. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 99–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.13>.

8. Руда О. Л. Концептуальні засади безпеки банківської таємниці. *Ефективна економіка*. 2021. № 21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-21052021.11.89>.

9. Про реалізацію експериментальних проєктів у рамках Всеукраїнської економічної платформи «Зроблено в Україні»: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 № 952. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2024-п#Text>.

10. Національний cashback. URL: <https://madeinukraine.gov.ua/national-cashback>.

11. «Національний кешбек»: перевірити товар на участь у програмі відтепер можна в Дії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/natsionalnyi-keshbek-pereviryty-tovar-na-uchast-u-prohrami-vidteper-mozhna-v-dii>.

12. Національний кешбек: 880+ тисяч українців доєднались до програми. *Дія*. URL: <https://diia.gov.ua/news/nacionalnij-keshbek-880-tisyach-ukrayinciv-doyednalis-do-programi>.

Dmytryk O.,

Doctor of Law, Professor,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Head of the Department of Financial Law,

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5469-3867;

Kotenko A.,

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Financial Law,

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0790-2512;

Maryniv N.,

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Financial Law,

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-3082-9608

FISCAL TRANSPARENCY AND BANKING SECRECY (A CASE STUDY OF THE IMPLEMENTATION OF THE "NATIONAL CASHBACK" PROGRAM)

This article examines the relationship between fiscal transparency and the legal regime of banking secrecy in the context of digitalization of public finances, using the "National Cashback" program as a case study. It is substantiated that the program represents not only an instrument of state support for consumption, but also a component of fiscal policy aimed at reducing the shadow economy and increasing the transparency of financial transactions. The study analyzes the legal framework governing banking secrecy, the procedures for its disclosure, and the specific features of consent provided by individuals for the processing and transfer of financial information within the program. Particular attention is paid to the distinction between the normative model, which provides for purpose-limited disclosure of information, and the contractual practices of authorized banks, which may allow for broader interpretation of such consent. The article identifies risks of legal uncertainty regarding the scope of disclosed information, potential inconsistencies in enforcement, regulatory gaps, and risks of excessive data sharing, and emphasizes the need to ensure a balance between public interests in fiscal transparency and the private rights of individuals to the confidentiality of their financial data. It is concluded that effective implementation of such programs requires strict adherence to the principles of legal certainty, proportionality, purpose limitation, accountability in data processing, transparency of institutional practices, and proper legal safeguards against misuse of financial information.

Key words: *financial law regulation, financial institutions, financial services, legal regime, bank, banking secrecy, financial transactions, access to information, fiscal transparency, state program, payment transactions, digitalization, legal certainty.*

References

1. Ukraine (2024), *On the implementation of an experimental project on providing state financial assistance to consumers of Ukrainian-made goods and services within the "Made in Ukraine" platform (original version)* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 20 August 2024 No. 952, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2024-п/ed20240820>.
2. Nedashkivskiy, V. (2024), Bank secrecy for 60 UAH: What you need to know about "National cashback" cards, *BiznesCensor*, available at: <https://biz.censor.net/resonance/3523758/bankivska-tayemnytsya-za-60-grn-scho-treba-znaty-pro-kartky-natsionalnogo-keshbeku>.
3. Ukraine (2010), *Tax Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 2 December 2010 No. 2755-VI, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

4. Ukraine (2000), *On banks and banking activity*: Law of Ukraine dated 7 December 2000 No. 2121-III, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

5. Koroleva, V., & Liashenko, L. (2022), "History of the formation and development of the institution of bank secrecy", *Legal Bulletin*, № 4, pp. 54–61, DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2022-04-54-61>.

6. Sevastianenko, O. V., & Mykoliuk, N. V. (2024), "Current state of bank secrecy in Ukraine", *Juridical Scientific and Electronic Journal*, № 6, pp. 257–259, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/63>.

7. Ustinova-Boichenko, H., Yunatskyi, M., & Abdel Fatakh, A. (2023), "Peculiarities of legislative regulation of bank and commercial secrecy", *Law Herald*, № 1, pp. 99–105, DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.13>.

8. Ruda, O. L. (2021), "Conceptual principles of bank secrecy security", *Efektivna ekonomika*, № 11, DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.11.89>.

9. Ukraine (2024), *On the implementation of experimental projects within the All-Ukrainian economic platform "Made in Ukraine"*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 20 August 2024 No. 952, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2024-p>.

10. Made in Ukraine (n.d.), *National cashback*, available at: <https://madeinukraine.gov.ua/national-cashback>.

11. Government Portal (2024), *National cashback: It is now possible to check whether a product participates in the program via Diia*, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/natsionalnyi-keshbek-perevirty-tovarna-uchast-u-prohrami-vidteper-mozhna-v-dii>.

12. Diia. (2024), *National cashback: More than 880 thousand Ukrainians have joined the program*, available at: <https://diia.gov.ua/news/nacionalnij-keshbek-880-tisyach-ukrayinciv-doyednalis-do-programi>.

Дата першого надходження статті до видання: 07.04.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК ([338.47+656.13]:004.94):(347.453:623.437.4)
DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.069

Доній Н. Є.,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7933-887X

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ КАРШЕРІНГУ: АНАЛІЗ ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЄС ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті зазначено, що новітнє суспільство перебуває у ситуації автомобілізації і породженої нею глибокої трансформації транспортних моделей та мобільності. На зміну концепції володіння приватним автомобілем приходять ідеологія Shared Mobility, елементом якої є каршерінг. Вказано, що для України актуальність аналізу каршерінгу обумовлена євроінтеграцією та браком чіткої законодавчої бази щодо каршерінгу, що своєю чергою створює регуляторні ризики і заважає його масштабуванню, а через це практично обумовлює відсутність можливості зниження перевантаженості українських міст автомобілями та детермінує брак паркувальних місць.

***Ключові слова:** каршерінг, законодавство, ідеологія спільного використання ресурсів, транспортні та мобільнісні практики, Цілі сталого розвитку.*

Постановка проблеми. Сучасні суспільства перебувають у ситуації масштабної автомобілізації і породженої нею глибокої трансформації транспортних моделей та мобільності. Мобільність дедалі більше постає як аксіологічна складова повсякдення, а ідеологія Shared Mobility, елементом якої є каршерінг (carsharing), чітко вкладається в реалізацію European Green Deal, згідно з якою транспортний сектор країн ЄС орієнтується на радикальне зниження викидів CO₂. Каршерінг є альтернативною моделлю, що поєднує зручність індивідуального пересування з раціональним використанням транспортної інфраструктури. Схеми каршерінгу мають багаторічну історію (перша компанія з'явилася у Швейцарії у 1948 р.), але ця послуга мобільності стала широко доступною в європейських містах у 2000-х рр. (див. табл. 1). За п'ять років, між 2019–2024 рр., кількість користувачів каршерінгу в Європі

зросла приблизно з 14,2 мільйона до 18,8 мільйона, а до 2029 р. очікується зростання до 21,7 мільйона користувачів [1].

Таблиця 1. ТОП ЄС за 2025 рік за кількістю авто та щільністю каршерінгу¹

Країна	Кількість авто	Авто на 10 000 мешканців
Німеччина	45 400	5,4
Франція	13 800	2,1
Італія	8 600	1,5
Бельгія	7 400	6,3
Нідерланди	7 000	3,8

Актуальність дослідження каршерінгу в Україні зумовлена необхідністю адаптації до стандартів ЄС щодо сталого розвитку, критичним перевантаженням міської інфраструктури, браком паркувальних місць та екологічними проблемами. Додатковим чинником є запит на нормативну базу, відсутність якої створює регуляторні ризики та перешкоджає впровадженню екомобільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, присвячених темі каршерінгу в ЄС, дозволяє констатувати, що більшість розвідок мають порівняльний характер і розкривають особливості цього виду мобільності в конкретній країні. Найбільше досліджень каршерінгу оприлюднюється науковцями Великої Британії та Німеччини. Останніми роками були оприлюднені наукові розвідки таких дослідників: A. Chicco, G. Correia, F. Dias, G. Haq, J. Mathis, C. Máthéb, M. Monteiro, J. Rodenbach, Al. Ortega, A. Tsakalidis, S. Szegedic, O. Vasd, G. Horváthe, T. Tóthf, M. Zakara, ін. В Україні каршерінг став об'єктом наукового та практичного інтересу щодо його ефективності для І. Каширнікової, О. Маценка, Т. Маланчук, В. Півня, Д. Пономарьова, В. Попова, Є. Скрипки та інших. Окремим напрямом є розвідки каршерінгу, у яких аналізується оптимальна кількість транспортних засобів в

¹ Musa Sela European car sharing continues to grow with 8% fleet rise. Zagdaily, 11 November 2025. URL: <https://zagdaily.com/trends/european-car-sharing-continues-to-grow-with-8-fleet-rise/>

окремих містах України. Наприклад, група науковців – Л. Тарандушка, Н. Костьян, І. Тарандушка, Ф. Яценко та М. Буханистий – аналізували це питання для м. Києва, К. Ковцур та І. Оленчук – щодо м. Тернополя, а Ю. Балагурак провів аналіз каршерінгу в м. Львові. Однак, попри значну кількість праць щодо каршерінгу, правові аспекти та важливі моменти інтеграції каршерінгу в національну систему України залишаються недостатньо висвітленими.

Метою цієї роботи є порівняльний аналіз нормативно-правової бази функціонування каршерінгу в ЄС і Україні та внесення пропозицій щодо моментів, на які доцільно звернути увагу під час розроблення та вдосконалення вітчизняної законодавчої бази з урахуванням сильних сторін європейського досвіду масштабування каршерінгу.

Виклад основного матеріалу. Каршерінг є моделлю короткострокового використання автомобіля з оплатою за фактичний час користування без потреби володіння транспортним засобом. Маючи понад 60 активних операторів у 23 країнах, Європа стала найрозвиненішим ринком каршерінгу у світі [2]. Ці цифри обумовлені кількома ключовими факторами: політика ЄС щодо сталої мобільності; зобов'язання на рівні міст щодо скорочення викидів; зростання популярності електромобілів; культурний зсув до «плати за використання» та цифровізація послуг мобільності.

Узагалі каршерінг безпосередньо пов'язаний з White Paper [3] і досягненням ряду глобальних Цілей сталого розвитку ООН (ЦРС) [4], зокрема: ЦРС 3 «Здоров'я та добробут», бо відбувається покращення якості повітря та безпеки дорожнього руху; ЦРС 9 «Інноваційна інфраструктура» через інтеграцію цифрових технологій у транспортні сервіси; ЦРС 11 «Сталі міста та громади», адже відбувається зменшення перевантаження міських транспортних засобів; ЦРС 13 «Боротьба зі зміною клімату», бо завдяки зниженню кількості приватних авто скорочуються викиди CO₂.

Незважаючи на те, що специфічного загальноєвропейського регламенту щодо каршерінгу на рівні ЄС нині немає, адже Євросоюз скеровує вектор через «м'яке право» (Soft Law),

проте є комплекс правових інструментів і політик, що впливають на його розвиток:

1) "Sustainable and Smart Mobility Strategy" [5]. Цей документ офіційно визнає Shared Mobility, а отже, спрямований на зниження викидів парникових газів від транспорту, стимулювання використання екологічних транспортних засобів і розвиток спільної мобільності (car-sharing, bike-sharing) як доповнення до громадського транспорту і складової сталої та «розумної» мобільності. Документ заохочує як інтеграцію каршерінгу з громадським транспортом, так і розвиток цифрових платформ мобільності (MaaS).

2) Directive 2006/123/EC [6] щодо послуг на внутрішньому ринку. Застосовується до операторів каршерінгу як до постачальників послуг, особливо щодо доступу до ринку, цифрових сервісів і захисту споживачів.

3) Directive 2009/33/EC [7]. Ця Директива була оновлена у 2019 р., і вона фактично змушує муніципальні органи купувати послуги каршерінгу лише на базі екологічних авто.

4) Місцеві та національні рамки регулювання. На цьому пункті зупинимось детальніше нижче, але тут зазначимо, що, оскільки пасажирські послуги каршерінгу не охоплені прямою регуляцією ЄС, питання діяльності операторів на практиці регулюється на національному і муніципальному рівнях країн-членів ЄС. Це охоплює ліцензування, вимоги до страхування, правила паркування, екологічні зони тощо. При цьому рамки повинні відповідати загальним принципам Договору про функціонування ЄС: пропорційності, недискримінації та свободи надання послуг [8; 9].

5) Sustainable Urban Mobility Plans (SUMP) Guidelines [10; 11]. Рекомендації Єврокомісії, де каршерінг прописаний як обов'язковий елемент міського планування для отримання фінансування з фондів ЄС. Таким чином, стратегічні плани міст ЄС мають встановлювати цілі щодо розширення спільної мобільності та її інтеграції з іншими видами транспорту для досягнення місцевих екологічних і соціальних ЦСР.

6) Європейські ініціативи та співпраця. ЄС підтримує проекти та партнерства між містами й операторами для розвитку

каршерінгу, що фінансуються через програми сталого мобільного розвитку [див., напр. 12]. Це доповнює нормативні рамки і створює практичні інструменти просування спільної мобільності.

Регуляторна архітектура ЄС щодо каршерінгу, як було вказано, є стратегічно-планувальною, а основна реалізація відбувається через національне і місцеве законодавство. Тож зупинимось на аналізі практики провідних європейських країн щодо регулювання та функціонування каршерінгу.

У **ФРН** відбулося перше законодавче закріплення каршерінгу через ухвалення 17 травня 2017 р. Carsharinggesetz [13]. Це один з небагатьох прикладів спеціального національного закону, ключовими положеннями якого є: офіційне визначення юридичного поняття «автомобіль каршерінгу» (він потребує спеціального маркування); надає муніципалітетам право виділяти спеціальні місця на дорогах загального користування для станційного та free-floating каршерінгу і дозволяє зменшення або повне скасування плати за паркування для таких авто. Окремо зазначається пріоритетність для екологічного автопарку, домінування якого дозволить швидше досягати ЦСР 9, ЦСР 11 та ЦСР 13.

У **Французькій Республіці** каршерінг впроваджується в межах енергетичного і транспортного переходу. Франція не має окремого закону про каршерінг, але регулює його через комплексні акти Loi d'Orientation des Mobilités (LOM, 2019) [14], що закріплюють Shared Mobility як інструмент екологічного транспорту. Цікавими моментами LOM є те, що вводиться поняття "forfait mobilités durables", яке означає, що роботодавці можуть виплачувати працівникам до 400 євро на рік (без податків) для покриття витрат на каршерінг або велосипед, та зобов'язує компанії з великим автопарком поступово переходити на «автомобілі з низьким рівнем викидів» (VFE), що прямо стимулює електричний каршерінг, чим сприяє досягненню ЦСР 3, ЦСР 11, ЦСР 13.

В **Італійській Республіці** фактично відбувається муніципальне регулювання кашерінгу, але також воно підтримане Міністерством екології та енергетичної безпеки. Нормативну основу каршерінгу становлять Codice della Strada

(Дорожній кодекс) та ініціатива ICS (Iniziativa Car Sharing). Особливістю є також те, що Мінекології фінансує координаційну структуру, яка об'єднує муніципалітети (Рим, Мілан, Турин) для розроблення єдиних правил доступу до ZTL (Zone a Traffico Limitato, «зони обмеженого руху»), де каршерінг має пріоритет з найбільш поширеними інструментами: безоплатне або пільгове паркування, доступ до історичних центрів міст, інтеграція з громадським транспортом. Наприклад, у м. Мілані, яке вважається однією зі столиць каршерінгу в Європі, завдяки системі обмежень для приватних авто на основі рішення міської ради "Deliberazione della Giunta Comunale" [15] була впроваджена зона Area C (платний в'їзд до центру міста), але автомобілі сервісів каршерінгу, які мають угоду з муніципалітетом (наприклад, Enjoy або Share Now), звільняються від плати за в'їзд (яка для приватних авто становить близько 5–7 євро на день) та мають право на безоплатне паркування на синіх і жовтих лініях (місця для резидентів). Утім, головною умовою залишається те, що оператори повинні передавати дані про поїздки в реальному часі до міського центру управління трафіком. У звіті Report della mobilità – AMAT Milano зазначено, що близько 12 % користувачів каршерінгу в Мілані вже відмовилися від власного авто, ще 8 % планують це зробити. Це призвело до скорочення приватного автопарку міста приблизно на 15 000 одиниць від початку запуску сервісів [16].

У **Королівстві Нідерланди** каршерінг є частиною цифрової транспортної екосистеми, і фактично вже завершилась інтеграція в Mobility as a Service (MaaS) [17]. Однак у цій країні відсутнє спеціальне законодавство щодо каршерінгу, і наголос ставиться на розвитку та функціонуванні цифрових платформ, інтероперабельності сервісів та скороченні приватного автоволодіння. Держава стимулює каршерінг через міські транспортні плани і кліматичну політику, акцентуючи на факті, що каршерінг пов'язаний з досягненням ЦСР 9, ЦСР 11, ЦСР 12 (раціональне споживання ресурсів).

Для **Королівства Іспанія** притаманний регіональний підхід, тому регулювання залежить від автономних спільнот і

міст [там само]. Наприклад, Мадрид і Барселона активно використовують каршерінг у політиці боротьби зі смогом, бо доступ до центральних зон дозволений переважно для екологічного транспорту. Каршерінг внесений до кліматичних планів країни та програм скорочення трафіку.

В Україні перша й найбільша каршерінг-компанія Getmancar була заснована у 2017 р. Т. Гетманським. Головний офіс компанії розташований у м. Дніпрі. На сьогоднішній день компанія має представництва в Грузії, Молдові, Німеччині й Румунії [18]. А у 2024 р., попри відкрити військову агресію РФ, в Україні почала функціонувати нова платформа каршерінгу PORTO [19]. Розгортання практики каршерінгу в Україні створює підґрунтя для: 1) досягнення ЦСР 11 та 13; 2) гармонізації з правом ЄС; 3) формування сталої транспортної політики в Україні. Однак, попри важливість такої практики і вказані моменти, можемо констатувати, що, на відміну від ЄС, в українському законодавстві поняття «каршерінг» не визначено окремо і відсутні спеціальні закони та підзаконні акти, що безпосередньо регулюють цей феномен. Нині основними нормативними актами, які опосередковано впливають на сферу каршерінгу та дозволяють йому існувати як формі бізнесу, є:

1) Цивільний кодекс України, який містить базові положення щодо регулювання договору передачі транспортних засобів у користування (прокат чи найм [оренда]), а договори каршерінгу часто трактуються саме як договори короткострокової оренди або публічної оферти. Нерідко має місце ототожнення цього договору з договором оренди транспортного засобу. Однак треба пам'ятати, що з огляду на специфіку використання об'єкта договір прокату слід відмежовувати від оренди транспортних засобів. Ключова відмінність полягає в меті: прокат згідно з ч.1 ст.788 Цивільного кодексу України традиційно обслуговує невиробничу сферу споживача [20], тоді як оренда транспортних засобів переважно слугує інструментом для ведення бізнесу.

2) Закон України «Про дорожній рух» [21], що встановлює загальні правила: 1) експлуатації транспортних засобів, які застосовуються незалежно від форми власності чи короткострокового користування авто; 2) актуальні зміни щодо номерних знаків і реєстраційних вимог розглядаються в парламенті.

3) Згідно з п. 24 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [22] спеціальних ліцензій на здійснення діяльності з надання послуг прокату автомобілів не потрібно, оскільки до переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, належить перевезення пасажирів, небезпечних вантажів і небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним і повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом.

4) У ст. 9 Закону України «Про автомобільний транспорт» [23] наведено перелік видів господарської діяльності з надання послуг щодо перевезення пасажирів і небезпечних вантажів, на які видається ліцензія, але щодо каршерінгу там немає ані слова.

5) Дотримання вимог Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [24] має бути частиною правового поля для всіх операторів каршерінгу, що повинні забезпечувати страхове покриття транспортних засобів.

Отже, можемо зробити висновок, що перед Україною в рамках наміру входження до європейського простору постали такі виклики:

1) Відсутність спеціального законодавства створює правову невизначеність для операторів і користувачів, зокрема щодо вимог до безпеки, ліцензування, паркування та захисту прав споживачів у цифровому середовищі.

2) Гармонізація з *Acquis Communautaire* ЄС та адаптація транспортного законодавства до стандартів ЄС, що стосується імплементації регламентів, директив і рекомендацій у транспортній сфері. Цей процес триває і передбачає поступову інтеграцію норм, що можуть впливати на сферу спільної мобільності [25].

3) Розроблення спеціальних правил для спільної мобільності. Для стимулювання сталого розвитку транспортної системи Україні вигідно розробити окремі правові механізми для каршерінгу, включно з вимогами до операторів, правилами паркування, екологічним стимулюванням та умовами для цифрових платформ.

4) Екологічні стимули. Законодавчі стимули для використання електромобілів у каршерінгу, податкові пільги чи преференції під час паркування можуть сприяти досягненню ЦСР 11 та 13, оскільки це сприяє швидшому переходу на низьковуглецеві транспортні рішення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На відміну від класичної оренди або володіння автомобілем, каршерінг базується на принципі доступу замість власності, що відповідає сучасним підходам до циркулярної економіки та сталого споживання. Саме ця характеристика робить каршерінг релевантним інструментом реалізації Цілей сталого розвитку та підтримки інноваційних рішень у сфері міської мобільності.

У країнах ЄС регулювання каршерінгу здійснюється через стратегії сталого транспорту, інтеграцію у плани сталого мобільного розвитку на місцевому рівні та з урахуванням *Acquis Communautaire* ЄС (див. табл. 2).

Таблиця 2. Порівняльна характеристика нормативно-правового регулювання каршерінгу в країнах ЄС

Країна	Спеціальний закон	Рівень регулювання	Ключовий акцент
Німеччина	Так	Національний + муніципальний	Правова визначеність
Франція	Ні	Національний + муніципальний	Екологічні зони
Італія	Ні	Муніципальний	Паркування, доступ
Нідерланди	Ні	Стратегічний	МааS, цифровізація
Іспанія	Ні	Регіональний	Якість повітря

Для України адаптація транспортної моделі до євростандартів є питанням виконання міжнародних зобов'язань щодо апроксимації законодавства. В Україні відсутня спеціальна законодавча база щодо каршерінгу, а сфера функціонує в рамках загального цивільного і транспортного права. Проведений порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що для України найбільш релевантними складовими вітчизняної моделі мають стати такі елементи: 1) з німецької моделі доцільно взяти як приклад термінологію та законодавче закріплення каршерінгу; 2) з французько-італійської моделі доцільно запозичити особливості інтеграції каршерінгу в екологічну і міську політику та визначити як зразок фінансових стимулів для громадян; 3) з нідерландської моделі найбільш корисним вбачається розвиток каршерінгу як частини цифрової мобільності.

Крім того, у період відкритої військової агресії РФ проти України треба мати на увазі, що каршерінг є елементом стійкості (resilience) міської інфраструктури, оскільки забезпечує мобільність населення навіть за умов дефіциту палива або пошкодження приватних авто. Тож це може стати підґрунтям для ухвалення нормативних актів, згідно з якими, наприклад, було би: а) введено поняття «Оператор мультимодальних перевезень (каршерінг)»; б) визначено технічні вимоги до автомобілів (наприклад, екологічний стандарт не нижче від Euro 6 або Electric); в) встановлено пільговий режим через запровадження фіксованого річного збору за паркування для одного авто каршерінгу (замість погодинної оплати); г) запроваджено дозвіл на паркування в певних зонах без додаткової плати; д) передбачено виділення певного відсотка (наприклад, 2 %) місць на комунальних парковках під маркування «Тільки для каршерінгу»; е) зобов'язано оператора інтегрувати дані про вільні авто в міський додаток (наприклад, «Київ Цифровий»).

Список використаних джерел

1. Car-sharing in Europe – Statistics & Facts. URL: <https://surl.li/ilyjcw>.
2. What Carsharing Services Are Available in Europe in 2025? World Wide Mobility. URL: <https://worldwidemobility.io/blog/carsharing-in-europe>.

3. White Paper. Roadmap to a Single European Transport Area – Towards a competitive and resource efficient transport system. Brussels, 28.03.2011. COM (2011) 144 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0144>.

4. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijjkogo-rozvytku/>.

5. Sustainable and Smart Mobility Strategy – putting European transport on track for the future (SWD (2020) 331 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0789>.

6. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32006L0123>.

7. Directive 2009/33/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of clean and energy-efficient road transport vehicles (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/33/oj/eng>.

8. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eurlex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/oj/eng.

9. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага : Wolters Kluwer ČR, 2024. 1780 с.

10. Guidelines. Developing and Implementing a Sustainable Urban Mobility Plan. January 2014 (revised foreword). Brussels : ECDGMT, 2014. 151 p.

11. Guidelines For Developing And Implementing A Sustainable Urban Mobility Plan. Second Edition / European Union's Horizon 2020 Research and Innovation programme. Brussels : ECDGMT, 2019. 168 p.

12. Car sharing and sharing-mobility stations. Italy Lombardia. 20 August 2025. URL: <https://www.interregeurope.eu/good-practices/car-sharing-sharing-mobility-stations>.

13. Gesetz zur Bevorrechtigung des Carsharing 1 / Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/csgg/index.html>.

14. LOI n° 2019-1428 du 24 décembre 2019 d'orientation des mobilités. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000039666574/>.

15. Il car sharing. URL: <https://www.mase.gov.it/portale/il-car-sharing>.

16. Report della mobilità di AMAT 2024. URL: <https://www.amat-mi.it/it/notizie/149/>.

17. Gkoumas K., et al. Car-sharing in Europe: A critical review of policy, research, innovation, and practice. European Commission – TRIMIS. 2022. URL: <https://trid.trb.org/View/2186043>.

18. Сідельнікова А. Тактика козацьких чайок. Каршеринг Getmancar запусився в Німеччині й Румунії з можливістю поїздок по ЄС. *Forbes Ukraine*. 2025. 14 червня. URL: <https://surl.lujsozos>.

19. Коноплицький С. В Україні з'явилась нова платформа каршерингу PORTO. *SPEKA.media*. 2024. 13 червня. URL: <https://speka.ua/news/v-ukrayini-zyavilas-nova-platforma-karseringu-porto-p2xr4d>.

20. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

21. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 № 3353-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text>.

22. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2025 № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 23. Ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

23. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05.04.2021 № 2344-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>.

24. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 21.05.2024 № 3720-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2024. № 37–38. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text>.

25. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. Проведено скринінг відповідності транспортного законодавства України праву Європейського Союзу. 01 липня 2025. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/263539.html.

Donii N.,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,

Professor of the Department of Humanities,

Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7933-887X

LEGAL REGULATION OF CAR SHARING SERVICES: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EU ACQUIS COMMUNAUTAIRE AND THE LEGISLATION OF UKRAINE

Modern societies are experiencing widespread motorization and the profound transformation of transport and mobility practices that it has brought about.

Mobility has become an axiological component of everyday life, and the concept of private car ownership is being replaced by the ideology of shared mobility, of which car sharing is an element. Car sharing research in Ukraine is driven by EU integration requirements, urban infrastructure congestion, parking shortages, and the lack of a clear regulatory framework.

*The **purpose** of this work is to analyze the regulatory framework for car sharing in the EU and Ukraine and to make proposals for improving domestic legislation, taking into account the strengths of the European experience in scaling car sharing.*

***Conclusions.** In the EU, car sharing is regulated through sustainable transport strategies, integration into sustainable mobile development plans at the local level, and taking into account general EU principles. For Ukraine, adapting the transport model to European standards is a matter of fulfilling international obligations regarding the approximation of legislation. A comparative analysis allows us to conclude that the most relevant components of the car sharing model for Ukraine should be the following elements: 1) from the German model, it is advisable to take as an example the legislative consolidation of car sharing; 2) it is advisable to borrow from the French-Italian model the features of integrating car sharing into urban policy and define it as a model of financial incentives for citizens; 3) from the Dutch model, the development of car sharing as part of digital mobility seems useful.*

In addition, given the state of open military aggression by the rf against Ukraine, it should be borne in mind that car sharing is an element of urban infrastructure resilience, as it ensures the mobility of the population even in conditions of fuel shortages or damage to private cars.

***Key words:** Car sharing, legislation, ideology of shared resource use, transport and mobility practices, Sustainable Development Goals.*

References

1. Car-sharing in Europe – Statistics & Facts (n.d.), available at: <https://surl.li/iilyjew>.
2. World Wide Mobility (n.d.), *What carsharing services are available in Europe in 2025?*, available at: <https://worldwidemobility.io/blog/carsharing-in-europe>.
3. European Commission (2011), *White paper: Roadmap to a single European transport area – Towards a competitive and resource-efficient transport system* (COM (2011) 144 final), available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0144>.
4. Global Compact Network Ukraine (n.d.), *17 Sustainable Development Goals*, available at: <https://globalcompact.org.ua/tsilistijkogo-rozvytku/>.
5. European Commission (2020), *Sustainable and smart mobility strategy – putting European transport on track for the future* (SWD (2020)

331 final), available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0789>.

6. European Parliament & Council of the European Union (2006), *Directive 2006/123/EC on services in the internal market* dated 12 December 2006, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32006L0123>.

7. European Parliament & Council of the European Union (2009), *Directive 2009/33/EC on the promotion of clean and energy-efficient road transport vehicles* dated 23 April 2009, available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/33/oj/eng>.

8. Council of the European Union (2016), *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*, available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/oj/eng.

9. Tomášek, M., Šmejkal, V., et al. (2024), *Commentary on the Treaty on the Functioning of the EU, the Treaty on European Union and the Charter of Fundamental Rights of the EU*, Wolters Kluwer ČR.

10. European Commission (2014), *Guidelines: Developing and implementing a sustainable urban mobility plan*, ECDGMT.

11. European Commission (2019), *Guidelines for developing and implementing a sustainable urban mobility plan*, 2nd ed., Horizon 2020 Research and Innovation Programme.

12. Interreg Europe (2025), *Car sharing and sharing-mobility stations – Italy Lombardia*, available at: <https://www.interregeurope.eu/good-practices/car-sharing-sharing-mobility-stations>.

13. Federal Ministry of Justice and Consumer Protection (Germany) (n.d.), *Carsharing Act (Gesetz zur Bevorrechtigung des Carsharing)*, available at: <https://www.gesetze-im-internet.de/csgg/index.html>.

14. French Republic (2019), *Loi n° 2019-1428 d'orientation des mobilités*, available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000039666574/>.

15. Ministry of Infrastructure and Transport (Italy) (n.d.), *Car sharing (Il car sharing)*, available at: <https://www.mase.gov.it/portale/il-car-sharing>.

16. AMAT Milano (2024), *Mobility report 2024*, available at: <https://www.amat-mi.it/it/notizie/149/>.

17. Gkoumas, K., et al. (2022), *Car-sharing in Europe: A critical review of policy, research, innovation, and practice*, European Commission – TRIMIS, available at: <https://trid.trb.org/View/2186043>.

18. Sidielnikova, A. (2025), *Cossack boat tactics: Getmancar car sharing launches in Germany and Romania with EU travel option, Forbes Ukraine*, available at: <https://surl.lu/jsozos>.

19. Konoplytskyi, S. (2024), A new car-sharing platform PORTO has launched in Ukraine, *SPEKA.media*, available at: <https://speka.ua/news/v-ukrayini-zyavilas-nova-platforma-karseringu-porto-p2xr4d>.

20. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 16 January 2003 No. 435-IV, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 40–44, Art. 356, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

21. Ukraine (1993), *On Road Traffic* : Law of Ukraine dated 30 June 1993 No. 3353-XII, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 31, Art. 338, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text>.

22. Ukraine (2015), *On Licensing of Types of Economic Activity* : Law of Ukraine dated 2 March 2015 No 222-VIII, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 23, Art. 158, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

23. Ukraine (2001), *On Road Transport* : Law of Ukraine dated 5 April 2001 No. 2344-III, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 22, Art. 105, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>.

24. Ukraine (2024), *On Compulsory Civil Liability Insurance of Land Vehicle Owners* : Law of Ukraine dated 21 May 2024 No. 3720-IX, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 37–38, Art. 238, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text>.

25. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), Screening of compliance of Ukraine's transport legislation with EU law, available at: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/263539.html.

Дата першого надходження статті до видання: 12.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Івашко С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
кримінально-виконавчого та кримінального права,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2547-9276

ПРИНЦИПИ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У статті досліджено феномен такого негативного соціально-політичного та правового явища як корупція, а також принципи запобігання корупційним правопорушенням у кримінально-виконавчій системі України. Визначено, що корупційні прояви становлять загрозу стабільності, законності та інституційності як кримінально-виконавчій системі України, всій правоохоронній системі зокрема, так і національній безпеці країни загалом.

Ключові слова: воєнний стан, ДКВС України, запобігання, злочинність, корупційне кримінальне правопорушення, корупція, кримінально-виконавча система України, корупційні ризики, протидія, принципи, пенітенціарна система, персонал.

Постановка проблеми. У 2024 році в Україні було проведено соціологічне дослідження «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність». Результати цього дослідження є цікавими й водночас прогнозованими.

Так, 79,4 % громадян нашої країни назвали корупцію однією з ключових проблем країни, а 91,4 % вважають її поширеною. Водночас власний корупційний досвід мали лише 18,7 % громадян. Цей розрив ілюструє те, що значна частина населення не розрізняє корупційні та некорупційні порушення і не пов'язує превентивні антикорупційні інструменти з реальними змінами у власному житті [1].

Це опитування ще раз підтверджує той факт, що в Україні існує високий суспільний запит на боротьбу з корупцією, але водночас – низьку обізнаність щодо принципів, інструментів запобігання корупційним проявам, вироблення відповідних ефективних механізмів запобігання цьому негативному соціально-правовому явищу та спонукання громадян України до користування ними.

Особливо небезпечними є прояви корупції у правоохоронних органах, які покликані охороняти права, свободи та законні інтереси громадян. Українцям неприйнятними є прояви корупційних правопорушень в установах виконання покарань, де громадяни позбавлені (значно обмежені) можливості вільно повідомити про такі ганебні діяння. З огляду на це важливим є розуміння принципів та розроблення реальних механізмів запобігання корупційним проявам.

На особливостях принципів запобігання вчиненню корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України ми і зупинимось у цій статті.

Метою дослідження є з'ясування принципів запобігання вчиненню корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України, а також визначення особливостей принципів запобігання в умовах правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для дослідження питання, що стосується принципів запобігання корупційним правопорушенням у кримінально-виконавчій системі України, детермінантів вчинення корупційних правопорушень стали праці таких вітчизняних учених: О. Бандурка, М. Бажанов, Ю. Баулін, І. Богатирьов, О. Бусол, Р. Вереша, П. Гега, В. Глушков, В. Голіна, І. Даньшин, О. Дудоров, О. Джужа, В. Дрьомін, А. Закалюк, В. Зеленецький, А. Зелінський, О. Кальман, О. Колб, Т. Корнякова, В. Корж, О. Литвак, В. Лисенко, М. Мельник, А. Редька, О. Соколенко, І. Сервецький, В. Сташис, В. Тацій, О. Шкута та ін.

Наукові доробки вчених містять низку системних положень, які стосуються запобігання злочинності в Україні загалом, корупційної злочинності зокрема, принципів та детермінантів її вчинення, у тому числі у кримінально-виконавчій системі України.

Виклад основного матеріалу. Питання рівня корупції, заходи з її запобігання та протидії хвилює, без перебільшення, всіх громадян нашої країни. Це обумовлено наявним високим рівнем корупції, відсутністю реальних механізмів запобігання, стрімким поширенням цього негативного соціально-політичного та правового явища в усі сфери суспільного життя України. Високий рівень корупції хвилює не тільки суспільство

нашої країни, а й усю міжнародну спільноту з огляду на фінансову допомогу, яку надають Україні держави-донори.

Особливо болучим залишається питання високого рівня корупції в умовах сьогодення, в умовах існування правового режиму воєнного стану, введеного у зв'язку з війною росії проти України. З таким рівнем корупції це соціально- негативне явище загрожує національній безпеці, а також конституційному ладу нашої країни. Тому питання щодо запобігання та протидії корупційним проявам є однією з найактуальніших соціальних проблем України.

Стан війни вплинув на економіку, політику, соціальну, правову сфери нашої держави, не оминув і рівень корупції, а також ставлення громадян до цього негативного явища. Корупційні ризики, які існували в нашій країні до війни, видозмінилися і стали відображатися в інших формах. Зазнали змін корупційні ризики і в діяльності та функціонуванні кримінально-виконавчої системи як інституційної системи органів і установ, що забезпечують виконання призначених судами кримінальних покарань та реалізацію правового статусу засуджених, їх виправлення та ресоціалізацію.

Безперечно, явище корупції варто розглядати як одну з основних загроз національній безпеці України, що, проявляючись у злочинному використанні повноважень службовими особами, громадськими і політичними діячами з метою особистого збагачення, знекровлює фінансову систему країни, знищує довіру населення до держави, а також унеможливорює виконання державними службовцями своїх основних обов'язків з дотриманням принципів державної служби, як-от верховенство права, законність, професіоналізм, патріотизм, доброчесність, ефективність та ін.

Зокрема, про це свідчить індекс сприйняття корупції – Corruption Perceptions Index, CPI – найвідоміший показник рівня сприйняття корупції в тій чи іншій країні світу, що розраховується Transparency International на основі досліджень авторитетних міжнародних установ і дослідницьких центрів, ключовим показником якого є кількість балів, а не місце в рейтингу. Так, мінімальна оцінка (0 балів) означає, що корупція

фактично підміняє собою державу, максимальна (100 балів) свідчить про те, що корупція майже відсутня в житті суспільства. В Україні індекс сприйняття корупції за 2023 рік становив 36 балів. Покращивши цей показник на 3 бали, наша країна посіла 104 позицію поміж 180 країн. У 2024 році Україна втратила 1 бал у індексі сприйняття корупції, а разом з ним і один шабель у переліку країн та посіла 105 позицію. У Transparency International Ukraine визначають: втрата позиції вказує на те, що орієнтації суто на програмне виконання взятих Україною зобов'язань недостатньо, а реалізація розпочатих реформ відбувається не так якісно, як планувалося [1].

У зв'язку з військовою агресією росії проти нашої країни, з урахуванням пропозиції Ради національної безпеки і оборони України Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 було введено воєнний стан [2]. У результаті запровадження правового режиму воєнного стану відбулися зміни в усіх сферах суспільного життя України, а всі цивілізовані країни світу стали допомагати нашій країні у війні з агресором, інвестуючи при цьому грошові кошти в економіку країни. Допомагаючи нашій країні, міжнародна спільнота обговорює питання «створення міцного пакета глобального розвитку для України, який буде визначено в окремій угоді про інвестиції та майбутнє процвітання. Ця угода передбачатиме, зокрема, створення фонду розвитку України для інвестування у швидкозростаючі галузі, включно з технологіями, центрами обробки даних та сферою штучного інтелекту» [3].

Тому, отримуючи кошти, фінансову допомогу на своє відновлення, наша країна зобов'язана створити на законодавчому рівні реальні механізми, які гарантуватимуть цільове використання цих коштів, зокрема через моніторинг закупівель та наявні методи аналізу отриманих даних. Це також стосується і кримінально-виконавчої сфери діяльності країни як інституційної складової правоохоронної системи.

Що ж являє собою це негативне соціально-правове явище? Юридична енциклопедія визначає корупцію (лат. *corruptio* – псування, розбещування, підкуп) як діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на

протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [4].

Законодавець, зі свого боку, визначив поняття корупції та корупційного правопорушення. Так, у Законі України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) зазначено, що корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині 1 статті 3 Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [5].

Разом з тим у вказаному Законі чітко не зазначені принципи діяльності у сфері запобігання та протидії корупційним проявам. Тому нам доцільно звернутися до міжнародних нормативно-правових актів.

Конвенція ООН проти корупції (далі – Конвенція) [6] визначає, що діяльність щодо протидії корупції ґрунтується на принципах запобігання, боротьби та правосуддя. Ознакою принципу *запобігання* корупції є проведення прозорих державних закупівель та звітність про використання отриманих коштів; формування етичних стандартів поведінки та публічної служби. Ознаками принципу *боротьби* з корупцією є визнання корупційних діянь кримінально-караними, включно з хабарництвом та незаконним збагаченням; застосування цивільно-правових, адміністративних, кримінальних та дисциплінарних санкцій; законодавче стимулювання невідкупності, чесності та відповідальності серед держслужбовців.

Ознаками принципу *правосуддя* є криміналізація на законодавчому рівні значного перевищення активів посадовця

над законними доходами, сприяння співпраці між країнами для розслідування та переслідування корупційних кримінальних правопорушень, визначення механізмів для повернення незаконно набутих коштів.

Україна є учасницею цієї Конвенції [7], зобов'язавшись імплементувати ці принципи на національному рівні. Тому, на нашу думку, законодавством повинні бути передбачені принципи запобігання корупційним правопорушенням, у тому числі у кримінально-виконавчій системі України.

З урахуванням зазначеного та зважаючи на загальне тлумачення поняття принципів, визначимо, що під принципами запобігання корупційним правопорушенням у кримінально-виконавчій системі потрібно розуміти сукупність основних правових і організаційних засад, на яких ґрунтується діяльність органів та установ виконання покарань з метою недопущення, виявлення і припинення корупції серед персоналу.

До принципів запобігання корупційним правопорушенням у кримінально-виконавчій системі слід віднести законність та верховенство права, оскільки вся діяльність персоналу повинна здійснюватися винятково в межах Основного Закону та інших законів України.

Наступним принципом є рівність персоналу перед законом, а також пріоритет запобігання корупції, що передбачає перевагу профілактичних заходів над репресивними. Цей принцип має особливо велике значення в умовах сьогодення, тобто в умовах здійснення реформування пенітенціарної системи України. Цей принцип закладений у комплексні довгострокові зміни з метою визначення напрямів розвитку національної системи виконання кримінальних покарань відповідно до стандартів Ради Європи.

Наступним, не менш важливим, принципом запобігання корупційним правопорушенням у кримінально-виконавчій системі є прозорість і підзвітність у діяльності персоналу. Цей принцип передбачає відкритість і прозорість ухвалення управлінських рішень, а також контроль за діями службових осіб. Контроль визначає як внутрішній, так і зовнішній його прояв, що являє собою діяльність підрозділів внутрішньої

безпеки, органів прокуратури, судової гілки влади, а також громадського контролю.

Окремо слід зупинитися на такому важливому принципі запобігання корупційним проявам у кримінально-виконавчій системі як захист викривачів корупції, тобто створення належної системи гарантій безпеки та недопущення переслідування осіб, які повідомляють про корупційні дії з боку персоналу. Поняття викривача, його права і обов'язки, гарантії захисту чітко законодавцем визначено у Законі. Разом з тим, якщо вести мову про викривачів у кримінально-виконавчій системі, існують проблеми у забезпеченні безпеки цих осіб. Це пов'язано насамперед зі специфікою діяльності кримінально-виконавчої системи та особливими дискреційними повноваженнями персоналу щодо засуджених осіб. Ця наявна проблема не дозволяє повною мірою використовувати інститут викривачів у запобіганні вчиненню кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України.

Для розуміння важливості досліджуваного питання звернемось до статистичних показників щодо виявлення корупційних кримінальних правопорушень у правоохоронних органах загалом та кримінально-виконавчій системі України зокрема.

У межах цієї статті дослідимо стан реєстрації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Зупинимось на такому кримінальному правопорушенні, оскільки відповідно до примітки статті 45 КК України це правопорушення належить до корупційного кримінального правопорушення [8].

За даними Офісу Генерального прокурора, у період січня–листопада 2025 року повідомлено 403 особам про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України [9]. З такої кількості повідомлених підозр 46 випадків – повідомлення про підозру працівникам правоохоронних органів. З цієї кількості кримінальних правопорушень повідомлено про підозру працівникам органів прокуратури, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України – 0, працівникам Державної

прикордонної служби – 4, працівникам Державної митної служби – 6, працівникам Національної поліції України – 22.

За статистичними даними 3 працівникам ДКВС України вручено повідомлено про підозру у вчиненні зазначеного корупційного кримінального правопорушення. Незважаючи на відносно невелику кількість працівників ДКВС України, яким вручено повідомлення про підозру, важливість питання запобігання корупційним правопорушенням не є менш актуальним.

Постає логічне питання: чому кримінально-виконавча система є важливою для запровадження принципів запобігання та протидії корупційним проявам? Відповідь на це питання – у законодавчій площині, де визначені завдання кримінально-виконавчої системи. Так, саме на стадії виконання судових рішень держава через діяльність кримінально-виконавчої системи має найбільший вплив на особу, на її можливість використовувати без обмежень конституційні права та гарантії, а також обмежувати ці права у суворому дотримання з судовим рішенням.

Тому, враховуючи принципи верховенства права та законності, а також нульової толерантності до корупції, доцільно для максимально ефективного виконання кримінально-виконавчою системою України покладених законодавцем функцій, не лише декларувати, а і практично втілювати неприпустимість до такого негативного соціально-правового явища як корупції у всіх її проявах.

Запобігання проявам корупції у кримінально-виконавчій системі є важливим питанням для країни, оскільки корупція є тим фактором, що ставить під загрозу верховенство права та соціальну справедливість, завдає значної шкоди економіці країни та суспільству, підриває авторитет державних органів влади. Саме тому заходи щодо запобігання, виявлення, усунення або мінімізації корупційних ризиків повинні визнаватись як пріоритетні в діяльності персоналу кримінально-виконавчої служби, засуджуючи корупційні прояви як неетичний спосіб здійснення своєї повсякденної діяльності.

На наше переконання, одним зі шляхів запобігання вчиненню корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі України є цифровізація діяльності системи.

І мова йде не лише про існування запроваджених реєстрів декларацій чи автоматизованої системи оцінки ризиків, а й про цифровізацію діяльності всієї системи як такої, коли документи, які найбільш пов'язані з можливістю застосування персоналом системи дискреційних повноважень, відобразатимуться у відповідних реєстрах.

На будь-якому етапі прийняття того чи іншого рішення за допомогою доступу до реєстру можна буде відслідкувати стан підготовки та ухвалення рішення.

Варто зазначити, що питання доцільності цифровізації в діяльності кримінально-виконавчої системи України окреслено у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року (далі – Стратегія). Так, однією з основних цілей Стратегії є розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи.

Метою стратегічної цілі є забезпечення збирання, використання та аналізу даних у пенітенціарній системі для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень. Для досягнення зазначеної цілі необхідно здійснити вдосконалення всіх технологічних процесів відповідно до сучасних вимог, а саме переведення документообігу та обліку матеріальних ресурсів в електронну форму; модернізацію єдиної бази даних про засуджених та осіб, узятих під варту, з метою оперативної комунікації між органами та установами пенітенціарної системи, а також відповідними органами державної влади; впровадження автоматизованої системи оцінки криміногенних ризиків та електронного моніторингу (електронних браслетів) для забезпечення ефективного контролю за засудженими без ізоляції від суспільства.

Розширення цифровізації пенітенціарної системи сприятиме прозорості системи та зменшенню корупційних ризиків [10].

На прикладі дослідимо можливість запобігання корупційного ризику під час підготовки матеріалів про умовно-дострокове звільнення засудженої особи від відбування покарання. «Першого заступника-заступника начальника Менської виправної колонії (№ 91) з нагляду та безпеки, охорони та оперативної роботи Б. визнано винним за одержання

хабара (ч. 3 ст. 368 КК України) і призначено покарання у вигляді 5 років позбавлення волі. За даними досудового розслідування, у червні 2016 року посадовець пенітенціарної служби, достовірно знаючи, що у засудженого настали підстави для застосування пільг у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України), висунув йому вимогу сплатити неправомірну вигоду в розмірі 2 тис. грн. За ці кошти Б. мав ухвалити позитивне рішення на користь засудженого. У липні відповідна комісія Менської колонії направила матеріали до суду щодо умовно-дострокового звільнення одного із засуджених. Пізніше цей ув'язнений перерахував 2 тис. грн на банківський рахунок, наданий першим заступником начальника Менської виправної колонії. Крім цього, у листопаді 2016 року Б. вимагав і одержав 1 тис. грн від ув'язненого Менської виправної колонії за зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення. Кошти також були перераховані на банківську карту» [11]. За наявності належної цифровізації пенітенціарної системи вчинення цього кримінального правопорушення було б практично неможливим.

Наведемо приклад упровадження цифровізації діяльності, що призвело до зменшення корупційних ризиків. Законодавцем було запроваджено Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – за текстом ЄРДР) [12], коли всі основні процесуальні рішення, ухвалені уповноваженою особою органу досудового розслідування чи прокурором, після ухвалення процесуального рішення (наприклад, реєстрацію кримінального провадження) чи підписання процесуального рішення (наприклад, винесення постанови про закриття кримінального провадження), підлягають обов'язковому внесенню до ЄРДР у чітко визначені строки. Запровадження ведення ЄРДР, що стало наслідком ухвалення Кримінального процесуального кодексу України, суттєво зменшило кількість порушень і фальсифікацій матеріалів кримінальних проваджень та вплинуло на рівень корупційних проявів у діяльності органів досудового розслідування та органів прокуратури.

На нашу думку, модернізація Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, упровадження електронного

моніторингу в діяльності пробації, а також упровадження електронного документообігу в органах та установах пенітенціарної системи забезпечить повною мірою виконання найбільш суперечливого за своєю правовою природою принципу взаємної відповідальності між державою та засудженим. Особливість цього принципу є його характер – імперативність, що проявляється у законодавчо закріплених дискреційних повноваженнях персоналу щодо засуджених.

Висновки. Інтеграція антикорупційних механізмів у діяльності правоохоронних органів України та кримінально-виконавчої системи зокрема є складовою стратегії післявоєнного відновлення нашої країни, баченням та вимогою міжнародної спільноти, а також гарантією стійкості повоєнної України.

Запровадження цифровізації діяльності кримінально-виконавчої системи України сприятиме прозорості системи та зменшенню корупційних ризиків, тому від ефективності впровадження цифровізації залежить викорінення в діяльності системи корупційних проявів.

Надано поняття принципів запобігання корупційним правопорушенням у кримінально-виконавчій системі, під якими потрібно розуміти сукупність основних правових і організаційних засад, на яких ґрунтується діяльність органів та установ виконання покарань з метою недопущення, виявлення і припинення корупції серед персоналу.

Через призму цього поняття та наведених у статті принципів вважаємо за доцільне імплементувати принципи запобігання корупції в діяльність кримінально-виконавчої системи до законодавства.

Список використаних джерел

1. НАЗК провело громадські обговорення проєкту Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на 2026–2030 рр. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-provelo-gromadskiobgovorennya-proektu-strategii-komunikatsiy-u-sferi-zapobigannya-ta-protydii-koruptsii-na-2026-2030-rr/> (дата звернення: 10.01.2026).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 10.01.2026).

3. Президент Володимир Зеленський заявив, що усі кошти, отримані від партнерів на повосенне відновлення, будуть спрямовані винятково на території, що перебувають під контролем України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/4072925-kosti-na-vidnovlenna-pidut-lise-na-teritorii-so-perebuvaut-pid-kontrolem-ukraini-zelenskij.html> (дата звернення: 10.01.2026).

4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 3. URL: <https://leksika.com.ua/16070321/legal/koruptsiya> (дата звернення: 10.01.2026).

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.01.2026).

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 58/4 від 31.10.2003. Нью-Йорк : ООН, 2004. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/tools_and_publications/uncac.html (дата звернення: 10.01.2026).

7. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18.10.2006 № 251-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text> (дата звернення: 10.01.2026).

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.01.2026).

9. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yakivchynili-kriminalni-pravororushennya-2> (дата звернення: 10.01.2026).

10. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2026).

11. Посадовець Менської колонії, де сидів Луценко, отримав п'ять років тюрми за хабар. URL: <https://glavcom.ua/news/posadovec-menskoji-koloniji-de-sidiv-lucenko-otrimav-5-rokiv-tyurmi-za-habarnictvo-506959.html> (дата звернення: 10.01.2026).

12. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення: 10.01.2026).

Ivashko S.,

Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Department of Criminal-Executive and Criminal Law,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0003-2547-9276

PRINCIPLES OF PREVENTING CORRUPTION-RELATED OFFENSES IN THE PENITENTIARY SYSTEM OF UKRAINE

The article examines corruption as a negative socio-political and legal phenomenon, as well as the principles of preventing corruption-related offenses within the penitentiary system of Ukraine. It is determined that manifestations of corruption pose a threat to stability, legality, and institutional integrity not only of the penitentiary system of Ukraine but also of the law enforcement system as a whole, as well as to the national security of the state.

It is stated that corruption, as a socio-legal phenomenon, undermines the rule of law and social justice, causes significant damage to the national economy and society, and erodes public trust in state authorities.

Emphasis is placed on the importance of identifying the principles of preventing corruption-related offenses in the penitentiary system of Ukraine through the prism of integrating anti-corruption mechanisms into the activities of all state institutions in order to ensure the strategy of Ukraine's post-war recovery.

It is taken into account that knowledge of the principles of preventing corruption-related offenses in the penitentiary system is based on nationwide anti-corruption foundations, considers the specific nature of the activities of penitentiary bodies and institutions, and, in combination with risk analysis and effective financial control mechanisms, serves as a prerequisite for the stable and effective functioning of anti-corruption instruments.

Based on the results of the study, the concept of the principles of preventing corruption-related offenses in the penitentiary system of Ukraine is defined as a set of fundamental legal and organizational principles underlying the activities of penitentiary bodies and institutions aimed at preventing, detecting, and terminating corruption among personnel.

Key words: martial law, State Criminal-Executive Service of Ukraine, prevention, crime, corruption-related criminal offense, corruption, penitentiary system of Ukraine, corruption risks, counteraction, principles, penitentiary system, personnel.

References

1. National Agency on Corruption Prevention (NACP) (n.d.). *NACP held public discussions on the draft communication strategy in the field of prevention and counteraction of corruption for 2026–2030*, available at: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-provelo-gromadski-obgovorennya-proektu-strategii-komunikatsiy-u-sferi-zapobigannya-ta-protydii-koruptsii-na-2026-2030-rr/> (accessed 10 January 2026).

2. Ukraine (2022), *On the introduction of martial law in Ukraine* : Decree of the President of Ukraine dated 24 February 2022 No. 64/2022, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (accessed 10 January 2026).

3. Ukrinform (n.d.), *President Volodymyr Zelensky stated that all funds received from partners for post-war reconstruction will be directed exclusively to territories under Ukraine's control*, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/4072925-kosti-na-vidnovlenna-pidut-lise-na-teritorii-so-perebuvaut-pid-kontrolom-ukraini-zelenskij.html> (accessed 10 January 2026).

4. Shemschuchenko, Yu. S. (Ed.) (1998), *Legal encyclopedia*, Vol. 3, *Ukrainska Entsyklopediia*, Kyiv, available at: <https://leksika.com.ua/16070321/legal/koruptsiya> (accessed 10 January 2026).

5. Ukraine (2014), *On Prevention of Corruption*: Law of Ukraine dated 14 October 2014 No. 1700-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (accessed 10 January 2026).

6. United Nations Office on Drugs and Crime (2004), *United Nations Convention against Corruption*, available at: https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/tools_and_publications/uncac.html (accessed 10 January 2026).

7. Ukraine (2006), *On Ratification of the United Nations Convention against Corruption*: Law of Ukraine dated 18 October 2006 No. 251-V, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text> (accessed 10 January 2026).

8. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine dated 5 April 2001 No. 2341-III, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 10 January 2026).

9. Office of the Prosecutor General of Ukraine (n.d.), *About persons who committed criminal offenses*, available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchynili-kriminalni-pravoporushennya-2> (accessed 10 January 2026).

10. Ukraine (2022), *Strategy for reforming the penitentiary system until 2026 and operational plan for 2022–2024*: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16 December 2022 No. 1153-r, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 10 January 2026).

11. Glavcom. (n.d.), *Former official of the Menska colony, where Lutsenko was held, sentenced to 5 years in prison for bribery*, available at: <https://glavcom.ua/news/posadovec-menskoji-koloniji-de-sidiv-lucenko-otrimav-5-rokiv-tyurmi-za-habarnictvo-506959.html> (accessed 10 January 2026).

12. Office of the Prosecutor General of Ukraine (2020), *On approval of the regulation on the Unified Register of Pre-trial Investigations*: Order of the Prosecutor General of Ukraine dated 30 June 2020 No. 298, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (accessed 10 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Карапиш Б. В.,

доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри адміністративного та конституційного права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0002-9253-0334

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДНОСИН МАЙНОВОГО НАЙМУ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу правового забезпечення реалізації майнових правовідносин у діяльності фермерських господарств України. Обґрунтовано особливий характер земельно-майнових відносин за участю фермерських господарств. Проаналізовано особливості суб'єктно-об'єктного складу відносин майнового найму у фермерській діяльності. Особливу увагу приділено змісту, підставам виникнення, зміни та припинення таких правовідносин.

Ключові слова: земельні ділянки, права на землю, земельно-майнові правовідносини, земельна нерухомість, земельна правосуб'єктність, договір, фермерське господарство.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження правового забезпечення окремих аспектів діяльності фермерських господарств зумовлена їх вагомою роллю в економічному та соціальному розвитку України, оскільки саме дрібні виробники сільськогосподарської продукції в сучасних умовах становлять основу аграрного підприємництва, забезпечують продовольчу безпеку, зайнятість та добробут сільського населення і сталий розвиток сільських територій. За даними Державної служби статистики України станом на 01 липня 2025 року в Україні нараховувалося 50915 фермерських господарств [1].

Важливе значення правового регулювання відносин за участю фермерських господарств підтверджується і спробами внесення 2018 року змін до Конституції України, які передбачали визнання фермерського господарства основою аграрного устрою України [2]. Актуальність проблематики підсилюється процесами рекодифікації цивільного законодавства та гармонізації національного права з правом

Європейського Союзу, що порушує питання збереження фермерського господарства як самостійної організаційно-правової форми. Наукові дискусії, які тривають у юридичній науці щодо можливого перетворення фермерських господарств у господарські товариства [3], визнання фермерського господарства як «юридичної особи корпоративного типу» [4, с. 17], свідчать про неоднозначне розуміння юридичної природи фермерських господарств та про існування в Законі України «Про фермерське господарство» низки юридичних дефектів, на що зверталась увага у юридичній літературі [5]. Водночас законодавче вилучення із Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-ІХ [6] положень про заборону створення та примусову реорганізацію фермерських господарств, які містив законопроект № 6013, підтверджує їх визнання як прогресивної та перспективної форми аграрного підприємництва. За таких умов дослідження правових засад функціонування фермерських господарств, зокрема у сфері майнових і земельних відносин, набуває особливої наукової та практичної значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового статусу фермерських господарств, окремі питання членських, управлінських, земельних та майнових відносин у фермерських господарствах у різні часи досліджувались у наукових працях М. Я. Ващишин, М. С. Долинської, В. М. Єрмоленка, Т. О. Коваленко, М. А. Копиці, Г. С. Корнієнко, П. Ф. Кулинич, С. І. Марченко, В. В. Носіка, О. О. Погрібного, О. А. Поліводського, Т. П. Проценко, Т. Б. Саркісової, І. С. Суюви, І. В. Спасибо-Фатеевої, М. В. Шульги, В. Ю. Уркевича та інших учених.

Водночас окремі з цих досліджень базувалися на законодавстві, яке нині втратило чинність, досі залишаються дискусійними та нерегульованими низка питань, пов'язаних із визначенням правової природи фермерських господарств, а відтак і правовідносин за їх участю (зокрема, земельно-майнових), що зумовлює необхідність більш глибокого теоретико-правового розроблення цієї сфери з урахуванням

сучасних змін в аграрному, земельному і цивільному законодавстві та перспектив євроінтеграції.

Мета статті. Метою статті є аналіз правового забезпечення реалізації майнових правовідносин у діяльності фермерських господарств України, виявлення проблем правового регулювання відносин майнового найму у фермерських господарствах та формулювання пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Специфіка правового статусу фермерського господарства зумовлена передусім особливим характером земельно-майнових відносин, у межах яких воно функціонує. Адже, на відміну від інших суб'єктів підприємницької діяльності, саме для фермерського господарства законодавець встановлює безпосередній зв'язок між набуттям правосуб'єктності та наявністю у засновника права власності або користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення (для ведення фермерського господарства, товарного сільгоспвиробництва або особистого сільськогосподарського господарства). Земля у цьому випадку виступає не лише як природний ресурс, територіальний базис та основний засіб виробництва, але й є юридичною передумовою виникнення самого суб'єкта права, що істотно впливає на зміст і спрямованість майнових правовідносин за його участю.

У юридичній літературі доведено, що земельно-майнові правовідносини, які формуються у діяльності фермерських господарств, мають комплексний і водночас приватно-публічний характер, базуються не лише на Законі України «Про фермерське господарство», а й на відносинах членства, договірному регулюванні, локальному правовому регулюванні актами органів державної влади і органів місцевого самоврядування тощо. Вони поєднують горизонтальні зв'язки між рівноправними учасниками цивільного обороту та вертикальні відносини, що виникають у взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування. Окрему групу становлять внутрішні відносини між самим фермерським господарством та його членами, які поєднують майнові,

земельні, управлінські, трудові та інші правовідносини [7, с. 167–168]. У таких умовах майновий найм набуває особливого значення як правова форма залучення необхідних об'єктів до господарського обороту без набуття права власності на них.

Відносини майнового найму у фермерських господарствах вирізняються особливостями суб'єктного та об'єктного складу, змісту прав і обов'язків сторін, а також підстав виникнення, зміни та припинення відповідних правовідносин. Аналіз ст. 31 Земельного кодексу України, у якій визначено склад земель фермерського господарства, норм Закону України «Про фермерське господарство» [8], які регулюють земельні та майнові відносини у фермерських господарствах, свідчить, що у відносинах майнового найму одним із суб'єктів може бути фермерське господарство як юридична особа або фермерське господарство як фізична особа – підприємець, а також члени фермерського господарства. Суб'єкти таких відносин наділені спеціальною цивільною правосуб'єктністю, яка впливає з особливостей правового статусу самого фермерського господарства. Вона обумовлена встановленими законом вимогами до засновників і членів господарства, підприємницьким характером його діяльності, обов'язковою особистою трудовою участю членів у веденні господарства, а також закріпленим за ними правом на приватизацію земельних ділянок разом із розміщеними на них об'єктами нерухомого майна.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує питання виникнення земельної правосуб'єктності, яка у сфері фермерського господарювання має свої вікові особливості. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності та «сімейно-трудоим об'єднанням» [9, с. 84], членські відносини у ньому ґрунтуються на обов'язковій трудовій участі та мають підприємницький характер, а цивільне, трудове та аграрне законодавство передбачає випадки набуття повної дієздатності у зв'язку із зайняттям підприємницькою діяльністю та укладанням трудового договору, це свідчить, що земельна дієздатність учасників земельно-майнових відносин може виникати з 14 років [10, с. 59]. Законодавче закріплення можливості участі

громадян у земельних і майнових відносинах, пов'язаних із фермерською діяльністю, з чотирнадцятирічного віку свідчить про поступове розширення меж цивільної дієздатності у сфері аграрного підприємництва та формування особливого різновиду правосуб'єктності, тісно пов'язаного з використанням земель сільськогосподарського призначення.

Об'єктний склад відносин майнового найму у фермерських господарствах характеризується множинністю, оскільки має складну й багаторівневу структуру. До таких об'єктів належать фермерське господарство як єдиний майновий комплекс, який охоплює майно, що передане до складеного капіталу, нерозподілений прибуток, а також майнові та інші зобов'язання (ст. 22 Закону України «Про фермерське господарство») [8], а також відокремлена фермерська садиба, яка поєднує земельну ділянку, житлові та господарсько-побутові будівлі, інженерні комунікації, багаторічні насадження та інші елементи. У сукупності вони формують складний об'єкт земельно-майнових правовідносин, кожна складова якого підпадає під дію різних правових режимів. Це зумовлює необхідність комплексного застосування норм земельного, цивільного, аграрного, господарського та містобудівного законодавства, що своєю чергою ускладнює правозастосовну практику.

Визнання фермерського господарства як цілісного майнового комплексу в Законі України «Про фермерське господарство» містить деякі вади, насамперед потребує уніфікація термінології, оскільки Цивільний кодекс України визнає об'єктом прав не цілісний, а єдиний майновий комплекс (ст. 191). Також у Законі України «Про фермерське господарство» відсутня норма про можливість передачі такого комплексу в оренду, а закріплено лише право на відчуження фермерського господарства (ст. 22 Закону) та передачу його в заставу (ст. 29 Закону), а також право на передачу земельних ділянок в оренду (ст. 14). Вважаємо доцільним внести зміни до ст. 22 Закону України «Про фермерське господарство» та доповнити положенням про право фермерського господарства передавати фермерське господарство як єдиний майновий комплекс в оренду. Адже відповідно до ч. 4 ст. 191 Цивільного

кодексу України «Підприємство як єдиний майновий комплекс або його частина можуть бути об'єктом оренди та інших правочинів» [7, с. 170].

Такі зміни є об'єктивно необхідними, особливо в умовах воєнного стану, коли істотно зростає кількість непередбачуваних життєвих і господарських ситуацій. Воєнні дії та пов'язані з ними обставини можуть призводити до фактичної неспроможності власника земельної ділянки або майнового комплексу самостійно здійснювати господарську діяльність. Зокрема, у зв'язку з мобілізацією засновника фермерського господарства, його членів чи ключових працівників виникають ризики зупинення виробничого процесу та втрати економічної стабільності господарства. У таких умовах передача цілісного майнового комплексу або земельної ділянки в оренду нерідко стає єдиним правовим механізмом збереження господарської діяльності, забезпечення належного використання землі та запобігання її деградації.

Зміст відносин майнового найму у фермерських господарствах охоплює сукупність прав та обов'язків, що виникають у зв'язку з користуванням відповідними об'єктами майнового найму. Права фермерського господарства у таких відносинах спрямовані на задоволення різнопланових потреб і можуть мати житлово-побутовий, земельний, майновий та екологічний характер (ст.ст. 5, 9, 13,14, 16, 18, 20 та ін. Закону України «Про фермерське господарство») [8]. Реалізація цих прав нерозривно пов'язана з дотриманням встановлених законом обмежень і вимог щодо цільового використання земель, охорони довкілля та збереження об'єктів аграрного призначення.

Обов'язки фермерського господарства як суб'єкта майнового найму визначаються як загальними приписами законодавства, так і спеціальними нормами земельного та аграрного права. Вони охоплюють, зокрема, вимоги щодо раціонального використання земель, дотримання правил добросусідства, забезпечення належного правового режиму багаторічних насаджень та інших об'єктів. Особливу увагу слід звернути на положення статті 15 Закону України «Про фермерське господарство» [8], які, з огляду на їх зміст і

спрямованість, можуть застосовуватися за аналогією і до осіб, що здійснюють фермерську діяльність на умовах майнового найму. Водночас чинна редакція цієї норми необґрунтовано обмежує коло адресатів, що свідчить про доцільність її вдосконалення шляхом усунення прив'язки винятково до права власності на земельні ділянки.

Специфічною рисою відносин майнового найму у фермерських господарствах є також особливості підстав їх виникнення, зміни та припинення. Законодавство допускає виникнення таких відносин без укладення окремого договору, у силу закону, у випадках користування фермерським господарством земельними ділянками, що належать на праві власності його членам (ст. 12 Закону України «Про фермерське господарство») [8]. Такий підхід, з одного боку, спрощує господарську діяльність, а з іншого – породжує правову невизначеність щодо обсягу прав і обов'язків сторін. Відповідно до ст. 120 ЗК України майновий найм може виникати щодо нерухомості, зокрема житлових будинків (за винятком багатоквартирних), інших будівель та споруд, а також об'єктів незавершеного будівництва, якщо такі об'єкти розташовані на певній земельній ділянці. Важливим аспектом є можливість виникнення таких відносин на підставі судового рішення. Зміна умов використання майна в таких випадках може здійснюватися як на підставі внутрішніх рішень фермерського господарства, так і шляхом укладення відповідних договорів із власниками земель, що підтверджує гнучкий, але водночас складний характер правового забезпечення реалізації майнового найму у цій сфері.

Припинення відносин майнового найму у фермерських господарствах може мати добровільний (за згодою сторін) та примусовий характер (за рішенням суду). Відповідно до ст. 144 ЗК України припинення такого права може відбутися у разі порушення земельного законодавства, що може бути встановлено судом. Крім того, ст. 145 ЗК України визначає підстави припинення права власності на землю, зокрема якщо вона не може перебувати у власності певної особи або у

випадку недотримання обов'язку щодо її відчуження у встановлений термін.

Щодо примусового вилучення земельних ділянок у ст. 147 ЗК України встановлено, що воно може здійснюватися з мотивів суспільної необхідності. Це стосується як примусового викупу, так і вилучення земельних ділянок у передбачених законом випадках [7, с. 178].

Висновки. Викладене у цій статті дослідження дозволяє констатувати, що правове забезпечення реалізації відносин майнового найму у фермерських господарствах України потребує подальших наукових розроблень та вдосконалення законодавчого регулювання.

Реалізація відносин майнового найму у фермерських господарствах характеризується особливостями суб'єктно-об'єктного складу, змісту та підстав виникнення, зміни і припинення. З метою забезпечення ефективності правового регулювання діяльності фермерських господарств, стабільності аграрного майнового обороту та досягнення балансу інтересів усіх його учасників необхідним є внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» в частині приведення його у відповідність до норм Цивільного кодексу України.

У період післявоєнного відновлення та євроінтеграційного курсу України фермерство може стати перспективною моделлю розвитку аграрного сектора, яка відповідатиме засадам Спільної аграрної політики ЄС та принципам сталого розвитку, адже досвід їх функціонування та особливості правового статусу фермерських господарств дозволяє розглядати їх як форму соціально відповідального бізнесу.

Список використаних джерел

1. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання станом на 01 липня 2025 року. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2023/ks_opfg/ks_opfg_07_25_ue.xls (дата звернення: 20.01.2026).

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських

громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств (реєстр. № 6236) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 23 листопада 2018 року № 4-в/2018. Справа № 2-362/2018(5009/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-18#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

3. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2004. 328 с.

4. Гарагонич О. В. Корпоративні права членів фермерських господарств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 91. Ч. 2. С. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.2>.

5. Фермерські господарства як учасники цивільних та земельних правовідносин: за матеріалами судової практики / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2022. 288 с.

6. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

7. Карапиш Б. В. Правове регулювання відносин майнового найму у сфері використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2025. 236 с.

8. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

9. Титова Н. І. Фермерство в Україні: основні правові засади. Питання та відповіді. Львів, 1998. 184 с.

10. Носік Ю. В., Карапиш Б. В. Окремі питання цивільної правосуб'єктності учасників земельно-майнових правовідносин у сфері використання сільськогосподарських земель в Україні. *Legal Bulletin.* 2025. № 3 (17). С. 59–63. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-17-C8> (дата звернення: 20.01.2026).

Karapysh B.,

Ph.D. in Law, Senior Lecturer,

Department of Administrative and Constitutional Law of the
Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement, and
Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-9253-0334

LEGAL SUPPORT FOR THE IMPLEMENTATION OF PROPERTY LEASE RELATIONS IN FARMING ENTERPRISES OF UKRAINE

The article presents a comprehensive analysis of the legal framework for the implementation of property legal relations in the activities of farming enterprises in Ukraine, taking into account current changes in agrarian, land, and civil legislation. The relevance of the issue is further strengthened by the processes of civil law recodification and the harmonization of national legislation with European Union law, which raise the question of preserving farming enterprises as an independent organizational and legal form. It is substantiated that farming enterprises combine economic, social, and environmental functions in their activities, which determines the specific nature of land and property relations involving them. It is proved that property lease is one of the key legal forms for involving land real estate in farming activities. The specifics of the legal personality of a farming enterprise as a participant in property lease relations are revealed, and the existence of special land and property legal personality and its main features are justified. The object composition of property lease relations in farming activities is analyzed, and it is demonstrated that a farming enterprise as a single property complex and a separate farmstead form a complex object of legal regulation that requires the integrated application of civil, land, agrarian, and urban planning law. Special attention is paid to the content of the rights and obligations of the parties to property lease, as well as to the grounds for the emergence of such legal relations, including those arising by virtue of law. The article concludes that legislative regulation needs to be improved in order to ensure the stability of property turnover, legal certainty, and a balance of interests of participants in land and property relations in the field of farming.

Key words: land plots, land rights, land and property legal relations, land real estate, land legal personality, contract, farming enterprise.

References

1. State Statistics Service of Ukraine (2025), *Number of legal entities by organizational and legal forms of economic activity*, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2023/ks_opfg/ks_opfg_07_25_ue.xls (accessed 20 January 2026).
2. Constitutional Court of Ukraine (2018), *Opinion in the case upon the constitutional submission of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding*

compliance of the draft law on amendments to Article 41 of the Constitution of Ukraine with Articles 157 and 158 of the Constitution, Case No. 2-362/2018(5009/18, Decision No. 4-v/2018 dated 23 November 2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-18#Text> (accessed 20 January 2026).

3. Kucherenko, I. M. (2004), *Organizational and legal forms of legal entities under private law* : monograph, V. M. Koretskyi Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine.

4. Harahonych, O. V. (2025),. "Corporate rights of members of farming enterprises", *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, Iss. 91, Part 2, pp. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.24144/23073322.2025.9.1.2.2>.

5. Farming enterprises as participants in civil and land legal relations: Based on case law (2022), by I. V. Spasybo-Fatieieva (Ed.), EKUS, Kharkiv.

6. Ukraine (2025), *On the specifics of regulating the activities of legal entities of certain organizational and legal forms in the transition period and associations of legal entities* : Law of Ukraine dated 9 January 2025 No. 4196-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (accessed 20 January 2026).

7. Karapysh, B. V. (2025), *Legal regulation of property lease relations in the use of agricultural land in Ukraine* : PhD dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

8. Ukraine (2003), *On Farming Enterprises* : Law of Ukraine dated 19 June 2003 No. 973-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (accessed 20 January 2026).

9. Tytova, N. I. (1998), *Farming in Ukraine: Basic legal principles. Questions and answers*, Lviv.

10. Nosik, Yu. V., & Karapysh, B. V. (2025), "Selected issues of civil legal capacity of participants in land and property relations in the use of agricultural land in Ukraine", *Legal Bulletin*, № 3 (17), pp. 59–63, DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-17-C8>.

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 347.73

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.109

Касьяненко Л. М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового та
податкового права, Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна

e-mail: kasyanenko_l@ukr.net

ORCID 0000-0003-1742-7580;

Вербіцький А. С.,

здобувач вищої освіти 3-го курсу
Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна

e-mail: andriy.verb.2020@gmail.com

ORCID 0009-0006-6031-3473

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті проаналізовано правові засади забезпечення фінансового контролю у бюджетних правовідносинах, визначено ключові проблеми його регулювання, а також сформовано пропозиції щодо вдосконалення з урахуванням сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів. Зазначається, що основними способами протидії порушенням бюджетного законодавства мають бути такі: чітке розмежування відповідальності між учасниками бюджетного процесу, створення дієвої системи контролю за бюджетними коштами.

Ключові слова: фінансові правовідносини, фінансовий контроль, порушення бюджетного законодавства, бюджетні правовідносини, корупція, фінансова безпека.

Постановка проблеми. В умовах сучасних трансформацій українського суспільства питання фінансового контролю за дотриманням бюджетного законодавства набуває особливої актуальності, адже саме бюджет є основою фінансової стабільності держави та гарантією реалізації її функцій. Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році не тільки поставило перед Україною безпрецедентні виклики у сфері оборони та безпеки, але й загостило проблему ефективного використання публічних ресурсів, які стали критично важливими для підтримання оборони, відновлення

інфраструктури та забезпечення базових потреб громадян. У таких умовах дотримання норм бюджетного законодавства та притягнення до відповідальності за його порушення — ключові чинники збереження довіри суспільства до державних інституцій, забезпечення прозорості фінансових процесів та зміцнення економічної стійкості країни.

Метою статті є аналіз правових засад забезпечення фінансового контролю у бюджетних правовідносинах, визначення ключових проблем його регулювання, а також формування пропозицій щодо вдосконалення з урахуванням сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження фінансового контролю зробили Л. Ваолевська, Л. Воронова, Н. Воротіна, О. Гетьманець, Е. Дмитренко, А. Ковальчук, І. Криницький, М. Кучерявенко, П. Латковський, О. Лукашев, О. Мельник, А. Монаєнко, О. Музика-Стефанчук, С. Ніщима, Ю. Оніщик, О. Солдатенко, Н. Якимчук та ін. Однак маємо зазначити, що й нині низка питань залишаються дискусійними та неврегульованими.

Виклад основного матеріалу. У ст. 116 Бюджетного кодексу України [1] закріплено широкий перелік порушень бюджетного законодавства, які охоплюють усі стадії бюджетного процесу, а саме: внесення недостовірних даних до бюджетних запитів, що створює ризик формування необґрунтованих видатків та викривлення реальної потреби у фінансуванні (це порушення особливо небезпечно в умовах воєнного стану, адже може призвести до неефективного розподілу коштів між оборонними та соціальними програмами); порушення строків подання бюджетних запитів (підбиває ритмічність бюджетного планування та ускладнює своєчасне ухвалення рішень, що в умовах війни може означати затримку фінансування критично важливих сфер). Нецільове використання бюджетних коштів є одним із найсерйозніших порушень, адже воно прямо суперечить принципу цільового призначення видатків і може кваліфікуватися як фінансове правопорушення з ознаками корупції; перевищення бюджетних асигнувань свідчить про недотримання встановлених лімітів

фінансування, що створює загрозу дефіциту бюджету та порушення макрофінансової стабільності. Порушення порядку складання та розгляду проектів бюджету підриває законність самого процесу формування бюджету, що може призвести до ухвалення документів із процедурними порушеннями та зниженням довіри до державних інституцій та ін. Своєю чергою ст. 117 Бюджетного кодексу України [1] передбачає низку заходів впливу, які мають превентивний і каральний характер: за недостовірні дані у бюджетних запитах застосовується попередження з вимогою усунення порушень у 30-денний строк, а у разі повторного порушення можливе зменшення бюджетних призначень; за порушення строків подання запитів – попередження та зупинення операцій з коштами; за нецільове використання – обов’язкове повернення коштів і призупинення асигнувань; за перевищення асигнувань – їх зменшення та блокування операцій; за порушення порядку складання й розгляду проектів бюджету – попередження та можливе призупинення фінансування. Перелік заходів впливу за порушення бюджетного законодавства, що міститься в Бюджетному кодексі України, не може вважатися ідеальним та вичерпним щодо ефективності. Хоча ці заходи і охоплюють практично всіх учасників бюджетного процесу й мають забезпечувати фінансову дисципліну, проте практика свідчить, що вони залишаються недостатньо суворими, адже кількість правопорушень щороку зростає, порушення мають системний характер, що в умовах воєнного стану створює особливу небезпеку фінансовій безпеці держави.

Неодноразово Державна казначейська служба України повідомляла про численні випадки зупинення операцій з бюджетними коштами розпорядників та одержувачів через виявлені порушення [2]. Це стосувалося не тільки невеликих місцевих органів, які часто мають проблеми з кадровим забезпеченням та належним фінансовим контролем, але й окремих державних установ, що працюють з великими обсягами фінансування. Найпоширенішими порушеннями були випадки нецільового використання коштів, коли фінансування, виділене на соціальні програми чи інфраструктурні проекти,

спрямовувалося на інші потреби, а також порушення порядку ведення бухгалтерського обліку, що створювало ризики приховування реальних витрат. Варто зазначити, що в окремих випадках блокування операцій відбувалося навіть у критично важливих сферах, а також, наприклад, у сфері охорони здоров'я чи освіти, що викликало суспільний резонанс. Проте саме такі заходи, передбачені ст. 117 Бюджетного кодексу [1], за умови своєчасного застосування дозволять забезпечити дисципліну: фінансові операції блокуються до моменту усунення порушень, і це стає своєрідним «сигналом» для керівників установ, що держава не толерує навіть дрібних відхилень. Таким чином, практика зупинення операцій є не тільки каральним, а й превентивним інструментом, який має формувати культуру відповідальності у сфері публічних фінансів.

У контексті аналізу ефективності бюджетного контролю та дотримання фінансової дисципліни в Україні наведемо порівняльні дані щодо попереджень, складених органами Державної казначейської служби України, про неналежне виконання бюджетного законодавства: у 2023 році – 34911 попереджень на суму 26,8 млрд грн, у 2024 році – 47832 попередження на суму 30,7 млрд грн. Кількість розпоряджень про зупинення операцій з бюджетними коштами: у 2023 році – 1432, у 2024 році – 1486 [2]. Фінансовий контроль, попри певне зниження ефективності у грошовому вимірі, залишається ключовим інструментом забезпечення прозорості та законності у сфері управління державними фінансами.

Рахункова палата України у звітах [3] не тільки фіксує масштаби фінансових порушень, а й окреслює системні проблеми у використанні державних ресурсів. Загальна сума виявлених порушень і недоліків під час управління публічними фінансами у 2024 році становить 217 488,4 млн грн, з них: порушення бюджетного та іншого законодавства – 8 683,6 млн грн; неефективне управління бюджетними коштами і майном, їх неефективне використання – 205 498,9 млн грн; порушення та недоліки при адмініструванні дохідної частини державного бюджету – 3 305,9 млн гривень. Рахункова палата здійснює системний контроль за використанням міжнародної бюджетної

підтримки та надає рекомендації для підвищення ефективності використання цих коштів. Виконання рекомендацій, наданих за результатами відповідних аудитів, сприяє покращенню фінансової дисципліни, прозорості в управлінні державними ресурсами та підтриманню довірчих відносин між країнами-партнерами. Водночас Рахункова палата не обмежилася тільки констатацією виявлених порушень, а й надала 574 рекомендації за результатами проведених аудитів, виконання яких дозволило усунути порушення на понад 4,6 млрд грн, що підтверджує практичну дієвість контрольних заходів та їхню здатність давати реальний фінансовий ефект. На окрему увагу заслуговує масштаб перевірок: у 2024 році було охоплено контролем майже 3,7 трлн грн публічних коштів, що свідчить про системність і всеосяжність роботи органу фінансового контролю. Таким чином, звіт не тільки підкреслює масштаби проблем у сфері управління публічними фінансами, а й демонструє важливість інституційного контролю як інструменту забезпечення прозорості, законності та ефективності використання бюджетних ресурсів, особливо у критичних сферах, що визначають стійкість і безпеку держави. Питання безпеки та обороноздатності держави мають постійно перебувати у фокусі уваги Рахункової палати.

Аналіз звітів контролюючих органів за останні два роки показує, що порушень не стало менше. За результатами аналізу Рахункової палати було встановлено, що бюджет виконано з дефіцитом у сумі понад 1,3 трлн грн, що є рекордним показником для України. Водночас аудит виявив низку порушень у сфері управління державними фінансами. Серед основних порушень — неефективне використання коштів без належного економічного обґрунтування, затримки фінансування, що зривали реалізацію важливих проєктів, та недотримання процедур, зокрема строків погодження змін до бюджетних призначень. Це свідчить про наявність проблем із бюджетною дисципліною. Маємо визнати, що частина порушень виникла в умовах воєнного стану, коли уряд був змушений оперативним перерозподіляти ресурси, однак навіть у

таких ситуаціях закон вимагає дотримання чітких процедур перерозподілу бюджетних коштів.

Уряд у квітні 2025 року схвалив офіційний звіт про виконання бюджету, підготовлений Міністерством фінансів, який засвідчив безпрецедентне навантаження на фінансову систему держави [4]. Основними джерелами доходів бюджету у 2024 році були податкові надходження, митні платежі та міжнародна фінансова допомога, зокрема гранти від партнерів, які забезпечили перевиконання доходів на понад 13 % порівняно з планом. Видаткова частина мала складну структуру: крім оборонних витрат, значні ресурси були спрямовані на соціальний захист населення, підтримку внутрішньо переміщених осіб, відновлення критичної інфраструктури та фінансування освітніх і медичних програм. Рахункова палата у своєму висновку зазначила, що бюджет виконувався в умовах високого дефіциту та зростання державного боргу, що створює довгострокові ризики для фінансової стабільності країни [5]. Водночас міжнародна підтримка дозволила уникнути колапсу бюджетної системи та забезпечити фінансування ключових сфер навіть за умов війни.

Національний інститут стратегічних досліджень у своєму огляді виконання бюджету звернув увагу на цікаву тенденцію: хоча доходи державного бюджету були перевиконані на 13,5 % завдяки міжнародним грантам і фінансовій допомозі партнерів, видаткова частина мала недовиконання на рівні 2,3 % [6]. Це частково було пов'язано з порушеннями у плануванні та реалізації окремих програм, коли кошти залишалися невикористаними через бюрократичні затримки або неефективну організацію роботи. Така ситуація є парадоксальною: держава вкрай потребує більше ресурсів, але не може їх ефективно освоїти. Це свідчить про проблеми внутрішньої бюджетної дисципліни. Відповідальність за такі порушення має не тільки юридичний, а й політичний вимір: невиконання видаткової частини бюджету впливає на довіру міжнародних партнерів і донорів, які очікують прозорого й ефективного використання наданих коштів. Подібні порушення можуть стати аргументом для донорів у майбутньому

скорочувати обсяги допомоги або вимагати жорсткіших умов її використання. Таким чином, бюджетна дисципліна стає не лише внутрішньою справою України, а й фактором міжнародної репутації держави.

Другий важливий аспект стосується ефективності використання коштів та проблем бюджетної дисципліни. Виявлено такі порушення у сфері управління публічними фінансами: затримки у фінансуванні окремих програм, недотримання процедурних вимог під час перерозподілу коштів, а також випадки неефективного використання ресурсів, коли виділені кошти залишалися невикористаними або спрямовувалися на інші потреби. На нашу думку, високий дефіцит, зростання боргу та необхідність посилення фінансової дисципліни, боротьба з корупцією – це те, що має визначати державну політику найближчими роками.

В умовах воєнного стану наша держава має постійну залежність від зовнішньої фінансової підтримки. Останні роки характеризувалися високим рівнем дефіциту та стрімким зростанням державного боргу. На нашу думку, бюджетна політика України перебуває у фазі адаптації: від подолання внутрішніх проблем управління публічними фінансами до формування нової моделі взаємодії з міжнародними донорами, де ключовим стає не тільки отримання ресурсів, а й забезпечення прозорого та ефективного, цільового їх використання. Закордонний досвід свідчить, що порушники бюджетного законодавства мають нести серйозні покарання, процедура застосування яких повинна бути чітко закріплена на законодавчому рівні, вирізнятися ефективністю й оперативністю. Оперативність як характеристика заходів впливу за правопорушення має надзвичайне значення: по-перше, через обмеженість самого бюджетного процесу за часом, по-друге, через збільшення розміру завданої шкоди у разі триваючого правопорушення. Саме тому, на нашу думку, також варто передбачити спрощену за формою та скорочену за часом процедуру фіксування бюджетних правопорушень з оперативним застосуванням заходів фінансової відповідальності в позасудовому порядку. Україні доцільно

переїняти досвід держав-членів ЄС щодо зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, посилення відповідальності учасників бюджетного процесу, підвищення рівня його прозорості на всіх стадіях.

На нашу думку, основними способами протидії порушенням бюджетного законодавства мають бути такі: чітке розмежування відповідальності між учасниками бюджетного процесу, створення дієвої системи контролю за бюджетними коштами. Варто звернути увагу на ефективне використання коштів, що значною мірою залежить від управлінців — як на рівні міністерств, так і на рівні розпорядників бюджетних коштів, адже навіть значні ресурси не дадуть результату, якщо відсутнє відповідальне та мотивоване управління й оперативна відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Висновки. Відповідальність за порушення бюджетного законодавства в Україні повинна бути не тільки нормою, закріпленою у Бюджетному кодексі, а й реальним механізмом забезпечення фінансової дисципліни, який активно має застосовуватися. Аналіз виявлених правопорушень показує, що ключовими проблемами залишаються неефективне використання публічних коштів без належного економічного обґрунтування, затримки у фінансуванні програм, що призводять до зриву термінів реалізації важливих проєктів, а також недотримання процедурних вимог, включно з порушеннями строків погодження змін до бюджетних призначень. Такі порушення свідчать про глибші системні проблеми у сфері управління публічними фінансами, адже вони створюють ризики втрати ресурсів, необхідних для оборони, соціального захисту та відновлення критичної інфраструктури. В умовах воєнного стану ці ризики набувають особливої суспільної небезпеки, оскільки кожна помилка у використанні бюджетних коштів може мати стратегічні наслідки для держави.

Дотримання норм бюджетного законодавства має багатовимірний характер, оскільки поєднує юридичний аспект, що передбачає застосування санкцій, політичний аспект, який впливає на довіру громадян і міжнародних партнерів, а також стратегічний аспект, що визначає здатність держави ефективно

реагувати на виклики воєнного часу й забезпечити розвиток у післявоєнний період. Саме тому державна політика повинна бути спрямована на посилення контролю за фінансовими ресурсами, удосконалення механізмів притягнення порушників до відповідальності, боротьбу з корупцією та формування високої фінансової культури серед учасників бюджетного процесу. Тільки комплексний підхід до розв'язання цих проблем дозволить створити стійку систему управління публічними фінансами, здатну забезпечити прозорість, законність і ефективність використання публічних коштів, забезпечити ефективний фінансовий контроль за дотриманням бюджетного законодавства.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. Дата оновлення: 04.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 05.01.2026).

2. Звіти Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/dlya-gromadskosti/publicna-informaciya/publiczni-zviti> (дата звернення: 05.01.2026).

3. Рахункова палата України. Звіти. URL: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/> (дата звернення: 05.01.2026).

4. Уряд схвалив звіт про виконання Державного бюджету на 2024 рік: видатки на оборону та безпеку становили 2,97 трлн гривень. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_zvit_pro_vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu_na_2024_rik_vidatki_na_oboronu_ta_bezpeku_stanovili_2_97_trln_griven-5097 (дата звернення: 05.01.2026).

5. Рахункова палата України. Висновок від 26.11.2024 № 54-4 щодо виконання Державного бюджету України. Київ : Рахункова палата України, 2024. URL: https://rp.gov.ua/uploadfiles/Activity/Collegium/2024/54-4_2024/Vysn_54-4_2024.pdf (дата звернення: 05.01.2026).

6. Національний інститут стратегічних досліджень. Огляд виконання Державного бюджету України у 2023–2024 роках : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2024. URL: <https://niss.gov.ua> (дата звернення: 05.01.2026).

Kasianenko L.,

Doctor of Law, Professor, Professor
of the Department of Financial and Tax Law,
State Tax University, Irpin, Ukraine
e-mail: kasyanenko_l@ukr.net
ORCID 0000-0003-1742-7580;

Verbitskyi A.,

3rd year higher education student of the
Educational and Scientific Institute of Law,
State Tax University, Irpin, Ukraine
e-mail: andriy.verb.2020@gmail.com
ORCID 0009-0006-6031-3473

FINANCIAL CONTROL FOR COMPLIANCE WITH BUDGETARY LEGISLATION

The article analyzes the legal principles of ensuring financial control in budgetary legal relations, identifies key problems of its regulation, and formulates proposals for improvement taking into account modern internal and external challenges. It is noted that in today's difficult economic conditions, the financial activities of the state and local governments acquire special importance. The state of the budget system of any state directly depends on its budget legislation, its effectiveness and compliance with realities, and therefore all aspects of financial legal relations, in particular state revenues, budget deficit, effective use of the state budget and local government bodies, deserve special attention, since strengthening the rule of law in Ukraine and ensuring the rule of law in all spheres of public life remain priority areas. Financial offenses significantly complicate the task of effective legal regulation of financial relations. Foreign experience shows that violators of budget legislation should bear serious penalties, the procedure for applying which should be clearly enshrined at the legislative level, be distinguished by efficiency and efficiency. It is noted that the main methods of combating violations of budget legislation should be the following: a clear delimitation of responsibility between participants in the budget process and the creation of an effective system of control over budget funds. It is worth paying attention to the effective use of funds, which largely depends on managers – both at the level of ministries and at the level of budget administrators, because even significant resources will not yield results if there is no responsible and motivated management and operational responsibility for violations of budget legislation. Responsibility for violations of budget legislation in Ukraine should be not only a norm enshrined in the Budget Code, but also a real mechanism for ensuring financial discipline, which should be actively applied.

Key words: financial legal relations, financial control, violation of budget legislation, budget legal relations, corruption, financial security.

References

1. Ukraine (2010), *Budget Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 8 July 2010 No. 2456-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (accessed 5 January 2026).
2. State Treasury Service of Ukraine (n.d.), *Public reports*, available at: <https://www.treasury.gov.ua/dlya-gromadskosti/publichnainformaciya/publichni-zviti> (accessed 5 January 2026).
3. Accounting Chamber of Ukraine (n.d.), *Reports*, available at: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/> (accessed 5 January 2026).
4. Ministry of Finance of Ukraine (2024), *The Government approved the report on the execution of the State Budget for 2024: Expenditures on defense and security amounted to 2.97 trillion UAH*, available at: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_zvit_pro_vikonannia_derzhavnogo_biudi (accessed 5 January 2026).
5. Accounting Chamber of Ukraine (2024), *Conclusion No. 54-4 of November 26, 2024 on the execution of the State Budget of Ukraine*, available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/54-4_2024/Vysn_54-4_2024.pdf (accessed 5 January 2026).
6. National Institute for Strategic Studies (2024), *Review of the execution of the State Budget of Ukraine in 2023–2024 : Analytical report*, Kyiv, available at: <https://niss.gov.ua> (accessed 5 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 15.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Кирда В. В.,

аспірант кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
e-mail: siavakirda0@gmail.com
ORCID: 0009-0001-3985-0833

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті доведена доцільність визначення поняття військового адміністративного правопорушення та запропоновано авторське визначення цього поняття. Обґрунтовано доцільність віднесення до суб'єктів таких діянь військовослужбовців, резервістів, а також членів добровольчих формувань, військовозобов'язаних і рекрутів. Автор відстоює позицію про необхідність розширення переліку адміністративних покарань до військовослужбовців та порівняних до них осіб.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, військово правопорушення, адміністративна відповідальність, військова дисципліна, правове регулювання, військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти, порівняні до військовослужбовців особи.

Постановка проблеми. Питання адміністративної відповідальності військовослужбовців та порівняних до них осіб набуває особливої ваги в умовах воєнного стану. Адже кількість військовослужбовців порівняно з мирним часом суттєво зросла, відповідно й кількість порушень, які можуть бути вчинені такими суб'єктами, також. Але належний рівень оборони країни, забезпечення протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам, захист суверенітету, територіальної цілісності держави є можливим в умовах дотримання дисципліни та правопорядку у військовому середовищі. Тому важливою формою забезпечення законності є невідворотність відповідальності за вчинені протиправні діяння. Однією з них є застосування заходів адміністративної відповідальності до військових, які вчинили адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Питання поняття і сутності військового адміністративного правопорушення чинним законодавством нині не визначене. Ба більше, у багатьох випадках діяння, які визнаються адміністративно караними, для військовослужбовців та прирівняних до них осіб передбачають застосування заходів дисциплінарної, а не адміністративної відповідальності. Тому важливим є визначення поняття та юридичного змісту військового адміністративного правопорушення, оскільки це сприятиме підтриманню правового порядку в армії та військових структурах, встановленню справедливих покарань та процедури їх застосування, забезпечуватиме захист прав військовослужбовців та виступатиме як превентивний інструмент, зменшуючи ризик вчинення правопорушень шляхом усвідомлення їх правових наслідків. Тобто введення в законодавство дефініції «військове адміністративне правопорушення» є основою для ефективного функціонування військової юстиції та підтримання дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративної відповідальності військовослужбовців останнім часом усе частіше порушується в наукових працях вітчизняних учених. Це є свідченням не лише актуальності відповідної тематики, але й вказує на наявність прогалин нормативного забезпечення застосування заходів такої відповідальності та пошуку шляхів їх усунення. Так, особливості й недоліки правового регулювання адміністративної відповідальності відповідної категорії суб'єктів досліджували у своїх роботах М. І. Мельник, М. С. Моїсєєв, О. І. Остапенко, О. С. Полякова, В. П. Столбовий, В. К. Шкарпицька та інші. Проте сучасний стан військового правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях має низку теоретичних і практичних проблем, вивчення та розв'язання яких є актуальним в умовах сьогодення.

Мета статті. На основі аналізу положень глави 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП, Кодекс) сформулювати авторське бачення поняття військового адміністративного правопорушення, визначення його ознак та видів.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне законодавство нині не дає визначення адміністративної відповідальності. Відсутні й базові поняття елементів складу правопорушень, хоча законодавець оперує відповідними термінами. Що стосується поняття військового адміністративного правопорушення, то воно взагалі у вітчизняному адміністративному законодавстві не визначається, хоча питанням адміністративної відповідальності військовослужбовців присвячено главу 13-Б КУпАП [1], а у ст. 15 цього Кодексу визначаються особливості відповідальності військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів за вчинення адміністративних правопорушень. Проте положення названої норми, як бачимо, поширюються не лише на військових, а й на інших суб'єктів та передбачають застосування не тільки заходів адміністративної відповідальності, а й дисциплінарних стягнень [1].

Оскільки вітчизняне законодавство не містить поняття військового адміністративного правопорушення, відповідну дефініцію намагаються сформулювати вітчизняні вчені. Так, М. С. Моїсєєв під військовим адміністративним правопорушенням пропонує розуміти протиправне, винне (умисне або з необережності) діяння (у формі дії або бездіяльності), що посягає на законодавчо встановлений порядок проходження військової служби, вчинене спеціальним суб'єктом (військовослужбовцем, військовозобов'язаним, резервістом під час проходження зборів), та за яке передбачено накладення адміністративних стягнень у вигляді штрафу або арешту з утриманням на гауптвахті [2, с. 118]. Загалом, погоджуючись із позицією автора, вважаємо за доцільне виокремити деякі недоліки пропонованого поняття. Зокрема, автор не називає таких суб'єктів військового адміністративного правопорушення як члени та командири добровольчого формування територіальних громад під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони [3], хоча на зазначені категорії осіб поширюється статут Збройних Сил України [4], порушення якого може передбачати застосування заходів адміністративної відповідальності згідно з положенням

глави 13-Б КУпАП. Доречно зазначити, що до військовослужбовців належать також рекрути [5], тобто військовослужбовці з найнижчим первинним званням рядового складу. Проте наголосимо, що відповідні зміни були внесені не в усі нормативні документи, які регулюють порядок і умови проходження військової служби.

На наш погляд, не зовсім логічною є й позиція автора щодо визначення виду санкцій, які можуть бути застосовані за вчинення військових адміністративних правопорушень. Дійсно, норми глави 13-Б КУпАП називають як стягнення лише штраф та арешт з утриманням на гауптвахті. Проте розвиток законодавства може мати наслідком доповнення переліку покарань, визначених названою главою. Власне, й положення ст. 15 КУпАП вказують, що до відповідної категорії порушників не можуть бути застосовані лише три стягнення: громадські роботи, виправні роботи та адміністративний арешт. Відповідно решта покарань, передбачених у ст. 24 КУпАП, можуть накладатися і на військовослужбовців та прирівняних до них осіб. Крім того, ч. 4 ст. 15 КУпАП вказує, що до військовослужбовців-водіїв, навіть за вчинення ними адміністративних правопорушень, передбачених главою 13-Б Кодексу, штраф як адміністративне стягнення не застосовується [1], тож з-поміж покарань лишаються тільки арешт з утриманням на гауптвахті, який згідно з положеннями ст. 32-1 КУпАП не застосовується до військовослужбовців-жінок. Принагідно відзначимо, що нині питання можливості застосування арешту з утриманням на гауптвахті в особливий період (у тому числі під час дії воєнного стану) окремими актами не регулюється. Базовим документом з означеного питання є наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців» [6], яким визначаються власне умови відбування такого адміністративного стягнення та окремих кримінальних покарань.

Доречно зауважити, що М. С. Моїсєєв вважає, що до військових адміністративних правопорушень належать лише ті діяння, перелік яких передбачено главою 13-Б Кодексу. Проте

військовослужбовці можуть вчиняти й інші протиправні діяння, визначені Кодексом, за які вони також притягуються до адміністративної, а не до дисциплінарної відповідальності.

Остапенко О. І. відзначає, що «більшість статей, які передбачають адміністративну відповідальність за військові адміністративні правопорушення, є «непрацюючими» [7, с. 85]. Але юридично значуща реакція держави на факт та прояв адміністративного правопорушення забезпечує превентивний ефект, нехтувати яким, особливо в умовах воєнного стану, не варто.

Що стосується практичного застосування положень глави 13-Б КУпАП, то справді велика кількість норм часто не застосовується. Це обумовлено різними причинами. Так, справи про військові адміністративні правопорушення за ч. 1 ст. 221 КУпАП розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, хоча протоколи про відповідні проступки мають складати командири військових частин. Це означає велику кількість паперової роботи, яка об'єктивно вказує на недоліки роботи відповідної частини чи її структурного підрозділу. Тому кількість латентних військових правопорушень є в рази більшою, ніж кількість виявлених протиправних діянь, адже приховування командирами відповідних фактів створює ілюзію дотримання правопорядку в керованих ними військових підрозділах. Проте, щоб показати карально-превентивну роботу в межах військового формування, вважаємо за доцільне до порушників застосувати положення ст. 15 КУпАП та накласти дисциплінарне стягнення, але без передачі матеріалів справи до суду, без конвоювання порушника до місця відбування арешту з утриманням на гауптвахті тощо. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 277 КУпАП справи про військові адміністративні правопорушення розглядаються протягом доби. Вважаємо такий строк необґрунтовано коротким. Адже протягом цього часу неможливо повною мірою вивчити й розглянути справу про адміністративні правопорушення військовослужбовців, так само складно військовослужбовцю належним чином знайомитися з матеріалами справи. Особливо це стосується випадків щодо встановлення об'єктивних даних стосовно особи, яка надала

заяву про розгляд справи за її відсутності. На цю обставину також вказує і В. К. Шкарпицька у своєму дослідженні, присвяченому адміністративній відповідальності військовослужбовців [8, с. 32]. Також відповідно до положень Інструкції зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення [9] уповноважена посадова особа складає протокол не пізніше 24 годин з моменту виявлення військовослужбовця (військовозобов'язаного), що вчинив військове адміністративне правопорушення. Тобто відлік строків для складання протоколів починається не від моменту вчинення чи виявлення факту протиправного діяння, а від часу виявлення особи, яка вчинила відповідний проступок. Але при цьому мають бути дотримані визначені у ст. 38 КУпАП строки накладання адміністративних стягнень [1].

Тому варто говорити про військове адміністративне правопорушення як про суспільно шкідливе, протиправне, умисне чи необережне діяння, вчинене військовослужбовцем (у тому числі рекрутом), військовозобов'язаним, резервістом під час проходження зборів або цивільною особою добровольчого формування територіальних громад під час участі в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони, що посягає на встановлений порядок несення військової служби або ж інші цінності і блага, що охороняються в установленому законом порядку, та за вчинення якого законом передбачена адміністративна відповідальність.

Як і будь-яке інше адміністративне правопорушення, військове має ознаки протиправності, караності, суспільної шкідливості. Але відповідні проступки мають, на наш погляд, специфічні ознаки, які характеризують саме цю групу протиправних діянь. До них, на наш погляд, належать такі:

1. Суб'єктом їх вчинення виступають військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти під час проходження військових зборів, цивільні особи добровольчих формувань територіальних громад під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони. Статус осіб, які належать до суб'єктів військових адміністративних правопорушень, неоднаковий і залежить від наявності у відповідних осіб

додаткових ознак (посада, владні службові повноваження та інше), які мають бути враховані при кваліфікації вчинених протиправних дій чи бездіяльності [10, с. 97]. Вчинення відповідних правопорушень особами, які не віднесені до військових, не утворює складу адміністративного військового правопорушення. Не можуть бути суб'єктами військових адміністративних правопорушень громадяни, які проходять альтернативну (невійськову) службу [11], хоча окремі посади працівників Збройних Сил України можуть бути укомплектовані й особами, які проходять таку службу. Це означає, що вказана категорія посадових осіб може бути притягнута до адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення [10].

2. Ці діяння мають високий рівень суспільної шкідливості, оскільки порушники мають доступ до зброї, військової техніки, інформації з обмеженим доступом, володіють спеціальними навичками тощо, і навіть діяння, які мають формальний склад (тобто не передбачають прямих майнових наслідків), послаблюють рівень обороноздатності держави або негативно позначаються на виконанні завдань військової служби.

3. Часто відповідні правопорушення пов'язані з порушенням правил експлуатації військової техніки та озброєнь або ж використанням такої техніки для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою.

4. Військові адміністративні правопорушення можуть поєднуватися з протиправними діями, які пов'язані з корупцією, тобто реалізовуватися в умовах реального або потенційного конфлікту інтересів.

5. Військові адміністративні правопорушення можуть бути вчинені як в умовах особливого періоду (зокрема воєнного стану), так і поза ним. Особливий період завжди виступає як кваліфікуюча обставина, що посилює відповідальність. Нині юридичний зміст понять «особливий період» та «воєнний стан» у межах глави 13-Б КУпАП не розмежовується. В окремих нормах діяння вважається адміністративно каранним, якщо воно було вчинено в особливий період, але за винятком воєнного стану (ст. 172-11 «Самовільне залишення військової частини

або місця служби»), але в більшості випадків особливий період охоплює також і воєнний стан (ст. 172-15 КУпАП «Недбале ставлення до військової служби»). У зв'язку з цим доречно розмежувати відповідні поняття й визначити їх юридичний зміст і вплив на кваліфікацію протиправного діяння.

6. Об'єктами посягань військових адміністративних правопорушень виступають військова дисципліна, військова власність, безпека військовослужбовців загалом та безпека проходження служби зокрема.

7. Немоżliвість застосування адміністративної санкції, визначеної у статтях глави 13-Б КУпАП (наприклад, жінка-військовослужбовиця, яка є водієм), не звільняє порушника від юридичної відповідальності, а дозволяє застосувати інший її вид – дисциплінарне стягнення.

8. Факультативними ознаками об'єктивної сторони військових адміністративних правопорушень є ознака місця і часу вчинення протиправного діяння, які також є специфічними. Зокрема, у нормах про адміністративну відповідальність військовослужбовців йдеться про такі місця вчинення протиправних діянь: військова частина, місце служби, місце виконання бойового завдання, територія військових об'єктів; щодо ознак часу, то юридичне значення має особливий період, час проходження зборів, час бойового чергування, час дії бойового розпорядження, воєнний стан [12].

9. Особливістю військових адміністративних правопорушень також є те, що в більшості з них відсутній чіткий опис об'єктивної сторони протиправного діяння або ж він містить оціночні поняття. Тому для встановлення факту правопорушення потрібно використовувати інші нормативні акти, у тому числі й підзаконні, що ускладнює правову кваліфікацію. Наприклад, для кваліфікації діяння за ст. 172-18 «Порушення правил несення прикордонної служби» Кодексу необхідно ознайомитися зі змістом Інструкції про службу прикордонних нарядів Державної прикордонної служби України [13]; для встановлення факту перевищення влади чи службових повноважень (ст. 172-14 КУпАП) необхідно довести, що дії особи «явно виходять за межі наданих їй прав

чи повноважень», що зробити в умовах воєнного стану доволі складно; форма прояву недбалого ставлення до військової служби (ст. 172-15 КУпАП) узагалі не розкривається.

Оскільки військові адміністративні правопорушення є неоднорідними, за змістом їх можна поділити на такі: порушення військової дисципліни (ст. 172-10 КУпАП «Відмова від виконання законних вимог командира», ст. 172-11 КУпАП «Самовільне залишення військової частини або місця служби»); порушення правил поведіння зі зброєю (ст. 172-19 КУпАП «Порушення правил поведіння зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення»); порушення правил споживання напоїв і речовин, які знижують увагу і швидкість реакції (ст. 172-20 КУпАП «Розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів»); порушення стандартів поведінки військовослужбовця (ст. 172-13 КУпАП «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем», ст. 172-14 КУпАП «Порушення військовою службовою особою влади чи службових повноважень», ст. 172-15 КУпАП «Недбале ставлення до військової служби»).

За суб'єктами вчинення можна виокремити особисті та службові військові адміністративні правопорушення. Перші з них можуть бути вчинені будь-яким військовослужбовцем або прирівняною до них особою незалежно від того, яку посаду обіймає особа чи яке військове або спеціальне звання має (ст. 172-12 КУпАП «Необережне знищення або пошкодження військового майна»). Суб'єктами другої групи військових адміністративних правопорушень можуть виступати службові особи (ст. 172-14 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень»). Зазначимо, що нині немає переліку осіб, які належать до числа «службових», хоча КУпАП і використовує це поняття поряд з використанням термінів «начальник», «командир», «керівник» в описах об'єктивної сторони правопорушень (ст. ст. 172-14, 172-13 КУпАП). Вважаємо, що доречно визначити зміст поняття «службова особа» у примітці до ст. 172-13 КУпАП «Зловживання

військовою службовою особою владою або службовим становищем», оскільки відповідна термінологія вперше у відповідній главі використовується саме в цій нормі.

Зважаючи на прояв суб'єктивної сторони, військові адміністративні правопорушення можна поділити на три групи:

1) діяння, що можуть бути вчинені тільки з необережності (ст. 172-12 КУпАП «Необережне знищення або пошкодження військового майна»). Тобто в тих випадках, коли знищення або пошкодження військового майна було здійснено умисно, то йдеться вже не про адміністративне правопорушення, а про кримінальне. Тобто необережність виступає тим критерієм, на основі якого здійснюється розмежування адміністративного караного діяння (вчиненого з необережності) та кримінального проступку (вчиненого умисно), хоча зовнішній прояв протиправної поведінки залишається незмінним;

2) умисні діяння, які не можуть бути вчинені з необережності: ст. 172-13 КУпАП «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем», ст. 172-10 «Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)»;

3) діяння, які можуть передбачати умисну або необережну форму вини, у яких умисел вказує на вищий ступінь суспільної шкідливості, але не виступає підставою для кваліфікації діяння як кримінально караного (ст. 172-15 КУпАП «Недбале ставлення до військової служби», ст. 172-19 КУпАП «Порушення правил поводження зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення» тощо).

Військові адміністративні правопорушення можна класифікувати й за іншими підставами: майнові та немайнові; вчинені в умовах особливого періоду чи поза часовими рамками його дії; активні чи пасивні діяння тощо. Власне визначення підстав та розкриття змісту інших класифікацій військових адміністративних правопорушень може виступати предметом самостійного дослідження. Але варто зауважити, що кожна підстава класифікації має не лише теоретичну, а й велику практичну значущість, оскільки передбачає аналіз правових

норм, який дозволяє глибше зрозуміти сутність конкретних протиправних діянь та їх юридичне значення.

Висновки. Виокремлення військових адміністративних правопорушень як окремого виду адміністративно каранних діянь є важливим кроком у напрямі забезпечення невідворотності та індивідуалізації адміністративної відповідальності. Адже ця група протиправних діянь дозволяє враховувати складові, які властиві саме для неї: специфічні суб'єкти (військовослужбовці або прирівняні до них особи), умови вчинення (особливий період, у тому числі воєнний стан), майнові та немайнові наслідки тощо. Нині в законодавстві відсутнє поняття військового адміністративного правопорушення, що ускладнює адміністративно-правову кваліфікацію протиправних діянь військовослужбовців та прирівняних до них осіб. Тому доречно ч. 5 ст. 15 КУпАП, у якій визначаються особливості адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень, доповнити дефініцією цього правопорушення й викласти в такій редакції: «За вчинення військових адміністративних правопорушень військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів несуть відповідальність, передбачену главою 13-Б цього Кодексу, за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Військовим адміністративним правопорушенням є суспільно шкідливе, протиправне, умисне чи необережне діяння, вчинене військовослужбовцем (у тому числі рекрутом), військовозобов'язаним, резервістом під час проходження зборів або цивільною особою добровольчого формування територіальних громад під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони, що посягає на встановлений порядок несення військової служби або ж інші цінності і блага, що охороняються в установленому законом порядку, та за вчинення якого законом передбачена адміністративна відповідальність».

На наш погляд, виділення військових адміністративних правопорушень в окрему групу дозволяє забезпечити прозорість процедур притягнення до адміністративної відповідальності

військовослужбовців та захист їх прав в адміністративних провадженнях. Таким чином, чітке визначення і регулювання військових адміністративних правопорушень є ключовим елементом для забезпечення порядку й дисципліни в армії та як наслідок – належного рівня забезпечення національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Кодекс про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 27.01.2026).

2. Моїсєєв М. С. Військові адміністративні правопорушення: поняття та характерні ознаки. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2024. Вип. 16. С. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-115-119>.

3. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 17.01.2026).

4. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення 22.01.2026).

5. Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 02.04.2024 № 214/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214/2024#Text> (дата звернення: 27.01.2026).

6. Про затвердження Порядку тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців : наказ Міністерства оборони України від 03.11.2020 № 394. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0038-21#Text (дата звернення: 27.01.2026).

7. Остапенко О. І. Про терміни та їх вплив на розуміння військових адміністративних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 84–91.

8. Шкарпицька В. К. Адміністративна відповідальність військовослужбовців в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 31–35.

9. Про затвердження Інструкції зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення : наказ Міністерства оборони України від 23.10.2021 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1622-21#Text> (дата звернення: 27.01.2026).

10. Остапенко О. І. Про юридичну кваліфікацію військових адміністративних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 92–99.

11. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12> (дата звернення: 27.01.2026).

12. Рибалка Н. О., Шестак Л. В. Окремі проблеми адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2025. № 2 (18). С. 101–111. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2025.02.101>.

13. Про затвердження Інструкції про службу прикордонних нарядів Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.10.2015 № 1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1391-15#Text> (дата звернення: 27.01.2026).

Kyrda V.,

Postgraduate Student of the Department of Administrative and Constitutional Law, Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement Activity and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
e-mail: siavakirda0@gmail.com
ORCID: 0009-0001-3985-0833

DEFINITION, CHARACTERISTICS AND TYPES OF MILITARY ADMINISTRATIVE OFFENSES

The article gives a complex theoretical and legal analysis of the definition, characteristics and types of military administrative offenses in the context of the current administrative legislation of Ukraine. It substantiates the relevance of studying the issues of administrative liability of military personnel and persons equated to them in conditions of martial law considering the growth in the number of military service personnel and increased requirements for ensuring military discipline and order of law.

It is established that the Code of Ukraine on Administrative Offenses does not contain a legal definition of a military administrative offense, which complicates law enforcement activities, causes ambiguity in the classification of unlawful acts, and contributes to the formation of inconsistent judicial practice. Scientific approaches are analyzed regarding the essence understanding of military administrative offenses, also their conceptual shortcomings have been identified, and directions for the further development of the relevant doctrine have been outlined.

The author proposes his own definition of a military administrative offense as a socially harmful, unlawful, intentional or negligent act committed by a special subject, such as a military person (including a recruit), a person liable for military

service, a reservist during training or a civilian member of a volunteer territorial community formation during participation in the preparation and execution of territorial defense tasks, for which administrative liability is provided for by law.

The feasibility is justified regarding the circle expansion of subjects of military administrative offenses, and the specific features of such acts are characterized.

Key words: *administrative offense, military offense, administrative liability, military discipline, legal regulation, military personnel, person liable for military service, reservists, persons equated to military personnel.*

References

1. Ukraine (1984), Code of Ukraine on Administrative Offenses : Law of Ukraine dated 7 December 1984 No. 8073-X, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (accessed 27 January 2026).

2. Moisieiev, M. S. (2024), "Military administrative offenses: Concepts and characteristics", *Scientific Notes. Series: Law*, Iss. 16, pp. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-115-119>.

3. Ukraine (2021), *On the Fundamentals of National Resistance* : Law of Ukraine dated 16 July 2021 No. 1702-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (accessed 27 January 2026).

4. Ukraine (1999), *On the Statute of Internal Service of the Armed Forces of Ukraine* : Law of Ukraine dated 24 March 1999 No. 548-XIV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (accessed 27 January 2026).

5. Ukraine (2024), *On amendments to the Regulation on military service in the Armed Forces of Ukraine* : Decree of the President of Ukraine dated 2 April 2024 No. 214/2024, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214/2024#Text> (accessed 27 January 2026).

6. Ukraine (2020), *On the procedure for detention of convicted, arrested and detained military personnel* : Order of the Ministry of Defence of Ukraine dated 3 November 2020 No. 394, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0038-21#Text> (accessed 27 January 2026).

7. Ostapenko, O. I. (2015), "About the terms and their impact on understanding military administrative offenses", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, Vol. 2, No. 824 (6), pp. 84–91.

8. Shkarpytska, V. K. (2018), "Administrative responsibility military service in Ukraine", *Young Scientist*, No. 6 (58), pp. 31–35.

9. Ukraine (2021), *On approval of the instruction for drafting protocols and processing materials on military administrative offenses* : Order of the Ministry of Defence of Ukraine dated 23 October 2021 No. 329, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1622-21#Text> (accessed 27 January 2026).

10. Ostapenko, O. I. (2016), "About the juridical qualification military administrative offenses", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, Vol. 1, No. 837 (9), pp. 92–99.

11. Ukraine (1991), *On Alternative (Non-Military) Service* : Law of Ukraine dated 12 December 1991 No. 1975-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (accessed 27 January 2026).

12. Rybalka, N. O., & Shestak, L. V. (2025), "Certain issues of administrative responsibility for military administrative offenses", *Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow*, No. 2 (18), pp. 101–111. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2025.02.101>.

13. Ukraine (2015), *On approval of the instruction on border guard patrol service* : Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 19 October 2015 No. 1261, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1391-15#Text> (accessed 27 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 343.82

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.135

Красковський Є. М.,
старший викладач кафедри
вогневої та спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-3615-9932

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ У 2020–2025 РОКАХ

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження заходів безпеки в установах виконання покарань України у 2020–2025 роках. Висвітлено трансформацію наукової думки під впливом реформування пенітенціарної системи та воєнного стану, перехід від традиційних режимно-охоронних підходів до комплексної концепції безпеки з урахуванням гуманізації режиму і психологічних ризиків. Проаналізовано вплив практики ЄСПЛ і рекомендацій ЄКПТ, визначено прогалини та перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: безпека в установах виконання покарань, динамічна безпека, пенітенціарна система, воєнний стан, кримінально-виконавче право.

Постановка проблеми. Пенітенціарна система України як державний інститут, що реалізує норми кримінально-виконавчого права, постійно перебуває в центрі наукових дискусій, а питання безпеки в установах виконання покарань (далі — УВП) належать до пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі кримінально-виконавчого права. Однак період 2020–2025 років характеризується кардинальними змінами в підходах до розуміння сутності безпеки, переосмисленням її концептуальних засад та появою принципово нових викликів для вітчизняної пенітенціарної науки, які потребують наукового осягнення через низку факторів. По-перше, пандемія COVID-19 (2020–2021 рр.) виявила вразливість системи до епідеміологічних ризиків і прискорила дискусії щодо гуманізації режиму. По-друге, повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року радикально змінило умови функціонування УВП: за даними Міністерства юстиції України, від початку повномасштабного вторгнення зазнали руйнувань 49 установ виконання покарань,

принаймні дві стали непридатними для подальшого використання, евакуаційні заходи було проведено в кількох установах поблизу зони бойових дій, 4628 засуджених та ув'язнених евакуювали. По-третє, активізація реформ системи, які закладені до Стратегії реформування пенітенціарної системи на 2021–2026 роки, ухваленої розпорядженням КМУ від 16.12.2022 № 1153-р [1] та постійна увага Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – ЄКПТ) і Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) стимулювали наукову активність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Саме в цей період провідні українські правники-науковці (І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, Д. В. Ягунов, В. В. Пивоваров, М. В. Романов, О. О. Шкута, Ю. Ю. Івчук, В. В. Ворожбіт-Горбатюк, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, О. В. Гальцова, М. С. Пузирьов) значно розширили розуміння поняття і заходів безпеки, змінивши акценти з традиційного дослідження репресивних методів – фізичного та процедурного примусу на пізнання динамічної та психологічної моделей взаємодії персоналу та в'язнів. Це відображає сучасні глобальні тенденції: виконання вимог Європейських пенітенціарних правил, рекомендацій ЄКПТ та національних викликів воєнного часу.

Актуальність теми зумовлена не лише щоденними практичними потребами ДКВС України, а й необхідністю наукового осмислення еволюції досліджень для формування сучасної доктрини безпеки пенітенціарної системи.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу стану та основних напрямів наукових досліджень заходів безпеки в установах виконання покарань України у 2020–2025 роках, визначення ключових тенденцій їх розвитку, актуальних проблемних аспектів та окреслення перспектив подальших наукових розроблень у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. Пенітенціарна система України як система спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, завжди була й буде чутливим індикатором

рівня дотримання прав і свобод людини в державі. Питання застосування заходів безпеки в УВП є одним із ключових інструментів забезпечення законності та правопорядку, а також захисту прав засуджених, персоналу і суспільства загалом. Вони охоплюють комплекс фізичних, процедурних, динамічних та психологічних механізмів, спрямованих на запобігання правопорушенням, конфліктам, втечам та іншим загрозам у закритому середовищі.

На початку досліджуваного періоду вітчизняні фахівці у сфері кримінально-виконавчого права все ще оперували переважно традиційними підходами до розуміння питань безпеки, які сформувалися в пострадянський період. Ці підходи, як правило, базувалися на концепції «режимної безпеки», що заснована на фізичних засобах ізоляції та нагляду, суворому контролі та дотриманні дисципліни.

Однак період 2020–2021 років ознаменувався активізацією наукових дискусій щодо необхідності впровадження концепції динамічної безпеки. Цей підхід, визнаний у світовій практиці, передбачає, що режимна безпека, заснована на фізичних засобах захисту, має доповнюватися безпекою, яка базується на всеохопному знанні персоналом засуджених та їх можливої поведінки. У 2020 році спільний проєкт Європейського Союзу та Ради Європи провів низку вебінарів і тренінгів на тему «Динамічна безпека в установах виконання покарань» для працівників Департаменту з питань виконання покарань Міністерства юстиції України.

З цього питання І. В. Боднар акцентував увагу на тому, що «незважаючи на наявність трьох компонентів цього виду діяльності, особлива увага приділяється тільки динамічній безпеці, що негативно позначається на функціонуванні всієї системи, метою якої є виправлення та ресоціалізації засуджених, забезпечення безпеки в установах виконання покарань, зменшення рівня постпенітенціарної злочинності» [2, с. 99].

Відомий вітчизняний дослідник, професор І. Г. Богатирьов, не виділяючи динамічну безпеку як окремий термін у своїх публікаціях, постійно наголошував на гуманізації режиму, профілактиці правопорушень і балансі між безпекою та правами

людини. Він зазначає, що безпека в установах виконання покарань – це не лише фізичні бар'єри, а й система профілактики, яка охоплює соціально-виховну роботу, зайнятість засуджених та підтримку позитивних відносин з персоналом, вона знижує конфлікти та сприяє виправленню [3, с. 245–247].

Слід констатувати, що важливим аспектом наукових досліджень цього періоду стало критичне переосмислення результатів реформування пенітенціарної системи. Вітчизняні науковці та експерти часто наголошували, що здійснені дослідження в галузі кримінально-виконавчого права не повною мірою відповідають сучасним потребам теорії та практики. Особливу увагу дослідники приділяли проблемі деякого розбалансування кримінально-виконавчої системи внаслідок передачі повноважень від Державної пенітенціарної служби України до Міністерства юстиції України у 2016 році. Саме таку думку висловили громадські експерти, учасники Пенітенціарного форуму «Пенітенціарна система України в глобальному вимірі» [4].

Крім вищесказаного, у програмних документах та експертних аналітичних матеріалах цього часу періодично згадується необхідність демілітаризації Державної кримінально-виконавчої служби України. Зокрема, цю позицію відображено в Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та матеріалах Пенітенціарного форуму [4]. Експерти-практики, зокрема Д. В. Ягунов, також наголошували на необхідності такої трансформації і порушували питання перетворення пенітенціарної системи у відомство цивільного типу [5].

В аналітичних експертних публікаціях укотре підкреслювалася необхідність переходу від колективного розміщення в'язнів. Міністр юстиції Денис Малюська та заступниця міністра Олена Висоцька 2020 року в інтерв'ю та публічних виступах анонсували плани реформування пенітенціарної системи, зокрема щодо переходу до камерної системи тримання та зменшення наповненості установ.

Також предметом уваги став і погляд на фізичну безпеку засуджених через призму санітарно-епідеміологічних і

медичних ризиків, насамперед пов'язаних з пандемією COVID-19. Так, М. В. Романов підкреслював, що Державна кримінально-виконавча служба не здатна впровадити необхідні карантинні заходи, а також не здатна забезпечити належне медичне обслуговування засуджених і забезпечення безпеки їх тримання в умовах фізичної ізоляції під час поширення хвороби COVID-19. Дослідник стверджував, що в Україні було забезпечено лише ухвалення відповідних нормативних актів та плану дій, але самі ці плани реалізовані неналежним чином. Причини нездатності Державної кримінально-виконавчої служби забезпечити впровадження та реалізацію цих заходів – значне недофінансування потреб органів і установ виконання покарань, а також неналежна реалізація тих заходів, які передбачені нормативними актами [6, с. 260].

У 2020–2021 роках науковці продовжували акцентували увагу на тому, що трансформація кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну систему не є формальною зміною термінології чи назв органів та установ. Йдеться про концептуальну реформу, яка має на меті переорієнтацію в усій системі від каральної логіки до людиноцентричного підходу, заснованого на взаємній повазі персоналу і засуджених. Якщо традиційна кримінально-виконавча система виходила насамперед із завданням ізоляції злочинця від суспільства та реалізації репресивної функції покарання, то сучасна пенітенціарна система має пріоритетну мету забезпечити каяття засудженого, його виправлення, ресоціалізацію та подальшу успішну реінтеграцію у суспільство після звільнення. У цьому контексті акцент переноситься з «відплати» за вчинений злочин на створення різного роду умов у процесі відбуття покарання (організаційних, психологічних, соціальних, правових), за яких особа відмовиться від подальшого здійснення злочинів та повернеться в суспільство як повноцінний його член.

У 2022 році, після повномасштабного російського вторгнення, радикально змінились умови функціонування УВП. У доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини окреслено, що за час воєнних дій загострилися проблеми, над розв'язанням яких працювала / працює

українська в'язнична система. Зокрема, в установах, що перебували в епіцентрі бойових дій, адміністрація стикалася з гострими питаннями постачання питної води, тепла та електроенергії, порушувався телефонний та інтернет-зв'язок, в установах південного регіону виникали проблеми з мобільним зв'язком українських операторів. В установах у зонах бойових дій були труднощі з доставлянням харчових продуктів і медикаментів безпосередньо до установ, деякі постачальники опалювальних ресурсів (вугілля та дров) не виконували своїх зобов'язань. Для розв'язання цих питань у ДКВС України було створено гуманітарний штаб з координації збору та розподілу гуманітарної допомоги в'язничної інфраструктури, триває співпраця з міжнародними та українськими благодійними і волонтерськими організаціями [7, с. 19].

За даними Міністерства юстиції України, у структурі ДКВС України налічується 182 УВП. Станом на 31.12.2023 р. не функціонують: 29 УВП, розташованих на територіях Донецької та Луганської областей, тимчасово невідконтрольних уряду України з 2014 року; 5 установ на тимчасово окупованих територіях АР Крим; 7 УВП, розташованих на територіях, тимчасово окупованих росією з 24 лютого 2022 року; у 9 УВП засуджених та ув'язнених не утримують у зв'язку з проведенням евакуації і розташуванням на деокупованих територіях Херсонської області; 2 УВП перепрофільовано в табори для тримання військовополонених; у 41 УВП засуджених не тримають у зв'язку з оптимізацією діяльності установ [7, с. 18–19].

У доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надано таку інформацію щодо руйнувань та пошкоджень УВП:

1. За 2023 рік згідно з інформацією Міністерства юстиції України стосовно місць несвободи, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України: зазнали руйнувань 22 УВП, 15 зазнали незначних руйнувань і пошкоджень майна, часткового руйнування будівель, серед таких установ значних руйнувань зазнали «Північна виправна колонія № 90», «Торецька виправна колонія (№ 2)», «Селидівська виправна

колонія (№ 82)». Непридатними для подальшого використання стали «Дружелюбівський виправний центр (№ 1)» та «Оріхівська виправна колонія (№ 88)». Часткових руйнувань будівель зазнала «Софіївська виправна колонія (№ 55)». «Бахмутська УВП (№ 6)» міститься на ТОТ [7, с. 22].

2. У 2024 році зазнали обстрілів такі пенітенціарні установи: ДУ «Оріхівська виправна колонія (№ 88)», ДУ «Криворізька установа виконання покарань (№ 3)», ДУ «Качанівська виправна колонія (№ 54)», ДУ «Селидівська виправна колонія (№ 82)», ДУ «Біленьківська виправна колонія (№ 99)», ДУ «Конотопська виправна колонія (№ 130)», ДУ «Дніпровська установа виконання покарань (№ 4)», ДУ «Полтавська виправна колонія (№ 64)», ДУ «Запорізький слідчий ізолятор». Після влучання безпілотного літального апарата з вибухівкою по території ДУ «Біленьківська виправна колонія (№ 99)» засуджені зазнали тілесних ушкоджень [8, с. 21].

В умовах повноцінних бойових дій постали принципово нові виклики для життєдіяльності пенітенціарної системи, а значить, і для наукових досліджень у сфері безпеки пенітенціарних установ. Тепер безпека перестала розглядатися лише як режимно-охоронна категорія й почала осмислюватися як *комплексна, багатовимірна система*, тісно пов'язана з війною, правами людини та стійкістю інституцій. Домінуючим напрямом наукових досліджень зазначеного періоду стало вивчення особливостей забезпечення безпеки установ виконання покарань у зоні бойових дій, під час обстрілів, окупації окремих територій та евакуації засуджених і персоналу. Значна увага приділяється проблемам управління безпекою в умовах дефіциту кадрів, порушення логістичних зв'язків і обмеженого ресурсного забезпечення. У цьому контексті установи виконання покарань дедалі частіше розглядаються як елементи критичної інфраструктури держави, а питання їх безпеки – як складова національної безпеки. Відповідно, наукові дослідження періоду 2022–2025 років демонструють чіткий зсув фокусу і зосередження на принципово нових аспектах.

Зокрема, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук зазначає, що, враховуючи умови воєнного стану, який було запроваджено після повномасштабного вторгнення, питання «безпекового потенціалу» пенітенціарної системи як щодо засуджених, персоналу органів та установ виконання покарань, так і суспільства, ба більше – держави, загострилося. Перед кримінально-виконавчою системою постали нові виклики, які водночас поглибили наявні та створили нові проблеми у процесі виконання-відбування покарань, а також обумовили покладення на органи та установи виконання покарань нових завдань та функцій [9, с. 67].

Свою чергою О. О. Шкута констатує, що військова агресія РФ поставила перед ДКВС Міністерства юстиції України нові завдання, основними з яких є забезпечення прав та безпеки засуджених, ув'язнених і персоналу УВП [10, с. 38].

Науковець М. Романов, розглядаючи проблеми кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану, вважає, що доречно їх класифікувати на ті, які спостерігаються в установах виконання покарань на території України в тих регіонах, які є відносно безпечними, та проблеми в установах виконання покарань на тимчасово окупованих територіях і тих територіях, які перебувають у зоні бойових дій [11].

У подібному ракурсі доходить висновку Ю. Ю. Івчук, зауваживши таке: «Розглядаючи питання особистої безпеки засуджених до позбавлення волі в умовах воєнного стану, не можна оминати увагою вимоги до діяльності установ виконання покарань на підконтрольній частині території України у тилу, оскільки на сьогоднішній день залишається високим ризик завдання ракетних ударів з боку РФ по об'єктах цивільної інфраструктури та режимних об'єктах. У цьому контексті актуальним та неврегульованим є питання щодо облаштування укриттів та захисних споруд на території установ виконання покарань» [12, с. 17].

Гальцова О. В. теж акцентує увагу на забезпеченні особистої безпеки засуджених і вважає, що особливо нагальною проблемою постало дотримання особистої безпеки в умовах воєнного стану засуджених на тлі повномасштабного

військового вторгнення РФ в Україну, коли близько 30 установ виконання покарань опинилися в зоні бойових дій, життю та здоров'ю засуджених реально загрожувала небезпека через обстріли, оскільки більшість установ виконання покарань отримали серйозні ушкодження внаслідок цього. Також зазначено, що на персонал установ виконання покарань покладається обов'язок вжити заходів щодо збереження життя та здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, та забезпечити безпеку засудженим під час повітряної тривоги в безпечному місці (укритті), які повинні бути додатково обладнані засобами відпочинку (місця для сидіння), обігріву та запасами питної води або їх евакуювати [13, с. 204].

Зазначимо, що нині забезпечення безпеки засуджених – це один з основних напрямів досліджень науковців, а також основний напрям діяльності органів та установ виконання покарань. Крім того, «забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в УВП та СІЗО» передбачено в переліку основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [1].

Комплексний підхід до забезпечення безпеки в установах виконання покарань та ефективність застосування всіх складових такого підходу на практиці залежать від багатьох факторів, зокрема: фінансове забезпечення установ; укомплектованість кваліфікованим персоналом; стан матеріально-технічної бази; дотримання законності в діяльності адміністрації [14, с. 115].

Науковці М. С. Пузирьов та О. В. Батюк вважають, що саме захищеність персоналу та інших осіб, у тому числі військовополонених, нарівні із захищеністю засуджених від небезпек та загроз під час перебування в місцях несвободи Міністерства юстиції України визначають пенітенціарну безпеку, що в підсумку сприяє досягненню мети захисту інтересів особи, суспільства і держави [15, с. 105].

У наукових дослідженнях зазначеного періоду розглядаються також проблемні питання правового регулювання застосування заходів примусу (фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї) в УВП, оскільки на сьогодні персонал у

випадку необхідності такого застосування має одночасно керуватися трьома законами й чотирма наказами, які можуть порізно визначати межі допустимого [16, с. 154].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно визнати зміну парадигми погляду на питання безпеки в УВП, акцент якої змінився саме після повномасштабного вторгнення росії. Відтепер безпека установ виконання покарань в умовах воєнного стану перестала бути лише сукупністю заходів із запобігання втечам та правопорушенням з боку засуджених, перетворюючись на комплексну систему захисту життя та здоров'я суб'єктів пенітенціарних правовідносин, у тому числі від зовнішніх чинників збройної агресії. Необхідним нині є перегляд стандартів інженерно-технічного забезпечення УВП засобами охорони, де пріоритетом стане не лише недоторканність периметра об'єкта, а й створення різноманітних фортифікаційних споруд, здатних витримати вогневе ураження та забезпечити надійне укриття як для в'язнів, так і для персоналу.

Водночас дуже мало робіт, сфокусованих на безпеці саме персоналу УВП, незважаючи на проблемні питання психологічної підтримки співробітників, додаткового навчання, як діяти в екстремальних умовах, правового захисту персоналу, що залишив окуповані території, особливо потенційної можливості колаборації з ворогом працівників установ, які вийшли з-під контролю української влади.

До того ж окремо не вивчена кібербезпека УВП (можливі кібератаки на системи місць несвободи, цифрові загрози). Згадки тільки загальні (CERT-UA звітує про 58 млрд кіберподій в Україні у 2022–2025 рр., але не згадує УВП).

Українські науковці не публікують досліджень щодо застосування безпілотних авіаційних літальних апаратів (далі – БПЛА) для безпеки УВП. Хоча є проблема перехоплення ворожих БПЛА біля установ, виявлення доставки заборонених предметів, а також можливість патрулювання периметра за допомогою БПЛА.

У відкритому доступі не знайдено праць, присвячених впливу клімату (повені на Заході, пожежі через спеку),

екологічних проблем (забруднення ґрунтів та води через обстріли), техногенних катастроф (не пов'язані з війною вибухи та аварії) на безпеку УВП.

Слабо досліджено гендерні аспекти безпеки в УВП (захист жінок, ЛГБТ, гендерне насильство) та механізми імплементації європейських підходів до забезпечення безпеки з урахуванням специфіки національної пенітенціарної системи та особливостей воєнного стану.

Разом з тим недостатньо досліджена тема післявоєнної ресоціалізації ветеранів та підтримки осіб (як серед персоналу УВП, так і серед в'язнів) з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР).

Це дає підстави стверджувати, що українські дослідження зацентувались на гуманізації та воєнних ризиках, але ігнорують нові актуальні аспекти безпеки (кібербезпека, БПЛА, клімат та екологія, гендерні проблеми). Безсумнівно, це пов'язано з війною (фокус на виживанні) та обмеженим фінансуванням пенітенціарної системи, і саме ці питання можуть стати перспективними для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Стратегії реформування пенітенціарної системи на 2022–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2026).

2. Боднар І. В. Забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2021. № 1 (12). С. 92–102. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2021.01.092> (дата звернення: 19.01.2026).

3. Кримінологія : академічний підручник / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Чернівці : Технодрук, 2020. 336 с.

4. Пенітенціарна система України в глобальному вимірі : матеріали пенітенціарного форуму (м. Київ, жовтень 2020 р.). *Юридичний вісник України*. URL: <https://yvu.com.ua/penitentsiarnyj-forum-penitentsiarna-systema-ukrayiny-v-globalnomu-vymiri/> (дата звернення: 19.01.2026).

5. Ягунов Д. В. Реформа пенітенціарної системи України (2015–2020): *quidquid agis, prudenter agas et respice finem*. *Сайт Дмитра*

Ягунова. URL: <https://www.yagunov.in.ua/prison-reform-2015-2020> (дата звернення: 19.01.2026).

6. Романов М. В. Забезпечення прав і безпеки засуджених під час пандемії COVID-19. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. Т. 1. № 15. С. 256–275. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.231331> (дата звернення: 19.01.2026).

7. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в 2023 році». URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf> (дата звернення: 19.01.2026).

8. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в 2024 році». URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202024.pdf> (дата звернення: 19.01.2026).

9. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча система України: виклики воєнного стану. *Law and Society*. 2024. № 9. С. 67–73. URL: <file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/ihorkozy%ch,+2024.09.kerniakevych-tanasiychuk.pdf> (дата звернення: 19.01.2026).

10. Шкута О. О. Проблеми забезпечення безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2022. № 2. С. 35–38. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-8> (дата звернення: 19.01.2026).

11. Романов М. Установи виконання покарань під час війни. *Сайт Харківської правозахисної групи*. URL: <https://khp.org/1608811011> (дата звернення: 19.01.2026).

12. Івчук Ю. Ю. Забезпечення правового статусу засуджених до позбавлення волі в умовах виконання покарань під час воєнного стану: проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 1 (45). С. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-11-20> (дата звернення: 19.01.2026).

13. Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану: монографія / В. Ворожбіт-Горбатюк,

Ю. Кернякевич-Танасійчук, О. Осадько та ін.; наук. ред. В. Пивоваров; Нац. акад. прав. наук України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Відділ дослідж. проблем кримін.-виконав. права. Харків: Право, 2024. 331 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178602321> (дата звернення: 19.01.2026).

14. Леоненко О., Красковський Є. Щодо безпеки в установах виконання покарань. *Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнного конфлікту*: матеріали проф. наук. конф. (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2025. С. 114–115. URL: https://pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/07/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%9A%D0%A0_2-3.pdf (дата звернення: 19.01.2026).

15. Пузирьов М. С., Батюк О. В. Пенітенціарна безпека як складова державної безпеки. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі*: матеріали III Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Київ, 3 листопада 2023 р.). Львів – Торунь, 2023. С. 103–106. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/228/5625/12618-1>. (дата звернення: 19.01.2026).

16. Красковський Є. М., Леоненко О. А. Вдосконалення правового регулювання заходів примусу як крок до гуманізації пенітенціарної системи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 92. Ч. 4. С. 151–156. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.20> (дата звернення: 19.01.2026).

Kraskovskyi Ye.,

Senior Lecturer at the Department of Firearms and Special Training,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3615-9932

EVOLUTION OF SCIENTIFIC RESEARCH ON SECURITY MEASURES IN THE PENITENTIARY SYSTEM OF UKRAINE IN 2020–2025

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of scientific approaches to security measures in Ukrainian penitentiary institutions during the period 2020–2025. It examines the transformation of academic discourse under the influence of penitentiary system reforms, the COVID-19 pandemic, and the full-scale military aggression against Ukraine, which have generated unprecedented risks and fundamentally altered the conditions of functioning of detention facilities. The study substantiates a gradual shift from predominantly regime- and custodial-oriented approaches toward an integrated security model that combines physical, dynamic, psychological, organizational, and legal components.

Special attention is paid to the development of the concept of dynamic security, the humanization of detention regimes, compliance with European standards for the treatment of persons deprived of liberty, and the management of psychological risks, which have significantly intensified in the context of hostilities, evacuation of prisoners and staff, destruction of penitentiary infrastructure, and resource constraints. The article analyzes the impact of the case law of the European Court of Human Rights and the recommendations of the European Committee for the Prevention of Torture on shaping a contemporary doctrine of penitentiary security in Ukraine.

Despite notable progress, the study identifies a number of gaps in national research, including insufficient attention to cybersecurity threats, the use of unmanned aerial vehicles and counter-UAV measures, climate- and environment-related risks, gender-sensitive security issues, and post-traumatic stress management for both penitentiary staff and detainees. The necessity of revising engineering and technical standards for the protection of penitentiary facilities is substantiated, with emphasis on ensuring not only perimeter security but also reliable shelters against armed attacks.

The findings have practical significance for improving state policy in the execution of criminal penalties, implementing the Strategy for the Reform of the Penitentiary System for 2021–2026, and ensuring compliance with international human rights standards, while outlining priorities for further research in the field of penitentiary security.

Key words: security in penitentiary institutions, dynamic security, penitentiary system, martial law, criminal-executive law.

References

1. Ukraine (2022), *Strategy for reforming the penitentiary system for 2022–2026*: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16 December 2022 No. 1153-r, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 15 January 2026).

2. Bodnar, I. V. (2021), "Ensuring safety in penal institutions", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law*, No. 1(12), pp. 92–102, DOI: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2021.01.092> (accessed 19 January 2026).

3. Bohatyrov, I. H. (Ed.) (2020), *Criminology*: academic textbook, Tekhnodruk, Chernivtsi.

4. Penitentiary Forum (2020, October), "Penitentiary system of Ukraine in the global dimension": Conference materials, *Legal Bulletin of Ukraine*, available at: <https://yvu.com.ua/penitentsiarnyj-forum-penitentsiarna-systema-ukrayiny-v-globalnomu-vymiri/> (accessed 19 January 2026).

5. Yahunov, D. V. (n.d.), *Penitentiary reform of Ukraine (2015–2020): quidquid agis, prudenter agas et respice finem*, available at: <https://www.yahunov.in.ua/prison-reform-2015–2020> (accessed 19 January 2026).

6. Romanov, M. V. (2021), "Ensuring rights and safety of prisoners during the COVID-19 pandemic", *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, No. 1 (15), pp. 256–275. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.231331>.

7. Office of the Ombudsman of the Verkhovna Rada of Ukraine (2023), *Special report on the prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment in Ukraine in 2023*, available at: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf> (accessed 19 January 2026).

8. Office of the Ombudsman of the Verkhovna Rada of Ukraine (2024), *Special report on the prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment in Ukraine in 2024*, available at: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202024.pdf> (accessed 19 January 2026).

9. Kerniakevych-Tanasiichuk, Yu. V. (2024), "The penal enforcement system of Ukraine: Challenges of martial law", *Law and Society*, No. 9, pp. 67–73, DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-8>.

10. Shkuta, O. O. (2022), "Problems of ensuring prisoners' safety in places of detention under martial law in Ukraine", *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Legal Sciences"*, No. 2, pp. 35–38, DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-8>.

11. Romanov, M. (n.d.), "Penal institutions during the war", Kharkiv Human Rights Protection Group, available at: <https://khp.org/1608811011> (accessed 19 January 2026).

12. Ivchuk, Yu. Yu. (2023), "Ensuring the legal status of persons sentenced to imprisonment under martial law: Problematic aspects", *Actual Problems of Law: Theory and Practice*, No. 1 (45), pp. 11–20, DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-11-20> (accessed 19 January 2026).

13. Vorozhbit-Gorbatyuk, V., Kerniakevych-Tanasiichuk, Yu., Osadko, O., et al. (2024), "Protection of human rights in penal enforcement during wartime conditions", *Pravo*, DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178602321>.

14. Leonenko, O., & Kraskovskyi, Ye. (2025), "On safety in penal institutions", *Modern penitentiary system: Challenges and solutions under conditions of armed conflict*, pp. 114–115, Penitentiary Academy of Ukraine, available at: https://pau.edu.ua/wpcontent/uploads/2025/07/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%9A%D0%A0_2-3.pdf (accessed 19 January 2026).

15. Puzyrov, M. S., & Batiuk, O. V. (2023), "Penitentiary security as a component of state security", *The penitentiary system in the global dimension* : materials of III International Penitentiary Forum, pp. 103–106, Liha-Pres, available at: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/228/5625/12618-1> (accessed 19 January 2026).

16. Kraskovskyi, Ye. M., & Leonenko, O. A. (2025), "Improvement of the legal regulation of coercive measures as a step towards the humanisation of the penitentiary system of Ukraine", *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, No. 92, Vol. 4, pp. 151–156, DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.20> (accessed 19 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 343.8:336.14

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.151

Крупко Я. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри адміністративного
та конституційного права Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-1578-2303

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу фінансово-правового забезпечення та правового регулювання діяльності органів і установ ДКВС України з урахуванням специфіки її завдань, організаційної структури та сучасних умов функціонування. Обґрунтовано напрями вдосконалення фінансово-правового механізму, зокрема оптимізацію структури бюджетних видатків, розвиток внутрішніх джерел фінансування, застосування механізмів державно-приватного партнерства та цифровізацію процесів фінансового контролю.

Ключові слова: ДКВС України, фінансово-правове забезпечення, бюджетне фінансування, пенітенціарна система, безпека, матеріально-технічне забезпечення, воєнний стан.

Постановка проблеми. Фінансово-правове забезпечення діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) є ключовим чинником ефективного функціонування пенітенціарної системи та реалізації покладених на неї публічно-правових завдань. Стабільне й достатнє фінансування є необхідною умовою для забезпечення режиму тримання засуджених, охорони персоналу, організації заходів ресоціалізації, а також підтримання матеріально-технічної бази установ виконання покарань.

Водночас чинна практика бюджетного фінансування ДКВС не повною мірою враховує специфіку функціонування установ різного рівня безпеки та характер покладених на них завдань. Це обумовлює потребу у диференційованому та науково обґрунтованому підході до формування й розподілу фінансових

ресурсів. Актуальність проблеми зростає в умовах воєнного стану, реформування пенітенціарної системи, збільшення навантаження на установи виконання покарань та появи нових правових і організаційних викликів, пов'язаних з мобілізаційними процесами.

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, сучасна модель фінансово-правового забезпечення діяльності ДКВС характеризується системними недоліками: хронічною нестачею бюджетних коштів, високим ступенем зношеності інфраструктури, дефіцитом кадрового потенціалу та обмеженими можливостями залучення додаткових джерел фінансування. Це підкреслює необхідність комплексного наукового осмислення фінансово-правових засад діяльності ДКВС з урахуванням особливостей її організаційної структури, функціонального призначення та сучасних безпекових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансово-правового забезпечення пенітенціарної системи України досліджувалася у працях вітчизняних науковців, однак здебільшого фрагментарно, у межах вузького аналізу бюджетного регулювання або реформування правоохоронної та пенітенціарної сфери. У науковій літературі розглядаються питання ефективності бюджетного фінансування публічного сектору, контролю за використанням бюджетних коштів та управлінських процесів у державних установах, що є методологічною основою для аналізу фінансово-правового забезпечення ДКВС.

Організаційні аспекти фінансування досліджував Сергій Гречанюк [1], який підкреслює вплив складної структури ДКВС — центральних органів управління, слідчих ізоляторів, установ виконання покарань різного рівня безпеки та спеціальних підрозділів — на обсяг і характер фінансових потреб. У сучасних наукових публікаціях [2] також розглядаються питання оновлення матеріально-технічної бази установ виконання покарань як умови забезпечення безпеки персоналу та дотримання встановлених стандартів поведінки із засудженими, а також можливості вдосконалення фінансово-

правового механізму через залучення додаткових ресурсів, зокрема інструментів державно-приватного партнерства.

Незважаючи на значний доробок цих науковців, водночас відсутні комплексні дослідження, у яких фінансово-правове забезпечення ДКВС розглядається як цілісна система з урахуванням організаційної структури, умов виконання кримінальних покарань та сучасних викликів, пов'язаних з воєнним станом.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз фінансово-правового забезпечення та правового регулювання діяльності органів і установ ДКВС з урахуванням специфіки їх завдань, організаційної структури та сучасних умов функціонування, а також визначення основних проблем, шляхів їх розв'язання і перспектив удосконалення фінансово-правового механізму.

Виклад основного матеріалу. Специфіка фінансово-правового забезпечення ДКВС. Фінансово-правове забезпечення діяльності ДКВС охоплює систему правових та організаційних заходів, спрямованих на формування, розподіл і використання фінансових ресурсів, необхідних для виконання її функцій. Основні складові такого забезпечення:

- бюджетне фінансування установ та органів ДКВС;
- технічне забезпечення;
- контроль за цільовим і ефективним використанням коштів.

Особливий характер діяльності органів і установ ДКВС передбачає підвищену суспільну відповідальність та має певні безпекові ризики, пов'язані з охороною засуджених, що обумовлює її складну організаційну структуру, до якої входять центральні органи управління, слідчі ізолятори, установи виконання покарань різних рівнів безпеки та спеціальні підрозділи. Відповідно фінансово-правове забезпечення має враховувати різноманітність функцій, підвищені вимоги до режимності та матеріально-технічного оснащення.

Нормативно-правове регулювання. Фінансово-правове забезпечення діяльності ДКВС України ґрунтується на комплексі законодавчих та підзаконних актів, що регламентують порядок формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Основні нормативні джерела:

Бюджетний кодекс України [3], який визначає загальні принципи бюджетного фінансування державних установ, механізми формування бюджетних програм та цільового використання коштів.

Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [4], який встановлює правовий статус служби, її функції та повноваження, а також принципи фінансового забезпечення діяльності органів і установ ДКВС.

Кримінально-виконавчий кодекс України [5], що регламентує порядок виконання кримінальних покарань та забезпечення прав і законних інтересів засуджених і персоналу установ.

Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [6], яка встановлює порядок фінансування державних установ ДКВС, нарахування соціальних гарантій та компенсацій працівникам у межах бюджетних видатків; ця постанова регламентує порядок нарахування та виплати заробітної плати, доплат за специфічні умови служби, премій та інших винагород для працівників ДКВС з урахуванням особливостей режимної служби та умов воєнного стану.

Наказ Міністерства юстиції України від 10.10.2025 № 2762/5 «Про внесення змін до Порядку і умов виплати особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та курсантам закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які належать до сфери управління Міністерства юстиції України, додаткової винагороди, винагороди за особливості проходження служби (навчання) під час воєнного стану (особливого періоду)» [7], зареєстрований у Міністерстві юстиції України 13.10.2025 за № 1478/44884; встановлює порядок виплати додаткової винагороди та винагороди за особливості проходження служби або навчання під час воєнного стану, регламентує виплати для осіб рядового та начальницького складу ДКВС і курсантів закладів вищої освіти, а також визначає механізми контролю, цільового використання коштів та звітності.

Підзаконні акти Міністерства юстиції України, що регламентують використання бюджетних коштів, організацію матеріально-технічного забезпечення та залучення додаткових джерел фінансування діяльності ДКВС.

Основним джерелом фінансування ДКВС є кошти державного бюджету, що спрямовуються через Міністерство юстиції України за загальним і спеціальним фондами. Такий правовий режим передбачає обов'язковість цільового використання бюджетних коштів, жорсткі вимоги до фінансової дисципліни та державний фінансовий контроль.

Таким чином, фінансово-правове забезпечення ДКВС ґрунтується на поєднанні загальних принципів бюджетного законодавства та спеціальних нормативних актів, що враховують особливості функціонування пенітенціарної системи. Включення конкретних постанов КМУ підвищує прямий зв'язок дослідження з практикою застосування норм та управлінських рішень у сфері фінансування ДКВС.

Співвідношення фінансового забезпечення та правового регулювання. Фінансово-правове забезпечення та правове регулювання діяльності ДКВС перебувають у тісному взаємозв'язку. Фінансове забезпечення передбачає надання необхідних ресурсів, тоді як правове регулювання визначає порядок, умови та межі їх використання. Порушення балансу між обсягом фінансових ресурсів і нормативними вимогами щодо їх застосування негативно впливає на ефективність функціонування установ виконання покарань та може призводити до нецільового використання коштів або фінансового дефіциту.

Проблеми сучасного фінансово-правового забезпечення ДКВС. Сучасна система фінансово-правового забезпечення діяльності ДКВС характеризується наявністю низки системних проблем. Серед них – недостатнє фінансування заходів безпеки та охорони, значна зношеність матеріально-технічної бази установ, відставання нормативно-правового регулювання від актуальних безпекових та організаційних викликів, а також обмеженість додаткових джерел фінансування.

Аналіз чинного законодавства та практики функціонування ДКВС свідчить про доцільність розвитку внутрішніх джерел доходів установ виконання покарань та застосування механізмів державно-приватного партнерства, проте їх реалізація потребує належного нормативного врегулювання та врахування специфіки діяльності служби.

Особливості бюджетного забезпечення ДКВС. Бюджетне забезпечення ДКВС охоплює сукупність видатків, спрямованих на забезпечення належного функціонування установ виконання покарань та органів пробації, а також реалізацію покладених на службу завдань у сфері виконання кримінальних покарань. До основних напрямів бюджетних видатків ДКВС належать витрати на оплату праці та грошове забезпечення персоналу, забезпечення харчування осіб, які утримуються в установах виконання покарань, оплату комунальних послуг та енергоносіїв, матеріально-технічне забезпечення діяльності установ, медичне обслуговування, забезпечення лікарськими засобами та проведення санітарно-гігієнічних заходів.

Окрему групу бюджетних видатків становлять витрати на утримання та експлуатацію об'єктів інфраструктури ДКВС, здійснення капітальних ремонтів і реконструкції, а також фінансування програм, спрямованих на забезпечення безпеки, охорони та режиму тримання засуджених і осіб, узятих під варту. Зазначені видатки мають комплексний характер і є необхідними для підтримання належного рівня правопорядку, безпеки та дотримання встановлених законодавством стандартів поведіння з особами, які перебувають у сфері виконання кримінальних покарань.

Специфіка бюджетного забезпечення ДКВС полягає у високому рівні матеріально-технічної та фінансової залежності від державного бюджету, що зумовлено публічно-правовою природою діяльності служби. Більшість функцій і послуг, які надаються в межах кримінально-виконавчої системи, не можуть бути замінені альтернативними або ринковими механізмами фінансування, що обумовлює необхідність стабільного, достатнього та цільового бюджетного фінансування як ключової умови ефективного функціонування ДКВС.

Додаткові джерела фінансування діяльності Державної кримінально-виконавчої служби та їх правові обмеження. Законодавство України, зокрема Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та відповідні підзаконні акти, передбачає можливість залучення додаткових джерел фінансування діяльності органів та установ ДКВС у межах, визначених законодавством і нормативами бюджетного правового регулювання.

Водночас частка зазначених джерел у загальній структурі фінансового забезпечення ДКВС залишається незначною. Це зумовлено низкою об'єктивних і нормативних чинників, серед яких ключову роль відіграють правові обмеження щодо використання та розпорядження такими коштами, а також спеціальний правовий режим діяльності установ виконання покарань. Додатково на обмеженість фінансових надходжень впливає недостатній рівень розвитку матеріально-технічної бази виробничих підрозділів, що унеможливорює масштабне залучення засуджених до продуктивної праці.

Суттєвими стримувальними факторами також є обмежений ринок праці для засуджених та низький рівень зацікавленості суб'єктів господарювання у співпраці з установами виконання покарань, що обумовлено підвищеними економічними, організаційними та репутаційними ризиками. У сукупності зазначені обставини зумовлюють допоміжний характер додаткових джерел фінансування та зберігають провідну роль державного бюджету у фінансовому забезпеченні діяльності ДКВС.

Сучасні виклики та нові фінансові потреби ДКВС. Запровадження і тривала дія воєнного стану в Україні істотно вплинули на умови функціонування ДКВС, спричинивши появу нових викликів і, відповідно, додаткових фінансових потреб. У зазначених умовах відбувається трансформація структури бюджетних видатків, що пов'язано з необхідністю забезпечення підвищеного рівня безпеки та безперервності діяльності установ виконання покарань.

До нових напрямів фінансування належать витрати на посилену охорону установ виконання покарань та слідчих

ізоляторів, організацію та здійснення переміщення засуджених і осіб, узятих під варту, а також облаштування укриттів і зведення інженерно-захисних конструкцій. Додаткового фінансового забезпечення потребують і спеціальні заходи безпеки, спрямовані на мінімізацію ризиків надзвичайних ситуацій, диверсій та інших загроз, характерних для періоду воєнного стану.

Окрему групу фінансових потреб формують кадрові видатки, зумовлені дефіцитом персоналу, зокрема внаслідок мобілізаційних процесів, підвищеного навантаження на працівників ДКВС та необхідності забезпечення належного рівня оплати праці і соціальних гарантій. Водночас актуалізуються специфічні правові питання, пов'язані з можливістю та порядком мобілізації засуджених, що потребує не лише нормативного врегулювання, а й додаткового фінансового ресурсу для організації відповідних процедур, матеріально-технічного забезпечення та контролю за їх реалізацією. Загалом зазначені обставини вимагають адаптації фінансової політики у сфері діяльності ДКВС до умов воєнного стану та перегляду підходів до бюджетного планування.

Напрями вдосконалення фінансово-правового забезпечення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. Удосконалення фінансово-правового забезпечення діяльності ДКВС має здійснюватися на засадах системності, пріоритизації та адаптації до сучасних безпекових і соціально-економічних викликів. Одним із ключових напрямів є оптимізація бюджетних програм і раціоналізація структури видатків з урахуванням реальних потреб установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, а також пріоритетності фінансування заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, дотримання прав людини та належних умов тримання.

Важливим напрямом удосконалення є розширення спеціального фонду фінансування за рахунок підвищення ефективності організації праці засуджених, що потребує модернізації виробничих потужностей, удосконалення правового регулювання та створення економічних стимулів для залучення суб'єктів господарювання. У цьому контексті

доцільним є впровадження сучасних фінансових механізмів, зокрема інструментів державно-приватного партнерства, що розглядається науковцями як перспективний напрям оновлення фінансової моделі функціонування ДКВС.

Окремої уваги потребує створення самостійних бюджетних програм, спрямованих на модернізацію та реконструкцію інфраструктури установ виконання покарань, у тому числі із застосуванням енергоефективних та ресурсозберігальних технологій. Такий підхід сприятиме не лише оптимізації поточних видатків, а й підвищенню довгострокової економічної ефективності функціонування системи.

Суттєвим елементом фінансово-правового вдосконалення є цифровізація процесів фінансового обліку, моніторингу та контролю за використанням бюджетних коштів, що дозволить підвищити рівень прозорості, підзвітності та запобігання фінансовим правопорушенням у діяльності ДКВС. Запровадження електронних інструментів фінансового контролю має супроводжуватися належним нормативно-правовим забезпеченням та інституційною спроможністю відповідних органів.

Узагальнюючи, доцільним є розроблення комплексного механізму фінансово-правового забезпечення діяльності ДКВС, який враховував би специфіку її організаційної структури, функціональних завдань і особливих умов функціонування, зокрема в період воєнного стану. Такий механізм має поєднувати бюджетні, позабюджетні та інноваційні фінансові інструменти й ґрунтуватися на сучасних наукових підходах до реформування кримінально-виконавчої системи.

Висновки. У статті обґрунтовано, що фінансово-правове забезпечення є визначальним чинником ефективності діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України. Встановлено, що чинна модель бюджетного фінансування не повною мірою враховує функціональну специфіку та диференціацію пенітенціарних установ, що зумовлює дисбаланси в розподілі бюджетних ресурсів і хронічне недофінансування матеріально-технічної бази.

Умови воєнного стану істотно ускладнили фінансово-правові механізми діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України та актуалізували потребу в узгодженні нормативно-правового регулювання з реальними фінансовими потребами системи.

Список використаних джерел

1. Гречанюк С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ Державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями : дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 ; Нац. ун-т Держ. податкової служби України. Ірпінь, 2011. 388 с.

2. Богатирьов І. Г., Дудка Н. О. Науковий супровід функціонування пенітенціарної системи в Україні в умовах сьогодення. *Кримінально-виконавча система: вчора, сьогодні, завтра*. 2025. № 1 (17). С. 159–170. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2025.01.159>.

3. Бюджетний кодекс України : кодекс України від 21.06.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 43. Ст. 437.

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 06.11.2003 № 1165-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 44. Ст. 470.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України : кодекс України від 05.04.2002 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 25. Ст. 132.

6. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022пAttachment.png> (дата звернення: 19.01.2026).

7. Про внесення змін до Порядку і умов виплати особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та курсантам закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які належать до сфери управління Міністерства юстиції України, додаткової винагороди, винагороди за особливості проходження служби (навчання) під час воєнного стану (особливого періоду) : наказ Міністерства юстиції України від 10.10.2025 № 2762/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 13.10.2025 № 1478/44884. URL: <https://minjust.gov.uaAttachment.png> (дата звернення: 19.01.2026).

Krupko Ya.,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Administrative and Constitutional Law,
Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1578-2303

FEATURES OF FINANCIAL AND LEGAL SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF BODIES AND INSTITUTIONS OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article analyzes the financial and legal support and regulation of the activities of bodies and institutions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (SCES of Ukraine), taking into account the specificity of its tasks, organizational structure and current conditions of functioning. The study examines the regulatory framework governing financial support for the penitentiary system, including the Budget Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On the State Criminal and Executive Service of Ukraine", the Criminal and Executive Code of Ukraine, as well as by-laws regulating budget expenditures, remuneration, social guarantees and additional payments under martial law.

Special attention is paid to systemic problems of financial and legal support of the SCES of Ukraine, in particular insufficient funding of security measures, deterioration of the material and technical base, limited opportunities for attracting additional financial resources, and the need to adapt budget policy to martial law conditions. It is substantiated that the complex organizational structure of the SCES of Ukraine, which includes central management bodies, pre-trial detention centers, penitentiary institutions of various security levels and special units, directly affects the volume and structure of financial needs.

The article emphasizes the interdependence of financial provision and legal regulation, noting that the imbalance between available financial resources and regulatory requirements negatively affects the effectiveness of penitentiary institutions. The main directions for improving the financial and legal mechanism are substantiated, including optimization of budget expenditures, development of internal funding sources, use of public-private partnership instruments, digitalization of financial control, and strengthening transparency and accountability in the use of public funds. It is concluded that the formation of a comprehensive financial and legal support mechanism adapted to the tasks of the SCES of Ukraine and the conditions of martial law is a necessary prerequisite for ensuring sustainable functioning of the penitentiary system.

Key words: *State Criminal and Executive Service of Ukraine, financial and legal support, budgetary financing, penitentiary system, security, material and technical support, martial law.*

References

1. Hrechaniuk, S. K. (2011), *Theory and practice of interaction between bodies and institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine with state and non-governmental institutions* : Doctor of Laws thesis, National University of the State Tax Service of Ukraine.

2. Bohatyrov, I. H., & Dudka, N. O. (2025), "Scientific support for the functioning of the penitentiary system in Ukraine under current conditions", *Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow*, № 1 (17), pp. 159–170, DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2025.01.159>.

3. Ukraine (2010), *Budget Code of Ukraine* : Code of Ukraine dated 21 June 2010 No. 2456-VI, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 43, Art. 437.

4. Ukraine (2003), *On the State Criminal-Executive Service of Ukraine* : Law of Ukraine dated 6 November 2003 No. 1165-IV, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 44, Art. 470.

5. Ukraine (2003), *Criminal-Executive Code of Ukraine* : Code of Ukraine dated 5 April 2002 No. 1129-IV, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 25, Art. 132.

6. Ukraine (2022), *On certain payments to military personnel, police officers and their families during martial law* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 28 February 2022 No. 168, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF> (accessed 19 January 2026).

7. Ukraine (2025), *On amendments to the procedure and conditions for payment of additional remuneration during martial law (special period)* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 10 October 2025 No. 2762/5, available at: <https://minjust.gov.uaAttachment.png> (accessed 19 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 343.8:341.34(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.163

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри вогневої та спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ НОРМ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПЕРСОНАЛОМ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЗА МІЖНАРОДНИМ ГУМАНІТАРНИМ ПРАВОМ

У статті досліджуються правові та практичні аспекти застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) в таборах для військовополонених. Проаналізовано суперечності між національним законодавством, що регулює діяльність пенітенціарної системи, та вимогами Третьої Женевської конвенції. Виявлено ключові ризики кваліфікації дії персоналу як порушення міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: *військовополонені, ДКВС України, застосування сили, заходи примусу, міжнародне гуманітарне право, Женевська конвенція, табір для військовополонених, персонал, правовий статус.*

Постановка проблеми. Збройна агресія РФ проти України зумовила появу нової для вітчизняної правоохоронної системи категорії осіб – військовополонених, тримання яких покладено на установи ДКВС України. Проте нормативна база, що регламентує порядок застосування сили персоналом ДКВС, історично формувалася для роботи з кримінальними правопорушниками (засудженими та взятими під варту). Військовополонені мають специфічний міжнародно-правовий статус «законних комбатантів», що унеможлиблює застосування до них багатьох методів впливу, допустимих у звичайних колоніях. Актуальність теми зумовлена необхідністю уникнення звинувачень України в порушенні міжнародного гуманітарного права (МГП) при забезпеченні режиму в таборах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу військовополонених та діяльності ДКВС України у своїх працях розглядали такі вчені: І. Г. Богатирьов,

І. В. Боднар, В. В. Кузнецов, М. С. Пузирьов, О. М. Толочко, С. С. Яценко. Окремі аспекти застосування сили в пенітенціарних установах досліджували А. П. Гель, О. Г. Колб. Проте специфіка адаптації саме «силового» компонента діяльності персоналу ДКВС України до умов тримання військовополонених у світлі стандартів МГП залишається недостатньо розробленою.

Мета статті полягає в концептуальному аналізі правових суперечностей між національними нормативно-правовими актами щодо застосування заходів примусу персоналом пенітенціарних установ і нормами міжнародного гуманітарного права з наступним формулюванням стратегічних напрямів їх правової конвергенції та уніфікації.

Виклад основного матеріалу. Проблема правового регулювання застосування заходів примусу в таборах для військовополонених персоналом ДКВС України набула особливої гостроти після 24 лютого 2022 року. До цього моменту вітчизняна пенітенціарна система орієнтувалася винятково на роботу із засудженими та особами, взятими під варту за вчинення кримінальних правопорушень. Поява в установах ДКВС України категорії «військовополонені» вимагає кардинального перегляду підходів до застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї, оскільки правовий статус військовополоненого за міжнародним гуманітарним правом (МГП) суттєво відрізняється від статусу засудженого до позбавлення волі або взятого під варту.

Застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї особами рядового і начальницького складу ДКВС України регулюється низкою нормативно-правових актів, кожен з яких визначає загальні принципи, підстави, порядок та межі застосування цих заходів залежно від контексту та категорії осіб (засуджені або особи, взяті під варту): Закон України «Про ДКВС України» (ст. 19); Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України) (ст. 106); Закон України «Про попереднє ув'язнення» (ст. 18); Закон України «Про Національну поліцію» (ст. 42–46); Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (розділ

XXVI) (далі –ПВР УВП); Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів (розділ V) (далі – ПВР СІЗО) [1, с. 108].

Однак згідно зі статтею 13 Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (далі – Третя ЖК) з військовополоненими слід завжди поводитися гуманно [2]. Будь-який незаконний акт або бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які призводять до смерті або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, забороняються. Основна правова проблема полягає у визначенні «законності» вимог персоналу ДКВС України. Якщо для засудженого відмова виконувати розпорядження є дисциплінарним проступком, що дає право застосувати фізичний вплив, то для військовополоненого, який перебуває у стані психологічного опору як комбатант, застосування сили за аналогічних умов може бути розцінено як жорстоке поводження.

Системний аналіз статей 18 та 19 ЗУ «Про ДКВС України» [3] дозволяє стверджувати, що ці норми були розроблені для регулювання відносин у межах класичної пенітенціарної моделі «адміністрація – засуджений». Проте в умовах збройного конфлікту та залучення персоналу ДКВС України до охорони таборів для військовополонених ці положення виявляють певні суперечності з нормами міжнародного гуманітарного права (далі – МГП).

Стаття 18 ЗУ «Про ДКВС України» [3] визначає обов'язки персоналу щодо забезпечення прав людини, але водночас робить акцент на застосуванні засобів «виправлення і ресоціалізації» (п. 4 ч. 1). Згідно зі статтею 12 Третьої ЖК [2] військовополонені перебувають у владі ворожої держави, а не конкретних установ. Оскільки вони не є злочинцями, будь-яка невідповідність пенітенціарних методів «виправлення» статусу військовополоненого є юридично некоректною. Стаття 13 Третьої ЖК [2] прямо забороняє будь-які акти помсти або залякування, тоді як методи ресоціалізації, звичні для ДКВС України, часто створюють правовий дисонанс, оскільки базуються на дисциплінарній ієрархії, що не враховує військовий статус полоненого.

Також спостерігається суттєва неузгодженість у сфері візуального та біометричного обліку. Пункт 7 частини 1 статті 18 [3] зобов'язує персонал проводити фотографування, звукозапис та відеозйомку осіб, що перебувають під вартою. Водночас стаття 13 Третьої ЖК [2] вимагає захисту військовополонених від «прилюдної цікавості». Виконання персоналом своїх обов'язків щодо документування може призвести до порушення міжнародних зобов'язань держави, якщо отримані матеріали будуть використані для публічної демонстрації або ідентифікації полонених поза межами облікових карток Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ).

Найбільш проблемним є те, що стаття 19 ЗУ «Про ДКВС України» [3] механічно переносить правоохоронну парадигму на відносини, що регулюються правом збройних конфліктів. Відсилка до Закону України «Про Національну поліцію» [4] створює хибну юридичну конструкцію, оскільки цей Закон за своєю природою розроблений для боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку. Його норми виходять із презумпції, що особа, яка чинить опір або вдається до втечі, є правопорушником, дії якого є суспільно небезпечними та протиправними.

Натомість в умовах табору для військовополонених об'єктом нагляду є не «злочинець», а «комбатант». Згідно з міжнародним гуманітарним правом військовополонений наділений «комбатантським імунітетом» – його участь у бойових діях (і навіть спроба повернутися до них шляхом втечі) не є кримінальним злочином, а розглядається як виконання військового обов'язку [4].

На окрему увагу заслуговує п. 2 ч. 2 ст. 18 [3] щодо права персоналу на проведення обшуку. У пенітенціарній практиці України вилученню підлягає широке коло предметів. Проте стаття 18 Третьої ЖК [2] чітко вказує, що військовополонені повинні залишатися зі своїми речами, знаками розрізнення та нагородами. Виникла розбіжність у трактуванні поняття «заборонені речі», яка має бути деталізована у внутрішніх інструкціях таборів, аби дії персоналу не розцінювалися як протиправні.

Зрештою стаття 19 [3] передбачає можливість використання службових собак. У контексті МГП це є одним із найбільш чутливих питань. Використання собак для здійснення психологічного тиску або безпосереднього супроводу під час перевірок створює нормативну невідповідність із положеннями статей 13 та 17 Третьої ЖК [2], що забороняють нелюдське поводження.

Отже, аналіз свідчить, що статті 18 та 19 ЗУ «Про ДКВС України» [3] у їхній чинній редакції не повною мірою враховують специфіку статусу військовополонених. Для забезпечення правової безпеки персоналу ДКВС необхідно усунути ці правові асиметрії шляхом розроблення спеціальних доповнень до законодавства.

Важливим аспектом діяльності персоналу ДКВС України в умовах функціонування таборів для військовополонених є застосування спеціальних засобів, таких як кайданки, гумові кийки, засоби сльозогінної та дратівної дії. Аналіз статті 106 КВК України [5] та статті 18 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [6] свідчить про наявність чітко визначених підстав для використання сили, проте їх механічне перенесення на правовідносини з військовополоненими створює певні нормативні розбіжності.

Відповідно до національного законодавства підставами для застосування фізичного впливу та спецзасобів є фізичний опір, злісна непокора, буйство, участь у масових заворушеннях або спроба втечі. Стаття 18 Закону «Про попереднє ув'язнення» [6] деталізує перелік інструментарію: від ручних кайданків до водометів та бронемашин. Проте міжнародні стандарти, зокрема третя ЖК [2], встановлюють значно вужчі рамки для використання таких засобів у місцях тримання військовополонених.

У контексті міжнародного права використання сили до військовополонених має бути чітко визначеним. Насамперед виникає колізія щодо підстав застосування спецзасобів у випадку «злісної непокори». Стаття 106 КВК України [5] дозволяє застосування сили для подолання протидії законним вимогам адміністрації. Однак у роботі з військовополоненими

критично важливо розрізняти активний фізичний опір (напад, буйство) та пасивну непокору (відмова виконувати розпорядження без застосування сили). Якщо національна практика допускає фізичний вплив для примусу до виконання вимог режиму, то стандарти статті 13 Третьої ЖК [2] розглядають застосування спецзасобів до неозброєного полоненого, який не чинить фізичної агресії, як невинуватого жорстокість та порушення гуманітарних норм.

Окремим фактором ризику під час кваліфікації дій військовополонених як «непокори», що може тягнути за собою застосування сили, є стан інфраструктури місць тримання. Згідно зі Спеціальною доповіддю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (2024) у таборах виявлено невідповідність будівель нормам ДБН В.2.2–40:2018 «Інклюзивність будівель та споруд» (наявність порогів, відсутність пандусів) [7]. Враховуючи, що значна частина комбатантів має поранення опорно-рухового апарату, їхня фізична нездатність оперативно виконати команду персоналу (наприклад, під час шиккування) може бути помилково сприйнята як пасивна непокора. У таких випадках застосування заходів примусу буде абсолютно невинуватим і може кваліфікуватися як жорстоке поводження з пораненими.

Крім того, існує суттєва невідповідність у питанні придушення протестних акцій. Національні норми дозволяють використання спецзасобів для припинення «безчинства» або «протидії вимогам адміністрації». Водночас МПП забороняє будь-які акти залякування. Якщо персонал ДКВС України використовує засоби сльозогінної дії чи гумові кийки для придушення протесту, спричиненого незадовільними умовами тримання, що є законним правом військовополонених на висловлення скарг згідно зі ст. 78 Третьої ЖК [2], такі дії персоналу можуть бути кваліфіковані як неправомірне насильство.

З метою усунення правових суперечностей та забезпечення правового захисту персоналу ДКВС України вбачається необхідним диференціювати заходи примусу в таборах для військовополонених залежно від їхньої стратегічної мети:

Захисні заходи: спрямовані винятково на відбиття безпосереднього нападу на персонал, полонених чи інших осіб. Такі дії є абсолютно правомірними та відповідають критерію «необхідна оборона».

Заходи забезпечення режиму: застосовуються для припинення фізичного опору або групових заворушень. Використання спецзасобів у таких випадках потребує принципу мінімального впливу, обов'язкового завчасного попередження згідно зі ст. 106 КВК України [5] та, що є критично важливим, безперервної відеофіксації для подальшого звітування перед міжнародними спостерігачами.

Заходи конвоювання та охорони: використання службових собак чи кайданків під час переміщення військовополонених має бути винятковим заходом, зумовленим реальною небезпекою втечі чи нападу, а не систематичною практикою. Системне використання кайданків до полонених, які не виявляють агресії, створює етико-правовий конфлікт з вимогами щодо поваги до особи військовослужбовця.

Окрему увагу слід приділити процедурним вимогам. Стаття 18 Закону «Про попереднє ув'язнення» [6] зобов'язує проводити обов'язковий медичний огляд усіх осіб, щодо яких застосовано силу, та негайно повідомляти прокурору. В умовах тримання військовополонених цей алгоритм має бути доповнений інформуванням представників Міжнародного комітету Червоного Хреста. Це дозволить нівелювати ризики звинувачень у перевищенні повноважень.

Таким чином, використання спеціальних засобів персоналом ДКВС у таборах має базуватися на принципі пропорційності. Будь-яка розбіжність між тактичною необхідністю та вимогами гуманності повинна вирішуватися на користь останніх, що забезпечить не лише дотримання прав людини, а й легітимність дій адміністрації табору в очах міжнародної спільноти.

Стаття 42 Третьої ЖК містить імперативну вимогу: «Застосування зброї проти військовополонених, особливо проти тих, хто намагається втекти або готується до втечі, є

крайнім заходом, якому завжди повинні передувати попередження, відповідні до обставин» [2].

У вітчизняному законодавстві, зокрема в ПВР УВП [8], застосування зброї часто є більш спрощеним. Для гармонізації норм необхідно чітко закріпити в інструкціях для персоналу ДКВС України, який здійснює охорону таборів, що зброя застосовується лише тоді, коли немає жодного іншого способу зупинити втечу, і лише після триразового попередження (дворазове голосове та попереджувальний постріл угору), якщо обставини дозволяють таку послідовність. Будь-яке відхилення від цього принципу може стати предметом розслідування міжнародних трибуналів як воєнний злочин.

Особливе місце в системі заходів примусу посідає застосування вогнепальної зброї, що згідно з вітчизняним законодавством та міжнародними стандартами вважається крайнім, винятковим заходом. Аналіз положень розділу V ПВР СІЗО [9] та розділу XXVI ПВР УВП [8] дозволяє виявити суттєвий правовий дисонанс між порядком застосування зброї до звичайних ув'язнених (засуджених) та вимогами, що висуваються до поводження з військовополоненими.

Згідно з главою 3 ПВР СІЗО [9] вогнепальна зброя може застосовуватися без попередження у п'яти конкретних випадках: під час збройного нападу, спроби втечі на транспортному засобі, втечі вночі або в умовах недостатньої видимості, спроби заволодіти зброєю чи у разі збройного опору. Водночас, після попереджувального вигуку «Стій, стрілятиму!» та пострілу вгору, зброя застосовується при подоланні лінії охорони або переслідуванні втікача.

Проте стаття 42 Третьої ЖК [2] чітко регламентує: «Застосування зброї проти військовополонених, особливо проти тих, хто намагається втекти або готується до втечі, є крайнім заходом, якому завжди повинно передувати попередження, відповідно до обставин».

У вітчизняному законодавстві, зокрема в ПВР УВП [8] та ПВР СІЗО [9], алгоритм застосування зброї часто є більш спрощеним, оскільки він допускає ведення вогню на ураження без попередження у випадках, які за МГП можуть бути

трактовані як недостатньо обґрунтовані (наприклад, лише за фактом втечі в нічний час або в лісистій місцевості без безпосередньої загрози життю персоналу). Для усунення розбіжностей та гармонізації норм необхідно чітко закріпити в інструкціях для персоналу ДКВС, який здійснює охорону таборів, що зброя застосовується лише тоді, коли немає жодного іншого способу зупинити втечу.

Критично важливим є запровадження чіткого алгоритму дій: застосування зброї на ураження має відбуватися лише після триразового попередження (дворазове голосове та попереджувальний постріл угору), якщо обставини дозволяють таку послідовність. Будь-яке відхилення від цього принципу, особливо у випадках, коли втеча військовополоненого не супроводжується збройним нападом чи прямою загрозою життю інших осіб, може стати предметом розслідування міжнародних трибуналів як воєнний злочин.

Крім того, ПВР УВП [8] встановлюють заборону на застосування зброї до жінок, неповнолітніх та осіб з інвалідністю, крім випадків збройного нападу. У контексті таборів для військовополонених, де переважну більшість становлять чоловіки-комбатанти, основний акцент має бути зміщений з категорії особи на характер загрози. Якщо засуджений за втечу підлягає кримінальному покаранню і зброя застосовується для припинення цього злочину, то військовополонений, який вчиняє втечу, реалізує своє право комбатанта на повернення до своїх збройних сил. За МГП така втеча не є кримінальним злочином, тому використання зброї на ураження без вичерпання всіх інших альтернативних методів затримання (фізична сила, спецзасоби) йде врозріз із засадничими принципами гуманності.

Обов'язковою умовою після кожного випадку застосування зброї згідно з п. 3 глави 3 розділу V ПВР СІЗО [9] є охорона місця події до прибуття прокурора. В умовах табору для військовополонених цей протокол має стосуватися негайного повідомлення представників МКЧХ та фіксації обставин за допомогою засобів об'єктивного контролю (відеореєстраторів),

що дозволить довести пропорційність використаної сили та уникнути звинувачень у перевищенні службових повноважень.

Перебування персоналу ДКВС України у правовому полі, де існують нормативні протиріччя між відомчими інструкціями та нормами міжнародного гуманітарного права МПП, створює низку загроз юридичного, тактичного та професійного характеру. Виконання службових обов'язків у таборах для військовополонених потребує не лише високої професійної підготовки, а й чітких гарантій правового захисту.

Основним ризиком є ймовірність притягнення персоналу до кримінальної відповідальності за воєнні злочини або жорстоке поводження. Оскільки Україна перебуває під пильною увагою міжнародних інституцій (Міжнародний кримінальний суд, спостерігачі Організації Об'єднаних Націй, МКЧХ), будь-яке застосування сили, що відповідає внутрішнім ПВР, але порушує статтю 13 або 42 Третьої ЖК [2], може бути інтерпретовано як порушення законів та звичаїв війни. Ситуація ускладнюється тим, що виконання «явного злочинного наказу» не звільняє від відповідальності за міжнародним правом.

Варто зазначити, що попри наявні колізії в нормативному регулюванні практика поводження з військовополоненими в Україні залишається у правовому полі міжнародних стандартів. За результатами моніторингових візитів, відображених у Спеціальній доповіді Уповноваженого ВРУ з прав людини за 2024 рік, фактів насильства, репресалій, катувань чи іншого жорстокого поводження з боку персоналу ДКВС України не зафіксовано [7]. Це свідчить про те, що на рівні практичної реалізації адміністрація установ надає пріоритет нормам гуманності, однак цей стан потребує законодавчого закріплення для уникнення ризиків у майбутньому.

Зважаючи на вищевикладене, необхідно розробити та офіційно затвердити «Протокол (алгоритм) дій персоналу ДКВС у місцях тримання військовополонених», який мав би пріоритет над загальними ПВР СІЗО чи УВП. У цьому документі мають бути чітко прописані винятки щодо застосування зброї та спецзасобів до полонених.

Запровадження посади радника з питань МГП у структурі адміністрації таборів для оперативного аналізу правомірності наказів у кризових ситуаціях.

Персонал ДКВС України звик працювати із засудженими та особами, взятими під варту, де методи впливу базуються на принципах пенітенціарної психології. Військовополонені – це законні комбатанти з високим рівнем самоорганізації, дисципліни та специфічною мотивацією. Використання стандартних тактик придушення опору може спровокувати ще більшу агресію або організовану протидію, що загрожує життю персоналу.

Впровадження спеціалізованих тренінгів для персоналу, орієнтованих на військову психологію та специфіку поведінки комбатантів у полоні.

Навчання технік вербального управління конфліктами, які дозволяють уникати фізичного зіткнення, що є критично важливим для дотримання принципів гуманності.

В умовах гібридної війни військовополонені можуть використовувати скарги на «неправомірне застосування сили» як інструмент пропаганди. Відсутність об'єктивної фіксації обставин інциденту залишає працівника ДКВС України незахищеним перед лицем внутрішніх перевірок та міжнародних комісій.

Обов'язковий відеомоніторинг: забезпечення кожного працівника, який вступає в безпосередній контакт з полоненими, нагрудним відеореєстратором (бодікамерою). Відеодокази мають зберігатися в окремому захищеному архіві для пред'явлення міжнародним моніторинговим місіям.

Тривала робота в умовах правової невизначеності та необхідність балансувати між неухильним дотриманням режиму та гуманним поводженням призводить до професійного вигорання і стресу. Ризик вчинення емоційно зумовленого насильства у відповідь на провокації полонених є надзвичайно високим. Обов'язкова психологічна реабілітація та ротація персоналу таборів виступає ефективним механізмом запобігання професійному вигоранню.

Затвердження «Кодексу поведінки персоналу ДКВС України з військовополоненими», де гуманне поводження

закріплюється не лише як вимога права, а як елемент професійної честі й запорука безпеки самого персоналу.

Висновки. Проведене дослідження правових підстав та проблемних аспектів застосування заходів примусу в таборах для військовополонених персоналом ДКВС України дозволяє сформулювати такі підсумкові положення:

Виявлено суттєву нормативну асиметрію між національним пенітенціарним законодавством (КВК України, ЗУ «Про ДКВС України», ПВР СІЗО та УВП) та вимогами міжнародного гуманітарного права (третья ЖК). Основна суперечність полягає в тому, що вітчизняні норми орієнтовані на роботу із засудженими (злочинцями), тоді як військовополонені мають статус «законних комбатантів», до яких не можуть застосовуватися заходи ресоціалізації чи виправлення, а застосування сили має бути максимально обмеженим.

Обґрунтовано необхідність трансформації підходів до застосування вогнепальної зброї. На відміну від спрощених алгоритмів, передбачених відомчими інструкціями для випадків втечі (особливо в нічний час чи на транспорті), міжнародні стандарти визначають зброю як винятковий захід. Нами доведено доцільність запровадження правила «трьох попереджень» (два голосових та постріл угору) перед веденням вогню на ураження в таборах для військовополонених, що дозволить мінімізувати ризики кваліфікації дій персоналу як воєнних злочинців.

Встановлено правові розбіжності у використанні спеціальних засобів. Використання службових собак, кайданків чи засобів дратівної дії в умовах табору має бути позбавлене ознак «дисциплінарного примусу». Будь-яке використання сили як методу покарання за непокору, що не загрожує безпеці, є порушенням гуманітарного статусу полоненого. Запропоновано диференціацію заходів примусу на захисні, режимні та конвойні з пріоритетом методів деескалації.

Ідентифіковано критичні юридичні та професійні ризики для персоналу ДКВС, пов'язані з потенційною відповідальністю перед міжнародними судовими інстанціями. Виконання наказів, що базуються на застарілих інструкціях,

створює загрозу правової незахищеності працівників. Для нівелювання цих ризиків запропоновано впровадження обов'язкової суцільної відеофіксації актів примусу та залучення незалежних медичних експертів для огляду потерпілих.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства, які охоплюють: внесення змін до ст. 18 та 19 ЗУ «Про ДКВС України» [3] щодо пріоритету норм МГП у таборах для військовополонених; розроблення окремого «Протоколу (алгоритму) застосування сили до військовополонених»; спеціалізацію підготовки персоналу ДКВС за програмами, що містять поглиблене вивчення міжнародного гуманітарного права.

Реалізація запропонованих кроків дозволить не лише захистити персонал ДКВС України від неправомірних звинувачень, а й підтвердити статус України як правової держави, що суворо дотримується Женевських конвенцій навіть в умовах відбиття повномасштабної збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Красковський Є. Щодо безпеки в установах виконання покарань. *Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнного конфлікту* : матеріали проф. наук. конф. (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. С. 108–111. URL: https://pau.edu.ua/wpcontent/uploads/2025/07/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%9A%D0%A0_2-3.pdf (дата звернення: 15.01.2026).

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 14.01.2026).

3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15> (дата звернення: 14.01.2026).

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 14.01.2026).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 14.01.2026).

6. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 № 3352-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 15.01.2026).

7. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в 2024 році». URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202024.pdf> (дата звернення: 15.01.2026).

8. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 15.01.2026).

9. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19> (дата звернення: 15.01.2026).

Leonenko O.,

Senior Lecturer of the Department of Firearms and Specialized Training, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9748-2469

PROBLEMS OF ADAPTING NORMS ON THE USE OF FORCE BY PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE TO THE STATUS OF PRISONERS OF WAR UNDER INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

The article is devoted to a comprehensive study of the problematic aspects of adapting the administrative and legal norms regarding the use of coercive measures by the personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine (SCES) to the specific status of prisoners of war (POWs). The relevance of the study is driven by the urgent need to harmonize national penitentiary legislation with the standards of International Humanitarian Law (IHL) under the conditions of the ongoing international armed conflict. The author provides a detailed analysis of the "normative asymmetry" between the provisions of the Law of Ukraine "On the State Criminal-Executive Service", the Criminal-Executive Code, and internal regulations of detention facilities on one hand, and the imperatives of the Third Geneva Convention (1949) on the other. It is proven that the mechanical transfer of police and penitentiary methods of using force – historically designed for working

with convicts and persons in custody (criminals) – to the detention of POWs creates high risks of violations of the laws and customs of war.

Particular attention is paid to the legal collision in the regulations for the use of firearms during escape attempts. The article criticizes the simplified domestic algorithm that permits lethal force based solely on external factors (such as nighttime or wooded terrain) without the prerequisite of an immediate threat to life. The author substantiates the necessity of introducing a stricter "three warnings rule" (two verbal commands and a warning shot) for POW camps to meet international standards. The study also identifies legal gaps in the use of special means (handcuffs, tear gas, service dogs) and emphasizes that their use for disciplinary punishment or intimidation constitutes «inhumane treatment».

Key words: *Prisoners of war (POWs), State Criminal-Executive Service of Ukraine (SCES), coercive measures, International Humanitarian Law (IHL), Third Geneva Convention, POW camp, legal status, use of force, penitentiary system, normative asymmetry.*

References

1. Kraskovskiy, Ye. (2025), "On safety in penal institutions", *Modern penitentiary system: Challenges and solutions under conditions of armed conflict*, pp. 108–111, Penitentiary Academy of Ukraine, available at: https://pau.edu.ua/wpcontent/uploads/2025/07/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%9A%D0%A0_2-3.pdf (accessed 15 January 2026).

2. International Committee of the Red Cross (1949), *Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war* dated 12 August 1949, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (accessed 15 January 2026).

3. Ukraine (2005), *On the State Criminal-Executive Service*: Law of Ukraine dated 23 June 2005 No. 2713-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15> (accessed 15 January 2026).

4. Ukraine (2015), *On the National Police*: Law of Ukraine dated 2 July 2015 No. 580-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (accessed 15 January 2026).

5. Ukraine (2003), *Criminal-Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine dated 11 July 2003 No. 1129-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (accessed 15 January 2026).

6. Ukraine (1993), *On Pre-trial Detention*: Law of Ukraine dated 30 June 1993 No. 3352-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (accessed 15 January 2026).

7. Office of the Ombudsman of the Verkhovna Rada of Ukraine (2024), *Special report on the prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment in Ukraine in 2024*, available at: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%A>

1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202024.pdf (accessed 15 January 2026).

8. Ukraine (2018), *On approval of the rules of internal order of penal institutions* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 28 August 2018 No. 2823/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (accessed 15 January 2026).

9. Ukraine (2019), *On approval of the rules of internal order of pre-trial detention centers of the State Criminal-Executive Service of Ukraine* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 14 June 2019 No. 1769/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19> (accessed 15 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 347.73: 336.761

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.179

Лифар В. В.,

аспірант кафедри фінансового права,
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна
ORCID: 0009-0009-9728-1462

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

У статті зазначені основний підхід у визначенні структури та об'єкта правовідносин разом з його класифікацією. Досліджені об'єкт і предмет фінансових правовідносин, визначено їх співвідношення. Зазначено місце цінних паперів у фінансово-правовому регулюванні. Визначено види цінних паперів, що беруть участь у фінансових правовідносинах. Зазначено інститут фінансового права, у якому цінні папери використовуються. Характеризовано основні об'єкти правовідносин щодо державного боргу та їх співвідношення з цінними паперами. Обґрунтовано підхід використання цінних паперів як предмета правовідносин щодо державного боргу.

Ключові слова: державні цінні папери, бюджетні правовідносини, фінансово-правове регулювання, цінні папери, державний борг, воєнний стан, публічна фінансова діяльність.

Постановка проблеми. Нині Україна існує в умовах воєнного стану, і перед нею постав виклик, що полягає у стабілізуванні економіки та підготовці ґрунту для інвестицій з боку третіх країн. З огляду на вищевказане важливим є як ступінь розроблення нормативної бази у сфері інвестиційної та бюджетної діяльності, так і наявність сформованих науковою спільнотою підходів до визначення місця цінних паперів. Усе це необхідно в контексті євроінтеграції, оскільки цінні папери – дієвий спосіб залучення коштів до державного та місцевих бюджетів. У науковій літературі є багато досліджень щодо правовідносин з цінними паперами в міжгалузевому контексті й зосереджена увага на економічній природі цінних паперів. Однак фінансово-правовій природі цінних паперів приділено доволі мало уваги, як і фінансово-правовим відносинам щодо обігу цінних паперів. Цим проблемам присвячені праці лише двох науковців, незважаючи на велику актуальність

проблематики фінансово-правового регулювання цінних паперів. Проблема визначення об'єкта фінансових правовідносин також потребує нагального розв'язання, оскільки є фундаментальною цеглиною, з якої будується система фінансового права. Незважаючи на увагу науковців, досі існують деякі суперечливі моменти, пов'язані з цим колом питань. Одним з таких, наприклад, є застосування предмета поряд з об'єктом правовідносин. Не всі фінансово-правові відносини потребують наявності предмета, проте, як визначено у статті, щонайменше один інститут фінансового права ефективно його використовує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальними для характеристики цінних паперів як об'єкта чи предмета фінансових правовідносин є праці І. Б. Заверухи та Н. М. Ковалко. Об'єкт і предмет фінансових правовідносин у своїх працях досліджували такі науковці: О. О. Дмитрик, О. В. Макух, В. Д. Чернадчук, С. В. Очкуренко, В. В. Хохуляк та інші.

Метою статті є визначення об'єкта і предмета фінансових правовідносин разом з характеристикою цінних паперів у фінансових правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. У науковому середовищі існує багато думок щодо структури правовідносин. Однак переважно використовується модель, згідно з якою правовідносини складаються зі сторін правовідносин та зв'язку між цими сторонами. Сторонами можуть виступати суб'єкти та об'єкти правовідносин, а зв'язок між сторонами становлять права та обов'язки суб'єктів правовідносин. У науці такий зв'язок ще прийнято називати змістом правовідносин. Обґрунтуванню саме такої структури правовідносин у науковій літературі присвячено багато робіт. Зокрема, О. О. Дмитрик вважає, що діяльність учасників правовідносин завжди є об'єктною та предметною, бо спрямовується на досягнення матеріального результату (економічного, соціального тощо) відповідно до закону. При цьому реальна поведінка учасників правовідносин засвідчує реалізацію конкретних прав та обов'язків з усього різноманіття варіантів поведінки,

визначених законом. Учена також поділяє думку, що найдоцільнішою та найпереконливішою є позиція, згідно з якою до структури правовідносин належать такі елементи: суб'єкти права (учасники правовідносин), об'єкти правовідносин, зміст правовідносин (юридичний і фактичний). Авторка зазначає, що в науковій літературі приділено достатньо уваги проблемі визначення об'єкта правовідносин. На її думку, під об'єктом правовідносин потрібно розуміти те, на що спрямовано суб'єктивні права й обов'язки учасників правовідносин і до чого прагне їх поведінка [1, с. 37–43]. Таке визначення є певним компромісом у дискусії щодо визначення поняття об'єкта правовідносин, де одна сторона науковців вважала об'єкт тим, на що спрямований зміст правовідносин, а інша – тим, чого прагне суб'єкт. Підхід, що містить обидві точки зору, нині є найбільш поширеним серед правників. Це також підтверджується словами О. В. Макух, яка вважає, що відносити до об'єкта фінансових правовідносин тільки поведінку суб'єктів некоректно. Проте підтримувати винятково речовий підхід також не можна. Беручи до уваги особливості й різноманітність фінансових правовідносин, доцільним слід вважати за об'єкт правовідносин те, на що спрямовані суб'єктивні права й обов'язки учасників правовідносин, і те, чого вони прагнуть домогтися своєю поведінкою [2, с. 163–164].

Інший вектор роботи щодо об'єкта правовідносин – це намагання його класифікувати. В. Д. Чернадчук, досліджуючи об'єкт бюджетних правовідносин, вказує, що наявні різні підходи до класифікації об'єкта бюджетних правовідносин. Зокрема, через матеріальні блага, нематеріальні блага, поведінку, дії та результати дій, продукти інтелектуальної творчості, цінні папери та офіційні документи. Або через матеріальні блага, нематеріальні блага, продукти інтелектуальної творчості, дії, цінні папери, офіційні документи, фінансові ресурси держави, проекти бюджетів, бюджети тощо. Однак, на його думку, для більшої деталізації потрібно розділяти об'єкт бюджетних правовідносин на загальний, спеціальний (видовий) і первинний об'єкти бюджетних правовідносин. Автор додає, що спеціальний або

видовий об'єкт бюджетних правовідносин не повинен бути лише сукупністю первинних об'єктів, проте мати нову якість, результат, що створюється внаслідок плавної зміни первинних об'єктів правовідносин, тобто їх переходу з кількості у якість [3, с. 81–83]. Класифікація об'єктів правовідносин (зокрема, різних галузей права) дійсно виявляється ефективним інструментом для визначення як галузевих особливостей, так і спільного між ними. Правові особливості кожних конкретних правовідносин як на рівні галузі, так і на рівні підгалузі або інституту дають підстави науковцям виділяти різні критерії для класифікації об'єктів відповідних правовідносин. Іншими словами, виробити загальну для всіх галузей права класифікацію об'єктів правовідносин виявляється доволі складно. Ефективним вбачається класифікувати об'єкти правовідносин у рамках окремих галузей, а вже потім приводити до спільного критерії класифікації в рамках всього права. Більшість науковців не зосереджує увагу на класифікації об'єктів правовідносин. Хоча існують й інші випадки. Зокрема, О. В. Макух зазначає, що галузь фінансового права єдина за своєю суттю становить сукупність правових норм, що регулюють відносини стосовно мобілізації, розподілу і використання коштів публічних фондів. Тому, на її думку, у межах фінансових правовідносин можна виокремити загальний об'єкт, яким є публічні фонди [2, с. 163–164]. Як вбачається, слово «загальний» тут вказує не тільки на існування «загального об'єкта», а й на наявність «незагального об'єкта». Таким чином, якщо дотримуватися логіки класифікації об'єктів правовідносин, то при виділенні об'єкта правовідносин у межах галузі права найчастіше вказується саме «загальний об'єкт», хоча й позначається майже завжди як просто «об'єкт».

Окремим питанням, що доволі часто порушується науковцями, є співвідношення об'єкта і предмета правовідносин. О. О. Дмитрик зазначає, що науковою спільнотою порушується питання виокремлення з терміна «об'єкт правовідносин» терміна «предмет правовідносин». Зокрема, деякі вчені наголошують на існуванні випадків, коли об'єкт правовідносин фактично збігається із самою діяльністю

суб'єктів та вичерпується матеріальним змістом правовідносин. Саме такі випадки стимулюють науковців виокремлювати «предмет правовідносин» від «об'єкта правовідносин» [1, с. 43–44]. На наше переконання, означена тема актуальна як для фінансового, так і для інших галузей права, оскільки фундаментальною категорією, яка фактично свідчить про існування галузі права, є предмет правового регулювання. Переважно визначення предмета правового регулювання базується на об'єкті відповідних правовідносин, а беручи до уваги, що об'єкт і предмет правовідносин доволі часто є одним і тим самим, то на практиці кожна галузь, визначаючи свій предмет правового регулювання, додатково визначає не тільки об'єкт правовідносин, а й предмет. Питання лише в обґрунтуванні наявності самого предмета в межах правовідносин, проте за загальним правилом науковці не сперечаються з його наявністю. Аналіз правової наукової літератури дозволяє нам стверджувати, що ті вчені, кому така структура правовідносин, за різних обставин, не підходить – просто уникають вживання предмета правовідносин і залишаються тільки з об'єктом.

Під об'єктом фінансових правовідносин доволі часто розуміють фонди коштів, які формуються, розподіляються і використовуються в результаті виконання суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [4, с. 33]. Такої самої думки дотримується Ю. О. Костенко. Вона також вважає, що під об'єктом фінансових правовідносин потрібно розуміти насамперед фонди коштів. Вони формуються, розподіляються і використовуються в результаті реалізації іншою стороною фінансових правовідносин своїм правам та обов'язків. При цьому, на думку науковиці, суб'єктами фінансового права є носії суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у сфері фінансової діяльності відповідно до фінансово-правових норм [5, с. 15]. І. Б. Заверуха зазначає, що об'єкт фінансових правовідносин можна визначати через матеріальну та нематеріальну субстанції. Матеріальна – це фонди коштів (гроші або грошові зобов'язання при утворенні та використанні грошових фондів держави та місцевого самоврядування). Нематеріальна

субстанція охоплює фінансово-правові акти, проекти фінансово-правових актів, звітність. Авторка вважає, що об'єкти фінансових правовідносин також можна досліджувати через призму фінансово-правових норм як способу регуляції поведінки суб'єктів фінансових правовідносин. Проте існують випадки, коли окремі правові норми безпосередньо не визначають об'єкт фінансових правовідносин. у таких ситуаціях їх виділення можливе лише абстрактно. Зокрема, йдеться про ті об'єкти фінансових правовідносин, які є невіддільними від матеріального змісту правовідносин і законодавством не регламентуються. І. Б. Заверуха також зазначає, що деякі науковці завдяки аналізу фінансово-правових норм до об'єктів фінансових правовідносин зараховують: податки, неподаткові платежі, збори, державне кредитування, бюджетні запозичення, дотації, трансферти, субвенції, пеню, проекти актів про відповідні бюджети, бюджети та штрафи [6, с. 169–171]. Більш слушною видається позиція, згідно з якою до об'єкта фінансових правовідносин належать саме публічні фонди коштів. Держава забезпечує фінансовими ресурсами всі необхідні заходи, використовуючи грошові кошти, акумульовані в різних публічних фондах. Публічна фінансова діяльність нерозривно пов'язана з фінансами, що не є грошима як такими (коштами), хоча стосується функціонування грошей. Створення та функціонування публічних фондів є результатом реалізації прав і обов'язків суб'єктів фінансових правовідносин [7, с. 20].

Як елемент структури фінансових правовідносин цінні папери вочевидь посідають місце об'єкта або предмета. Проте постає питання про природу самих відносин, об'єктом чи предметом яких є цінні папери. Уся сукупність правовідносин щодо цінних паперів регулюється різними галузями права. Доволі часто такі відносини пропонується називати фондовими (або біржовими) і вважати їх міжгалузевими. До фінансово-правового регулювання потрібно відносити лише ті відносини щодо цінних паперів, що пов'язані з публічними фондами коштів як загальним об'єктом фінансових правовідносин. Такими,

зокрема, є відносини щодо державного боргу, і беруть участь у таких відносинах не всі цінні папери, а лише державні боргові.

Ковалко Н. М. вказує, що деякі науковці не вважають фінансово-правовими відносини щодо державних та муніципальних цінних паперів між кредиторами та боржниками, оскільки хоч такі відносини й виникають у межах фінансової діяльності, проте владними приписами не регулюються. На думку науковиці, така думка є хибною. Адже перебування відносин у колі публічної фінансової діяльності вже має на увазі наявність саме фінансових правовідносин. Авторці більше імпонує ідея, згідно з якою зміст відносин щодо державного боргу становлять права та обов'язки їх учасників. Ці права та обов'язки виникають через необхідність здійснення діяльності щодо балансування бюджету та розрахунків за борговими зобов'язаннями, взятими на себе урядом. Державні цінні папери виступають предметом правовідносин. Відносини щодо державного боргу є фінансово-правовими, бо пов'язані винятково з фінансовою діяльністю держави та публічними фінансами [8, с. 293–294]. Відповідно до ст. 16 Бюджетного кодексу України державні запозичення здійснюються в межах, визначених Законом «Про Державний бюджет України» з дотриманням граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду. Право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень належить державі в особі голови Агентства з управління державним боргом України або особи, яка виконує його обов'язки за дорученням міністра фінансів України. Кабінет Міністрів України визначає основні умови здійснення державних запозичень, у тому числі основні умови кредитних договорів та основні умови розміщення (емісії) державних цінних паперів [9]. Тобто законом визначено, що одним із двох інструментів здійснення державних запозичень є державні цінні папери.

Ковалко Н. М. також зазначає, що фінансове право регулює відносини, пов'язані з публічним фінансовим контролем, державним регулюванням та публічним управлінням цінних паперів. На її погляд, усі можливі умови випуску державних та місцевих боргових цінних паперів належать до предмета

фінансового права. Інші цінні папери регулюються нормами приватно-правового регулювання. Вона також поділяє думку, що фінансові правовідносини, пов'язані з борговими державними та місцевими цінними паперами, мають специфічні риси. Зокрема, сфера їх впливу зосереджується в публічних фінансах та публічних фінансових відносинах. Регулювання відносин, пов'язаних з публічними фінансами, застосовується в межах публічної фінансової діяльності. Такі відносини мають на меті планомірне утворення, розподіл та використання публічних грошових фондів. Такі фінансово-правові відносини мають похідний характер відповідно до бюджетних, публічно-кредитних відносин та пов'язані насамперед з балансуванням бюджету. Такі відносини показують, з одного боку, акумулювання коштів як метод публічної фінансової діяльності, а з іншого – здійснюється їх розподіл та використання під час сплати відсотків та погашення публічного боргу. З огляду на специфіку управлінської діяльності держави правовідносини цього фінансово-правового інституту мають кредитний характер (формування боргу, його структурування, управління, здійснення боргових операцій) [8, с. 298–299].

Заверуха І. Б. зараховує до об'єктів правовідносин з приводу державного боргу бюджетні запозичення та боргові зобов'язання Уряду. Аналізуючи структуру державного боргу України та бюджетну класифікацію, науковиця робить висновок, що борг становить не тільки запозичення, а й боргові зобов'язання на умовах правонаступництва, унаслідок кредитної емісії та інші види державної заборгованості. До фінансових ресурсів держави входять бюджетні запозичення як позиковий капітал. Бюджетні запозичення є об'єктом фінансових правовідносин щодо фінансування бюджету. Боргові зобов'язання авторка розглядає як зворотний бік правовідносин щодо здійснення бюджетних запозичень. Оскільки мета таких правовідносин – не покриття дефіциту бюджету, а обслуговування та погашення наявного боргу, то боргові зобов'язання розглядаються як об'єкт фінансових правовідносин щодо управління державним боргом. Як зазначає авторка, деякі науковці вважають, що інколи поведінка суб'єктів

правовідносин спрямована не на об'єкт відповідних правовідносин, а на інші об'єкти. Саме завдяки цим «іншим об'єктам» і досягається відповідний об'єкт правовідносин [6, с. 169–171].

Отже, Заверуха І. Б. використовує об'єкт та предмет у межах правовідносин щодо державного боргу. Об'єктом правовідносин є бюджетне запозичення та боргове зобов'язання. Ці явища відбуваються в публічно-правовому полі та є частиною фінансової діяльності держави, а отже, мають фінансово-правову природу. Сплата за цими об'єктами переважно здійснюється за борговими цінними паперами, тому державні цінні папери виступають предметом правовідносин щодо державного боргу та виконують роль інструменту здійснення бюджетних запозичень та предмета боргового зобов'язання, прийнятого на себе урядом. Під державними цінними паперами розуміються облігації місцевих позик, державні облігації, казначейські зобов'язання України. Така позиція й нині виявляється обґрунтованою та доцільною до використання [6, с. 169–171]; державні цінні папери як предмет правовідносин щодо державного боргу чітко вказують на їх роль у правовідносинах і мету, що ними виконується, – державне запозичення та боргове зобов'язання.

Стосовно боргових зобов'язань публічних органів Заверуха І. Б. вказує, що вони мають окрему ознаку. Обов'язку щодо сплати тіла боргу з бюджету не завжди передус надходження позичкових ресурсів. За формою боргові зобов'язання набувають форму угоди або цінного паперу. Поділяються державні боргові зобов'язання на прямі боргові зобов'язання та умовні (гарантовані) боргові зобов'язання. Прямі боргові зобов'язання – це зобов'язання, що держава бере як прямий позичальник шляхом випуску державних цінних паперів, укладанням угод про позику або іншими шляхами відповідно до закону України. «Умовні» (гарантовані) боргові зобов'язання – це зобов'язання, які не відображаються у державному бюджеті до набуття чинності державних гарантій. Їх беруть юридичні особи за гарантією держави (наприклад, кредитні гарантії МВФ) або за іншими зобов'язаннями, що здійснюються від імені держави.

Існує й інша група боргових зобов'язань, що де-юре не входить до державного боргу, проте обслуговується та погашається публічними фондами коштів. До цієї групи належать боргові зобов'язання, гарантовані Кабінетом Міністрів України, та боргові зобов'язання, прийняті на умовах правонаступництва. Боргове зобов'язання, гарантоване Кабінетом Міністрів України, – це «умовне» боргове зобов'язання, що не відображається в державному бюджеті до набуття чинності державних гарантій. Після настання певного моменту гарантійне зобов'язання уряду додається до складу Державного бюджету України і стає прямим борговим зобов'язанням. Відповідно предметом боргового зобов'язання, гарантованого урядом України, є гарантовані державою кредитні угоди та цінні папери. Специфічною ознакою боргових зобов'язань, прийнятих на умовах правонаступництва, є обов'язок держави з розрахунку за борговими зобов'язаннями, що виникли не на кредитних засадах і не передбачали надходжень до бюджету на ринкових засадах. Такі відносини є публічними, де держава, в особі уповноважених органів, ухвалює політичне рішення щодо визнання боргу і гарантує його повернення. На думку науковиці, такі зобов'язання варто розглядати як об'єкт одного з видів правовідносин державного боргу.

Правознавиця вважає, що предметом боргового зобов'язання перед населенням України, прийнятого на умовах правонаступництва, є: грошові заощадження, поміщені в період до 2 січня 1992 р. в установи Ощадбанку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України; грошові заощадження громадян України, поміщені в установи Ощадбанку України та колишнього Укрдержстраху протягом 1992–1994 років, і які перебували на рахунках Ощадбанку України не менше одного повного календарного року в період 1992–1995 років; державні цінні папери (облігації державної цільової безпроцентної позики 1990 р, облігації державної внутрішньої виграшної позики 1982 р.; державні казначейські зобов'язання СРСР; сертифікати Ощадного банку СРСР) [6, с. 175–178]. Запропонований І. Б. Заверухою підхід щодо

визначення та поділу зобов'язань публічних органів донині є актуальним та широко застосовуваним науковою спільнотою. Він дозволяє більш детально виділити відносини, пов'язані із зобов'язаннями публічних органів, а також побачити всю різноманітність використання публічними органами цінного паперу як засобу залучення коштів.

Висновки. Зазвичай науковцями вибудовується структура правовідносин, де сторонами є суб'єкти та об'єкти, а правовим зв'язком між сторонами є права та обов'язки (зміст правовідносин). При цьому правовідносини переважно відображають діяльність та її результат, тому однією стороною є суб'єкт, а іншою – об'єкт. Існують два основні погляди на об'єкт правовідносин: за першим – об'єкт, це те, на що спрямовано зміст правовідносин; за другим – об'єкт, це те, до чого прагне суб'єкт правовідносин. Нині використовується підхід, що містить ці два погляди одночасно. Окремою проблемою, пов'язаною з об'єктом правовідносин, є його класифікація. Єдиного міжгалузевого підходу до класифікації об'єкта немає, проте іноді певні науковці використовують поняття «загальний об'єкт правовідносин». Об'єктом фінансових правовідносин часто визначають публічні фонди коштів. Дискусією в науковому колі є застосування предмета разом з об'єктом правовідносин. Стосовно державного боргу як інституту фінансового права, то є обґрунтованим застосування предмета правовідносин з огляду на ефективність відмежування виконуваних функцій. Об'єктом відносин щодо державного боргу є бюджетні запозичення та боргові зобов'язання як мета діяльності суб'єктів, водночас предметом відносин є цінні папери. Не всі цінні папери є предметом фінансових правовідносин, а лише державні цінні папери. Під державними цінними паперами зазвичай розуміють державні облигації у вигляді внутрішніх та зовнішніх державних позик; казначейські зобов'язання України.

Список використаних джерел

1. Дмитрик О. О. Зміст та класифікація фінансових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 187 с.

2. Макух О. В. Динаміка фінансових правовідносин: методологічний аспект : дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 411 с.

3. Чернадчук В. Д. Бюджетні правовідносини в Україні: теорія, практика та перспективи розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 419 с.

4. Фінансове право : навчальний посібник / за ред. Л. К. Воронової. Київ : Вентурі, 1998. 383 с.

5. Костенко Ю. О. Фінансове право України : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 240 с.

6. Заверуха І. Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України : дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2007. 442 с.

7. Фінансове право : підручник / О. О. Дмитрик, Є. О. Алісов, Д. А. Кобильнік та ін.; за ред. О. О. Дмитрик. Одеса : Юридика, 2022. 466 с.

8. Ковалко Н. М. Боргові цінні папери як об'єкти публічної фінансової діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 481 с.

9. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 01.04.2026).

Lyfar V.,

PhD student of the Department of Financial Law,

Yaroslav Mudryi National Law University,

Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0009-0009-9728-1462

OBJECT AND SUBJECT OF FINANCIAL LEGAL RELATIONS CONCERNING THE CIRCULATION OF SECURITIES

The article indicates the main approach in determining the structure and object of legal relations together with its classification. The object and subject of financial legal relations are studied, their correlation is determined. The place of securities in financial and legal regulation is indicated. The types of securities that participate in financial legal relations are determined. The institution of financial law in which securities are used is indicated. The main objects of legal relations regarding the state debt and their correlation with securities are characterized. The approach of using securities as the subject of legal relations regarding the state debt is substantiated.

Currently, Ukraine exists in martial law and is faced with the challenge of stabilizing the economy and preparing the ground for investment from third countries. In view of the above, both the degree of development of the regulatory framework in the field of investment and budgetary activities and the availability of approaches developed by the scientific community to determine the location of securities are important. All this is especially important in the context of European

integration, since securities are an effective way to attract funds to the state and local budgets. The financial and legal nature of securities has received relatively little attention, as well as financial and legal relations regarding the circulation of securities. The problem of determining the object of financial legal relations is also urgent to solve, since it is a fundamental brick from which the entire system of financial law is built. Scientists have paid much attention to this issue, but there are still some controversial points related to this range of issues. One of these, for example, is the use of the subject along with the object of legal relations. Not all financial legal relations require the presence of an object, but as determined in the article, at least one institution of financial law effectively uses it.

Key words: *government securities, budget legal relations, financial and legal regulation, securities, public debt, martial law, budget legislation, financial legislation, public financial activity.*

References

1. Dmytryk, O. O. (2003), *Content and classification of financial legal relations* : PhD dissertation, Kharkiv.
2. Makukh, O. V. (2017), *Dynamics of financial legal relations: Methodological aspect* : Doctoral dissertation, Zaporizhzhia.
3. Chernadchuk, V. D. (2010), *Budgetary legal relations in Ukraine: Theory, practice and development prospects* : Doctoral dissertation, Kyiv.
4. Voronova, L. K. (Ed.) (1998), *Financial law*, Venturi, Kyiv.
5. Kostenko, Yu. O. (2009), *Financial law of Ukraine*, Center for Educational Literature, Kyiv.
6. Zaverukha, I. B. (2007), *Problems of legal regulation of public debt in Ukraine* : Doctoral dissertation, Lviv.
7. Dmytryk, O. O. (Ed.), Alisov, Ye. O., Kobyl'nik, D. A., et al. (2022), *Financial law*, Yurydyka Publishing, Odesa.
8. Kovalko, N. M. (2020), *Debt securities as objects of public financial activity* : Doctoral dissertation, Kyiv.
9. Ukraine (2010), *Budget Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 8 July 2010 No. 2456-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (accessed 1 April 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Мирошниченко Ю. М.,

доктор юридичних наук, суддя,
Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області,
м. Мукачево, Україна
e-mail: zaruba264@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9114-1495

ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІНФОРМАЦІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ТА МЕЖІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕЖИМУ

У статті досліджено правову природу зразків для експертизи через призму їхньої інформаційної функції у доказуванні. Автор здійснює концептуальне розмежування біогенетичних носіїв та інформаційно-морфологічних ідентифікаторів особи, обґрунтовуючи диференціацію їхніх процесуальних режимів. На основі аналізу актуальної практики Верховного Суду розкрито методологічні вимоги до формування порівняльного матеріалу, зокрема критерії автономності та функціональної визначеності еталона. Доведено, що порушення пізнавальної структури на етапі отримання зразків зумовлює недопустимість результатів експертного дослідження.

Ключові слова: отримання зразків для експертизи, біологічні зразки, інформаційно-морфологічні ідентифікатори, порівняльний матеріал, допустимість доказів.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку кримінального процесуального права та криміналістики характеризується зростанням ролі експертних досліджень у структурі доказування. За цих умов інститут отримання зразків для експертизи набуває системоутворювального значення, оскільки саме він забезпечує формування порівняльного матеріалу, від якого залежить якість експертного висновку.

Водночас нормативна модель регулювання отримання зразків залишається невизначеною. Відсутність чіткої диференціації об'єктів за їхньою інформаційною природою зумовлює змішування правових режимів та породжує колізії у практиці застосування положень ст. 241, 245 КПК України. Така невизначеність створює ризики порушення балансу між

інтересами кримінального провадження та гарантіями прав особи, а також впливає на допустимість результатів експертного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика отримання зразків для експертизи є достатньо опрацьованою у вітчизняній доктрині кримінального процесу. Наявні дослідження зосереджені переважно на нормативному регулюванні цієї слідчої дії, гарантіях прав учасників та процедурних аспектах її здійснення. Зокрема, у дисертаційному дослідженні Д. В. Сидоренка проаналізовано правову природу отримання зразків та запропоновано напрями вдосконалення процедури з позицій чинного законодавства [1]. Дослідження Р. Л. Степанюка та В. В. Кікінчука присвячене адаптації національного регулювання до стандартів ЄС і техніко-криміналістичним аспектам роботи з біологічним матеріалом, насамперед у сфері ДНК-аналізу [2]. Антошук А. О., Басюк Л. О. досліджують проблеми вилучення зразків із матеріальних об'єктів [3], О. Г. Резніков – межі допустимого втручання у права особи [4], Н. В. Максимів – функціональні обов'язки суб'єктів під час відібрання біологічних зразків [5]. Методичні розробки колективу авторів Дніпровського державного університету внутрішніх справ спрямовані на алгоритмізацію примусу за ухвалою слідчого судді та аналіз типових помилок, що зумовлюють недопустимість доказів [6].

Попри значний рівень наукових розроблень, зазначені праці переважно розглядають отримання зразків у межах процедурного або техніко-криміналістичного підходу. Питання диференціації правового режиму залежно від інформаційної природи об'єкта, зокрема розмежування біогенетичних носіїв та інформаційно-морфологічних ідентифікаторів, залишається концептуально нерозв'язаним. Саме ця прогалина зумовлює необхідність теоретичного уточнення онтології зразка та визначення її впливу на процесуальний режим отримання і допустимість результатів експертного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування правової природи зразків для експертного дослідження та визначення

критеріїв їх процесуальної диференціації з урахуванням актуальної практики Верховного Суду.

Виклад основного матеріалу. Отримання зразків для експертизи у цій роботі розглядається як структурний елемент механізму доказування, від належності якого залежить валідність експертного висновку. З огляду на це аналіз практики Верховного Суду дає змогу виокремити ключові проблемні аспекти правозастосування, пов'язані з визначенням правової природи зразків та режиму їх процесуального залучення.

Онтологічна природа зразків: розмежування біологічного та інформаційно-морфологічного.

Первинним елементом отримання зразків є об'єкт, інформаційна природа якого визначає як спосіб його вилучення, так і межі процесуального втручання у права особи. Невизначеність у розумінні цієї природи призводить до розширювального тлумачення категорії «біологічні зразки» та застосування режиму, передбаченого ст. 241, 245 КПК України, до об'єктів, що не містять біогенетичної інформації.

З огляду на відсутність у законі визначення терміну «біологічні зразки» вирішальне значення набуває його тлумачення у судовій практиці. Верховний Суд відносить до біологічних зразків об'єкти, що мають безпосередню біологічну природу та містять матеріальні носії фізіологічної інформації, зокрема клітини, тканини, секрети, фізіологічні виділення, мазки, зішкріби, змиви тощо.

Водночас Суд виходить з того, що не кожен прояв функціонування організму є біологічним зразком у процесуальному розумінні. Так, наприклад, голос розглядається як акустична характеристика, що фіксує індивідуальні ознаки мовлення, але не є продуктом життєдіяльності у біогенетичному значенні [7]. Аналогічний підхід застосовано до зразків рис обличчя: фотозображення кваліфікується як фіксація зовнішнього вигляду особи, а не як біологічний матеріал [8].

Окремого розмежування потребують змиви як спосіб отримання біологічного матеріалу особи та змиви як засіб фіксації сторонніх речовин, що перебувають на поверхні її тіла. У першому випадку йдеться про вилучення носіїв біогенетичної

інформації, у другому – про виявлення та збереження слідів зовнішнього походження.

Показовою у цьому контексті є позиція Верховного Суду у справі № 439/428/17, де Суд критично оцінив підхід апеляційного суду, який фактично ототожнив відібрання змивів з рук спеціальної хімічної речовини з отриманням біологічних зразків у порядку ст. 245 КПК України [9]. Такий підхід не враховує інформаційної мети відповідної дії та природи об'єкта, що підлягає дослідженню.

Отож, якщо об'єктом пошуку є не носії генетичної інформації особи, а сторонні речовини або сліди зовнішнього походження (зокрема залишки продуктів пострілу чи хімічних сполук), відповідна дія за своїм функціональним призначенням наближається до огляду чи освідування, а не до отримання біологічних зразків у розумінні ст. 245 КПК України. У такому випадку визначальним є не сам факт контакту з тілом, а інформаційна мета вилучення та характер відомостей, які передбачається отримати.

Особливе місце в цій системі посідають морфологічні відбитки. У справі № 607/17409/22 Верховний Суд чітко розмежував біологічний матеріал та відбитки папілярних ліній, зазначивши, що останні є відображенням зовнішньої будови шкірного покриву, а не продуктом життєдіяльності у біогенетичному розумінні [10]. Тому подібні об'єкти кваліфікуються як форма фіксації індивідуальних анатомічних ознак, а не як носії біологічної інформації.

Аналогічну логіку Верховний Суд застосував у справі № 727/5640/18, де предметом дослідження був відбиток вухної раковини. Суд, проаналізувавши нормативне регулювання та методичні засади проведення експертиз, звернув увагу на відмінність завдань біологічної та трасологічної експертиз [11]. Оскільки ідентифікація особи за відбитком вуха здійснюється методами трасології шляхом дослідження слідоутворювальної поверхні, відповідний об'єкт не може розглядатися як біологічний зразок у процесуальному значенні.

Логіка розмежування біологічного та морфологічного виявляється і під час вирішення питань отримання зразків

почерку. Такі зразки не є продуктом життєдіяльності у біогенетичному значенні, а відображають індивідуальні інтелектуально-моторні навички особи. Відповідно їх отримання не потребує застосування спеціального процесуального режиму, встановленого для вилучення носіїв біологічної інформації, та здійснюється за загальними правилами залучення матеріалів для експертного дослідження.

Зокрема, у справі № 755/8691/15-к Верховний Суд зазначив, що зразки почерку та підписів не належать до біологічних зразків у розумінні кримінального процесуального закону. З огляду на це їх отримання за добровільною згодою особи не потребує застосування процедур, передбачених для вилучення носіїв біологічної інформації [12].

Отже, якщо зразок не містить носіїв генетичної інформації особи, його залучення до матеріалів кримінального провадження не потребує застосування спеціального процесуального режиму, встановленого для вилучення біологічних зразків. У такому випадку обсяг процесуальних гарантій визначається характером інформації, що підлягає отриманню, та ступенем втручання у права особи. Проте віднесення відповідних об'єктів до техніко-криміналістичної фіксації не означає зменшення стандартів захисту прав особи. У кожному випадку отримання зразків підлягає оцінці з позицій законності, необхідності та пропорційності втручання з урахуванням характеру інформації та інтенсивності впливу на приватну сферу.

Водночас правова природа зразка не зводиться до його фізичних характеристик, а визначається функціональною роллю у механізмі доказування. У справі № 591/2823/19 Верховний Суд розмежував поняття «зразок» та «доказ», зазначивши, що зразки самі собою не встановлюють обставин предмета доказування. Вони мають процесуальний статус матеріалу, який використовується для отримання нового або перевірки наявного доказу. Відомості, що набувають доказового значення, виникають лише в результаті проведення експертизи [13].

Таким чином, сутність зразка визначається інформаційним характером об'єкта, а не лише його матеріальним походженням.

З огляду на це в межах системного аналізу доцільно виокремити дві принципово різні групи об'єктів:

а) *Біогенетичні носії*. Кров, епітелій, сперма та інші продукти життєдіяльності містять унікальний генетичний код особи (ДНК) і потенційно розкривають інформацію про фізіологічні особливості та біологічні зв'язки. Їх вилучення пов'язане з підвищеним рівнем втручання у сферу особистої недоторканності та потребує застосування спеціального процесуального режиму.

б) *Інформаційно-морфологічні ідентифікатори*. Відбитки папілярних ліній, вушних раковин, зубів та інші морфологічні відображення є фіксацією зовнішніх анатомічних ознак. Вони не містять генетичної інформації та використовуються як техніко-криміналістичний засіб ідентифікації, що зумовлює застосування до них загальних правил отримання зразків з урахуванням ступеня втручання у права особи.

Методологічна стійкість: порушення пізнавальної структури при зміні процесуального статусу зразків

У системно-діяльній структурі отримання зразків визначальним є функціональний зв'язок між еталоном та об'єктом дослідження. Достовірність експертного висновку зумовлена репрезентативністю та належним процесуальним статусом порівняльного матеріалу. Практика правозастосування свідчить про випадки зміщення різних за природою об'єктів, що порушує пізнавальну логіку співвіднесення еталона й досліджуваного сліду та впливає на перевірюваність результату експертизи.

Ілюстрацією порушення логіки співвіднесення еталона й об'єкта дослідження є справа № 686/24376/20 [14]. У цьому провадженні документи, отримані органом досудового розслідування як вільні зразки підпису, одночасно були використані як об'єкти експертного дослідження. За таких умов зразок втрачає функцію порівняльного матеріалу, оскільки перестає бути зовнішнім щодо предмета дослідження. Це призводить до методологічного зсуву, за якого експерт фактично співвідносить об'єкт із самим собою або з матеріалом, процесуальний статус якого не є автономним.

Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про недопустимість експертного висновку, оскільки у матеріалах провадження були відсутні належні вільні зразки підпису, що суперечить вимогам п. 3.5 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз [15]. Посилання експерта на достатність наданого матеріалу не усувало цієї вади, адже документи, які вважалися вільними зразками, не мали автономного процесуального статусу і самі потребували перевірки щодо їх походження та достовірності.

Отже, отримання зразків не зводиться до формального вилучення документів. Йдеться про формування репрезентативного та процесуально належного еталона для порівняльного дослідження. Якщо зразок і предмет дослідження мають спільне джерело походження або фактично збігаються, порушується логіка ідентифікації – достовірність висновку ґрунтується на матеріалі, який не є незалежним.

Зважаючи на це, методологічна стійкість процедури отримання зразків передбачає:

1) автономність походження – вільні зразки повинні мати підтвержене походження та бути сформовані поза межами події, що досліджується;

2) функціональну визначеність – об'єкт не може одночасно виконувати роль ідентифікованого та порівняльного матеріалу в межах одного експертного завдання;

3) нормативну відповідність – дотримання науково-методичних рекомендацій і процесуальних вимог забезпечує перевірюваність і відтворюваність експертного результату.

Судова практика у таких випадках виконує функцію процесуального контролю, оцінюючи не лише зміст експертного висновку, а й належність формування порівняльного матеріалу. Якщо на етапі отримання зразків порушено вимоги автономності їх походження або функціональної визначеності, ці вади не можуть бути усунуті під час проведення експертизи. У такому разі дефект процедури формування еталона трансформується у проблему допустимості відповідного доказу.

Висновки. За результатами дослідження проблематики отримання зразків для експертизи сформульовано такі положення.

Диференціація об'єктів за інформаційним змістом. Обґрунтовано, що правовий режим втручання у права особи має визначатися характером інформації, доступ до якої відкривається внаслідок відповідної процесуальної дії. Об'єкти, які не містять генетичної інформації та відображають лише зовнішні анатомічні ознаки (відбитки папілярних ліній, вушних раковин, зразки почерку тощо), слід розглядати як форму техніко-криміналістичної фіксації, що зумовлює застосування до них загального порядку отримання зразків з урахуванням ступеня втручання у права особи.

Функціональний статус зразка. Встановлено, що зразки не є самостійними доказами і не встановлюють обставин предмета доказування. Вони виконують процесуальну функцію порівняльного матеріалу, необхідного для формування нового або перевірки наявного доказу шляхом експертного дослідження.

Методологічна автономність еталона. Доведено, що достовірність експертного висновку залежить від незалежності порівняльних зразків від об'єкта дослідження. Поєднання в межах одного експертного завдання статусів ідентифікованого та порівняльного об'єкта порушує логіку ідентифікації та впливає на допустимість отриманого результату.

Процесуальний контроль. Судова практика забезпечує перевірку не лише змісту експертного висновку, а й належності формування порівняльного матеріалу. Порушення вимог автономності та функціональної визначеності зразків, допущені на етапі їх отримання, не можуть бути усунуті в межах самого експертного дослідження та мають значення для оцінки допустимості доказу.

Список використаних джерел

1. Сидоренко Д. В. Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. : 081. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2024. 240 с.

2. Степанюк Р. Л., Кікінчук В. В. Напрями вдосконалення правового регулювання криміналістичного ДНК-аналізу в Україні в контексті інтеграції до Європейського Союзу. *Вісник Харківського*

національного університету внутрішніх справ. 2022. № 2 (97). С. 234–249. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.21>.

3. Антощук А. О., Басюк Л. О. Порядок відібрання зразків з речей і документів для експертизи у кримінальному провадженні: критичний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету* Серія: Право. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 205-210. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.35>.

4. Резніков О. Г. Отримання зразків для експертизи за КПК України: окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 105. С. 176–18.2

5. Максимів Н. В. Процесуальні та криміналістичні аспекти отримання зразків для експертизи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3. С. 184–188.

6. Порядок примусового вилучення біологічних зразків у особи : метод. рек. / уклад.: О. В. Лускатов та ін. Дніпро : ДДУВС, 2017. 36 с.

7. Постанова Верховного Суду від 22.03.2023 у справі № 761/17704/20. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855051> (дата звернення: 15.02.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 30.10.2019 у справі № 742/1755/18. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85354852> (дата звернення: 15.02.2026).

9. Постанова Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 439/428/17. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96036377> (дата звернення: 15.02.2026).

10. Постанова Верховного Суду від 21.05.2024 у справі № 607/17409/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331718> (дата звернення: 15.02.2026).

11. Постанова Верховного Суду від 06.09.2023 у справі № 727/5640/18. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113429484> (дата звернення: 15.02.2026).

12. Постанова Верховного Суду від 11.10.2023 у справі № 755/8691/15-к. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114188387> (дата звернення: 15.02.2026).

13. Постанова Верховного Суду від 02.02.2023 у справі № 591/2823/19. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108849815> (дата звернення: 15.02.2026).

14. Постанова Верховного Суду від 07.09.2023 у справі № 686/24376/20. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396794> (дата звернення: 15.02.2026).

15. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції

України 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.02.2026).

Myroshnychenko Yu.,

Doctor of Law, Judge,

Mukachevo City District Court of Transcarpathian Region,

Mukachevo, Ukraine

e-mail: zaruba264@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9114-1495

OBTAINING SAMPLES FOR FORENSIC EXAMINATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: INFORMATION DIFFERENTIATION OF OBJECTS AND BOUNDARIES OF THE PROCEDURAL REGIME

The article is devoted to the theoretical justification of the legal nature of samples for forensic examination and the definition of criteria for their procedural differentiation in the context of the current practice of the Supreme Court of Ukraine. The author argues that the modern stage of criminal procedure development requires a departure from a purely formal approach to obtaining samples, focusing instead on their ontological and information nature.

The research carries out a conceptual differentiation between two categories of objects: biogenetic carriers (DNA-containing materials) and information-morphological identifiers (fingerprints, voice, handwriting, etc.). It is established that while biogenetic carriers require an enhanced level of procedural protection due to significant interference with a person's private life, morphological identifiers should be regarded as a form of technical and forensic fixation of external anatomical features.

Special attention is paid to the analysis of the "methodological stability" of the process of forming comparative material. Based on the case law of the Supreme Court, the author identifies key defects in the cognitive structure of identification, particularly the loss of the sample's autonomous status when it is simultaneously used as an object of research. The study proves that the validity of an expert's conclusion directly depends on the independence of the comparative sample from the object of study. The author concludes that any violation of the requirements of functional certainty and autonomy at the stage of obtaining samples cannot be remedied during the examination itself and serves as a fundamental ground for declaring the results inadmissible as evidence.

Key words: *obtaining samples for examination, biological samples, information-morphological identifiers, comparative material, admissibility of evidence.*

References

1. Sydorenko, D. V. (2024), *Obtaining samples for forensic examination in criminal proceedings*: PhD dissertation, V. N. Karazin Kharkiv National University.

2. Stepaniuk, R. L., & Kikinchuk, V. V. (2022), " Directions for Improving the Legal Regulation of Forensic DNA Analysis in Ukraine in the Context of Integration into the European Union", *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, № 2 (97), pp. 234–249, DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.21>.

3. Antoshchuk, A. O., Basiuk, L. O. (2023), " Procedure for Obtaining Samples from Objects and Documents for Expert Examination in Criminal Proceedings: A Critical Analysis", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, Issue 77, pp. 205-210, DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.35>.

4. Reznikov, O. H. (2017), "Obtaining samples for forensic examination under the Criminal Procedure Code of Ukraine: Certain aspects", *Actual Problems of State and Law*, № 105, pp. 176–182.

5. Maksymiv, N. V. (2020), "Procedural and forensic aspects of obtaining samples for examination", *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, № 3, pp. 184–188.

6. Luskatov, O. V., et al. (2017), *Procedure for compulsory collection of biological samples from a person*, Dnipro State University of Internal Affairs.

7. Supreme Court (2023), Decision in case No. 761/17704/20 dated 22 March 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855051> (accessed 15 February 2026).

8. Supreme Court (2019), Decision in case No. 742/1755/18 dated 30 October 2019, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85354852> (accessed 15 February 2026).

9. Supreme Court (2021), Decision in case No. 439/428/17 dated 31 March 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96036377> (accessed 15 February 2026).

10. Supreme Court (2024), Decision in case No. 607/17409/22 dated 21 May 2024, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331718> (accessed 15 February 2026).

11. Supreme Court (2023), Decision in case No. 727/5640/18 dated 6 September 2023), available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113429484> (accessed 15 February 2026).

12. Supreme Court (2023), Decision in case No. 755/8691/15-k dated 11 October 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114188387> (accessed 15 February 2026).

13. Supreme Court (2023), Decision in case No. 591/2823/19 dated 2 February 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108849815> (accessed 15 February 2026).

14. Supreme Court (2023), Decision in case No. 686/24376/20 dated 7 September 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396794> (accessed 15 February 2026).

15. Ukraine (1998), *Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 8 October 1998, No. 53/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

Дата першого надходження статті до видання: 28.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Міден Е. Л.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
теорії та історії держави і права, міжнародного права,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1625-7997

БОРОТЬБА З МОБІНГОМ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ

Стаття має на меті розв'язання однієї з проблем правового регулювання запобігання мобінгу (цькування), а власне – внесення змін до колективних договорів між роботодавцем і трудовим колективом підприємств у системі Державної кримінально-виконавчої служби України. У зв'язку зі змінами законодавства України щодо мобінгу (цькування) у 2022 р. доповнень зазнав і Закон України «Про колективні договори і угоди». Вимоги останнього наполягають на внесенні до тексту колективних договорів заходів, спрямованих на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування).

Ключові слова: мобінг, Державна кримінально-виконавча служба України, колективний договір, правове регулювання, запобігання, законодавство, працівник.

Постановка проблеми. Мобінг (цькування) є негативним явищем у трудових відносинах, яке може мати вкрай негативні наслідки як для об'єкта мобінгу, так і для всього трудового колективу. Для підприємств у правоохоронній сфері, зокрема в Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС України), збереження морально-психологічного клімату персоналу – необхідна умова для належного виконання прямих обов'язків. Тому профілактика появи мобінгу (цькування), а також правове регулювання запобігання мобінгу (цькуванню) є одними з важливих завдань для трудових колективів у системі ДКВС України.

Починаючи з 11 грудня 2022 р., коли чинності набув Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» [1], вперше для вітчизняного законодавства було офіційно надано тлумачення мобінгу (цькуванню) у Кодексі

законів про працю України [2] та закріплено санкції за його вчинення у Кодексі України про адміністративні правопорушення [3]. Зміни зачепили й Закон України № 3356-ХІІ «Про колективні договори і угоди», який передбачає, що у колективному договорі повинні встановлюватися взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема заходи, спрямовані на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), а також заходи щодо відновлення порушених унаслідок мобінгу (цькування) прав [4]. Допоки в дію не буде введено Закон України № 2937-ІХ «Про колективні угоди та договори» (набирає чинності через шість місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану), який передбачає лише можливість внесення до тексту колективного договору положень про запобігання та протидію мобінгу (цькуванню) [5], Закон України № 3356-ХІІ розглядає внесення положень про мобінг (цькування) безальтернативно [4]. Тобто чинне законодавство передбачає під час складання нових колективних договорів враховувати положення про заходи щодо запобігання, протидії та припинення мобінгу (цькування), а також обов'язково вказувати, як саме відбуватиметься відновлення порушених прав унаслідок мобінгу (цькування). Колективні договори, що були укладені до набрання чинності Закону України № 3356-ХІІ, мали бути переглянуті та доповнені вищезгаданими положеннями щодо мобінгу (цькування) відповідно до ст. 14 «Зміни і доповнення до колективного договору, угоди». Попри це, об'єктивна реальність у вигляді воєнного стану та бойових дій на території України з лютого 2022 р. вказує на значний відсоток підприємств, які не мали можливості чи нагальної потреби внесення змін до текстів своїх колективних договорів щодо мобінгу (цькування). Зокрема, окреслена проблема стосується і установ у системі ДКВС України. Для тих трудових колективів ДКВС України, які ухвалили рішення внести необхідні положення щодо протидії та запобігання мобінгу (цькування) до текстів своїх колективних договорів, результати досліджень, викладені у цій розвідці, будуть особливо корисними. У середовищі ДКВС України вже

існували прецеденти розгляду судових справ щодо мобінгу (цькування) [6], тому керівництво установ та їхні трудові колективні мають бути зацікавлені у підготовці нормативної бази для уникнення подібних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мобінг (цькування) стає все більш популярною темою для правознавців останніми роками, про що свідчить не тільки значна кількість наукових статей подібної тематики, наприклад, Т. В. Красюк і А. О. Федорченко [7], Т. А. Коляди [8], В. Ф. Пузирного [9], Т. В. Колеснік [10] та ін., але й поява дисертаційного дослідження А. Г. Дудко «Адміністративно-правове регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України» [11]. Останнє зачіпає правове регулювання протидії мобінгу (цькуванню) в правоохоронних органах, але не досліджує зміни, які необхідно внести до колективних договорів щодо мобінгу. Згадану проблему побіжно висвітлює стаття О. Г. Середи і Т. В. Красюк, у якій аналізуються зміни щодо мобінгу (цькування) у колективних договорах, у тому числі Державної установи «Центр пробації». Дослідниці дійшли висновку, що проаналізовані колективні договори не містили конкретних заходів для запобігання, протидії та припинення мобінгу (цькування) [12, с. 190].

Мета статті полягає у визначенні положень, які необхідно внести до тексту колективних договорів установ у системі ДКВС України для виконання Закону України № 3356-ХІІ «Про колективні договори і угоди» щодо заходів, спрямованих на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), а також заходів щодо відновлення порушених унаслідок мобінгу (цькування) прав.

Виклад основного матеріалу. Згідно з текстом Кодексу законів про працю України мобінг (цькування) визначається як дії роботодавця або окремих працівників, спрямовані на приниження гідності та репутації працівника через психологічний та/або економічний тиск, використання електронних комунікацій або створення ворожого середовища на робочому місці, що призводить до сумнівів працівника у

власній професійній придатності [2]. Потреба в боротьбі з цим негативним явищем на робочому місці через внесення до текстів колективних договорів положень, які пояснювали б та конкретизували заходи для запобігання, протидії, а також припинення мобінгу (цькування), призвела до виникнення рекомендацій від профспілкових організацій різних підприємств. Наприклад, у 2023 р. Профспілка працівників державних установ м. Києва надала орієнтовний зразок розділу колективного договору під назвою «Рівність трудових прав працівників та недопущення дискримінації у сфері праці», де передбачалося закрити потребу у вищезазначених вимогах Закону України № 3356-ХІІ «Про колективні договори і угоди» щодо мобінгу (цькування). На жаль, положення цих рекомендацій лише покладають на адміністрацію контроль за дотриманням рівності трудових прав працівників та зобов'язують утримуватися від дій чи бездіяльності, що призводить до виникнення мобінгу (цькування) всередині трудового колективу. Своєю чергою також передбачено покладання на профспілковий комітет підприємства здійснення контролю за виконанням положень цього розділу для своєчасного реагування та представлення інтересів працівників [13].

Захід – це сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [14]. Натомість у вищезгаданій рекомендації адміністрацію зобов'язують утримуватися від створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, безпідставного негативного виокремлення працівника з колективу або його ізоляції і т.д. [13]. Запропонований у рекомендації перелік дій, точніше – утримання від дій, може відображати лише заходи для запобігання виникнення мобінгу (цькування). А конкретні заходи з протидії та припинення, не кажучи вже про заходи щодо відновлення порушених унаслідок мобінгу (цькування) прав, у прикладі відсутні. Однак вказується, що профспілковий комітет зобов'язується надавати членам профспілки безкоштовну правову допомогу та консультації з питань мобінгу (цькування), а також відстоювати їхні права у

відносинах з адміністрацією, судових органах, Державній службі з питань праці України, інших державних органах [13].

Аналіз колективних договорів підприємств, здійснений О. Г. Середою і Т. В. Красюк, показує, що роботодавці зобов'язують вжити заходів для запобігання, протидії та припинення мобінгу (цькування), але без конкретизації змісту та форми втілення цих заходів [12, с. 190].

Вбачаємо, що для дотримання положення про мобінг (цькування) ст. 7 чинного Закону України № 3356-ХІІ «Про колективні договори і угоди» текст колективних договорів підприємств у системі ДКВС України повинен чітко розмежовувати та конкретизовувати заходи, спрямовані на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), а також заходи щодо відновлення порушених унаслідок мобінгу (цькування) прав.

В установах ДКВС України можуть працювати не тільки вільнонаймані працівники, а й особи, на яких поширюється дія Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, і як наслідок, на таких осіб можуть бути накладені дисциплінарні стягнення [15], що розширює спектр можливих заходів для запобігання, протидії та припинення мобінгу (цькування).

Пропонуємо власні рекомендації щодо положень, які необхідно внести до колективних договорів установ у системі ДКВС України, через нижченаведений приклад розділу колективного договору.

РОЗДІЛ 1

Боротьба з мобінгом (цькуванням)

1.1. Адміністрація зобов'язується:

1.1.1. Створювати належні умови для захисту честі, гідності та ділової репутації вільнонайманих працівників, а також осіб рядового та начальницького складу установи.

1.1.2. Для запобігання мобінгу (цькування) проводити протягом року такі заходи:

– інформаційні бесіди з трудовим колективом з питань небезпек мобінгу (цькування) та чинного законодавства у цій сфері;

– тренінгові заняття з питань, як протидіяти мобінгу (цькуванню);

– моніторинг ризиків щодо можливого виникнення мобінгу (цькування) всередині трудового колективу.

1.1.3. Для протидії мобінгу (цькуванню) проводити за потребою:

– консультативну та корекційно-розвивальну роботу з особами, причетними до фактів вчинення мобінгу (цькування);

– сприяти працівникам, щодо яких вчинено мобінг (цькування), збирати докази для вирішення питання у судовому порядку;

– проведення службового розслідування для визначення осіб з-поміж вільнонайманих працівників, які причетні до вчинення фактів мобінгу (цькування), та притягнення їх до адміністративної відповідальності згідно зі ст. 173⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення;

– притягнення до дисциплінарної відповідальності осіб рядового та начальницького складу, які є ініціаторами мобінгу (цькування), через усне зауваження, зауваження, догану, сувору догану, попередження про неповну посадову відповідність згідно зі ст. 14 «Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України».

1.1.4. Для припинення мобінгу (цькування) здійснювати:

– розривання трудового договору з ініціативи роботодавця з особами вільнонайманого персоналу, які вчиняли згідно із судовим рішенням, що набрало законної сили, і продовжують вчиняти мобінг (цькування);

– притягнення осіб рядового та начальницького складу за факти вчинення мобінгу (цькування), що підтвержені службовим розслідуванням чи судовим рішенням, яке набрало законної сили, до дисциплінарної відповідальності у вигляді звільнення з посади, пониженні у спеціальному званні на один ступінь чи звільненні з ДКВС України згідно зі ст. 14 «Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України».

1.1.5. Для відновлення порушених унаслідок мобінгу (цькування) прав робітників здійснювати:

– відшкодувати у розмірі понесених витрат на лікування заподіяної шкоди, причиною якої став мобінг (цькування), факт якого підтверджено судовим рішенням, що набрало законної сили;

– скасування незаконних наказів, що призводили до фактів мобінгу (цькування), які встановлені судовим рішенням, що набрало законної сили.

1.2. Первинна профспілкова організація зобов'язується:

1.2.1. Здійснювати дієвий контроль за виконанням необхідних заходів для запобігання, протидії та припинення мобінгу (цькування), а також заходів щодо відновлення порушених унаслідок мобінгу (цькування) прав працівників.

1.2.2. Надавати безкоштовну правову допомогу та консультації з питань мобінгу (цькування).

Висновки. Пропоновані положення розділу колективного договору для установ у системі ДКВС України повною мірою відповідають вимогам Закону України № 3356-XII «Про колективні договори і угоди» щодо заходів, спрямованих на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), а також заходів щодо відновлення порушених унаслідок мобінгу (цькування) прав. Проте такий приклад слугує лише відправною точкою для його вдосконалення, доповнень або уточнень з огляду на специфіку роботи кожного підприємства ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16.11.2022 № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (дата звернення: 13.01.2026).

2. Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР від 10.12.1971 № 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 13.01.2026).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: постанова Верховної Ради Української РСР від 07.12.1984 № 8074-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 13.01.2026).

4. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>. (дата звернення: 13.01.2026).

5. Про колективні угоди та договори: Закон України від 01.02.2023 № 2937-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text>. (дата звернення: 13.01.2026).

6. До Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України про визнання протиправним та скасування наказу: рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 13.04.2020 № 640/8053/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88743628> (дата звернення: 13.01.2026).

7. Красюк Т. В., Федорченко А. О. Мобінг: причини виникнення та способи подолання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 140–145. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.25>.

8. Коляда Т. А. Мобінг у трудових (службово-трудовах) відносинах: до постановки проблеми. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 265–273.

9. Пузирний В. Ф. Захист від мобінгу в трудових відносинах. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листопада 2018 р.). Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 95–97.

10. Колеснік Т. В. Мобінг: сутність та законодавча регламентація захисту прав працівників. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 1 (82). С. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-82-1-1-15-18>.

11. Дудко А. Г. Адміністративно-правове регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 «Право»/ Національна академія внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України. Київ, 2024. 204 с.

12. Серета О., Красюк Т. Запобігання та протидія мобінгу в актах соціального партнерства. *Право та інновації*. 2024. № 2 (46). С. 186–194. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-28](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-28).

13. Про мобінг та вдосконалення колдоговірної роботи. *Профспілка працівників державних установ м. Києва*: офіційний вебсайт. URL: <https://profspilka.com.ua/news/pro-mobing-ta-vdoskonalennya-koldogovirnoy-roboty/>. (дата звернення: 13.01.2026).

14. Захід. Словник: портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=захід>. (дата звернення: 13.01.2026).

15. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22.02.2006 № 3460-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15#Text>. (дата звернення: 13.01.2026).

Miden E.,

PhD in History, Associate Professor
of the Department of Theory and History
of State and Law, International Law,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1625-7997

COMBATING MOBBING IN THE SYSTEM OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE THROUGH AMENDMENTS TO COLLECTIVE AGREEMENTS

The purpose of this article is to determine the provisions that should be incorporated into collective agreements of institutions within the system of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in order to ensure the implementation of Law of Ukraine No. 3356-XII "On Collective Agreements and Contracts" with regard to measures aimed at preventing, counteracting, and terminating mobbing (workplace harassment), as well as measures for restoring rights violated as a result of such practices. The article is based on the analysis of Ukrainian labour legislation, doctrinal approaches, and existing recommendations proposed by trade unions concerning the inclusion of anti-mobbing clauses in collective agreements.

The study demonstrates that current model provisions proposed for collective agreements mainly focus on declarative obligations of employers to refrain from unlawful conduct, which allows them to be classified primarily as preventive measures. At the same time, concrete mechanisms for counteracting and terminating mobbing, as well as for restoring violated rights, remain insufficiently specified. The article substantiates the necessity of a clear differentiation between preventive, counteractive, and termination measures in collective agreements, taking into account the specific legal status of employees of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, including persons subject to the Disciplinary Statute of the Internal Affairs Bodies of Ukraine.

On this basis, the author proposes a structured model section of a collective agreement that systematizes measures aimed at preventing mobbing, responding to identified cases, terminating ongoing violations, and restoring infringed rights. Special attention is paid to the role of disciplinary liability and trade union control as essential elements of an effective anti-mobbing mechanism. The proposed approach is intended to enhance legal certainty, strengthen protection of employees' dignity, and ensure compliance with national labour legislation while remaining adaptable to the institutional specifics of particular bodies within the State Criminal and Executive Service of Ukraine.

Key words: *mobbing, State Criminal and Executive Service of Ukraine, collective agreement, legal regulation, prevention, legislation, employee.*

References

1. Ukraine (2022), *On amendments to certain legislative acts of Ukraine on preventing and combating mobbing* : Law of Ukraine dated 16 November 2022 No. 2759-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (accessed 13 January 2026).
2. Ukraine (1971), *Labour Code of Ukraine* : Law of the Ukrainian SSR dated 10 December 1971 No. 322-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (accessed 13 January 2026).
3. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offenses* : Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR dated 7 December 1984 No. 8074-X, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (accessed 13 January 2026).
4. Ukraine (1993), *On collective agreements and contracts* : Law of Ukraine dated 1 July 1993 No. 3356-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (accessed 13 January 2026).
5. Ukraine (2023), *On collective agreements and contracts* : Law of Ukraine dated 1 February 2023 No. 2937-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text> (accessed 13 January 2026).
6. District Administrative Court of Kyiv (2020), *To the Administration of the State Penitentiary Service of Ukraine on declaring the order unlawful and canceling it* : decision in case No. 640/8053/19 of 13 April 2020, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88743628> (accessed 13 January 2026).
7. Krasiuk, T. V., & Fedorchenko, A. O. (2022), "Mobbing: causes and ways of overcoming", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, № 6, pp. 140–145, DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.25>.
8. Koliada, T. A. (2010), "Mobbing in labor relations: problem statement", *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, № 2, pp. 265–273.
9. Puzyrnyi, V. F. (2018), "Protection against mobbing in labor relations", *Actual problems of labor legislation, civil service and law enforcement service* : materials of the VII All-Ukrainian Scientific-Practical Conference (Kharkiv, 16 November 2018), Kharkiv National University of Internal Affairs, pp. 95–97.
10. Koliesnik, T. V. (2023), "Mobbing: essence and legal regulation of employee protection", *Law Journal of Donbas*, № 1 (82), pp. 16–21, DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-82-1-1-15-18>.
11. Dudko, A. H. (2024), *Administrative and legal regulation of counteracting psychological violence (mobbing) in the National Police of Ukraine* : PhD dissertation, National Academy of Internal Affairs.

12. Sereda, O., & Krasiuk, T. (2024), "Prevention and counteraction to mobbing in acts of social partnership", *Law and Innovations*, № 2 (46), pp. 186–194, DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-28](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-28).

13. Trade Union of State Institution Employees of Kyiv (n.d.), *On mobbing and improvement of collective bargaining activities*, available at: <https://profspilka.com.ua/news/pro-mobing-ta-vdoskonalennya-koldogovirnoyi-roboty/> (accessed 13 January 2026).

14. Slovnyk.ua. (n.d.), *Term "Zakhid"*, available at: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=захід> (accessed 13 January 2026).

15. Ukraine (2006), *On the Disciplinary Statute of Internal Affairs Bodies* : Law of Ukraine dated 22 February 2006 No. 3460-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15#Text> (accessed 13 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 340

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.215

Остапчук Л. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри вогневої та спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0515-0000

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ТА АЛГОРИТМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ РИЗИКІВ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті досліджуються сучасні підходи до оцінки ризиків у сфері пробації. Проаналізовано міжнародні та національні моделі оцінки ризиків, зокрема алгоритмічну систему Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions і концептуальну модель Multi-Task Dual-Theory Probation Prediction Model, визначено їх можливості та обмеження.

Ключові слова: оцінка ризиків, досудова доповідь, пробація, інформаційно-аналітичні інструменти, алгоритмічні інструменти, вчинення повторних кримінальних правопорушень, рецидив, практика ЄСПЛ, прогнозування, призначення покарання, запобігання, кримінальне правопорушення, злочинність.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування системи органів та установ виконання покарань України характеризується зростанням ролі інформаційно-аналітичних інструментів у процесі прийняття управлінських і процесуальних рішень. Особливого значення набувають засоби, спрямовані на мінімізацію суб'єктивізму, підвищення обґрунтованості рішень та прогнозування ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень суб'єктами пробації.

Незважаючи на нормативно закріплений обов'язок органів пробації здійснювати оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, чинна система інформаційно-аналітичного забезпечення пробаційної діяльності має обмежені прогностичні можливості та значною мірою залежить від професійної дискреції працівника пробації. Це зумовлює потребу у впровадженні більш складних, науково обґрунтованих моделей підтримки прийняття рішень, які

© Остапчук Л. Г., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY-NC-SA 4.0)

поєднували б правові вимоги з аналітичним потенціалом сучасних інформаційних технологій.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів оцінки ризиків у пробації з урахуванням принципів законності, індивідуалізації покарання, гуманізму та поваги до прав людини. В умовах зростання навантаження на персонал органів пробації та обмежених ресурсів держави особливої ваги набувають інструменти, здатні підвищити ефективність управління пробаційним процесом і водночас забезпечити належний рівень безпеки суспільства. Наукове значення дослідження полягає в розвитку міждисциплінарного підходу до проблеми прогнозування поведінки суб'єктів пробації шляхом інтеграції юридичної логіки та аналітичних моделей обробки даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оцінки ризиків у сфері пробації, прогнозування повторної кримінально-протиправної поведінки та формування обґрунтованих рішень стала предметом міждисциплінарних досліджень у криминології, кримінальному праві, інформаційних науках та судовій практиці. У світовій науковій літературі суттєвий внесок у критичний аналіз і обґрунтування моделі оцінки ризиків зробили: Harcourt B. E., який у своїй монографії "Against prediction: profiling, policing, and punishing in an actuarial age" (2006) розглянув проблеми актуарної логіки, передбачення поведінки та ризик-орієнтованого правосуддя [1]. Не менш значущою є праця O'Neil C. "Weapons of math destruction" (2016 р.), у якій авторка розглянула вплив алгоритмічних систем на соціальні інституції [2]. Berk R. A. у своїх роботах [3, 4] провів аналіз проблем справедливості та непрямої дискримінації у ризикових оцінках кримінального правосуддя за допомогою машинного прогнозування. Підтвердженням актуальності цього напрямку дослідження є винесене у 2016 році суддями Верховного суду Вісконсин (США) прецедентне рішення, що легітимізувало допоміжне використання алгоритмічних оцінок ризику (COMPAS), але звернуло увагу на непрозорість та процесуальні ризики. Також варто констатувати, що на рівні української науки та практики є

низка робіт, що описують інформаційні системи пробації, стандартизовані оцінки ризиків, методика, проте відсутні глибокі дослідження моделей, що інтегрують юридичну логіку і прогностичні алгоритми. З урахуванням викладеного варто констатувати, що попри значний обсяг робіт, спрямованих на проблематику прогнозування ризиків, залишається нерозв'язаною низка ключових питань, серед яких: відсутність моделі, що формалізує юридичну логіку та інтерпретує її у сукупності з прогностичними даними у правовому контексті; відсутність адаптованих для України моделей, що поєднують формалізовані юридичні правила, принципи індивідуалізації, законності та прозорості з емпірично-адаптивними даними з практики пробації; відсутність інформаційно-аналітичних систем, які забезпечували б не лише оцінку ризику, а й інтегровану підтримку прийняття рішень на стадіях формування досудової доповіді, нагляду та планування корекційних заходів (з урахуванням міжнародних стандартів та наукових рекомендацій); відсутність комплексних моделей прогнозу, що дозволяють не лише оцінювати ймовірність рецидиву, а й прогнозувати дотримання умов пробації, рівень потреб соціально-виховної роботи та ефективність заходів впливу. Відповідно, постає потреба у формуванні юридично-аналітичної, адаптованої до національної правової системи моделі підтримки прийняття рішень, яка забезпечувала б баланс між прозорістю, прогнозуванням і відповідністю принципам законності та індивідуалізації, що і підтверджує актуальність обраного напрямку дослідження.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу моделей оцінки ризиків у світовій та національній практиці (зокрема COMPAS та MT-DT), а також визначення наукових та практичних вимог до створення ефективної інформаційно-аналітичної системи для підвищення обґрунтованості, прозорості та ефективності пробаційних рішень.

Викладення основного матеріалу. У системі органів та установ виконання покарань усе більшого значення набувають інформаційні та аналітичні інструменти, спрямовані на підвищення обґрунтованості управлінських і процесуальних

рішень, мінімізацію суб'єктивізму та прогнозування ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень.

У світовій та національній практиці умовно можна виокремити три основні підходи, що покладені в основу наявних підсистем оцінки ризиків, а саме: обліково-аналітичний, характерний для інформаційних підсистем; алгоритмічно-прогностичний – автоматизовані системи оцінки ризиків; інтегрований юридико-аналітичний (моделі підтримки прийняття рішень).

Основою для наповнення цих систем є інформаційно-аналітична робота працівників органів пробації, що проводиться на двох рівнях – інформаційному (пошук, збирання, зберігання, поширення інформації) та аналітичному (узагальнення, класифікація інформації, її аналіз і перетворення, розроблення висновків, пропозицій, рекомендацій і прогнозів) [5]. До інформаційно-аналітичних інструментів пробації варто віднести цифрові системи (Єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту) і стандартизовані методи (уніфікована система оцінки ризиків), що дозволяють збирати, обробляти й аналізувати дані про суб'єктів пробації для підвищення об'єктивності рішень, зниження навантаження на персонал та ефективного прогнозування повторної злочинності, забезпечуючи безпеку суспільства через системний підхід до управління даними та їх аналітики.

Констатуємо, що алгоритмічні інструменти у пробації – це насамперед структуровані програми й методики, спрямовані на зміну поведінки правопорушників, включно з програмами подолання агресії, формування життєвих навичок, запобігання вживанню наркотиків та зміни посткримінального мислення, а також оцінку ризиків та потреб, індивідуальне планування, мотиваційне інтерв'ювання та моніторинг для їхньої успішної реінтеграції, що базуються на послідовних кроках для досягнення мети реабілітації.

Предметом нашого дослідження обрано підсистему «Касандра» (Україна), алгоритмічну систему COMPAS (США) та концептуальну модель МТ-DT (Китай).

Підсистема «Касандра» використовується в діяльності органів пробації України як внутрішній інформаційно-аналітичний інструмент, призначений для обліку осіб, щодо яких здійснюється пробація, фіксації виконання покладених судом обов'язків та формування аналітичної інформації для подальшого корегування їхньої поведінки. Водночас «Касандра» не є алгоритмічною системою оцінки ризиків, не здійснює самостійного прогнозування поведінки, не формує формалізованих рекомендацій для суду чи органу пробації. Її функціональне призначення обмежується накопиченням та систематизацією даних, а кінцеві висновки повністю залежать від професійної оцінки працівника пробації. Таким чином, підсистема «Касандра» виконує роль інформаційної бази, але не інструменту підтримки прийняття рішень.

Щоб усунути цю прогалину, ми пропонуємо новий підхід, який повинен інтегрувати елементи юридичної логіки у процес всебічного вивчення особистості винного для прогнозування його поведінки під час перебування у пробації та після звільнення. Така система даних має охоплювати три окремі етапи: по-перше, збір даних про особу винного, що містяться в матеріалах кримінального провадження та рішенні суду; по-друге, розроблення окремої моделі прогнозування поведінки правопорушника під час перебування у пробації, яка поєднуватиме елементи юридичної логіки, з урахуванням цілей мети покарання; по-третє, інтеграція та аналітична конвергенція даних у систему прогнозування. Саме третій етап роботи стосуватиметься обробки, інтеграції та аналітичної конвергенції зібраних даних, спрямований на формування обґрунтованого прогнозу поведінки суб'єкта пробації та інтенсивності застосування заходів впливу щодо нього. Структурована обробка первинних даних, отриманих на попередніх етапах вивчення обвинуваченого (досудова доповідь), здійснюватиметься шляхом їх стандартизації, очищення та уніфікації для подальшого аналізу. Конвергенція юридичних і прогностичних компонентів відбуватиметься в поєднанні нормативно-правових параметрів (кваліфікація кримінального правопорушення, вид і строк покарання,

рішення суду, обов'язки та обмеження); індивідуальних характеристик особи винного (соціально-демографічні, поведінкові, кримінологічні фактори); формування результатів роботи моделі прогнозування строку перебування у пробації, сформованої з урахуванням цілей мети покарання, принципу індивідуалізації та юридичної логіки. Завершальною стадією цього процесу буде формування інтегрованого прогностичного висновку, який не замінює судові рішення, а має допоміжний рекомендаційний характер, забезпечує обґрунтоване визначення доцільності строку призначеного покарання або випробувального терміну, рівня нагляду та корекційних заходів, сприяє узгодженню каральної та ресоціалізаційної функцій покарання.

Забезпечення зворотного зв'язку, за якого результати виконання пробаційних заходів можуть використовуватися для корекції моделі, підвищення її точності та адаптації до практичних потреб системи пробації. Тобто саме третій етап забезпечує перехід від розрізнених даних до цілісної аналітичної системи, що підвищує ефективність управління пробаційним процесом, сприяє зниженню рецидиву та дотриманню принципів справедливості й індивідуалізації покарання.

Для порівняння ми проаналізували особливості функціонування експериментальної інтелектуально-прогностичної моделі, сформованої на базі штучного інтелекту в Китаї, основним призначенням якої, на думку розробників, є прогнозування рішень або отриманих результатів під час перебування особи на обліку у пробації. Ця модель водночас виконує кілька взаємопов'язаних функцій, зокрема здійснює оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, прогнозує ймовірність порушення умов пробації, аналізує соціальні, правові й поведінкові фактори та формує рекомендації щодо виду пробаційного впливу.

На думку розробників програми Multi-Task Dual-Theory Probation Prediction Model (далі – МТ-ДТ) – це багатозадачна прогностична модель підтримки прийняття рішень у сфері пробації, що поєднує формалізовану юридичну логіку пробації з емпіричним аналізом даних на основі теорії подвійної колії

навчання [6]. Тобто у цій програмі фактично об'єднано два теоретичні підходи до формування рішень. Перший – це юридична логіка пробації, тобто формалізовані правила поведінки, наприклад умови пробації, обмеження та заборони, судова практика, принципи індивідуалізації покарання. Цілком логічним є правило «якщо – то», а визначені умови й порядок перебування у пробації – це своєрідний алгоритм дій, визначений КК України, КВК України та вмотивованим рішенням суду, що містить певні обмеження правового статусу суб'єкта пробації. Запропонована китайськими вченими прогностична програма – когнітивна, обчислювальна концепція, яка передбачає два шляхи обробки інформації – раціонально-логічний (формальні правила, структуровані дані, юридична логіка) та емпірично-адаптивний (дані з практики, статистика, поведінкові патерни), тобто перший (раціонально-логічний) спосіб обробки інформації бере за основу норму права, а другий (емпірично-адаптивний) вивчає історію правопорушень, соціальні фактори, що вплинули на вчинення кримінального правопорушення, результати пробації.

Яка соціальна цінність цієї програми? Такий підхід зменшує суб'єктивність у прийнятті рішень, підвищує прогностичну точність, враховує принцип індивідуалізації, гуманізму, ризик-орієнтованого підходу. Саме ризик-орієнтований підхід – це спосіб організації діяльності правоохоронних органів, за якого інтенсивність втручання, контролю або нагляду залежить від рівня ризику, який створює певна особа, діяльність або подія. Проте варто зауважити, що така модель роботи з підобліковими особами не замінює суд або органи пробації, але є інструментом, який суттєво допомагає у прийнятті рішень (застосування умовно-дострокового звільнення, заміна покарання на більш м'яке тощо).

Багатозадачний підхід передбачає одночасне виконання кількох взаємопов'язаних аналітичних завдань у межах єдиної моделі. У контексті пробації такими завданнями є: оцінка ризику рецидиву, прогноз дотримання умов пробації, визначення рівня потреб у соціально-виховному впливі, а також прогноз ефективності заходів впливу.

Перевагою багатозадачного підходу є формування цілісного профілю особи (профілювання), яка перебуває на пробації, що відповідає принципу індивідуалізації заходів кримінально-правового впливу та мінімізує фрагментарність оцінювання.

Першою теоретичною основою моделі МТ-DТ є юридична логіка, яка базується на нормах кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, принципах законності, гуманізму та пропорційності. Юридична логіка в моделі реалізується у формі правил і обмежень, що визначають допустимість застосування пробації, її види та умови.

Застосування правової логіки забезпечує відповідність прогнозів моделі чинному законодавству та унеможливорює формування рекомендацій, які суперечать правовим нормам або судовій практиці. Таким чином, модель МТ-DТ виконує функцію не автономного прийняття рішень, а правомірної підтримки діяльності суду та органів пробації.

Другою теоретичною складовою моделі є обробка інформації за двома аналітичними напрямками. Перший напрям має раціонально-логічний характер і ґрунтується на формалізованих правилах та нормативних вимогах. Другий напрям є емпірично-адаптивним і базується на аналізі статистичних даних, поведінкових патернів та результатів попередніх пробаційних програм. Поєднання цих двох напрямів дозволяє інтегрувати правові вимоги з фактичними даними практики, що підвищує прогностичну точність моделі та її адаптивність до змін соціального контексту.

У практичному вимірі модель МТ-DТ може використовуватися для підтримки прийняття рішень щодо застосування пробації, визначення інтенсивності нагляду, а також планування індивідуальних програм соціально-виховної роботи. Застосування такої моделі сприяє зменшенню суб'єктивізму, підвищенню прозорості рішень та впровадженню ризик-орієнтованого підходу у діяльність органів пробації. Водночас слід наголосити, що результати, сформовані моделлю МТ-DТ, мають рекомендаційний характер і не можуть підміняти дискреційні повноваження суду або працівників пробації. Модель є допоміжним аналітичним

інструментом, спрямованим на підвищення ефективності та обґрунтованості пробаційної діяльності.

Отже, реформування системи виконання покарань в Україні та впровадження нових інструментів роботи із суб'єктами пробації зумовлює потребу у використанні сучасних науково обґрунтованих інструментів оцінки ризиків та прогнозування результатів пробаційного впливу. Відповідно до Закону України «Про пробацію» пробація в Україні спрямована на забезпечення безпеки суспільства шляхом запобігання повторному вчиненню кримінальних правопорушень, а також на виправлення і ресоціалізацію осіб без ізоляції від суспільства. Основними принципами пробації є законність, індивідуальний підхід, повага до прав і свобод людини, гуманізм та конфіденційність, а ключові функції органів пробації – складання досудових доповідей, здійснення наглядових і соціально-виховних заходів, а також оцінка ризиків повторного кримінального правопорушення.

Багатозадачна структура моделі МТ-ДТ дозволяє одночасно виконувати зазначені завдання в межах єдиного аналітичного механізму. Застосування моделі в досудовій пробації дає змогу систематизувати дані про особу правопорушника, соціальне оточення та попередній кримінальний досвід, що сприяє підвищенню обґрунтованості досудових доповідей. У межах наглядової пробації модель може використовуватися для прогнозування дотримання покладених судом обов'язків і визначення оптимальної інтенсивності пробаційного нагляду.

У контексті української системи пробації формування двох основних треків зазначеної моделі може реалізуватися через поєднання нормативно-правового та емпірично-практичного підходів. Перший «трек» моделі ґрунтується на нормах Закону України «Про пробацію», КК України та КВК України, а також на судовій практиці щодо застосування пробаційних заходів. Другий «трек» базується на аналізі статистичних даних діяльності органів пробації, результатів оцінки ризиків, виконання індивідуальних планів роботи та показників повторної злочинності. Інтеграція цих двох аналітичних напрямів забезпечує адаптивність моделі до реальних умов

функціонування пробації в Україні та дозволяє враховувати регіональні особливості.

Застосування аналогічної моделі в діяльності органів пробації може сприяти підвищенню якості оцінювання ризиків та ефективності планування соціально-виховної роботи з особами, які перебувають на пробації. Модель дозволяє реалізувати ризик-орієнтований та індивідуалізований підхід, передбачений законодавством України, а також підвищити прозорість і обґрунтованість управлінських рішень. Водночас застосування таких підходів має розглядатися винятково як допоміжний аналітичний інструмент, що не підміняє дискреційні повноваження суду та працівників органів пробації. Остаточні рішення щодо застосування та умов пробації повинні прийматися з урахуванням правової оцінки, професійного досвіду та індивідуальних особливостей особи правопорушника.

В Україні оцінка ризику повторного кримінального правопорушення здійснюється відповідно до Закону України «Про пробацію» та підзаконних нормативно-правових актів Міністерства юстиції України, які регламентують порядок складання досудових доповідей і проведення оцінки ризиків. Чинна методика ґрунтується на стандартизованому інструментарії, що передбачає аналіз криміногенно значущих факторів, поділених на статичні й динамічні, з подальшим віднесенням особи до певного рівня ризику (низького, середнього або високого).

Зазначена методика має безперечні переваги, зокрема уніфікованість, нормативну визначеність і практичну адаптованість до діяльності органів пробації. Водночас її застосування значною мірою залежить від професійної оцінки працівника пробації та має обмежені можливості для прогнозування комплексних сценаріїв поведінки особи у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

На відміну від цього, нами пропонується багатовимірний підхід до оцінювання ризиків, що поєднує елементи юридичної логіки з аналізом великих масивів емпіричних даних. Така модель дозволяє не лише визначати рівень ризику, а й

прогнозувати ймовірність порушення конкретних умов пробації, ефективність соціально-виховних заходів та потенційні фактори рецидиву.

З урахуванням положень Закону України «Про пробацію» модель МТ-DT може бути інтегрована в діяльність органів пробації як додатковий аналітичний інструмент, що доповнює чинну методику оцінки ризиків, не замінюючи її. Таке поєднання дозволить зберегти нормативну визначеність і водночас підвищити прогностичну спроможність пробаційної системи.

Однією з найбільш відомих алгоритмічних систем оцінки ризиків, що застосовується у США на етапах досудового розгляду, призначення покарання та умовно-дострокового звільнення, є програма COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions). Ця система ґрунтується на автоматизованому аналізі соціально-демографічних і кримінологічних факторів, формуванні числових показників ризику за мінімального втручання людини в процес обчислення.

Проте судова практика США, а саме справа *Loomis v. Wisconsin*, засвідчила низку принципових проблем COMPAS. Справа *Loomis v. Wisconsin* стала приводом для дискусії про використання алгоритмічних систем оцінки ризиків у кримінальному судочинстві, вказавши на суттєві недоліки в її роботі, зокрема непрозорість алгоритму, так званий ефект «чорної коробки», обмежені можливості перевірки правильності отриманих результатів, ризики порушення принципу індивідуалізації покарання, потенційна дискримінаційність [7]. З урахуванням ч. 1 ст. 370 КПК України судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Тому система COMPAS є малоприсадною для України, оскільки ця система оцінки ризиків належить до класу алгоритмічних (алгометричних) систем та здійснює формалізовану математичну обробку даних, перетворює якісні соціальні та кримінологічні характеристики на кількісні показники, формує числові індекси ризику, які використовуються як підстава для прийняття рішень без впливу на цей процес людини (офіцера пробації). Відповідно суддя не

може пояснити, чому отримано саме такий результат, сторона захисту не може перевірити правильність розрахунку, експерт не може визнати сформовані системою дані достовірними. При цьому варто наголосити на порушенні принципу вмотивованості судового рішення, індивідуалізації відповідальності, законності, змагальності та права на захист.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто констатувати, що проведене дослідження дало змогу комплексно осмислити проблематику оцінки ризиків у сфері пробації в умовах цифровізації інститутів кримінальної юстиції та обґрунтувати необхідність формування інтегрованої моделі підтримки прийняття рішень, адаптованої до вимог континентальної правової системи України.

У межах досягнення поставленої мети було сформульовано концептуальні основи інтегрованої моделі оцінки ризиків у пробації, яка поєднує формалізовану юридичну логіку з прогностичними алгоритмами. Обґрунтовано, що така модель дозволяє перейти від фрагментарної, переважно анкетно-експертної, оцінки ризиків до системного багатовимірного аналізу, зорієнтованого не лише на ймовірність рецидиву, а й на прогноз дотримання умов пробації, визначення індивідуальних потреб особи та оцінку ефективності пробаційного впливу.

Порівняльний аналіз моделей оцінки ризиків, зокрема алгоритмічної системи COMPAS та концепції MT-DT, засвідчив принципову відмінність між актуарно-алгометричним підходом, характерним для систем загального права, та юридично орієнтованими моделями, придатними для континентальної правової системи. Доведено, що використання систем типу COMPAS у національному правовому полі обмежується низкою чинників, зокрема непрозорістю алгоритмів, відсутністю можливості юридичної верифікації результатів, ризиком порушення принципів індивідуалізації та процесуальної справедливості. Натомість модель MT-DT, орієнтована на формалізацію правових норм і логічних конструкцій, демонструє потенційну сумісність із принципами законності, мотивованості та підконтрольності рішень, що є базовими для континентальної системи права.

Під час дослідження визначено наукові та практичні вимоги до створення ефективної інформаційно-аналітичної системи підтримки прийняття рішень у діяльності органів пробації України. До таких вимог віднесено: нормативну закріпленість алгоритмів оцінки ризиків; прозорість логіки формування результатів; можливість їх пояснення та перевірки; інтеграцію з чинними реєстрами та інформаційними ресурсами; адаптивність до змін правового регулювання і практики; збереження провідної ролі уповноваженого суб'єкта у прийнятті остаточного рішення.

Обґрунтовано принципи формування та функціонування інтегрованої інформаційно-аналітичної системи у сфері пробації, серед яких ключовими є: пріоритет юридичної логіки над статистичним прогнозом; допоміжний, а не замісний характер алгоритмічних інструментів; забезпечення процесуальних гарантій особи; дотримання принципів пропорційності, індивідуалізації та недискримінації. Реалізація цих принципів створює передумови для підвищення обґрунтованості, прозорості та ефективності пробаційних рішень, а також сприяє зміцненню довіри до діяльності органів пробації.

Відповідно до сформованих нами висновків необхідним вбачається закріпити у ЗУ «Про пробацію» та КК України положення про те, що оцінка ризиків може здійснюватися із застосуванням інформаційно-аналітичних підсистем підтримки прийняття рішень, які базуються на формалізованій юридичній логіці та прогностичних алгоритмах, результати автоматизованої оцінки мають рекомендаційний характер і не можуть підміняти дискреційні повноваження працівника пробації чи суду, а особа, щодо якої застосовується оцінка ризиків, має право бути поінформованою про її використання та про врахування результатів під час прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Harcourt B. E. Against prediction: profiling, policing, and punishing in an actuarial age. Chicago : University of Chicago Press, 2007. 336 p. URL: <https://academic.oup.com/chicago-scholarshiponline/book/21282> (дата звернення: 20.01.2026).

2. O'Neil C. Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy. New York : Crown Publishing Group, 2016. 272 p. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Weapons_of_Math_Destruction (дата звернення: 20.01.2026).

3. Berk R. A. Criminal justice forecasts of risk: a machine learning approach. New York : Springer, 2012. 198 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=Jrlb6Or8YisC> (дата звернення: 20.01.2026).

4. Berk R. A. Fairness in criminal justice risk assessments. *Statistical Science*. 2019. Vol. 34. No. 2. P. 173–183. URL: <https://www.cis.upenn.edu/~mkearns/papers/FairnessSMR.pdf> (дата звернення: 20.01.2026).

5. Інформаційно-аналітична діяльність. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційно-аналітична_діяльність (дата звернення: 20.01.2026).

6. Wang Q., Zhang X., Yang L., Shao R., Wang B., Wang F., Qu C. Incorporating legal logic into deep learning: an intelligent approach to probation prediction. Proceedings of the 34th International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI 2025). 2025. P. 868–876. URL: <https://www.ijcai.org/proceedings/2025/0868.pdf> (дата звернення: 20.01.2026).

7. State v. Loomis, 881 N.W.2d 749 (Wis. 2016). Wisconsin Supreme Court decision. URL: <https://law.justia.com/cases/wisconsin/supreme-court/2016/2015ap000157-cr.html> (дата звернення: 20.01.2026).

8. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

11. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Ostapchuk L.,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Fire and Special Training,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0515-0000

INFORMATION-ANALYTICAL AND ALGORITHMIC RISK ASSESSMENT TOOLS: A COMPARATIVE ANALYSIS

The article examines contemporary approaches to risk assessment in the field of probation within the context of the digital transformation of criminal justice systems. Special attention is paid to information-analytical and algorithmic tools used to support decision-making at the stages of pre-sentence reporting, supervision, and correctional planning. The study provides a comparative analysis of international and national risk assessment models, including the algorithmic system COMPAS (USA), the Ukrainian information subsystem "Kassandra", and the conceptual Multi-Task Dual-Theory Probation Prediction Model (MT-DT).

*The research identifies fundamental differences between actuarial-algorithmic models typical of common law jurisdictions and legally oriented analytical models compatible with continental legal systems. It is substantiated that systems such as COMPAS, which rely on opaque mathematical algorithms and numerical risk indices, raise significant concerns regarding transparency, explainability, procedural fairness, and compliance with the principles of legality and individualization of punishment. These limitations are illustrated through an analysis of the landmark case *Loomis v. Wisconsin*, which highlighted the risks associated with the use of non-transparent algorithmic assessments in judicial decision-making.*

The article argues that the Ukrainian probation system currently relies on information-analytical tools that primarily perform accounting and documentation functions and lack autonomous predictive capabilities. In response to this limitation, the author substantiates the feasibility of implementing an integrated risk assessment model based on the MT-DT concept, which combines formalized legal logic with adaptive predictive algorithms.

Key words: risk assessment, pretrial report, probation, information-analytical tools, algorithmic tools, committing repeat criminal offenses, recidivism, ECHR practice, forecasting, sentencing, prevention, criminal offense, crime.

References

1. Harcourt, B. E. (2007), *Against prediction: Profiling, policing, and punishing in an actuarial age*, University of Chicago Press, available at: <https://academic.oup.com/chicago-scholarship-online/book/21282> (accessed 20 January 2026).
2. O'Neil, C. (2016), *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*, Crown Publishing Group.

3. Berk, R. A. (2012), *Criminal justice forecasts of risk: A machine learning approach*, Springer, available at: <https://books.google.com.ua/books?id=Jrlb6Or8YisC> (accessed 20 January 2026).

4. Berk, R. A. (2019), "Fairness in criminal justice risk assessments", *Statistical Science*, No. 34 (2), pp. 173–183, available at: <https://www.cis.upenn.edu/~mkearns/papers/FairnessSMR.pdf> (accessed 20 January 2026).

5. Wikipedia contributors (n.d.), *Information and analytical activity*, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційноаналітична_діяльність (accessed 20 January 2026).

6. Wang, Q., Zhang, X., Yang, L., Shao, R., Wang, B., Wang, F., & Qu, C. (2025), "Incorporating legal logic into deep learning: An intelligent approach to probation prediction", *Proceedings of the 34th International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI 2025)*, pp. 868–876, available at: <https://www.ijcai.org/proceedings/2025/0868.pdf> (accessed 20 January 2026).

7. *State v. Loomis*, 881 N.W.2d 749 (Wis. 2016), Wisconsin Supreme Court, available at: <https://law.justia.com/cases/wisconsin/supreme-court/2016/2015ap000157-cr.html> (accessed 20 January 2026).

8. Ukraine (2015), *On Probation*: Law of Ukraine dated 5 February 2015 No. 160-VIII, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 13, Art. 93.

9. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine dated 5 April 2001 No. 2341-III, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 25–26, Art. 131.

10. Ukraine (2012), *Criminal Procedure Code of Ukraine*: Law of Ukraine dated 13 April 2012 No. 4651-VI, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 9–13, Art. 88.

11. Ukraine (2003), *Criminal-Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine dated 11 July 2003 No. 1129-IV, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 3–4, Art. 21.

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 341.231.14:341.645.2:342.722
DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.231

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави
і права, міжнародного права,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Петровська Ю. М.,

кандидат історичних наук, доцент,
начальник гуманітарного факультету
(очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Попружна А. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
начальник кафедри гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5079-2865

МІЖНАРОДНІ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНІ СТАНДАРТИ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджено міжнародні антидискримінаційні стандарти, сформовані у практиці Європейського суду з прав людини, крізь призму їх змістовної еволюції та проблем адаптації в Україні. Акцентовано увагу на трансформації підходів Європейського суду з прав людини – від формального розуміння рівності до концепції субстантивної рівності, що орієнтується на рівність можливостей і результатів та враховує фактичний вплив правового регулювання на реалізацію людських прав.

Ключові слова: антидискримінаційні стандарти, гендерна рівність, дискримінація, Європейський суд з прав людини, міжнародні стандарти, непряма дискримінація, права людини, практика Європейського суду з прав людини, рівність.

Постановка проблеми. Дослідження міжнародних антидискримінаційних стандартів у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та проблем їх адаптації в Україні набуває особливої актуальності в контексті реалізації євроінтеграційного вектора розвитку України та необхідності

приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів захисту прав людини.

Україна, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод у 1997 році, взяла на себе зобов'язання забезпечити ефективний захист від дискримінації відповідно до статті 14 Конвенції [1] та Протоколу № 12 [2]. Практика ЄСПЛ формує динамічну систему антидискримінаційних стандартів, які постійно еволюціонують, охоплюючи нові сфери суспільних відносин та категорії вразливих груп. Водночас механізми імплементації цих стандартів у національну правову систему України залишаються недосконалими, що може бути фактором порушень прав людини та збільшення кількості звернень українських громадян до Страсбурзького суду. Особливої гостроти питання набуває в умовах російської агресії проти України, коли дискримінаційні ризики посилюються щодо внутрішньо переміщених осіб, жертв воєнних злочинів, осіб з інвалідністю внаслідок бойових дій, представників етнічних меншин на тимчасово окупованих територіях. Водночас воєнний стан не може слугувати виправданням для відступу від фундаментальних антидискримінаційних принципів, що підтверджується усталеною практикою ЄСПЛ.

Теоретична актуальність дослідження зумовлена перманентністю наукового осмислення проблем імплементації стандартів ЄСПЛ у вітчизняну правову систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведені останніми роками дослідження акцентують увагу на еволюції тлумачення принципу недискримінації ЄСПЛ і ролі цього принципу як фундаментальної складової системи захисту людських прав.

Серед авторів, які досліджували порушену проблематику, згадаємо таких науковців: Л. Амелічева, А. Дац, І. Зіноватна, С. Карвацька, М. Кузнецова, А. Кучук, А. Лапкін, А. Маник, О. Панкевич, І. Торончук та ін.

Зокрема, С. Карвацька та І. Торончук за результатами вивчення практики ЄСПЛ дійшли висновку, що недискримінація, поряд із рівністю перед законом та правом на

рівний захист закону без будь-якої дискримінації, є основоположним та загальним принципом захисту прав людини [3, с. 34]. А в іншій роботі цих авторів, спільно з А. Маник, доводиться, що підходи ЄСПЛ до розгляду справ про гендерну рівність характеризуються як крізь призму недискримінації (застосування ст. 14 Європейської конвенції з прав людини в поєднанні з іншими статтями), так і через скарги на порушення прав, гарантованих іншими статтями ЄСПЛ [4, с. 83–95]. Наведені положення впливають на розуміння антидискримінаційних стандартів.

У науковій праці А. Дац висвітлено міжнародні вимоги щодо боротьби з нерівністю. Автор вивчає очевидні та приховані види дискримінації, спираючись на досвід ЄСПЛ, що вказує на формування антидискримінаційних стандартів цією судовою інституцією [5, с. 83–95].

Аналізуючи рішення ЄСПЛ, О. Панкевич стверджує, що концептуальним підґрунтям постанов у сфері рівноправ'я є ліберальний комунітаризм. Ця течія виникла шляхом інтеграції ліберальних догм та установок колективізму [6, с. 20–31]. Окреслений погляд дозволяє глибше осягнути сутність антидискримінаційної діяльності, яку провадять сучасні міжнародні структури.

Окрему групу досліджень становлять публікації щодо розуміння сутнісного змісту антидискримінаційних стандартів, сформованих зокрема і в межах Ради Європи. Згідно з позицією М. Кузнецової закріплення паритету в міжнародних та внутрішньодержавних актах зменшує бар'єри, властиві правовій охороні індивіда. Загальносвітові законотворчі напрацювання спільно із судовою практикою сприяють розробленню механізмів реалізації егалітарних цінностей у суспільстві [7, с. 31–35].

Амелічева Л. розкриває сутність сексуальної орієнтації та специфіку гендерної самоідентифікації, базуючись на Джок'якартських принципах. Авторка деталізує прикладну сторону певних проявів нерівності [8, с. 31–35]. Для цілей нашої наукової праці такий ракурс аналізу є надзвичайно

вагомим, дозволяючи глибше зрозуміти міжнародні антидискримінаційні стандарти.

Науковці І. Зіноватна та А. Лапкін підкреслюють пріоритетність запозичення світових юридичних стандартів задля оновлення внутрішнього законодавства [9, с. 383–388]. Можна стверджувати, що ці дослідники також засвідчують транскордонний характер правозахисних заходів, хоча й аналізують здебільшого практичну площину згаданої теми.

Окремо слід вказати і на дослідження стосовно впливу практики ЄСПЛ, зокрема і в контексті імплементації антидискримінаційних стандартів, на національне право. Як стверджує А. Кучук, вплив ЄСПЛ на вітчизняне право реалізується за декількома напрямками. По-перше, це застосування правових позицій міжнародної інституції органам правосуддя всередині держави. По-друге, це інтерпретація локальних приписів публічною владою крізь призму стандартів Ради Європи. Також важливу роль відіграє приведення нормативних актів у відповідність до рішень суду та подальше вдосконалення наукових поглядів щодо захисту особистості [10, с. 51–55]. Зауважимо, що розуміння цих напрямів важливо для визначення проблем імплементації антидискримінаційних стандартів.

Водночас, незважаючи на наявність аналізованої літератури з окремих аспектів недискримінаційного захисту, сучасні дослідження вказують на недостатню розробленість теорії адаптації міжнародних стандартів ЄСПЛ до національного права, що визначає доцільність подальших досліджень, спрямованих на розкриття механізмів реалізації стандартів недискримінації.

Мета статті – висвітлити основні проблеми адаптації міжнародних антидискримінаційних стандартів, сформованих у практиці Європейського суду з прав людини, у правову систему України.

Наголосимо на тому, що в межах однієї наукової статті неможливо систематизували основні проблеми адаптації та визначити (обґрунтувати), типологізувати їх, навівши відповідні обґрунтування тощо. Тому ми не ставимо за мету дати відповідь на ці завдання. Основна увага в нашому

дослідженні зосереджується на системних проблемах і різних їх сферах: нормативній, інституційній, правозастосовній та ідеологічній. На нашу думку, означені проблеми не піддаються ієрархізації без спрощення їх реального змісту, оскільки в практиці ЄСПЛ вони постають як взаємопов'язані елементи єдиного структурного комплексу порушень. Законодавчі неузгодженості, слабкість судового захисту, інституційна фрагментарність та вплив соціальних стереотипів у сукупності формують контекст, у якому антидискримінаційні стандарти не набувають «практичного та ефективного» характеру. Саме така кумулятивна оцінка відповідає підходу ЄСПЛ, який розглядає проблеми дискримінації не ізольовано, а крізь призму загального функціонування національної системи захисту людських прав.

Виклад основного матеріалу. Антидискримінаційні стандарти ЄСПЛ формувалися поступово, відображаючи динаміку суспільних відносин та розвиток концепції прав людини в європейському правовому просторі. Ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює заборону дискримінації у користуванні правами та свободами, передбаченими Конвенцією [1], тоді як Протокол № 12, ратифікований значно меншою кількістю держав-учасниць, запроваджує загальну заборону дискримінації [2].

Наголосимо, що практика ЄСПЛ демонструє еволюцію від формального розуміння рівності до субстантивної рівності, що передбачає рівність результатів та можливостей. Саме таке розуміння антидискримінаційних стандартів постає з аналізу праць згаданих вище науковців [3, с. 24–38; 4, с. 83–95; 5, с. 145–150; 6, с. 20–31]. У справі *Thlimmenos v. Greece* ЄСПЛ чітко сформулював принцип, згідно з яким дискримінацією є не лише різне ставлення до осіб у подібних ситуаціях без об'єктивного та розумного виправдання, а й відсутність диференційованого підходу до осіб, чиє становище суттєво відрізняється [11].

Важливим досягненням практики ЄСПЛ є визнання концепції непрямой дискримінації (*indirect discrimination*), коли формально нейтральні норми чи практики ставлять певну групу осіб в особливо несприятливе становище, а також

формулювання доктрини щодо гендерної рівності, охоплюючи питання рівної оплати праці, доступу до професій, захисту від домашнього насильства, репродуктивних прав [12–13].

Зазначимо, що розуміння змісту дискримінації та нерівності (зокрема і через практику ЄСПЛ) відображено в роботах Л. Амелічевої [8, с. 70–76], М. Кузнецової [7, с. 31–35], І. Зіноватної та А. Лапкіна [9, с. 383–388], про що ми зазначали вище. Тому в подальшому зосередимо увагу саме на проблемах адаптації відповідних стандартів у національній правовій системі.

Наголосимо, що в досліджуваному аспекті Україна демонструє певний прогрес у вказаній сфері, зокрема через ухвалення антидискримінаційного законодавства та законодавства про протидію злочинам на ґрунті ненависті. Водночас зберігаються системні проблеми: відсутність механізмів юридичного визнання одностатевих партнерств, складнощі зі зміною юридичної статі, поширеність злочинів на ґрунті ненависті та недостатньо ефективне їх розслідування, обмежений доступ до правосуддя для ЛГБТК+ осіб через стигматизацію.

Зазначимо, що методологічні засади аналізу адаптації антидискримінаційних стандартів ЄСПЛ у цьому дослідженні ґрунтуються на поєднанні доктринального аналізу практики ЄСПЛ, оцінки стану національного правового регулювання та узагальнення правозастосовної і судової практики в Україні. Адаптація відповідних стандартів розглядається комплексно – у нормативному, інституційному та судово-правозастосовному вимірах, що відповідає усталеному підходу в сучасних дослідженнях людських прав і дозволяє оцінювати не лише формальне запозичення правових положень, а й їхню реальну інтеграцію в національну правову систему. Такий підхід узгоджується з позицією самого ЄСПЛ, який у своїй практиці виходить з необхідності аналізу «практичної та ефективної», а не суто декларативної дії конвенційних стандартів.

На нашу думку, віднесення окреслених проблем до системних не потребує застосування спеціальної автономної методики, оскільки їхня системність впливає із сукупності загальноновизнаних і взаємопов'язаних індикаторів. До них

належать сталість і повторюваність відповідних порушень у практиці ЄСПЛ щодо України, значна кількість звернень до Суду з однорідних питань, наявність структурних недоліків у механізмах забезпечення рівності, а також їх кореляція з ширшими проблемами забезпечення людських прав, що фіксуються в міжнародних індексах демократії та правовладдя. Додатковим підтвердженням системного характеру цих проблем є їхня тривала присутність у політичному та науковому дискурсі, що свідчить не про окремі проблеми правозастосування, а про глибші інституційні та соціально зумовлені дисфункції адаптації антидискримінаційних стандартів.

Дослідження предмета пізнання дозволяє визначити такі системні проблеми адаптації антидискримінаційних стандартів в Україні. По-перше, відзначимо законодавчі прогалини та колізії. Вище ми вказали на певний прогрес у законодавчому закріпленні антидискримінаційних приписів, однак національне законодавство у цій сфері загалом характеризується фрагментарністю та певною неузгодженістю. Різні нормативні акти містять різні переліки дискримінаційних ознак, відсутня єдина термінологія, механізми захисту від дискримінації в різних галузях законодавства суттєво відрізняються.

Зокрема, Кодекс законів про працю України містить застарілі норми, що допускають або навіть вимагають диференціації за ознаками, які ЄСПЛ кваліфікує як дискримінаційні (наприклад, широкий перелік професій, заборонених для жінок). Трудове законодавство практично не регулює питання непрямої дискримінації, зокрема і щодо осіб з інвалідністю.

Аналіз судової практики свідчить про недостатнє застосування антидискримінаційних норм національними судами. Судді рідко кваліфікують порушення як дискримінацію (особливо у справах щодо ЛГБТК+), навіть коли факти справи очевидно вказують на таку, що пояснюється кількома факторами: недостатнім знанням практики ЄСПЛ, консервативним підходом до тлумачення законодавства,

побоюванням виходити за межі ustalених правових позицій, впливом соціальних стереотипів.

Особливо проблемною є ситуація з розглядом справ про дискримінацію в адміністративних судах, які часто обмежуються перевіркою формальної законності оскаржуваних рішень без оцінки їх дискримінаційного впливу.

Варто наголосити, що національні суди недостатньо використовують можливості тлумачення законодавства у світлі Конвенції та практики ЄСПЛ. Посилання на рішення ЄСПЛ у судових актах залишаються скоріше винятком, ніж правилом, і часто мають декларативний характер без глибокого аналізу релевантних прецедентів.

В Україні досі не створено спеціалізованого органу з питань рівності. Функції протидії дискримінації покладаються на різні органи: Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, який має обмежені повноваження та ресурси; профільні міністерства, які часто не розглядають протидію дискримінації як пріоритет; судову систему, яка не має спеціалізації у цих питаннях.

Додамо, що омбудсмен може розглядати скарги про дискримінацію, проте його висновки мають рекомендаційний характер і часто ігноруються органами влади. Відсутні ефективні механізми примусового виконання рекомендацій Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, що знижує ефективність цього інституту як засобу захисту від дискримінації.

Окрім цього, адаптація антидискримінаційних стандартів ускладнюється глибоко вкоріненими соціальними стереотипами та упередженнями щодо певних груп. Дослідження демонструють високий рівень нетерпимості до ЛГБТК+ осіб, ромів, мігрантів, що відображається не лише на побутовому рівні, але й у політичному дискурсі та позиціях представників влади. Жертви дискримінації часто не звертаються за захистом через побоювання цькування, недовіру до органів правопорядку та судів, страх стигматизації, особливо у випадках дискримінації за «чутливими» ознаками.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що визначальним критерієм оцінки стану адаптації

антидискримінаційних стандартів ЄСПЛ в Україні є не ступінь їх формального відображення у законодавстві, а спроможність національної правової системи забезпечувати «практичний та ефективний» захист від дискримінації в розумінні Конвенції. Саме через цю призму виявляється ключова проблема: попри наявність окремих нормативних та інституційних елементів, антидискримінаційні стандарти ЄСПЛ не повною мірою інтегровані в український правопорядок як цілісна модель правового мислення та правозастосування, орієнтована на субстантивну рівність і позитивні зобов'язання держави.

З огляду на практику ЄСПЛ системне вдосконалення адаптації антидискримінаційних стандартів має полягати насамперед у зміні підходів до тлумачення та застосування права: від формально-юридичної оцінки рішень і норм – до аналізу їхнього фактичного впливу на можливості осіб реалізовувати свої права без дискримінації, що передбачає послідовне впровадження доктрини непрямої дискримінації, активне використання «конвенційного» тлумачення судами, інституційне посилення політики рівності та подолання соціально зумовлених бар'єрів доступу до правосуддя. У такому вимірі адаптація стандартів ЄСПЛ постає не як технічне узгодження норм, а як індикатор зрілості національної системи захисту людських прав загалом.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n356.

2. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 177) від 4 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text.

3. Karvatska S., Toronchuk I. The Right to Non-Discrimination: Interpretive Practice of the ECtHR. *European Journal of Law and Public Administration*. 2020. Vol. 7. No. 2. P. 24–38. DOI: <https://doi.org/10.18662/eljpa/7.2/124>.

4. Karvatska S., Toronchuk I., Manyk A. Gender Equality Principle: Application in ECtHR's Practice. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*. 2021. Vol. 9. No. 1. P. 83–95. DOI: <https://doi.org/10.18662/lumenlaw/9.1/59>.

5. Дац А. Міжнародні стандарти та європейська практика у сфері протидії дискримінації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2 (38). С. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2024.02.145>.

6. Панкевич О. Заборона дискримінації: деякі загальнотеоретичні й філософсько-правові аспекти інтерпретації (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3. С. 20–31. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-20-31.pdf.

7. Кузнецова М. Ю. Принцип недискримінації в міжнародному механізмі захисту прав людини. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.6>.

8. Амелічева Л. П. Заборона дискримінації за ознаками «гендерна ідентичність» та «сексуальна орієнтація» у світлі теорії прав людини та концепції гідної праці. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 36. С. 70–76. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i36.204>.

9. Зіноватна І. В., Лапкін А. В. Юридичні гарантії дотримання принципу недопущення дискримінації у сфері праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 90. Т. 2. С. 383–388. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.53>.

10. Кучук А. М. Європейський суд з прав людини як чинник удосконалення забезпечення людських прав в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.8>.

11. Case of Thlimmenos v. Greece (Application no. 34369/97). 6 April 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58561>.

12. Case of D. H. and Others v. the Czech Republic (Application no. 57325/00). 13 November 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-83256>.

13. Case of Opuz v. Turkey (Application no. 33401/02). 9 June 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-92945>.

Pekarchuk V.,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional Law, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Petrovska Y.,

PhD in History, Associate Professor, Head of the Faculty of Humanities (full-time and part-time studies) of the Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Popruzhna A.,

PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of Humanities, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5079-2865

INTERNATIONAL ANTI-DISCRIMINATION STANDARDS IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE: PROBLEMS OF ADAPTATION IN UKRAINE

The article deals with international anti-discrimination standards developed in the practice of the European Court of Human Rights through the prism of their substantive evolution and problems of adaptation in Ukraine. It focuses on the transformation of the European Court of Human Rights' approaches from a formal understanding of equality to a concept of substantive equality, oriented towards equality of opportunities and results and takes into account the actual impact of legal regulation on human rights implementation. The correlation between Article 14 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Protocol No. 12, as well as the methodology for assessing discrimination developed by the Court, in particular the criteria of comparability of situations, legitimate aim, and proportionality of interference, are analyzed.

The key doctrinal elements of the European Court of Human Rights practice, in particular the concepts of suspect grounds, indirect discrimination, and positive obligations of states are considered. Using relevant decisions of the Court as examples, the article highlights approaches to the protection of vulnerable groups, including the Roma community, women, and LGBTQ+ persons, and demonstrates the narrowing of the limits of discretion of states in cases involving discrimination on sensitive grounds.

Particular attention is paid to analyzing the state of adaptation of the ECHR's anti-discrimination standards in Ukraine. Systemic problems, including the fragmentation and inconsistency of legislation, the limited application of the doctrine of indirect discrimination, the formal approach of national courts to the principle of equality, insufficient use of ECHR practice in judicial interpretation,

the absence of a specialized body on equality issues, and the low effectiveness of institutional mechanisms to combat discrimination, have been identified.

Key words: *anti-discrimination standards; gender equality; discrimination; European Court of Human Rights; international standards; indirect discrimination; human rights; European Court of Human Rights practice; equality.*

References

1. Council of Europe (1950), *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* dated 4 November 1950, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n356.
2. Council of Europe (2000), *Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, ETS No. 177 dated 4 November 2000, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text.
3. Karvatska, S., & Toronchuk, I. (2020), "The right to non-discrimination: Interpretive practice of the ECtHR", *European Journal of Law and Public Administration*, Vol. 7, No. 2, pp. 24–38, DOI: <https://doi.org/10.18662/eljpa/7.2/124>.
4. Karvatska, S., Toronchuk, I., & Manyk, A. (2021), "Gender equality principle: Application in ECtHR's practice", *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, Vol. 9, No. 1, pp. 83–95, DOI: <https://doi.org/10.18662/lumenlaw/9.1/59>.
5. Dats, A. (2024), "International standards and European practice in the Field of Anti-Discrimination", *Actual Problems of Law*, No. 2 (38), pp. 145–150, DOI: <https://doi.org/10.35774/app2024.02.145>.
6. Pankevych, O. (2014), "Prohibition of discrimination: some theoretical and philosophical and legal aspects of interpretation (based on the European Court of Human Rights)", *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, No. 3, pp. 20–31, available at: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-20-31.pdf.
7. Kuznetsova, M. Yu. (2020), "The principle of non-discrimination in the international human rights protection mechanism", *Private and Public Law*, No. 4, pp. 31–35, DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.6>.
8. Amelicheva, L. P. (2020), "Prohibition of discrimination based on "gender identity" and "sexual orientation" in the context of human rights theory and the concept of decent work", *Journal of Civil Studies*, Iss. 36, pp. 70–76, DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i36.204>.
9. Zinovatna, I. V., & Lapkin, A. V. (2025), "Legal guarantees of compliance with the principle of non-discrimination in the workplace", *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, Vol. 2, No. 90, pp. 383–388, DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.53>.

10. Kuchuk, A. M. (2023), "The European Court of Human Rights as a factor in improving human rights implementation in Ukraine", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, № 6, pp. 51–55, DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.8>.

11. European Court of Human Rights (2000), *Case of Thlimmenos v. Greece*, Application No. 34369/97 dated 6 April 2000, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58561>.

12. European Court of Human Rights (2007), *Case of D.H. and Others v. the Czech Republic*, Application No. 57325/00 dated 13 November 2007, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-83256>.

13. European Court of Human Rights (2009), *Case of Opuz v. Turkey*, Application No. 33401/02 dated 9 June 2009, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-92945>.

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Пожарова О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення,

Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ORCID: 0000-0002-0792-1561

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БЕЗПЕКУ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОТІ

Стаття присвячена аналізу розвитку національного законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі за часів незалежності України. Приділено увагу конвенціям Міжнародної організації праці та директивам Європейського Союзу, які мають велике значення для оновлення національного трудового законодавства, закріплюючи міжнародні та європейські стандарти щодо забезпечення права кожного, хто працює, на належні, безпечні та здорові умови праці. Охарактеризовано Закон України «Про охорону праці». Підкреслено необхідність ухвалення проєктів «Трудового кодексу України» та Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі».

Ключові слова: *трудове законодавство, реформування, безпека на виробництві, охорона праці, трудова діяльність, працівник, належні, безпечні та здорові умови праці, професійний ризик, конвенції МОП, директиви ЄС, закони України.*

Постановка проблеми. Триває оновлення трудового законодавства України загалом, зокрема законодавства у сфері безпеки та здоров'я працівників на роботі, що свідчить про переосмислення основних підходів до розуміння змісту та головних напрямів забезпечення ефективності дії ринку праці. У процесі поступової цифрової трансформації українського суспільства відбувається діджиталізація трудових відносин, яка супроводжується розвитком технічної інфраструктури, запровадженням нових електронних систем і реєстрів, що ставить нові виклики перед роботодавцями й працівниками та потребує нормативних змін у правовому регулюванні трудових відносин. Тому проведення дослідження щодо становлення і розвитку правового регулювання індивідуальних трудових

відносин у сфері безпеки працівників в Україні є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема законодавчого забезпечення реалізації права працівника на безпечні й здорові умови праці неодноразово була об'єктом досліджень у наукових роботах Н. Б. Болотіної, С. М. Волошиної, П. О. Ізуті, О. М. Потопахіної, О. Г. Середи, О. М. Обуменко, Г. І. Чанишевої, О. М. Ярошенко тощо. Незважаючи на значний інтерес учених до проблем правового регулювання трудових відносин у сфері безпеки на робочому місці, чинні нормативно-правові акти та перспективне законодавство у цій сфері потребують подальших наукових досліджень.

Мета статті. Аналіз розвитку трудового законодавства про безпеку працівника в період незалежності України. Розроблення пропозицій для вдосконалення чинного трудового законодавства та відповідних проєктів у сфері безпеки працівників на робочому місці, враховуючи міжнародні та європейські стандарти.

Виклад основного матеріалу. Праця — це найважливіше джерело поліпшення добробуту кожної людини і громадянина, тому процес праці об'єктивно потребує охорони від різних об'єктивних та суб'єктивних факторів. Державі належить у цьому головна роль, оскільки вона закріплює на конституційному рівні забезпечення права працівників на безпечні й здорові умови, а також розкриває його зміст у численних законах та підзаконних нормативно-правових актах.

Україна ратифікувала основні міжнародні та європейські акти у сфері прав людини: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцію про захист прав людини та основних свобод, Європейську соціальну хартію (переглянуту) та значну кількість конвенцій Міжнародної організації праці, які регулюють право людини на працю та її безпеку.

Міжнародна організація праці надає допомогу державам-членам стосовно вдосконалення їх національного трудового законодавства, професійно-технічної підготовки працівників та поліпшення умов праці. У зв'язку з цим необхідно звернути

увагу на конвенції, вимоги яких враховуються в національному правовому полі: Конвенція «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» від 20.06.1983 р. № 159 (ратифіковано 06.03.2003 р.), Конвенція «Міжнародної організації праці про інспекцію праці у промисловості й торгівлі» 1947 р. № 81 (ратифіковано 08.09.2004 р.), Конвенція Міжнародної організації праці «Про інспекцію праці в сільському господарстві» 1969 р. № 129 (ратифіковано 08.09.2004 р.), Конвенція «Про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище» 1981 р. № 155 (ратифіковано 02.11.2011 р.), Конвенція «Про служби гігієни праці» 1985 р. № 161 (ратифіковано 10.03.2010 р.). У 2019 р. Конфедерацією вільних профспілок України підтримані пропозиції щодо необхідності ратифікації Конвенції МОП «Про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці» № 187, яка на 110-й сесії Міжнародної конференції праці у червні 2022 р. була визначена однією з основних у сфері виробничого середовища, безпеки та гігієни праці.

З початком незалежності України національне законодавство стрімко розвивалося, були ухвалені нормативно-правові акти, спрямовані на збереження працездатності людини під час її професійної діяльності. Основні норми й стандарти у сфері безпеки на робочому місці були закріплені у таких законах України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про пожежну безпеку» (втратив чинність), «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» (втратив чинність), «Про використання ядерної енергії і радіаційну безпеку», «Про цивільну оборону» (втратив чинність), «Про колективні договори і угоди», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (втратив чинність), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Основи законодавства України про охорону здоров'я» тощо.

Але головною подією було ухвалення 1992 року Закону України «Про охорону праці» [1], у якому закріплені основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на

охорону їх життя та здоров'я в процесі трудової діяльності, головні принципи державної політики у цій сфері. Цей закон регулює відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і взагалі – встановлює єдиний порядок організації охорони праці в нашій країні. У ньому було враховано основні вимоги конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці стосовно виробничого середовища й безпеки праці, а також досвід регулювання відносин безпеки на виробництві в передових економічно розвинених країнах та досвід охорони праці в Україні в попередні роки.

Слід погодитися з думкою М. П. Гандзюка, який детально проаналізував положення закону і дійшов таких висновків про його значення: «По-перше, встановлення норм прямої дії з організації охорони праці безпосередньо на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності, чітке визначення функцій, обов'язків, прав, відповідальності працівника, конкретних посадових осіб та працівників, забезпечено визначення законом основоположних складових частин керування охороною праці на виробничому рівні; по-друге, зміцнення позиції та підтвердження вагомого статусу служб охорони праці стосовно прав та повноважень працівників цих служб, їх підпорядкованість безпосередньо керівникові та дорівнювання до основних виробничо-технічних служб підприємства, необхідність створення служб охорони праці як на підприємствах, так і в усіх органах керування, включаючи місцеві державні адміністрації; по-третє, визначення вагомого місця та ролі колективного договору підприємства, установи, організації у вирішенні питань охорони праці, забезпечення прав та соціальних гарантій працівників; по-четверте, встановлення порядку створення в Україні власної нормативної бази з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; по-п'яте, підготовка спеціалістів з охорони праці в технічних вищих навчальних закладах країни; по-шосте, поширення принципів демократизму та гласності у сфері охорони праці, закріплення за відповідними посадовими особами всіх рівнів та власниками підприємств, установ і

організацій обов'язків з надання населенню країни або відповідного регіону вичерпної інформації про стан умов праці та безпеки праці, причин аварій, нещасних випадків, професійних захворювань та про прийняті з приводу цього профілактичні заходи; по-сьоме, забезпечення активної участі професійних спілок та інших суспільних формувань у роботі з покращення охорони праці, створення можливостей для застосування нових суспільних інститутів: комісії з питань охорони праці підприємств, установ, організацій, а також уповноважених трудового колективу з цих питань тощо» [2, с. 24–28].

Ізуїта П. О. зазначає: «З позицій законодавчої регламентації прав та гарантій працівників у сфері охорони праці Закон України «Про охорону праці» та нормативно-правові документи, що були видані на реалізацію його положень, отримали високу оцінку експертів Міжнародної організації праці» [3, с. 258].

У 2002 році була ухвалена нова редакція Закону України «Про охорону праці», тобто фактично почалася адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Необхідно звернути увагу на директиви, які закріплюють європейські стандарти у сфері безпеки працівників на робочому місці: Директива Ради № 89/391/ЄЕС від 12 червня 1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, Директива Ради № 89/654/ЄЕС від 30 листопада 1989 року про мінімальні вимоги стосовно безпеки і охорони здоров'я на робочому місці; Директива Ради № 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 року про встановлення заходів із заохочення поліпшення безпеки та гігієни праці вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць, Директива Ради Європейського Союзу № 94/33/ЄС від 22 червня 1994 року про захист працюючої молоді тощо. Слід підтримати П. О. Ізуїту, котрий, зробивши детальний аналіз Директиви Ради № 89/391/ЄЕС, у якій закріплено, що «кожен працівник зобов'язаний, наскільки дозволяє можливість, дбати про свої власні безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я осіб, на яких можуть вплинути

його дії під час роботи відповідно до пройденого ним навчання та вказівок роботодавця» [4], дійшов висновку, що національне законодавство загалом відповідає їй, хоча потребує закріплення загальних принципів техніки безпеки, які містяться в пункті 2 ст. 6 Директиви № 89/391/ЄЕС.

Обушенко О. М. вважає, що недоліком національної системи законодавства у сфері безпеки працівника на робочому місці можна назвати неузгодженість нормативних актів між собою та проблема подвійності [5, с. 139]. Дійсно, у спадок від Радянського Союзу залишився Кодекс законів про працю України, у якому міститься глава «Охорона праці», водночас існує Закон України «Про охорону праці», який хоча й був ухвалений у період незалежності, але вже не відповідає вимогам сьогодення.

У 2018 році Україна почала реформування системи управління охороною праці. Була розроблена і ухвалена Концепція, яка визначає головні принципи, основні напрями та завдання побудови системи організації безпеки та гігієни праці в Україні на основі ризикоорієнтованого підходу для забезпечення впровадження стандартів Європейського Союзу, та затверджено план її реалізації. У 2021 році оприлюднено проєкт Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі». Вказаний проєкт Закону спрямований на створення в Україні нової національної системи запобігання професійним ризикам через впровадження на законодавчому рівні ризикоорієнтованого підходу у сфері організації безпеки і здоров'я працівників на роботі та імплементації основних положень Директиви Ради 89/391/ЄЕС від 12 червня 1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі.

Потім у 2024 році було підготовлено та оприлюднено для обговорення новий проєкт Трудового кодексу України. Вказаний проєкт містив книгу третю – «Безпека та здоров'я працівників», що мала чотири розділи, до яких фактично було внесено основні норми проєкту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі». Таким чином, намагалися розв'язати проблему подвійності на законодавчому рівні у

сфері регулювання трудових відносин щодо безпеки та гігієни праці. Проект Трудового кодексу України 2024 року передбачав «зміну правових акцентів з «безпеки праці» або «охорона праці» – на європейський принцип «безпеки працівника», внаслідок цього головним завданням повинно було стати не встановлення вимог до процесу організації безпеки, але до результативності цього процесу – досягнення повного усунення або мінімізації ризиків для життя і здоров'я кожного працівника» [6, с. 352].

Цікаво, що у 2026 році уряд ухвалив та рекомендував для розгляду у Верховній Раді України проект Трудового кодексу України, який доопрацювала команда Мінекономіки у партнерстві з бізнесом, профспілками, науковцями та міжнародними партнерами. Проте у проекті ТК, а саме книзі першої розділі II «Умови праці» залишилися лише глава 6 «Безпека та охорона здоров'я працівників», яка має тільки дві статті. Відповідно до статті 184 проекту ТК «відносини у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі з метою забезпечення створення безпечних умов праці, збереження життя та здоров'я працівників, встановлення єдиного порядку організації і функціонування системи управління в зазначеній сфері, а також відповідальність роботодавця за порушення вимог законодавства про безпеку та охорону здоров'я працівників на роботі регулюються цим Кодексом та Законом України «Про безпеку та охорону здоров'я працівників на роботі»» [7]. Але проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» [8] був розглянутий Верховною Радою України у першому читанні та прийнятий за основу 21 серпня 2024 року. Утім, 10 лютого 2026 року цей проект внесено до порядку денного п'ятнадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання.

Крім цього, необхідно зазначити, що національні, галузеві, регіональні та виробничі програми, які спрямовані на покращення стану умов та безпеки праці на виробництві, розробляються та ухвалюються в незалежній Україні з 1994 року. Вони закріплюють основні заходи, під час реалізації яких було закладено підґрунтя для вдосконалення державної системи

управління у сфері безпеки праці, вирішення питань організаційного, наукового і нормативно-правового забезпечення належних, безпечних та здорових умов праці. Акти соціального діалогу мають велике значення, оскільки направлені на регламентацію широкого кола соціальних, економічних відносин загалом та відносин щодо безпеки працівника та його соціального захисту. Також доречно звернути увагу на правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, які обов'язкові для виконання (НПАОП). Вони спрямовані на врегулювання більш вузького кола питань, враховуючи особливості конкретного виробництва.

Отже, одна з важливих особливостей правового регулювання відносин щодо безпеки праці – наявність поряд із загальними централізованими нормативними актами локальних. Але всі ці документи створюють єдине правове поле щодо регулювання відносин у сфері безпеки та здоров'я працівника на робочому місці в нашій країні.

Висновки. Маємо констатувати, що наша країна перебуває на новому етапі свого розвитку, тому чинне законодавство про безпеку та здоров'я працівників на роботі має бути приведено у відповідність до вимог часу, враховуючи європейські прагнення України. У зв'язку з цим відбувається оновлення трудового законодавства, а саме: розроблені проєкт Трудового кодексу України та проєкт Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі», які необхідно ухвалити найближчим часом.

Проєкт Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» передбачає запровадження європейських стандартів щодо встановлення системи мінімальних вимог у сфері безпеки на виробництві, впровадження заходів щодо оцінювання ризиків на робочому місці, мінімізації негативних виробничих чинників, що позитивно вплине на зниження витрат на відшкодування шкоди, завданої життю і здоров'ю працівника нещасним випадком на роботі, та підвищить продуктивність праці.

Ухвалення вищезгаданих проєктів – це безумовно позитивний крок на шляху гармонізації національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами у

сфері безпеки та здоров'я працівника на робочому місці, але проблема розпорошеності та подвійності законодавства потребує подальшого розв'язання.

Список використаних джерел

1. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.
2. Гандзюк М. П., Желібо Є. П., Халімовський М. О. Основи охорони праці : підручник. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2004. 408 с.
3. Ізуйта П. О. Основні напрямки удосконалення правового регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 1. С. 255–267.
4. Директива 89/391/ЄЕС про впровадження заходів для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи від 12.06.1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text (дата звернення: 17.02.2026).
5. Обушенко О. М. Поняття та сутність механізму правового регулювання інституту охорони праці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 136–142.
6. Пожарова О. В., Пожаров Ю. В. Засади безпеки працівників за проектом Трудового кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Т. 1. № 81. С. 349–353. DOI: <https://doi.org/10.24144/23073322.2024.81.1.56> (дата звернення: 17.02.2026).
7. Трудовий кодекс України : проєкт від 15.01.2026 № 14386. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/f0284e94-40f7-43af-8fb4-884083d5682a> (дата звернення: 17.02.2026).
8. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі : проєкт від 13.10.2023 № 10147. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/6f9dbde9-d172-47f7-b1fa-6e3ca94e2a85> (дата звернення: 17.02.2026).

Pozharova O.,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Labour Law
and Social Security Law,
National University "Odessa Law Academy",
Odessa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0792-1561

FORMATION AND DEVELOPMENT OF LEGISLATION ABOUT SAFETY AND HEALTH OF WORKERS AT WORK

The article analyses the development of national legislation in the field of occupational safety during the period of Ukraine's independence. It examines the conventions of the International Labour Organization that establish fundamental standards concerning the working environment, occupational safety, and health protection. It also considers the directives of the Council of Europe and the European Union regulating workplace safety issues affecting pregnant women and young persons.

The Law of Ukraine "On Labour Protection" is reviewed, as it defines the principal provisions for implementing the constitutional right of employees to protection of their life and health in the course of their employment. The main provisions of this Law have received high appraisal from experts of the International Labour Organization. The Law regulates relations between employers and employees regarding occupational safety, occupational hygiene, and the working environment. Although adopted during Ukraine's independence, the Law no longer fully meets contemporary requirements.

Scholarly works by M. P. Handziuk, P. O. Izuita, and O. M. Obushenko devoted to legislative regulation of employees' rights and guarantees in the sphere of occupational safety and workplace protection are examined.

It has been established that a key shortcoming of the national legislative system governing workplace safety is the lack of consistency among normative acts and the problem of regulatory duplication. A legacy of the Soviet Union remains in the form of the Labour Code of Ukraine, which contains a chapter titled "Labour Protection", while at the same time the separate Law of Ukraine, "On Labour Protection" exists.

Attention is drawn to the ongoing reform of the occupational safety management system in Ukraine. Particular attention is given to the draft Law of Ukraine "On the Safety and Health of Workers at Work". The draft is aimed at establishing a new national system in Ukraine for the prevention of occupational risks. It defines the legal, organizational, economic, and social foundations of occupational safety and health and regulates workplace relations with the objective of preserving employees' life and health.

An analysis of the draft Labour Code of Ukraine is also conducted. The draft establishes legal mechanisms for the realization and protection of the right to work and seeks to ensure a balance of interests between employees and employers. It enshrines the fundamental principles of labour law regulation in accordance with international standards. Special attention is devoted to national, sectorial, regional, and enterprise-level programmes aimed at improving working conditions and occupational safety in

Ukraine. Rules, norms, regulations, and other documents play an important role in regulating more specific issues related to particular types of production. It is concluded that all the aforementioned regulatory legal acts collectively create a unified legal framework for regulating relations in the field of occupational safety and health in the workplace in Ukraine.

Key words: *labour legislation, reform, occupational safety, labour protection, employment activity, employee, proper, safe and healthy working conditions, occupational risk, ILO conventions, EU directives, laws of Ukraine.*

References

1. Ukraine (1992), *On labor protection*: Law of Ukraine dated 14 October 1992 No. 2694-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 49, Art. 668.

2. Handziuk, M. P., Zhelibo, Ye. P., & Khalimovskyi, M. O. (2004), *Fundamentals of labor protection*: manual, 2nd ed, Karavela, Kyiv.

3. Izuita, P. O. (2011), "Main directions of improving legal regulation of labor protection in a market economy", *Legal Bulletin of the Black Sea Region*, No. 1, pp. 255–267.

4. European Economic Community (1989), *Directive 89/391/EEC on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text (accessed 17 February 2026).

5. Obushenko, O. M. (2013), "Concept and essence of the legal regulation mechanism of the labor protection institute", *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, No. 2, pp. 136–142.

6. Pozharova, O. V., & Pozharov, Yu. V. (2024), "Principles of workers' safety under the draft Labor Code of Ukraine", *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, No. 81, Vol. 1, pp. 349–353, DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.56> (accessed 17 February 2026).

7. Ukraine (2026), *Labor Code of Ukraine*: Draft Law dated 15 January 2026 No. 14386, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://itd.rada.gov.ua> (accessed 17 February 2026).

8. Ukraine (2023), *On safety and health of workers at work*: Draft Law dated 13 October 2023 No. 10147, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://itd.rada.gov.ua> (accessed 17 February 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 004.8:37.014:34:351.74

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.255

Покришень Д. А.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9572-413X

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Досліджуються правові, організаційні та етичні аспекти впровадження технологій ШІ у систему вищої освіти та професійної підготовки персоналу ДКВС України. Проаналізовано потенціал ШІ як інструменту цифрової трансформації освітнього процесу, персоналізації навчання та автоматизації управлінських рішень. Особливу увагу приділено ризикам безконтрольного використання генеративних систем, питанням академічної доброчесності, захисту персональних даних і необхідності формування належного нормативно-правового забезпечення.

Ключові слова: ШІ, інформаційне право, освітнє право, цифровізація освіти, ДКВС України.

Постановка проблеми. Штучний інтелект (ШІ) посідає ключове місце серед сучасних трендів розвитку сучасних ІКТ, виступаючи рушійною силою цифрової трансформації в усіх сферах суспільного життя. Його впровадження означає перехід від традиційних моделей обробки інформації до інтелектуальних систем, здатних до самоаналізу, навчання та адаптації. У межах ІКТ ШІ забезпечує новий рівень автоматизації, аналітики та прийняття рішень, що підвищує ефективність управлінських і освітніх процесів, розширює можливості персоналізації та інноваційного розвитку. Завдяки цим властивостям ШІ перетворюється не лише на технологічний інструмент, а й на стратегічний компонент інтелектуальної інфраструктури сучасної держави, зокрема у сфері підготовки кадрів та управління знаннями.

Метою статті є комплексний правовий аналіз використання технологій штучного інтелекту у системі вищої освіти та професійної підготовки персоналу ДКВС України, а також

визначення основних напрямів удосконалення нормативно-правового регулювання з урахуванням міжнародних стандартів, принципів етики, академічної доброчесності та захисту прав людини в умовах цифрової трансформації.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому середовищі ІІІ відіграє все більшу роль у підтримці викладачів та вдосконаленні освітнього процесу. Одним із ключових напрямів використання ІІІ є автоматизація адміністративних завдань, що дозволяє викладачам зосередитися на навчанні та персоналізованій взаємодії зі студентами. ІІІ не замінює вчителів, а розширює їхні можливості, створюючи ефективніші освітні середовища [1].

Щоб впровадження ІІІ було ефективним та інклюзивним, необхідно враховувати рівність у доступі до освітніх ресурсів. Розроблення та впровадження ІІІ в освіті має відбуватися з урахуванням соціально-економічних факторів, різних рівнів цифрової грамотності та забезпечення доступності для всіх учнів незалежно від їхніх можливостей чи місця проживання. Освітні системи повинні не лише використовувати ІІІ у навчальному процесі, а й навчати студентів принципам його функціонування, розроблення та етичного застосування, щоб підготувати їх до цифрового майбутнього [1].

Використання ІІІ у закладах вищої освіти сприяє суттєвій трансформації освітнього процесу, впливаючи як на студентів, так і на викладачів та адміністрацію. Однією з ключових переваг є персоналізоване навчання, що дозволяє адаптувати освітній процес відповідно до індивідуальних потреб кожного студента. Системи штучного інтелекту аналізують рівень знань студентів, визначають слабкі місця та пропонують індивідуальні навчальні плани. Наприклад, платформа ALEKS, що використовується в університеті штату Каліфорнія, адаптує курси відповідно до рівня підготовки студентів [2]. Дослідження підтверджують, що індивідуальне наставництво покращує результати навчання, але його економічна реалізація залишається складним завданням. Використання ІІІ дозволяє адаптувати освітній контент відповідно до потреб конкретного

студента, що особливо важливо для осіб з різними фізичними та когнітивними особливостями [1].

Автоматизація рутинних (операцій) завдань є важливим аспектом застосування ІІІ в освіті. Викладачі використовують технології ІІІ для перевірки завдань, оцінювання тестів та створення навчальних матеріалів, що значно економить час і дозволяє зосередитися на педагогічній діяльності. Наприклад, система Gradescope, яка використовується в МІТ та інших ЗВО США, автоматично перевіряє письмові роботи, підвищуючи ефективність оцінювання [3].

ІІІ також забезпечує постійну підтримку студентів у режимі 24/7 через чат-боти, які відповідають на запитання студентів, допомагають в адміністративних питаннях і навіть надають психологічну підтримку. Відомим прикладом є чат-бот Rounce у Georgia State University [4]. Крім того, ІІІ-технології покращують якість оцінювання знань, аналізуючи відповіді студентів не тільки за правильністю, а й за логікою, стилем письма та аргументацією, що забезпечує об'єктивність оцінювання.

Одним із перспективних напрямів використання ІІІ є прогнозування успішності студентів. Аналітичні інструменти дозволяють передбачати, які студенти ризикують відстати у навчанні, та пропонувати відповідні заходи для їхньої підтримки. Наприклад, система Course Signals у Purdue University аналізує успішність студентів і надає рекомендації викладачам щодо необхідної допомоги [5, с.267]. ІІІ також сприяє розширенню доступу до освіти, оскільки адаптивні онлайн-платформи дозволяють студентам з різними рівнями підготовки або особливими потребами отримувати якісну освіту.

Важливим аспектом цифровізації освіти є можливості дистанційного навчання, які значно розширюються завдяки ІІІ. Використання віртуальних викладачів та автоматизованих систем оцінювання дозволяє створювати ефективні онлайн-курси. Наприклад, Georgia Tech застосовує ІІІ-асистента Jill Watson для допомоги студентам в онлайн-курсах [6]. Крім того, університети впроваджують системи розпізнавання обличчя та аналізу поведінки студентів для покращення безпеки у

кампусах, наприклад, такі технології впроваджено у Пекінському університеті.

Застосування ШІ у наукових дослідженнях також демонструє значні переваги, зокрема в аналізі великих обсягів даних, що є особливо корисним у біомедичних дослідженнях. Наприклад, Кембриджський університет використовує алгоритми машинного навчання для перевірки наукових робіт. Крім того, ШІ сприяє оптимізації адміністративних процесів у ЗВО, допомагаючи автоматизувати реєстрацію курсів, розклад занять та фінансові питання, що зменшує навантаження на адміністрацію університету. Наприклад, університети впроваджують AI-powered ERP-системи для управління розкладом [7].

Станом на 2025 рік вже чимало наукових та методичних робіт присвячено використанню ШІ у наукових дослідженнях. У цьому випадку на першому плані постають питання академічної доброчесності, етичні норми та достовірність отриманих результатів. Наприклад, ChatGPT надає можливість користувачу значно пришвидшити час на підготовку матеріалів до публікації та проведенні аналізу отриманих результатів досліджень. Але зазначені вище проблеми залишаються актуальними [8, с. 576].

Крім використання ШІ для супроводу освітнього процесу, у деяких університетах безпосередньо вивчають використання та навчання ШІ. Проект AI4Math є міждисциплінарним дослідженням, спрямованим на інтеграцію ШІ у процес навчання математики для прискореного засвоєння матеріалу. Використовуючи технології Big Data, адаптивного навчання та стимулюючих методик, цей проект персоналізує освітній процес відповідно до індивідуальних потреб студентів. Основними очікуваними результатами є створення прототипу ШІ-інструменту для вивчення математики, аналіз змін у поведінці користувачів цифрової епохи та розроблення новітньої освітньої стратегії [9].

Одним із прикладів ефективної підготовки фахівців у сфері ІТ з вивченням ШІ є бакалаврська програма з інформаційних технологій у Vidzeme University of Applied Sciences. Програма орієнтована на формування компетентностей у галузях

кібербезпеки, віртуальної реальності та смарт-технологій. Її навчальний план охоплює ключові дисципліни, такі як машинне навчання (ШІ), комп'ютерний зір (ШІ), хмарні обчислення, аналіз даних, розроблення мобільних систем та UX-дизайн. Завдяки співпраці з державними установами та міжнародними IT-компаніями студенти отримують не лише теоретичні знання, а й практичний досвід, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці [10].

Актуальність цифрових технологій та кібербезпеки підтверджується міжнародними заходами, присвяченими цим темам. Наприклад, конференція з цифровізації, що відбулася у Валмієрі 18 жовтня 2023 року, була присвячена впливу штучного інтелекту на автоматизацію процесів та викликам у сфері кібербезпеки. Професор Латвійського університету Марціс Аузіньш зазначив, що штучний інтелект є потужним інструментом для виконання стандартних завдань, однак його можливості значно поступаються людській креативності. Керівник Центру цифрової безпеки Елвіс Страздіньш наголосив на важливості критичного мислення та обачності у цифровому просторі, оскільки розвиток технологій також сприяє поширенню шахрайських схем та кібератак [11].

Таким чином, використання штучного інтелекту у вищій освіті сприяє покращенню навчального процесу, робить його доступнішим, ефективнішим та інклюзивним. Водночас ШІ допомагає університетам підвищити продуктивність, оптимізувати витрати та вдосконалити дослідницькі можливості, що відкриває нові перспективи для розвитку освіти та науки. Водночас міжнародні конференції, такі як захід у Валмієрі, дозволяють оцінити новітні виклики цифрової трансформації та сприяють розвитку глобального діалогу у сфері штучного інтелекту та кібербезпеки. Саме тому ЮНЕСКО були розроблені Нові рамкові компетенції ШІ, спрямовані на забезпечення належної підготовки освітян та студентів до роботи із цією технологією, охоплюючи як навички її використання, так і критичне осмислення потенційних ризиків та етичних аспектів. Документ підкреслює необхідність інтеграції ШІ в навчальні програми, наголошуючи на розвитку

цифрової грамотності, адаптації педагогічних методик та створенні інклюзивного освітнього середовища, де ІІІ сприяє рівному доступу до якісної освіти [12].

Однак успішне впровадження ІІІ в освіту вимагає стратегічного підходу. Важливо, щоб ІІІ розроблявся з урахуванням принципів справедливості, підтримував *людську педагогіку* та враховував думку всіх зацікавлених сторін: викладачів, здобувачів освіти, освітніх інституцій та суспільства загалом. Не менш важливим є навчання молоді не лише використанню ІІІ, а й розумінню його потенційних ризиків, що сприятиме формуванню етичної та обізнаної спільноти розробників і користувачів ІІІ [1].

Таким чином, штучний інтелект має потенціал трансформувати освіту, але його використання має бути добре продуманим, безпечним та доступним для всіх. Відкритість до співпраці, стратегічне планування та інвестиції в цифрову інфраструктуру допоможуть забезпечити рівний доступ до якісної освіти та підготувати майбутні покоління до роботи з новітніми технологіями.

На думку авторів, головним недоліком використання ІІІ у ЗВО є бездумне використання систем генеративного штучного інтелекту і зміна його ролі з інструменту пізнання та інтелектуального помічника на інструмент підміни розуму користувача, що може призвести до суттєвих негативних наслідків в освіті, науці та суспільстві. Таким чином соціум може прийти до деградації та вторинності, адже ІІІ не генерує нове, а лише опрацьовує вже відомі речі.

Інтеграція новітніх ІКТ, зокрема ІІІ, суттєво впливає на розвиток системи професійної підготовки персоналу ДКВС України. ІІІ виступає важливим інструментом модернізації освітнього процесу, забезпечуючи персоналізований підхід до навчання та інтелектуальну підтримку у прийнятті рішень. Завдяки здатності аналізувати великі масиви даних про навчальні досягнення він дозволяє виявляти тенденції, визначати проблемні ділянки та пропонувати оптимальні траєкторії професійного розвитку. Це підвищує ефективність навчальних програм, забезпечує їхню адаптивність і

відповідність актуальним потребам служби, а також формує індивідуалізовані освітні плани для кожного працівника.

Важливим аспектом використання ІІІ у системі підготовки персоналу ДКВС України є автоматизація рутинних адміністративних процесів, таких як планування занять, моніторинг відвідуваності та оцінювання знань. Це дозволяє зменшити навантаження на управлінський апарат і зосередити ресурси на стратегічних завданнях розвитку кадрового потенціалу. ІІІ також сприяє формуванню ефективних систем підтримки прийняття рішень, які аналізують попередні результати та формують рекомендації для оптимізації навчання. Важливу роль відіграють технології моделювання та віртуальних симуляцій, що забезпечують відпрацювання навичок у безпечному середовищі, особливо у кризових або ризикових ситуаціях, притаманних діяльності ДКВС.

Застосування ІІІ у навчанні персоналу ДКВС створює передумови для підвищення рівня професійної компетентності, цифрової грамотності та правової обізнаності працівників. Ці технології здатні формувати не лише технічні знання, а й ціннісні орієнтири, сприяючи розвитку правової культури та етичної відповідальності. Водночас важливо враховувати етичні та правові аспекти використання інтелектуальних систем: дотримання принципів захисту персональних даних, прозорості алгоритмів і запобігання дискримінаційним практикам. Формування відповідного нормативно-правового середовища є необхідною умовою легітимності та безпечності впровадження ІІІ у систему професійної освіти ДКВС.

Висновки. Отже, адаптація сучасних освітніх тенденцій у сфері інформаційних технологій до системи професійної підготовки персоналу ДКВС України має стратегічне значення. Використання ІІІ, автоматизованих систем аналізу даних та інструментів візуалізації знань створює можливість побудови цілісної моделі інформаційно-правового забезпечення освітнього процесу. Така модель дозволяє поєднати технологічні, освітні та правові компоненти, забезпечуючи підготовку висококваліфікованих, правосвідомих і технологічно компетентних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах цифрової трансформації пенітенціарної системи України.

Список використаних джерел

1. Milberg T. The Future of Learning: How AI is revolutionizing Education 4.0. *World Economic Forum*. 2024. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/04/future-learning-ai-revolutionizing-education-4-0/> (дата звернення: 23.01.2026).

2. ALEKS enables all students to have the same learning opportunity. *ALEKS*. [Б. п.]. URL: https://www.aleks.com/?_s=2423676083982925 (дата звернення: 23.01.2026).

3. Gradescope. [Б. п.]. URL: <https://www.gradescope.com/> (дата звернення: 23.01.2026).

4. How Georgia State University supports every student with personalized text messaging. *Mainstay*. [Б. п.]. URL: <https://mainstay.com/casestudy/how-georgia-state-university-supports-every-student-with-personalized-text-messaging/> (дата звернення: 23.01.2026).

5. Arnold K. E., Pistilli M. D. Course signals at Purdue: Using learning analytics to increase student success. *Proceedings of the 2nd International Conference on Learning Analytics and Knowledge*. 2012. P. 267–270. URL: <https://doi.org/10.1145/2330601.2330666> (дата звернення: 23.01.2026).

6. Virtual Teaching Assistant Jill Watson. *Georgia Tech*. [Б. п.]. URL: <https://gvu.gatech.edu/research/projects/virtual-teaching-assistant-jillwatson> (дата звернення: 23.01.2026).

7. AI in ERP. *IBM*. [Б. п.]. URL: <https://www.ibm.com/think/topics/ai-in-erp> (дата звернення: 23.01.2026).

8. Biswas S. S. ChatGPT for Research and Publication: A Step-by-Step Guide. *The journal of pediatric pharmacology and therapeutics: JPPT*. 2023. Vol. 28. No. 6. P. 576–584. URL: <https://doi.org/10.5863/1551-6776-28.6.576> (дата звернення: 23.01.2026).

9. AI4Math: Artificial intelligence support for accelerated math acquisition approach. *Vidzeme University*. [Б. п.]. URL: <https://va.lv/en/projects/artificial-intelligence-ai-support-for-accelerated-math-acquisition-approach-ai4math> (дата звернення: 23.01.2026).

10. Information Technologies. *Vidzeme University of Applied Sciences*. [Б. п.]. URL: <https://va.lv/en/studies/bachelorsdegree/information-technologies> (дата звернення: 23.01.2026).

11. Esfondi atbalsts uzņēmējiem NextGenerationEU. *Vidzeme Planning Region*. 2023. URL: https://www.linkedin.com/posts/vidzeme-planning-region_esfondi-atbalstsuzagoafpmafpijiem-nextgenerationeu-activity-7254739577993641986 (дата звернення: 23.01.2026).

12. What you need to know about UNESCO's new AI competency frameworks for students and teachers. *UNESCO*. 2024. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/what-you-need-know-about-unescos-new-ai-competency-frameworks-students-and-teachers> (дата звернення: 20.02.2025).

Pokryshen D.,

PhD, Associate Professor,
Director of the Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement Activities and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9572-413X3

LEGAL FOUNDATIONS AND PROSPECTS FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRAINING OF THE PERSONNEL OF THE SCES OF UKRAINE

The article examines the legal, organizational, and ethical aspects of implementing artificial intelligence technologies in higher education and the professional training system of the State Criminal-Executive Service of Ukraine. Artificial intelligence is analyzed as a key driver of digital transformation, capable of enhancing educational quality through personalization, automation of administrative processes, and data-driven decision-making. The study emphasizes that AI should function as an intellectual support tool rather than a substitute for human cognitive activity, particularly in legal and educational environments.

Special attention is paid to legal risks associated with the uncontrolled use of generative AI systems, including threats to academic integrity, distortion of educational outcomes, algorithmic opacity, and violations of personal data protection. The article highlights the importance of developing a comprehensive regulatory framework that ensures transparency, accountability, non-discrimination, and compliance with fundamental human rights. International approaches and UNESCO AI competency frameworks are considered as reference points for shaping national legal policy.

The research substantiates that the integration of AI into the professional training of penitentiary personnel requires a balanced approach that combines technological innovation with legal safeguards and ethical standards. The formation of information and legal support mechanisms for AI implementation is identified as a strategic prerequisite for ensuring the legitimacy, security, and effectiveness of digital transformation processes in the penitentiary education system.

Key words: artificial intelligence, information law, education law, digital transformation, academic integrity, State Criminal-Executive Service, legal regulation.

References

1. Milberg, T. (2024), The future of learning: How AI is revolutionizing Education 4.0. *World Economic Forum*, available at: <https://www.weforum.org/stories/2024/04/futurelearningairevolutionizing-education-4-0/> (accessed 23 January 2026).
2. ALEKS (n.d.). *ALEKS enables all students to have the same learning opportunity*, available at: https://www.aleks.com/?_s=2423676083982925 (accessed 23 January 2026).
3. Gradescope (n.d.), *Gradescope*, available at: <https://www.gradescope.com/> (accessed 23 January 2026).
4. Mainstay (n.d.), *How Georgia State University supports every student with personalized text messaging*, available at: <https://mainstay.com/casestudy/how-georgia-state-university-supports-every-student-withpersonalized-text-messaging/> (accessed 23 January 2026).
5. Arnold, K. E., & Pistilli, M. D. (2012), "Course signals at Purdue: Using learning analytics to increase student success", *Proceedings of the 2nd International Conference on Learning Analytics and Knowledge*, pp. 267–270, available at: <https://doi.org/10.1145/2330601.2330666> (accessed 23 January 2026).
6. Georgia Tech (n.d.), "Virtual Teaching Assistant Jill Watson", available at: <https://gvu.gatech.edu/research/projects/virtual-teaching-assistant-jillwatson> (accessed 23 January 2026).
7. IBM (n.d.), *AI in ERP*, available at: <https://www.ibm.com/think/topics/ai-in-erp> (accessed 23 January 2026).
8. Biswas, S. S. (2023), "ChatGPT for research and publication: A step-by-step guide", *Journal of Pediatric Pharmacology and Therapeutics*, No. 28 (6), pp. 576–584, available at: <https://doi.org/10.5863/1551-6776-28.6.576> (accessed 23 January 2026).
9. Vidzeme University (n.d.), *AI4Math: Artificial intelligence support for accelerated math acquisition approach*, available at: <https://va.lv/en/projects/artificial-intelligence-ai-support-foraccelerated-math-acquisition-approach-ai4math> (accessed 23 January 2026).
10. Vidzeme University of Applied Sciences (n.d.), *Information technologies*, available at: <https://va.lv/en/studies/bachelorsdegree/information-technologies> (accessed 23 January 2026).

11. Vidzeme Planning Region (2023), *Esfondi atbalsts uzņēmējiem NextGenerationEU*, available at: https://www.linkedin.com/posts/vidzeme-planning-region_esfondi-atbalstsuzagoafpmafjjiemnextgenerationeu-activity-7254739577993641986 (accessed 23 January 2026).

12. UNESCO (2024), What you need to know about UNESCO's new AI competency frameworks for students and teachers, available at: <https://www.unesco.org/en/articles/what-you-need-know-about-unescos-new-ai-competency-frameworks-students-and-teachers> (accessed 10 February 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Пузирна Н. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7297-0829

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ БІЗНЕС-ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ

У статті досліджується адміністративна діяльність інституту бізнес-омбудсмена в Україні. Відзначено, що якщо традиційний омбудсмен мав на меті захищати громадян від зловживань державної влади, то бізнес-омбудсмен зосереджується на інтересах підприємців, забезпечуючи справедливі умови ведення бізнесу та мінімізуючи негативний вплив корупції і бюрократії.

Ключові слова: адміністративна діяльність, інститут бізнес-омбудсмена, Рада бізнес-омбудсмена, суб'єкт підприємництва, підприємницька діяльність, законодавство.

Постановка проблеми. Інститут бізнес-омбудсмена є відносно новим явищем у світовій практиці захисту прав і свобод, що сформувався на основі класичного інституту омбудсмена, започаткованого ще у Швеції на початку ХІХ століття. Якщо традиційний омбудсмен мав на меті захищати громадян від зловживань державної влади, то бізнес-омбудсмен зосереджується на інтересах підприємців, забезпечуючи справедливі умови ведення бізнесу та мінімізуючи негативний вплив корупції і бюрократії. Його поява стала відповіддю на потреби сучасної ринкової економіки та поступово набула поширення у країнах Європи і світу [1, с. 98].

У жовтні 2014 року Міністерство економічного розвитку і торгівлі України ініціювало створення Ради бізнес-омбудсмена для покращення здійснення підприємницької діяльності. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 691 визначено організаційні засади її функціонування [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інституту бізнес-омбудсмена в Україні знайшло своє відображення в роботах таких учених, як О. В. Батанов, Т. О. Голоядова [3],

О. І. Беззуб [4], Т. Бруцька [5], Н. О. Петренко [1], І. М. Чістякова, І. Б. Кривдіна [6] тощо.

Дослідники приділили увагу питанням функціонування інституту бізнес-омбудсмена у сучасному світі та в Україні, його місця в системі альтернативних способів вирішення господарських спорів та засобу правового захисту суб'єктів господарювання. Водночас питання адміністративної діяльності інституту бізнес-омбудсмена в Україні, зокрема в період воєнного стану, залишаються недостатньо вивченими, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз адміністративної діяльності інституту бізнес-омбудсмена в Україні, визначення проблем і перспектив удосконалення інституції.

Виклад основного матеріалу. Рада бізнес-омбудсмена в Україні (далі – Рада) є незалежним постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України. Її основне завдання полягає у створенні прозорих та чесних умов для ведення підприємницької діяльності, а також у протидії корупційним проявам у державних і місцевих органах влади та в державних чи контрольованих державою компаніях. Ця інституція виконує роль альтернативного механізму врегулювання спорів між бізнесом і органами влади, забезпечуючи ефективну комунікацію підприємців з державою та сприяючи формуванню конструктивного діалогу.

Водночас на Раду покладено інші основні завдання, зокрема це:

1) підготовка під керівництвом сторін меморандуму пропозицій до законопроекту щодо утворення установи бізнес-омбудсмена та подання його на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) прийняття та розгляд відповідно до цього положення скарг від суб'єктів підприємництва на дії або бездіяльність, зокрема рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, а також їх посадових осіб;

3) надання органам державної влади та органам місцевого самоврядування рекомендацій щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності з метою її вдосконалення та поліпшення умов

провадження підприємницької діяльності, запобігання корупційним діянням та/або іншим порушенням законних інтересів суб'єктів підприємництва;

4) надання органам державної влади та органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання, що належать до сфери їх управління, рекомендацій щодо вдосконалення та оптимізації процедур та/або способу, у який вони виконують свої повноваження, провадять підприємницьку чи іншу діяльність [2].

Головною місією Ради є подолання недобросовісних дій з боку державних органів щодо бізнесу, розв'язання проблем підприємницького середовища, які впливають на інвестиційну привабливість та загальний бізнес-клімат країни.

Унікальність Ради бізнес-омбудсмена полягає в тому, що вона поєднує функції посередництва та інституційного захисту, створюючи відкритий майданчик для діалогу між підприємницькою спільнотою та державними структурами.

Рада бізнес-омбудсмена діє на основі Конституції та законів України, указів Президента, постанов Верховної Ради України, ухвалених відповідно до Конституції та законодавства, актів Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів, а також Меморандуму про взаєморозуміння щодо підтримки української антикорупційної ініціативи від 12 травня 2014 року.

До складу Ради входять:

- бізнес-омбудсмен;
- два його заступники;
- працівники, яких Рада може відповідно до її потреб наймати на роботу.

(Секретаріат) [2].

Сьогодні команда Ради бізнес-омбудсмена налічує 30 фахівців, які мають західну освіту та професійний досвід у сферах права, стратегічного управління, економіки, аудиту та ризик-менеджменту [7].

Важливою інституційною ланкою Ради бізнес-омбудсмена є наглядова рада, яка виконує функції контролю за дотриманням положень Меморандуму про взаєморозуміння та чинного законодавства України. До її складу увійшли представники

Кабінету Міністрів України, міжнародних фінансових інституцій та незалежних бізнес-асоціацій. Наглядова рада також затвердила регламент діяльності Ради бізнес-омбудсмена, що забезпечує прозорість та підзвітність її роботи [8].

Слід підкреслити, що суб'єктом прав та обов'язків є не безпосередньо бізнес-омбудсмен, а Рада бізнес-омбудсмена, яку він очолює. Для розуміння можливостей цього органу важливо враховувати його статус та функціональні особливості відповідно до вищезазначеного.

По-перше, Рада бізнес-омбудсмена є консультативно-дорадчим органом з внятково рекомендаційними повноваженнями, адже не належить до системи органів влади та не має владних інструментів впливу.

По-друге, це недержавна, неприбуткова та незалежна структура, яка не фінансується за рахунок бюджету. Бізнес-омбудсмен, як керівник Ради, не може обіймати жодних державних посад чи бути членом політичних партій в Україні.

По-третє, Рада бізнес-омбудсмена має право залучати експертів до розгляду окремих питань – як посадових осіб органів влади, так і представників підприємницьких чи громадських об'єднань, у тому числі іноземних фахівців. Це може відбуватися як на разовій основі, так і на умовах довгострокової співпраці.

По-четверте, одним із ключових напрямів діяльності Ради є обробка скарг від суб'єктів господарювання, підготовка запитів, звернень та рекомендацій до органів влади. Крім того, Рада бізнес-омбудсмена має право формувати власні пропозиції для державних інституцій, аж до розроблення проєктів законодавчих актів.

По-п'яте, Рада зобов'язана оприлюднювати результати своєї роботи у формі щоквартальних і щорічних звітів. У цих документах, серед іншого, відображається інформація про виявлені факти корупції з боку органів влади та державних чи комунальних підприємств.

Разом з тим координація діяльності Ради бізнес-омбудсмена здійснюється через наглядову раду, до складу якої входять представники міжнародних інституцій (ЄБРР як головний

донор, ОЕСР), найбільших українських бізнес-асоціацій (Федерація роботодавців України, Торгово-промислова палата, Український союз промисловців і підприємців, Європейська бізнес-асоціація, Американська торговельна палата) та Кабінету Міністрів України [1, с. 98].

Рада бізнес-омбудсмена діє як незалежний посередник між бізнесом та державними структурами, використовуючи комплекс інструментів для захисту прав підприємців. Основними з них є:

1) розгляд скарг та звернень бізнесу, де Рада бізнес-омбудсмена приймає заяви від компаній, що постраждали від неправомірних дій чи бездіяльності органів державної влади, податкових або контролюючих структур. Скарги аналізуються, після чого формуються рекомендації для відповідних державних інституцій;

2) проведення незалежних розслідувань, бо у випадках системних проблем бізнес-омбудсмен ініціює дослідження, результати яких лягають в основу тематичних звітів. Такі документи охоплюють ключові сфери: податкове адміністрування, митні процедури, відшкодування ПДВ, державні закупівлі тощо;

3) формування системних рекомендацій, бо за підсумками аналізу звернень бізнесу Рада бізнес-омбудсмена розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування. Ці рекомендації регулярно надсилаються органам влади, а також стають основою для законодавчих ініціатив;

4) публічні звіти та інформування суспільства, тому що Рада бізнес-омбудсмена готує квартальні та річні звіти про результати своєї діяльності, які є у відкритому доступі. Вони містять статистику звернень, приклади вирішених справ і оцінку ефективності співпраці з державними органами;

5) адвокація та діалог з державою і міжнародними організаціями, тому Рада бізнес-омбудсмена виступає платформою для комунікації бізнесу з урядом, парламентом, міжнародними фінансовими інституціями та бізнес-асоціаціями. Такий діалог сприяє формуванню прозорого бізнес-клімату та зниженню рівня корупційних ризиків [5, с. 32–34].

У сукупності ці інструменти дозволяють бізнес-омбудсмену виконувати функцію «арбітра» у відносинах між бізнесом і державою, а також формувати довіру підприємницького середовища до державних інституцій.

Створення інституту бізнес-омбудсмена в Україні стало важливим кроком у напрямі євроінтеграції та формування цивілізованого бізнес-середовища. Його поява була зумовлена потребою в незалежному механізмі захисту підприємців, оскільки традиційні інструменти державного управління часто виявлялися неефективними в боротьбі з корупцією та бюрократичними перепонами.

Особливість української моделі полягає в поєднанні державної ініціативи з міжнародною підтримкою та активною участю бізнес-асоціацій, що забезпечує баланс інтересів. Завдяки цьому бізнес-омбудсмен став не лише арбітром у спорах між бізнесом і державою, а й індикатором системних проблем, які потребують законодавчих та адміністративних змін.

Доцільність інституту підтверджується його практичною ефективністю: підприємці отримали інструмент позасудового вирішення спорів, держава – додатковий канал зворотного зв'язку, а суспільство – механізм підвищення прозорості влади. У перспективі посилення ролі бізнес-омбудсмена може стати одним із ключових чинників поліпшення інвестиційного клімату та розвитку підприємництва в Україні.

Інститут бізнес-омбудсмена посідає унікальне місце в системі правового захисту бізнесу в Україні. Він забезпечує позасудовий механізм вирішення конфліктів, що дозволяє зменшити навантаження на судову систему та скоротити витрати підприємців. Його діяльність сприяє формуванню прозорого бізнес-клімату, зниженню рівня корупції та створенню передумов для розвитку інвестиційного середовища. Завдяки незалежному статусу й авторитету серед бізнес-спільноти бізнес-омбудсмен виконує роль медіатора між державою і підприємцями, сприяючи підвищенню довіри до інститутів влади.

Унікальною рисою Ради є її незалежність від органів державної влади, що забезпечує об'єктивність і

неупередженість у розгляді скарг. Усі послуги для підприємців надаються безоплатно, що робить цей механізм доступним навіть для представників малого та середнього бізнесу.

Тож дванадцятий рік діяльності Ради бізнес-омбудсмена став періодом водночас і результатів, і трансформацій. Попри виклики воєнного часу інституція зберегла високу ефективність та заклала основу для подальшого розвитку у 2025 році, орієнтованого на відновлення бізнес-середовища та посилення довіри між державою і підприємцями.

Разом із досягненнями інститут стикається з низкою викликів. Війна створила додаткові труднощі для бізнесу, включно зі зниженням попиту, зростанням вартості сировини та браком робочої сили, що вимагає від РБО постійної адаптації своїх підходів. Діяльність Ради базується на розпорядженні Кабінету Міністрів, а не на окремому законі, що інколи обмежує її ефективність та незалежність. Крім того, попри підтримку мораторію на перевірки бізнесу, існує ризик використання інших інструментів тиску, таких як система СМКОР (Система моніторингу критеріїв оцінки ризиковості), що може підірвати довіру до державних інститутів.

Перспективи розвитку інституту значні. Ухвалення окремого закону про бізнес-омбудсмена зміцнить правову основу діяльності РБО, підвищить її незалежність та ефективність. Інституція може розширити свої функції, зокрема у сфері моніторингу відновлення після війни, підтримки малого та середнього бізнесу, а також сприяння цифровізації бізнес-процесів. Посилення міжнародної співпраці з аналогічними організаціями в інших країнах дозволить запозичувати кращі практики та впроваджувати їх в Україні.

Інститут бізнес-омбудсмена в Україні має значний потенціал для розвитку та вдосконалення. Забезпечення належної правової бази, адаптація до нових економічних умов та активна міжнародна співпраця сприятимуть підвищенню ефективності захисту прав підприємців та розвитку бізнес-середовища в країні.

Висновки. Інститут бізнес-омбудсмена в Україні є однією з ключових інституцій, покликаних захищати права підприємців у

їхніх відносинах з державними органами та сприяти зменшенню адміністративного тиску на бізнес. Основними напрямками його діяльності виступають: розгляд індивідуальних скарг бізнесу, підготовка системних рекомендацій органам влади, аналіз типових проблем у сфері регуляторної політики та участь у формуванні більш прозорих правил взаємодії бізнесу й держави.

У контексті вдосконалення правового статусу інституту бізнес-омбудсмена в Україні першочерговим завданням, на нашу думку, є ухвалення профільного Закону України «Про устанovu бізнес-омбудсмена», у якому буде визначено правовий статус бізнес-омбудсмена, напрями його діяльності, джерела фінансування, органи управління та їхні повноваження, запровадження адміністративної відповідальності державних службовців за ненадання інформації на запит омбудсмена або безпідставне ігнорування його рекомендацій. Такий крок буде підтвердженням усунення правового дуалізму, а саме: законодавче підтвердження того, що нова установа є правонаступником (або трансформаційною формою) чинної Ради бізнес-омбудсмена.

Список використаних джерел

1. Петренко Н. О. Місце та ознаки інституту бізнес-омбудсмена в системі альтернативних способів вирішення господарських спорів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Т. 3. С. 97–101.
2. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2026).
3. Батанов О. В., Голядова Т. О. Інститут бізнес-омбудсманів у сучасному світі: проблеми концептуалізації та конституювання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 5 (11). С. 70–85. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-70-85](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-70-85).
4. Беззуб І. Інститут бізнес-омбудсмена в Україні: думки експертів. *Громадська думка про правотворення*. 2014. № 8 (66). С. 4–12. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/Gromadska_dumka_2014_8.pdf (дата звернення: 02.02.2026).
5. Бруцька Т. Діяльність ради бізнес-омбудсмена як засіб правового захисту суб'єктів господарювання. *Літописець*. 2021. Вип. 16. С. 33–36.

6. Чістякова І. М., Кривдіна І. Б. Інститут бізнес-омбудсмену в Україні та світі: історико-правовий аспект. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. 2016. Вип. 35. С. 136–149.

7. Про нас. Офіс бізнес-омбудсмена України. URL: <https://web.archive.org/web/20211211061349/https://boi.org.ua/about/> (дата звернення: 02.02.2026).

8. Регламент Ради бізнес-омбудсмена, затверджений протоколом № 1 засідання наглядової ради Ради бізнес-омбудсмена від 18 травня 2015 року із змінами та доповненнями, затвердженими протоколом № 41 засідання Наглядової ради Ради бізнес-омбудсмена в режимі відеоконференції від 9 лютого 2023 року. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/rules-of-procedure_boc-final_2023_ukr-1.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

Puzyrna N.,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public and Private Law,
Chernihiv Polytechnic National Academy,
Chernihiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0002-7297-0829

ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF THE BUSINESS OMBUDSMAN INSTITUTE IN UKRAINE

The article examines the administrative activity of the business ombudsman institution in Ukraine. It is noted that while the traditional ombudsman aimed to protect citizens from abuses of state power, the business ombudsman focuses on the interests of entrepreneurs, ensuring fair conditions for conducting business and minimizing the negative impact of corruption and bureaucracy.

The article emphasizes that the main task of the business ombudsman institution in Ukraine is to create transparent and fair conditions for conducting entrepreneurial activity, as well as to counteract manifestations of corruption in state and local authorities and in state-owned or state-controlled companies.

This institution performs the role of an alternative mechanism for resolving disputes between business and public authorities, ensuring effective communication between entrepreneurs and the state and contributing to the formation of a constructive dialogue. It is established that the uniqueness of the Business Ombudsman Council in Ukraine lies in the fact that it combines the functions of mediation and institutional protection, creating an open platform for dialogue between the business community and state structures.

In the article, the author concludes that the business ombudsman institution in Ukraine is one of the key institutions intended to protect the rights of entrepreneurs in their relations with public authorities and to help reduce administrative pressure on business.

The main areas of its activity include: consideration of individual complaints from business entities, preparation of systemic recommendations for public authorities, analysis of typical problems in the field of regulatory policy, and participation in the formation of more transparent rules of interaction between business and the state.

Key words: *administrative activity, business ombudsman institution, Business Ombudsman Council, business entity, entrepreneurial activity, legislation.*

References

1. Petrenko, N. O. (2022), "Place and features of the Business Ombudsman Institute in the system of alternative dispute resolution in commercial disputes", *South Ukrainian Law Journal*, No. 4, Vol. 3, pp. 97–101.
2. Ukraine (2014), *On the establishment of the Business Ombudsman Council*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 26 November 2014 No. 691, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF> (accessed 2 February 2026).
3. Batanov, O. V., & Holoiadova, T. O. (2020), "Institute of business-ombudsmans in the modern world: problems of conceptualization and constitutionality", *Expert: Paradigm of Law and Public Administration*, No. 5 (11), pp. 70–85. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-20205\(11\)-70-85](https://doi.org/10.32689/2617-9660-20205(11)-70-85).
4. Bezzub, I. (2014), "The business ombudsman institution in Ukraine: Expert opinions", *Public Opinion on Lawmaking*, No. 8 (66), pp. 4–12, available at: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/Gromadska_dumka_2014_8.pdf (accessed 2 February 2026).
5. Brutska, T. (2021), "Activities of the Business Ombudsman Council as a means of legal protection for business entities", *Chronicler*, Iss. 16, pp. 33–36.
6. Chistiakova, I. M., & Kryvdina, I. B. (2016), "The business ombudsman institution in Ukraine and the world: Historical and legal aspect", *Intellectuals and State Power. History series*, Iss. 35, pp. 136–149.
7. Business Ombudsman Council (n.d.), *About us*, available at: <https://web.archive.org/web/20211211061349/https://boi.org.ua/about/> (accessed 2 February 2026).
8. Business Ombudsman Council (2023), *Rules of procedure of the Business Ombudsman Council (amended and updated version)*, available at: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/rules-of-procedure_boc-final_2023_ukr-1.pdf (accessed 2 February 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач
кафедри вогневої та спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна,
ORCID: 0000-0001-7626-4270;

Самофалова К. О.,

студентка 2 курсу, Національний університет
«Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна,
ORCID: 0009-0007-1002-4750

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

У статті проаналізовані основні поняття та визначені характерні ознаки правомірної поведінки. Правомірною поведінкою є багатогранним явищем, що ґрунтується на взаємодії правових, моральних, соціальних і культурних чинників. Основною ознакою правомірної поведінки є дотримання особою встановлених правових норм та принципів, що передбачають не лише виконання обов'язків, а й відмову від вчинків, які суперечать закону.

Ключові слова: *правомірною поведінкою, правова поведінкою, людина, громадянин, правопорядок, правосвідомість, правомірність, правова держава, відповідальність.*

Постановка проблеми. На сьогодні проблематика правомірної поведінки серед фізичних та юридичних осіб має як вагоме практичне, так і доволі теоретичне значення. Правомірною поведінкою як вид правової поведінки відбувається найчастіше у повсякденному житті громадян, а також під час виконання відповідними індивідами договірних, трудових, економічних, політичних зобов'язань. Питання правомірної поведінки дуже гостро нині пов'язано з нестабільною ситуацією в країні у зв'язку з війною росії проти України. Деякі представники сучасного суспільства задля задоволення своїх потреб та досягнення власних цілей нехтують звичайними загальноприйнятими правилами поведінки. Завдання держави в особі її представників – шляхом заохочувальних заходів стимулювати громадян до правомірної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правомірної поведінки присвячені праці багатьох учених. Серед них

варто виокремити праці: О. М. Бандурки, С. В. Бобровник, І. П. Голосніченка, Р. А. Калюжного, М. С. Кельмана, А. Ф. Крижановського, Н. М. Крестовської, Л. Г. Матвєєвої, С. М. Скуріхіна, О. Ф. Скакун, М. А. Завальнюка, А. М. Колодія, А. Ю. Олійника, А. О. Штанько, А. М. Шульги та інших.

Метою статті є виявлення проблемних питань, що полягають у розкритті сутності поняття правомірної поведінки в суспільстві та визначенні її характерних ознак.

Виклад основного матеріалу. Правова поведінка є важливим об'єктом наукового дослідження, адже вона відображає взаємодію особистості із суспільством та державою. У цьому контексті правова поведінка завжди була предметом уваги, і її трактування змінюється відповідно до динаміки розвитку суспільства. Поглиблене розуміння цієї поведінки залежить від змін у світоглядно-ціннісних установах людей, які своєю чергою формуються в умовах історичних, соціальних і правових трансформацій.

Одним із важливих аспектів правової поведінки є критерій «допустимості», який визначає межі правомірної поведінки людини. Зміни в соціумі, розвиток соціально-правових відносин, а також етичні норми впливають на трактування допустимості поведінки. Розуміння такого поняття, як «добро» і «зло», що визначають межі правомірної поведінки, завжди базується на морально-етичних нормах, які доповнюються соціально-правовими аспектами життєдіяльності людини в суспільстві. Однак не можна заперечувати також і важливість норм природного права, які завжди зберігаються як універсальні засади.

У правовій площині основна увага приділяється допустимості поведінки в соціумі, зокрема її відповідності основним правам і свободам інших громадян. Особлива роль відводиться таким якостям людини, як честь і гідність, оскільки правомірна поведінка повинна їх поважати і захищати. Вони є основною цінністю, яку не можна порушувати або принижувати внаслідок дій іншої людини. В умовах демократичної правової держави життя, здоров'я, честь та

гідність кожної особи є незаперечними цінностями, що є основою правомірної поведінки.

У сучасних умовах, особливо в контексті війни росії проти України, збереження ціннісного підходу до розуміння правомірної поведінки має особливе значення. Важливо зберегти відданість принципам природного права, адже вони дозволяють спроектувати моральні та правові норми на позитивне право держави. Тому правомірна поведінка є тим критерієм, який, з одного боку, визначає допустимість поведінки в соціумі, а з іншого – сприяє розвитку правової культури та громадянської відповідальності в державі [1, с. 764].

Поведінка людини — це комплексний процес, що охоплює взаємодію індивіда з оточенням, іншими людьми та соціальними групами. В енциклопедичній літературі під поведінкою розуміють спосіб взаємодії людини з навколишнім світом, що охоплює її дії, реакції, звички, жести, слова та інші вирази, які відображають її внутрішній стан, почуття та цінності [2].

Поведінка людини є результатом взаємодії з оточенням, яке суттєво впливає на вибір напрямку її дій. Це середовище може бути як правомірним, так і неправомірним, і його вплив визначає, яким чином людина діятиме в конкретних ситуаціях. Проблема правомірної поведінки в контексті соціальних норм є важливою темою, що виникає через різноманіття точок зору стосовно того, що саме є допустимим, а що – ні. Правомірна поведінка – результат дотримання встановлених правових норм, які регулюють відносини в суспільстві. Вона відрізняється від неправомірної, яка порушує ці норми і може виявлятися як вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення. Проте іноді виникають ситуації, коли неправомірна поведінка може бути визнана як допустима з моральних чи соціальних міркувань, хоча її юридичний аспект все одно залишається порушенням законодавства. Правова поведінка є складним і багатогранним явищем, що охоплює не лише виконання встановлених законодавчих вимог, а й індивідуальні морально-правові орієнтири особистості, які визначають її правосвідомість. Це визначення правомірної поведінки є суттєвим у контексті правової ідеології, оскільки

правосвідомість людини формується через розуміння власних прав і обов'язків, що своєю чергою впливає на її поведінку в суспільстві [3, с. 260].

У правовій науці та практиці часто використовується термін «правова поведінка» і традиційно тлумачиться як дії (або бездіяльність) особи, що здійснюються відповідно до вимог правових норм. Проте в юридичній літературі звертається увага на певну суперечність у вживанні цього терміну.

Так, наприклад, А. Шульга справедливо зазначає, що не зовсім логічно називати «правовою» будь-яку поведінку, що має зв'язок із правом, зокрема правопорушення, оскільки останнє є антиправовим явищем [4, с. 24].

Правомірна поведінка є однією з основних форм правової поведінки, що існує поряд з неправомірною (протиправною). Вона охоплює сукупність дій або бездіяльність особи, які не суперечать чинному законодавству певної держави. Ця поведінка визнається такою, що відповідає встановленим нормам права і сприяє підтриманню правопорядку в суспільстві. Зміст правомірної поведінки визначається її відповідністю правовим нормам. Вона є проявом реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, передбачених законом. Важливою особливістю є те, що обсяг дозволених або санкціонованих дій залежить від правової системи тієї чи іншої держави [5, с. 39].

Поняття «правомірність» посідає важливе місце в сучасній правовій доктрині та є одним із ключових елементів правової свідомості й правової культури суспільства. Його значення не обмежується вузьким або однозначним тлумаченням, оскільки відображає широкий спектр соціально-правових явищ, пов'язаних з дотриманням норм права. У загальному або повсякденному розумінні правомірність означає відповідність поведінки суб'єкта вимогам чинного законодавства. Це передбачає виконання встановлених державою норм і правил, спрямованих на регулювання суспільних відносин [6, с. 30].

Поняття «правомірність» відображає сукупність позитивних характеристик поведінки, які відповідають вимогам чинного законодавства. Вона не лише засвідчує факт дотримання

правових норм, а й характеризує певний соціально-державний лад, систему усталених традицій, звичаїв і взаємозв'язків, що склалися в суспільстві. Інакше кажучи, правомірна поведінка є засобом реалізації цінностей, які суспільство визнає як допустимі, бажані й соціально схвалені. Оскільки право виступає як специфічна нормативно-регулятивна система, його головною метою є впорядкування суспільних відносин [7, с. 68–72].

Право як важливий регулятор суспільних відносин не здатне охопити абсолютно всі аспекти життя суспільства. Суспільні відносини регулюються також іншими соціальними механізмами: моральними нормами, звичаями, релігійними настановами тощо. Утім, саме право виконує ключову роль у формуванні належної моделі поведінки громадян, закріплюючи у своїх нормах ті цінності й ідеали, які визнаються суспільно значущими та бажаними. Ці норми підлягають правовій охороні та захисту з боку держави. Одним із основних завдань права є спрямування людської поведінки в межі правомірності. Право не лише фіксує допустимі межі вчинків, а й стимулює до вчинення соціально корисних дій. Правомірна поведінка – це така форма поведінки особи, яка відповідає вимогам чинного законодавства, не порушує прав інших осіб, не суперечить публічному порядку та моральним засадам суспільства [8, с. 568].

Науковець О. Омельчук слушно зазначає, що правомірна й неправомірна поведінка часто існують нерозривно, «переплітаються» та проявляються у повсякденному житті. Це означає, що суб'єкт правовідносин може водночас порушувати одні норми права, але дотримуватись інших. Така ситуація ускладнює однозначну оцінку поведінки особи з точки зору її правомірності чи протиправності. Тому для повного й об'єктивного розуміння поведінки у сфері права недостатньо вивчати лише її позитивний (правомірний) чи негативний (протиправний) аспект. Необхідний комплексний підхід, що враховує всю складність правової поведінки як явища, її мотиваційні засади, соціальні умови та юридичні наслідки [9, с. 55].

Більшість учених-юристів визначають правомірну поведінку як суспільно корисну діяльність, що здійснюється в межах правового поля. Така поведінка не лише не суперечить

правовим нормам, а й сприяє реалізації прав і обов'язків, передбачених законом. Правомірна поведінка є соціально схвальною і такою, що охороняється державою, оскільки забезпечує стабільність, справедливість і правопорядок у суспільстві [10, с. 258].

У правовій науці правомірна поведінка розглядається як один із ключових елементів забезпечення правопорядку в суспільстві. Вона виражає реальне втілення норм права у щоденній діяльності суб'єктів правовідносин. Відповідно до підходу, сформульованого М. Кельманом, правомірна поведінка — це суспільно корисна, суспільно необхідна, бажана і допустима поведінка осіб, яка відповідає правовим нормам і гарантується державою [11, с. 742].

У правовій державі більшість громадян та юридичних осіб діють у межах закону, дотримуючись встановлених правових норм. Така поведінка характеризується як правомірна або правослухняна. Саме завдяки правомірній поведінці право реалізується в практичній площині, інакше його дія залишалась би лише формальною або декларативною.

Правомірна поведінка — це зовнішній прояв діяльності або бездіяльності особи, що відповідає вимогам норм права. Вона є формою реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які закріплені у правових нормах. Отже, правомірна поведінка є не лише юридично значущим явищем, а й інструментом, через який право здійснює свій вплив на суспільні відносини.

Правомірна поведінка є важливою складовою правової системи, що сприяє організації та гармонії в суспільстві. Вона забезпечує стійкий правопорядок і служить важливим чинником для виконання завдань і функцій держави та суспільства. Таке поведіння відповідає соціальним потребам та інтересам суб'єктів права. Важливою рисою правомірної поведінки є її відповідність нормам і принципам права, що закріплені в нормативних актах, правових звичаях і судових прецедентах. Вона не порушує заборон, що містяться в законах та підзаконних актах, а також соціально сформованих правилах.

З точки зору свідомості, правомірна поведінка є вольовим і усвідомленим вибором індивіда. Вона здійснюється на основі

добровільної мотивації, коли особа свідомо намагається досягти поставлених цілей, дотримуючись встановлених правових норм. Це проявляється в діях або бездіяльності, які відповідають правовим вимогам і можуть бути реалізовані через виконання, дотримання або використання права громадянами, а також через правозастосування органами влади.

Правомірна поведінка складається з юридично значущих вчинків, які можуть бути поділені на різні типи відповідно до диспозиції правових норм: зобов'язальні, заборонні та дозвільні [12, с. 528].

Правомірна поведінка є таким видом поведінки, що відповідає вимогам правових норм і принципів. Вона реалізується в межах правових актів, охоплюючи дії, що не порушують встановлених законом обмежень і не суперечать суспільним інтересам. Разом з юридичною відповідністю важливою ознакою правомірної поведінки є її соціальна корисність. Така поведінка позитивно оцінюється як суспільством, так і державою, оскільки відповідає їхнім інтересам та не завдає шкоди правам і свободам інших осіб. Вона дозволяє досягти поставлених цілей у межах правового поля, використовуючи правові засоби.

Іншою суттєвою ознакою правомірної поведінки є її прогнозованість. Дії правослухняної людини зазвичай можна передбачити, що дозволяє планувати відповідні дії або реакції з боку інших суб'єктів. Важливим аспектом є також масовість такої поведінки, оскільки правомірна поведінка характерна для більшості людей. Вона є необхідною умовою нормального функціонування суспільства, тоді як неправомірні дії зазвичай набувають масового характеру лише в екстремальних ситуаціях, таких як соціальні заворушення.

Держава та інші органи публічної влади забезпечують охорону правомірної поведінки, стимулюючи її через методи переконання та у разі потреби – через застосування примусу. Важливим елементом правомірної поведінки є її добровільність і свідомість. Люди здебільшого обирають правомірну поведінку не тільки через страх перед юридичною відповідальністю, а й через розуміння вигод такої поведінки, звичку або особисті переконання.

Активність також є невід'ємною характеристикою правомірної поведінки, яка виявляється в самостійності громадянської та етичної позиції особи. Це передбачає усвідомлення соціальних наслідків своїх вчинків, здатність узгоджувати власні інтереси з інтересами інших людей і суспільства загалом [13, с. 193].

Висновки. Правомірна поведінка є важливим аспектом правового регулювання, що відображає взаємодію особи із суспільством та державою. Хоча вітчизняне законодавство не дає єдиного визначення правомірної поведінки, багато вчених-юристів намагаються окреслити це поняття, що свідчить про відсутність універсального трактування цього явища. Основною ознакою правомірної поведінки є дотримання особою встановлених правових норм та принципів, що передбачають не лише виконання обов'язків, а й відмову від вчинків, які суперечать закону.

Правомірна поведінка є багатогранним явищем, що ґрунтується на взаємодії правових, моральних, соціальних і культурних чинників. Її розуміння змінюється разом із розвитком суспільства, трансформацією правових норм та ціннісних орієнтирів громадян. Правомірна поведінка виступає ключовим елементом правопорядку, оскільки забезпечує реалізацію прав і свобод особи, дотримання обов'язків, а також сприяє зміцненню правосвідомості. Вона відображає не лише формальну відповідність діям вимогам права, а й наявність внутрішньої мотивації особи діяти в межах допустимого, поважаючи честь, гідність та інші фундаментальні цінності.

Розмежування правомірної та неправомірної поведінки ґрунтується на понятті допустимості, що формується під впливом не лише норм позитивного права, а й норм природного права, морально-етичних уявлень, інтуїції та правової ментальності особистості. У цьому контексті правомірна поведінка виступає індикатором рівня правової культури суспільства та основою для побудови демократичної, соціально відповідальної держави.

Список використаних джерел

1. Романова А. С. Поведінка людини: філософсько-правовий дискурс. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 763–766. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.135>.
2. Український психологічний ХАБ. Психологічна енциклопедія. URL: <https://www.psykholoh.com/post/> (дата звернення: 26.01.2026).
3. Стрибко Т., Бойченко С. Правова поведінка як складник правосвідомості: загально-теоретичний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 257–261. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.43>.
4. Шульга А. М. Правозначуща поведінка як вид соціальної поведінки особи. *Forum Prava*. 2023. № 2 (75). С. 19–31. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7699518>.
5. Івоніченко Д. В., Соколова І. О., Довгалюк Ю. М. Нестабільність правомірної поведінки: теоретичні засади поняття та причини явища в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 37–40.
6. Зайцев О. М., Польова А. В., Демідова А. О. Основні критерії визначення поняття «правомірна поведінка». *DICTUM FACTUM*. 2023. № 2 (14). С. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-29-35>.
7. Голубовський В. Є. Правомірна поведінка: теоретико-методологічний аспект дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 68–72.
8. Загальна теорія права : підручник / Петришин О. В., Лемак В. В., Максимов С. І. та ін. ; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 568 с.
9. Омельчук О. М. Правомірна та неправомірна поведінка в сімейному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 55–57, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/12>.
10. Крижановський А. Ф., Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Скуріхін С. М., Іванчук В. Є. Загальна теорія права та держави : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 258 с.
11. Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-плюс, 2020. 742 с.
12. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те вид. Київ : Алерта, 2021. 528 с.

13. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Міжнародний гуманітарний університет, 2021. 193 с.

Samofalov L.,

PhD in Law, Associate Professor, Senior Lecturer
Department of Firearms and Special Training,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID:0000-0001-7626-4270;

Samofalova K.,

a second-year student,
Chernihiv Polytechnic National University,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-1002-4750

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF LAWFUL BEHAVIOR IN CONTEMPORARY JURISPRUDENCE

The article analyzes the principal concepts of lawful behavior. The essence of the concept of lawful behavior is revealed, and its main characteristics are identified. Lawful behavior is a multifaceted phenomenon based on the interaction of legal, moral, social, and cultural factors. The primary characteristic of lawful behavior is an individual's compliance with established legal norms and principles, which implies not only the fulfillment of legal obligations but also abstention from actions that contradict the law.

Lawful behavior serves as the foundation of legal order in the conditions of a modern democratic state. Due to its mass and socially significant nature, lawful behavior enables public authorities to effectively perform their assigned functions and allows law to fulfill its fundamental role. For this reason, state and legal institutions, recognizing the importance of citizens' compliance with the law, strive to act in ways that encourage society to choose lawful models of behavior. Lawful behavior constitutes a complex and multidimensional socio-legal phenomenon that integrates legal, moral-ethical, psychological, and cultural elements. Its understanding cannot be limited solely to formal compliance with legal norms, as it is shaped by both the individual's internal convictions and external social conditions, including historical, political, and legal transformations, as well as general civilizational values. In a democratic state governed by the rule of law, lawful behavior must be grounded in respect for fundamental human rights and freedoms, particularly such core values as honor, dignity, life, and health. The modern legal system should not only define the boundaries of permissible conduct but also ensure appropriate motivation for individuals to act lawfully by fostering legal culture, responsibility, and legal consciousness. In this context, the development of both internal and external motivation to comply with legal norms is of particular importance.

Key words: lawful behavior, legal behavior, individual, citizen, legal order, legal consciousness, lawfulness, rule-of-law state; responsibility.

References

1. Romanova, A. S. (2024), "Human behavior: Philosophical and legal discourse", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, No. 1, pp. 763–766, DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.135>.
2. Ukrainian Psychological Hub (n.d.), *Psychological encyclopedia*, available at: <https://www.psykholoh.com/post/> (accessed 10 January 2026).
3. Strybko, T., & Boychenko, S. (2020), "Legal behavior as a component of legal consciousness: A general theoretical analysis", *Entrepreneurship, Economy and Law*, No. 4, pp. 257–261, DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.43>.
4. Shulha, A. M. (2023), "Legally significant behavior as a type of social behavior of an individual", *Forum Prava*, No. 2, Vol. 75, pp. 19–31, DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7699518>.
5. Ivonichenko, D. V., Sokolova, I. O., & Dovhaliuk, Yu. M. (2021), "Instability of lawful behavior: Theoretical foundations and causes in Ukraine", *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 11, pp. 37–40.
6. Zaitsev, O. M., Polova, A. V., & Demidova, A. O., et al. (2023), "Main criteria for defining the concept of lawful behavior", *DICTUM FACTUM*, No. 2 (14), pp. 29–35, DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-29-35>.
7. Holubovskiy, V. Ye. (2012), "Lawful behavior: A theoretical and methodological approach", *Law Review of Kyiv University of Law*, No. 1, pp. 68–72.
8. Petryshyn, O. V., Lemak, V. V., & Maksymov, S. I., et al. (Eds.) (2020), *General theory of law : textbook*, Yaroslav Mudryi National Law University, Pravo, Kharkiv.
9. Omelchuk, O. M. (2021), "Lawful and unlawful behavior in family law of Ukraine", *Juridical scientific and electronic journal*, No. 5, pp. 55–57, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/12>.
10. Kryzhanovskiy, A. F., Krestovska, N. M., Matvieieva, L. H., Skurikhin, S. M., & Ivanchuk, V. Ye. (2022), *General theory of law and state : educational and methodological guide*, Odesa Law Academy, Feniks, Odesa.
11. Kelman, M. S. (2020), *General theory of law*, Oldi-Plus, Kherson.
12. Skakun, O. F. (2021), *Theory of state and law : textbook*, 4th ed., Alerta, Kyiv.
13. Krestovska, N. M., Matvieieva, L. H., Tytska, Ya. O., Atamanova, N. V., & Arabadzhly, N. B. (2021), *Theory of state and law : study guide*, International Humanitarian University.

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 343.98:344.13(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.287

Шершенькова В. А.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
оперативно-розшукової та поліцейської діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-3123-8578

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. СТ. 402, 403 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (НЕПОКОРА І НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ)

У статті розглядаються важливі питання, пов'язані із розслідуванням військових кримінальних правопорушень, таких як непокора і невиконання наказу. Особливу увагу приділено аналізу мотивів вчинення непокори і невиконання наказу, збору доказів, тактичним прийомам проведення допитів, оглядів місця події, проведення експертиз.

Зазначено про важливість встановлення таких питань: у яких умовах військовослужбовець виховувався до початку військової служби, яке ставлення у нього до військової служби, чи були випадки порушення військової дисципліни.

***Ключові слова:** непокора, невиконання наказу, військові злочини, розслідування, кримінальний процес, криміналістика.*

Постановка проблеми. На сьогодні перед Україною стоять завдання, які охоплюють національну безпеку та оборону, економічне відновлення та розвиток, міжнародні відносини. Найважливішими завданнями є захист незалежності та суверенітету держави, зміцнення Збройних Сил України та інших військових формувань і обороноздатності країни. Також дотримання військовослужбовцями чинного законодавства України, виконання наказів і розпоряджень командирів, виконання своїх обов'язків.

Разом з тим військовослужбовці останнім часом усе частіше вчиняють військові кримінальні правопорушення, такі як непокора та невиконання наказу, що може негативно впливати на систему оборони України. Запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень має ключове значення, і не менш важливим є покращення механізмів розслідування військових кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розслідування військових кримінальних правопорушень, серед яких – непокора і невиконання наказу, висвітлено у низці наукових праць вітчизняних фахівців, таких як О. В. Батюк [13], Ш. Б. Давлатов [2], М. І. Карпенко [14], А. І. Кутій [11].

Метою статті є визначення початкових і подальших дій розслідування непокори і невиконання наказу. У зв'язку з цим необхідно виконати такі завдання: розглянути слідчі (розшукові) дії; причини вчинення цих військових кримінальних правопорушень; покарання, які призначаються за непокору і невиконання наказу та запобігання їм.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України [1] зазначається, що захист України, її незалежності та територіальної цілісності є обов'язком кожного громадянина України. Тому військовослужбовець зобов'язаний дотримуватися законів, статутів Збройних Сил України і Військової присяги. Разом з тим нині військовослужбовці вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 402, 403 ККУ.

Перш ніж перейти до методики розслідування злочинів, передбачених ст. ст. 402, 403 ККУ, оскільки вони мають багато спільного, варто розглянути склади цих злочинів, чим вони подібні між собою і відрізняються. Основні критерії для їх розмежування: непокора – вчиняється умисно, злочин вважається закінченим з моменту відмови виконання наказу, максимальне покарання – у вигляді позбавлення волі до десяти років [2]; невиконання наказу – вчиняється з необережності, вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків, максимальне покарання – у вигляді позбавлення волі до восьми років [3].

У судовій практиці за військове кримінальне правопорушення за ч. 4 ст. 402 ККУ найчастіше призначають покарання у виді позбавлення волі на певний строк [4] або заміняють на службове обмеження та певний строк з відрахуванням у дохід держави відсотків із грошового забезпечення [5], а за ст. 403 ККУ – покарання у виді позбавлення волі на певний строк [6].

Стосовно розслідування цих військових правопорушень, то згідно зі ст. 214 КПК України [7] суб'єкт розслідування має

певну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, про особу, яка скоїла його. Якнайшвидше слідчий має спланувати та провести низку слідчих (розшукових) дій.

Згідно з п. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» «підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виконують письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді, суду і запити повноважних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів» [8]. Під час розслідування військових кримінальних правопорушень, вчинених за ст. ст. 402, 403 ККУ, підлягають встановленню такі обставини: хто з військовослужбовців надав наказ відповідній особі; чи правомірним є віддання наказу конкретній особі, чи є він підлеглим, чи зобов'язаний виконувати його [9].

Необхідно встановити, у якій саме формі (усно, письмово) було віддано наказ, зміст наказу, чи відповідав він нормативним актам; місце, час і за яких обставин відбулося віддання наказу [10]. Наступним кроком має бути встановлення форми невиконання наказу: наприклад, відмова виконувати наказ; вчинення дій, які були заборонені наказом; невчасно або нечітко виконаний наказ. Місце, час і обставини, за яких відбулося невиконання наказу.

Встановити, навмисно чи з необережності відбулося невиконання наказу. Якщо відповідні дії вчинено умисно, то варто встановити мету і мотиви невиконання наказу, а якщо здійснено групою осіб, то необхідно встановити наявність спільного умислу. І чи існує відповідна змова спільно з іншими військовослужбовцями, що наказ не виконуватиметься, тобто це було сплановано заздалегідь, у такому разі яка роль кожного у вчиненому злочині. Якщо наказ не виконано з необережності, то чи була можливість виконати його за певних обставин (причини, умови). Варто визначити шкоду, завдану військовим кримінальним правопорушенням [11], і встановити обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання [12].

Слідчий розпочинає розслідування з невідкладних слідчих (розшукових) дій. Черговість виконання слідчих дій залежить від певних обставин кримінальної справи [13]. Необхідно

допитати начальника, який видав наказ, потім варто допитати підлеглого військовослужбовця (його свідчення детально перевіряють), який не виконав наказ, і обов'язково свідків у кримінальній справі.

Під час допиту командира (начальника), який віддав наказ, уточнюють, які взаємини в них з підлеглим військовослужбовцем. Окрім цього, варто з'ясувати інформацію щодо змісту наказу, у якій формі (усно, письмово) його було віддано, місце та час. Також дізнатися про форму відмови від виконання наказу підлеглими, хто став свідком відмови виконувати наказ, чи вплинули такі дії на військову дисципліну та чи мало це негативні наслідки.

Під час допиту військовослужбовця, який не виконав наказу, йому пропонують розповісти всю інформацію про обставини невиконання наказу: місце й час, форму і зміст отриманого наказу, причини невиконання наказу, чи намагався виконати наказ, що завадило виконати наказ, чим він займався в момент, коли мав виконати наказ, яка мета і мотив під час вчинення злочину [14]. Якщо допитуваний не міг виконати наказ через поганий стан здоров'я, то необхідно допитати щодо обставин погіршення його самопочуття і отримання медичної допомоги.

У випадках невиконання наказу групою осіб слідчий під час допиту має встановити, чи був у них спільний умисел і чи була в них змова заздалегідь [15]. З'ясовують мотиви злочину, чи усвідомлював винний спільність умислу щодо здійснення непокори, уточнюють місце і час отримання наказу та відмови від його виконання, а також розміщення всіх учасників злочину.

Однією з невідкладних слідчих (розшукових) дій уразі вчинення таких військових кримінальних правопорушень є огляд місця події чи огляд інших об'єктів. Через невиконання наказу можуть настати негативні наслідки у вигляді слідів, тому проводять слідчий огляд об'єктів (місцевості, приміщення, речей та документів) [14]. Слідчий огляд може бути проведено, якщо військовослужбовець не виконав наказ через несправність засобів зв'язку чи дефекти механізмів, за допомогою яких мали б вчинитися певні дії відповідно до наказу. У такому випадку

можуть бути залучені фахівці для надання професійних висновків щодо несправності зв'язку чи механізмів.

Потім слідчий планує свою подальшу роботу, зважаючи на проаналізовані матеріали слідства, які були зібрані в результаті проведення першочергових слідчих (розшукових) дій; він розробляє версії вчинення злочину.

Під час розслідування злочинів, передбачених ст. 402, 403 КК, певну складність становить з'ясування форми вини, особливо коли такі дії військовослужбовця, який не виконав наказу, не були проявлені у формі відкритої відмови. Тому досліджують такі версії: 1) підлеглий навмисно не виконав наказу начальника; 2) підлеглий через необережність (у результаті злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості) допустив невиконання наказу.

З урахуванням виконаних першочергових слідчих (розшукових) дій відповідно до висунутих версій складається послідовний план розслідування справи, у якому намічають наступні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії [15].

Подальше розслідування кримінальної справи починається з допиту свідків і проведення експертиз. Основними свідками невиконання наказу можуть бути командир (начальник) та військовослужбовці, що були присутні під час віддавання і невиконання наказу, а також інші особи, яким відомі факти, що мають стосунок до кримінальної справи.

У свідків необхідно уточнити такі питання: у яких стосунках перебували командир (начальник) і підлеглий; за яких умов відбувалося віддавання наказу; причини відмови підлеглому виконати наказ; яких було вжито заходів, щоб наказ було виконано; які настали негативні наслідки від невиконання наказу; чи були здійснені заходи щодо ліквідації наслідків від невиконання наказу. Важливим є проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, якщо були виявлені розходження у їхніх свідченнях [14].

Одним з ефективних методів встановлення істини у кримінальних справах такої категорії, особливо коли була групова непокора, є слідчий експеримент. Відповідно до ст. 240 КПК України він проводиться за участю спеціаліста, який усі

свої дії відображає у протоколі. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що він не завдає шкоди особам, які беруть участь у ньому [7].

Під час розслідування невиконання наказу проводять такі експертизи: судово-медичну, судово-психіатричну, судово-технічну, судову почеркознавчу, військово-тактичну.

У військовослужбовця під час обстеження було виявлено будь-яке захворювання (фізична травма), у зв'язку з цим призначають судово-медичну експертизу, за допомогою якої визначають, чи міг військовослужбовець за наявності відповідного захворювання (фізичної травми) виконати наказ, а також чи підлягав військовослужбовець звільненню від службових обов'язків. Якщо у зв'язку з невиконанням наказу було заподіяно шкоду людям, то призначають судово-медичну експертизу для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, їх характеру чи причин смерті осіб [15].

Коли виникає сумнів щодо осудності військовослужбовця, який не виконав наказу, чи придатності за психічним станом до несення військової служби, обов'язково призначають судово-психіатричну експертизу.

У випадках пошкодження техніки, озброєння з метою визначення характеру і розміру завданої шкоди проводять судово-технічну експертизу [15]. Якщо не виконано наказ про проведення якихось заходів через техніку (озброєння), то в результаті чого виявилось невиконаним завдання підрозділом військової частини. Тому експерт має надати висновок про технічний стан цього засобу, наявність у ньому несправностей, які стали причиною невиконання наказу. Також необхідно уточнити, чи зобов'язана була особа, що отримала наказ, усунути ці несправності й чи мала можливість це зробити.

Може бути призначена судова почеркознавча експертиза для встановлення автора підпису, це в тому випадку, якщо особа, яка отримала наказ у письмовому вигляді, заявила, що цей підпис не її.

Встановлюючи причини невиконання наказу, слідчий має вивчити особу військовослужбовця, який не виконав наказу, і обставини, що сприяли здійсненню злочину [14]. Недостатньо

додати до справи тільки його службову характеристику, службову обліково-послужну картку.

Слід зазначити, що необхідно вивчити поведінку військовослужбовця, який не виконав наказ, оскільки це допоможе усунути причини й умови, що сприяли вчиненню військового кримінального правопорушення.

У яких умовах військовослужбовець виховувався до вступу на військову службу, чи проводили виховну роботу з ним; яке було ставлення до військової служби, чи були випадки порушення військової дисципліни.

Під час розслідування невиконання бойового наказу [3], крім тих слідчих дій, про які вже зазначалось, необхідним може бути проведення військово-тактичної експертизи. За допомогою якої досліджується можливість виконання підлеглим дій, передбачених у бойовому наказі, виходячи з тактичної обстановки чи відповідно до бойового наказу діяв підлеглий в обстановці, що склалася; як він повинен був діяти з урахуванням її зміни; чи достатньо було в його розпорядженні сил і засобів для виконання бойового наказу [14].

Для того, щоб експерти могли зробити об'єктивні висновки про бойову обстановку, яка склалася, провести розрахунки (бойової техніки, озброєння, людей), їм надають необхідні бойові документи, карти тощо [14].

Варто також зазначити щодо запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 402, 403 КК України. Військова дисципліна тримається не лише на страху відповідальності, а й на довірі, авторитеті командира (начальника) й розумінні мети військової служби. Профілактика стане ефективнішою, якщо буде взаємоповага між командирами (начальниками) і підлеглими, проводитиметься психологічна робота з військовослужбовцями, здійснюватиметься соціальна підтримка військовослужбовців і членів їхніх сімей, буде здійснюватися регулярно роз'яснення норм закону та наслідки порушень їх військовослужбовцями, невідворотність і пропорційність покарання.

Висновки. Вчинення таких військових кримінальних правопорушень як непокора і невиконання наказу

військовослужбовцями негативно впливає на військову дисципліну і боєздатність Збройних Сил України та інших військових формувань, передбачених законодавством України. Справедливе призначення покарання за військові кримінальні правопорушення та запобігання їм має важливе значення для зміцнення військової дисципліни, а також для запобігання здійсненню інших кримінальних правопорушень. Окрім цього, необхідно надавати військовослужбовцям професійну психологічну допомогу, особливо тим, які перебувають на виконанні бойових завдань. Це допоможе знизити вчинення військових кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 402, 403 КК України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
2. Давлатов Ш. Б., Солодкий Д. О. Розмежування непокори (ст. 402 КК України) від невиконання наказу (ст. 403 КК України). *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 266–269. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.40> (дата звернення: 17.02.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
4. Вирок суду у справі № 191/1647/25 від 20.01.2026. Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області. URL: <https://surl.li/rezfrg> (дата звернення: 17.02.2026).
5. Вирок суду у справі № 199/7295/25 від 12.01.2026. Амур-Нижньодніпровський районний суд міста Дніпра. URL: <https://surl.li/mctjgi> (дата звернення: 17.02.2026).
6. Вирок суду у справі № 454/74478/25 від 27.11.2025. Сокольський районний суд Львівської області. URL: <https://surl.cc/fjewr> (дата звернення: 17.02.2026).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 17.02.2026).

9. Навроцький Д. М. Поняття суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених статтями 402, 403 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 90. Т. 4. С. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.13> (дата звернення: 17.02.2026).

10. Навроцький Д. М. Кримінальна відповідальність за непокору та невиконання наказу: історико-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 540–549. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.91> (дата звернення: 17.02.2026).

11. Кунтій А. І. Криміналістична характеристика непокори та невиконання наказу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 89. Ч. 3. С. 392–398. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.56> (дата звернення: 17.02.2026).

12. Лавроненко А. В. Щодо особливостей урахування обставин, що пом'якшують покарання при його призначенні за вчинення діяння, передбаченого ст. 402 КК України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 4. С. 17–19, DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-4-4> (дата звернення: 17.02.2026).

13. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87. URL: https://apie.org.ua/wpcontent/uploads/2025/11/apie_2025_r04_a04.pdf (дата звернення: 17.02.2026).

14. Карпенко М. І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання : посібник / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : Дакор, 2013. 472 с.

15. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса : Юридика, 2022. 236 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27d635b0-3ef7-4509-8680-12739ea5a8e9/content> (дата звернення: 17.02.2026).

Shershenkova V.,
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Operational and Investigative and Police Activities,
National University "Odesa Law Academy",
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3123-8578

INVESTIGATION OF THE CRIMES PROVIDED FOR IN ART. ART. 402, 403 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE (DISOBEDIENCE AND FAILURE TO COMPLY WITH AN ORDER)

The article examines important issues related to the investigation of military criminal offenses, such as disobedience and failure to obey orders, which are quite common in the military sphere. The main legal, organizational and forensic aspects of the investigation of these military criminal offenses are identified.

The elements of crimes provided for in Art. Art. 402, 403 of the Criminal Code of Ukraine are considered, they have much in common and where they differ. The main criteria for their differentiation regarding the form of guilt, the moment of the end of the crime, the type and maximum punishment are determined. Special attention is paid to the analysis of the motives for committing disobedience and failure to comply with the order, collecting evidence, tactical methods of conducting interrogations, inspecting the scene of events, conducting examinations. During the investigation of failure to comply with the order, the following examinations are conducted: forensic medical, forensic psychiatric, forensic technical, forensic handwriting, military tactical.

The reasons that motivate the commission of such military criminal offenses as disobedience and failure to comply with an order are outlined. The primary investigative (search) actions include questioning the commander, suspect and witnesses, inspecting the scene of the incident or objects. In the course of further investigation, witness interrogations continue, and necessary examinations are prescribed. The importance of establishing the following issues is noted: in what conditions the serviceman was brought up before the start of military service, what is his attitude towards military service, and whether there were any cases of violation of military discipline. The peculiarities of the investigation of non-compliance with a combat order are established, what investigative (search) actions and examinations are carried out.

Practical recommendations are given regarding the effectiveness of the investigation, what punishments are most often imposed by the court, and measures are proposed to prevent the commission of such military criminal offenses.

Key words: *disobedience, failure to comply with an order, military crimes, investigation, кримінальний процес, criminalistics.*

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine : Law of Ukraine* dated 28 June 1996 No. 254k/96-VR, updated 1 January 2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 17 February 2026).
2. Davlatov, Sh. B., & Solodkyi, D. O. (2023), "Limitation of disobedience from failure to comply with an order", *Kyiv Law Journal*, No. 1, pp. 266–269, DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.40> (accessed 17 February 2026).
3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine* dated 5 April 2001 No 2341-III, updated 26 December 2024, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 17 February 2026).
4. Synelnykove City District Court of Dnipropetrovsk Region (2026), Judgment in case No. 191/1647/25 dated 20 January 2026, available at: <https://surl.li/rezfpq> (accessed 17 February 2026).
5. Amur-Nyzhnodniprovskiy District Court of Dnipro City (2026), Judgment in case No. 199/7295/25 dated 12 January 2026, available at: <https://surl.li/mctjgi>, (accessed 17 February 2026).
6. Sokil District Court of Lviv Region (2025), Judgment in case No. 454/74478/25 dated 27 November 2025, available at: <https://surli.cc/fjjewr> (accessed 17 February 2026).
7. Ukraine (2012), *Criminal Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine* dated 13 April 2012 No. 4651-VI, updated 26 December 2024, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page#Text> (accessed 17 February 2026).
8. Ukraine (1992), *On Operational and Investigative Activities : Law of Ukraine* dated 18 February 1992 No. 2135-XII, updated 9 August 2024, available at: <https://surl.li/ayneyt> (accessed 17 February 2026).
9. Navrotskyi, D. M. (2025), "The concept of the subject of criminal offenses under articles 402, 403 of the Criminal Code of Ukraine", *Uzhhorod National University Herald. Series Law*, No. 90, Vol. 4, pp. 97–105, DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.13> (accessed 17 February 2026).
10. Navrotskyi, D. M. (2024), "Criminal liability for disobedience and failure to execute an order: Historical and legal aspects", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, No. 4, pp. 540–549, DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.91> (accessed 17 February 2026).
11. Kuntii, A. I. (2025), "Forensic characteristics of disobedience and failure to comply with an order", *Uzhhorod National University Herald*.

Series Law, No. 89, Vol. 3, pp. 392–398, DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.56> (accessed 17 February 2026).

12. Lavronenko, A. V. (2025), "Regarding the peculiarities of considering mitigating circumstances during sentencing for an act provided for in Article 402 of the Criminal Code of Ukraine", *Actual Problems of Innovative Economy and Law*, No. 4, pp. 17–19, DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-4-4> (accessed 17 February 2026).

13. Batiuk, O. V., & Dmytriv, S. O. (2021), "On the issue of organization of military crimes investigation", *Social & Legal Studies*, Iss. 3 (13), pp. 77–87, available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3976/1/11.pdf> (accessed 17 February 2026).

14. Karpenko, M. I. (2013), *Military crimes: Characteristics, investigation methods, and prevention*, by V. K. Matviichuk (Ed.), Dakor Publishing House, Kyiv.

15. Tishchenko, V. V., & Podobnyi, O. O. (2022), *Forensics : educational and methodological guide*, Yurydyka Publishing House, Odesa, available at: <https://surl.li/jaibac> (accessed 17 February 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

УДК 342.922:355.1

DOI 10.32755/sjlaw.2026.02.299

Шестак Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та конституційного права Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0001-9381-5916

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ (ст. 172-14 КУпАП)

До недоліків правового регулювання адміністративної відповідальності за ст. 172-14 КУпАП автор відносить невизначеність форм вияву об'єктивної сторони правопорушення, відсутність законодавчого закріплення співвідношення понять «військова службова особа» та «військова посадова особа», «особливий період» та «воєнний стан»; відсутність диференціації покарання залежно від форми вини та факту завдання шкоди.

***Ключові слова:** адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, правове регулювання, припинення правопорушень, військовослужбовці, військова службова особа, перевищення влади (повноважень).*

Постановка проблеми. Питання адміністративної відповідальності військовослужбовців є важливим елементом забезпечення правопорядку в суспільстві. Адже попри велику повагу до них та їх зусиль для забезпечення державного суверенітету України та її територіальної цілісності, статистика свідчить про суттєве зростання кількості правопорушень саме серед військових [1]. Це можна пояснити різким збільшенням кількості військовослужбовців через проведення загальної мобілізації, фізичне й емоційне перенапруження під час виконання службових обов'язків, перебування на лінії зіткнення, соціальні та інші проблеми, що підвищують рівень тривожності та стресу тощо. Відтак, питання застосування заходів відповідальності, які б відповідали тяжкості вчиненого, особі порушника, реальним або можливим наслідкам

протиправного діяння є актуальними з огляду на ті завдання, які покладаються на Збройні Сили України.

Вивчення положень Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП, Кодекс) дозволяє стверджувати, що адміністративна відповідальність військовослужбовців може бути двох видів: 1) загальною, тобто застосовуватись за протиправні вчинки, суб'єктом скоєння яких може виступати будь-яка дієздатна особа (в тому числі й військовослужбовець), що досягла віку адміністративної відповідальності та які не передбачають обов'язкової наявності в порушника спеціального правового статусу (базується на застосуванні положень ст. 15 КУпАП); та 2) спеціальною, тобто застосовуватись тільки до військовослужбовців та прирівняних до них осіб за вчинення військових адміністративних правопорушень, перелік яких визначений у главі 13-Б КУпАП [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень фахівці в галузі адміністративного права почали порушувати у своїх наукових доробках задовго до доповнення КУпАП главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення». Відповідні дослідження тривають і сьогодні. Зокрема, зазначена проблематика розкривається в роботах С. Вітвіцького, М. Веселова, Г. Ганової, П. Єпринцева, О. Нестеренка, О. Остапенка, С. Попової, М. Туркот та інших фахівців. Зазначені вчені визначали особливості складів відповідної групи порушень [3], досліджували специфіку суб'єктів протиправних виявів [4] тощо, проте багато питань у царині адміністративної відповідальності військовослужбовців залишилися нерозв'язаними.

Мета статті – виокремити недоліки правового регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 172-14 КУпАП) та визначити шляхи їх практичного вирішення.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-деліктне законодавство постійно поповнюється описами нових протиправних діянь, вчинення яких тягне за собою

застосування заходів адміністративної відповідальності. Це не означає, що кількість правопорушень неухильно збільшується. Це свідчить про те, що законодавство оновлюється відповідно до нових викликів сьогодення, реагує на соціальні, економічні, політичні та інші зміни, а також на ті негативні явища, які їх супроводжують. До 2015 року військовослужбовці та прирівняні до них особи притягувалися до адміністративної відповідальності на загальних підставах лише за обмежене коло проступків, орієнтовний перелік яких визначався у ч. 1 ст. 15 КУпАП. Але збільшення чисельності Збройних Сил України внаслідок проведення мобілізації оголило проблеми щодо відсутності відповідальності за проступки, вчинення яких мало місце власне у військовому середовищі. Внаслідок цього Кодекс було доповнено главою 13-Б, яка визначає підстави, умови й особливості адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення.

Аналіз положень законодавства про відповідальність саме за військові адміністративно карані діяння дозволяє зробити висновок про значну диференціацію таких проступків за місцем вчинення, формами вияву протиправної поведінки, суб'єктами, часом, умовами вчинення та іншими ознаками. З-поміж військових адміністративних правопорушень особливої уваги заслуговує ст. 172-14 КУпАП, положення якої визначають правові підстави та умови адміністративної відповідальності військовослужбовців за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

Варто зазначити, що деякі з окреслених в адміністративно-деліктному законодавстві військових проступків посягають на загальний порядок перебування на військовій службі (становить частину загальних військових правовідносин), інші – на спеціальний (який своєю чергою зумовлюється специфікою військової служби) [5]. До другої групи проступків належить діяння, відповідальність за яке передбачено ст. 172-14 КУпАП «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» [2].

Важливість застосування заходів адміністративної відповідальності за вказане правопорушення не викликає

сумнівів. Адже об'єктивно таке діяння межує з кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 426-1 Кримінального кодексу України. Тому притягнення до відповідальності в адміністративному порядку є важливим превентивним засобом, що виступає як механізм контролю за діяльністю військовослужбовців та сприяє захисту прав і свобод інших військових та цивільного населення від неправомірних проявів з боку військових, що зі свого боку сприяє зміцненню довіри до Збройних Сил України.

Разом з тим, незважаючи на важливість застосування заходів адміністративної відповідальності за ст. 172-14 КУпАП, названа норма не позбавлена низки недоліків, наявність яких зменшує рівень ефективності адміністративних стягнень та може стати причиною уникнення відповідальності. Так, відповідно до ст. 172-14 КУпАП «перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, тобто умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих цій особі прав чи повноважень, – тягне за собою накладення штрафу від ста до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до десяти діб. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, – тягнуть за собою накладення штрафу від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від десяти до п'ятнадцяти діб» [2]. Проте притягнення до адміністративної відповідальності на основі аналізованої норми є проблематичним з кількох причин:

По-перше, на сьогодні військове законодавство України не містить чіткого визначення поняття «військова службова особа», хоча суб'єктом названого правопорушення може виступати лише особа, яка має таких правовий статус. Згідно з положеннями примітки до ст. 172-13 КУпАП «під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням

повноважного командування» [2]. Проте невідомо, чи положення цієї примітки поширюються на положення ст. 17-14 КУпАП, адже, наприклад, положення глави 13-А Кодексу містять примітки до кожної норми окремо, в яких визначаються суб'єкти кожного окремо взятого проступку і жодних пояснень про чинність та юридичну силу приміток в КУпАП немає [6, с. 76]. Крім того, Закон України «Про запобігання корупції» суб'єктами правопорушень, пов'язаних з корупцією, називає військових *посадових* осіб Збройних Сил України [7]. Поняття військової посадової особи міститься і в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» [8], який є базовим для регулювання правовідносин щодо виконання конституційного обов'язку із захисту Батьківщини. Тому для уникнення колізій у процесі правозастосування вважаємо за доцільне підтримати позицію тих дослідників, які пропонують у питаннях застосування заходів адміністративної відповідальності за ст. ст. 172-13, 172-14 КУпАП вживати поняття «військова службова особа» та «військова посадова особа» як тотожні [9, с. 63], тим більше, що це відповідає й судовій практиці [10]. Відповідно, важливо внести зміни до положень ст. 172-14 КУпАП та викласти її назву в такій редакції: «Стаття 172-14. Перевищення військовою службовою (посадовою) особою влади чи службових (посадових) повноважень...».

По-друге, для кваліфікації діяння за ст. 172-14 КУпАП необхідно довести, що правопорушення було вчинено умисно, тобто порушник бажав досягти певних результатів, мав визначену мету, відповідно до яких діяв на шкоду інтересам держави. На цю обставину вказує пояснення перевищення службових повноважень, яке подано в ч. 1 аналізованої норми: «... умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих цій особі прав чи повноважень» [2]. На наш погляд, така позиція законодавця є хибною, бо недоведеність прямого умислу дозволяє уникати відповідальності, причому і за ч. 1, і за ч. 2 цієї статті (яка передбачає вчинення відповідного діяння в умовах особливого періоду) [11]. Форма вини (умисел чи необережність) має впливати в цьому випадку на вид і міру

покарання, але не на можливість притягнення до відповідальності загалом. Відповідно, пропонуємо вилучити з тексту статті слово «умисне», що дозволить застосовувати заходи адміністративної відповідальності за протиправні діяння незалежно від форми вини, в тому числі й вчинені в умовах особливого періоду.

По-третє, недоречним, на наш погляд, є й застосування так званих оціночних понять, які ускладнюють адміністративно-правову кваліфікацію [6, с. 77]. Так, для доведення факту вчинення проступку, передбаченого ст. 172-14 КУпАП, необхідно, щоб перевищення повноважень передбачало вчинення дій, які *явно* виходять за межі наданих прав чи повноважень. Проте явна очевидність відповідних дій власне й належить до оціночних понять, оскільки жоден нормативний документ не розмежовує явних перевищень з неявними.

Автори науково-практичного коментаря військових адміністративних правопорушень [3] зазначають, що відповідне діяння виявляється в активних діях військової службової особи всупереч інтересам військової служби, з перевищенням наданої їй влади та службових повноважень. Об'єктивна сторона цього правопорушення може виступати у формі суспільно небезпечного діяння із застосуванням нестатутних заходів впливу щодо підлеглого або перевищення дисциплінарної влади, під якими слід розуміти дії військових начальників, які полягають у впливі на підлеглого з метою примушування його до вчинення або невчинення певних дій. Причому такі дії повинні суперечити положенням статутів Збройних Сил України або інших нормативно-правових актів чи взагалі не передбачатися останніми (наприклад, вимагання підпорядкування від своїх підлеглих шляхом шантажу, створенням умов, що принижують їхню честь і гідність, застосування дисциплінарних покарань, які не можуть бути застосовані до конкретного військовослужбовця чи відповідною службовою особою тощо) [3, с. 75]. Тобто для правильної кваліфікації необхідно знати зміст і обсяг повноважень конкретно взятого військовослужбовця та довести факт перевищення покладених на нього повноважень. На наш

погляд, щоб довести наявність перевищення військовою службовою особою наданих їй повноважень, важливо в протоколі про адміністративне правопорушення чітко вказати, в чому саме проявилися протиправні діяння. Адже положення ст. 172-14 є бланкетними та передбачають, як зазначалося вище, вивчення змісту нормативних актів, зокрема й підзаконних, що регулюють порядок проходження служби в Збройних Силах України та інших військових формувань. Тому чітка вказівка на те, положення якого документа та якої норми (статті, частини статті, пункту, підпункту) було порушено, дозволить показати факт перевищення повноважень порушником. Хоча питання про те, чи було таке перевищення за відповідних обставин явним чи ні, вирішує суд (суддя).

По-четверте, відсутня й диференціація адміністративного покарання за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 172-14 КУпАП залежно від того, чи була завдана шкода відповідним діянням, чи ні. Адже наявність майнових збитків має вказувати на більший ступінь суспільної шкідливості (суспільної небезпеки). Це питання, на наш погляд, є важливим, адже кримінальна відповідальність за ст. 426-1 Кримінального кодексу України «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» [12] настає за наявності «істотної шкоди», тобто такої, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Істотна шкода може виражатися й у фізичних стражданнях, якими супроводжується незаконне позбавлення волі чи незаконне введення в організм проти волі особи наркотичних засобів або психотропних речовин тощо. Слід урахувати, що застосування насильства до підлеглого як фізичного, так і психологічного характеру, не охоплюється диспозицією ст. 172-14 КУпАП, а має бути кваліфіковано за ч. 2 ст. 426-1 КК України [12]. Відповідно, презюмується, що вчинення відповідного адміністративного правопорушення може не мати майнових наслідків, а може їх передбачати, але відповідальність за нормами адміністративного законодавства настає за умови, що завдана шкода не є «істотною». Тому для розмежування аналогічних адміністративних та кримінальних правопорушень

доречно ст. 172-14 доповнити частиною 2 такого змісту: «Вчинення діянь, передбачених частиною першою цієї статті, що не завдало істотної шкоди, – тягне за собою...», а наявну ч. 2 вважати частиною 3 цієї статті.

По-п'яте, ст. 172-14 КУпАП передбачає як кваліфікаційну обставину вчинення відповідного діяння в умовах особливого періоду. Проте єдиного бачення, що собою являє такий період, наразі немає. Відповідно до положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [13] особливим періодом є «період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій». Таким чином, особливий період має містити й воєнний стан. Проте за окремими нормами глави 13-Б КУпАП особливий період не охоплює воєнного стану (ст. 172-10 КУпАП). Відповідно, неузгодженості чинних правових актів не сприяють виробленню єдиної судової практики та загалом ускладнюють роботу правозастосовчих органів [14], оскільки на законодавчому рівні не визначено співвідношення понять «особливий період» та «воєнний стан». У зв'язку з цим вважаємо за доцільне відповідну частину ст. 172-14 КУпАП викласти в такій редакції: «Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, зокрема й воєнного стану, – тягнуть за собою...».

Ще однією проблемою застосування положень ст. 172-14 КУпАП є обмеженість санкцій. На сьогодні за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень передбачено лише два види стягнень: штраф та арешт з утриманням на гауптвахті до десяти діб. Проте

названий проступок прямо пов'язаний з використанням службових (посадових) повноважень всупереч інтересам держави. Відповідно доречно було б доповнити перелік адміністративних стягнень і таким додатковим покаранням, як позбавлення права обіймати певні посади. Максимальна тривалість такого покарання, на нашу думку, не повинна перевищувати строк шести місяців. Введення відповідного стягнення до санкцій ст. 172-14 КУпАП дозволило б обмежити можливості військових службових осіб зловживати своїми правами з корисливою метою для самоствердження чи з інших негативних спонукань.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що юридично правильна кваліфікація будь-якого проступку базується на ґрунтовному аналізі положень чинного законодавства, виявленні правових прогалин та положень, які дозволяють неоднозначно тлумачити конкретний правовий припис. Положення статті 172-14 КУпАП мають низку недоліків, наявність яких ускладнює адміністративно-правову кваліфікацію, а, отже, може спричинити як уникнення відповідальності реального правопорушника, так і застосовувати відповідні заходи до осіб, які не винні у вчиненні такого протиправного діяння.

До недоліків правового регулювання адміністративної відповідальності за ст. 172-14 КУпАП варто віднести невизначеність форм вияву об'єктивної сторони правопорушення, відсутність законодавчого закріплення співвідношення понять «військова службова особа» та «військова посадова особа», «особливий період» та «воєнний стан»; відсутність диференціації покарання залежно від форми вини та факту завдання шкоди. Все це негативно позначається на розгляді справ про вказане адміністративне правопорушення та не сприяє формуванню єдиної судової практики.

Список використаних джерел

1. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2025 рік. *Судова статистика. Вебсайт Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2025 (дата звернення: 29.01.2026).

2. Кодекс про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 29.01.2026).

3. Військові адміністративні правопорушення : науково-практичний коментар / С. С. Вітвіцький, М. Ю. Веселов, О. М. Нестеренко, П. С. Єпринцев. Харків : Право, 2024. 182 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/663/299/e13/663299e13872a676140268.pdf>.

4. Туркот М., Ганова Г. Визначення поняття «військовий начальник» у законодавстві України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3 (49). С. 42–48.

5. Настільна книга військового прокурора : науково-практичний посібник / кол. авт. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. 530 с.

6. Пузирний В. Ф., Шестак Л. В. Окремі проблеми адміністративно-правової кваліфікації правопорушень, пов'язаних з корупцією. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. № 3 (23). С. 74–86. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.03.074> (дата звернення: 29.01.2026).

7. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n24> (дата звернення: 29.01.2026).

8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n102> (дата звернення: 29.01.2026).

9. Веселов М. Ю., Нестеренко О. М. Військові службові адміністративні правопорушення: проблеми правової регламентації та кваліфікації. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). С. 61–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-61-67> (дата звернення: 29.01.2026).

10. Постанова судді Святошинського районного суду м. Києва від 20.12.2021 р. у справі № 759/18787/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102337159> (дата звернення: 29.01.2026).

11. Постанова Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 31.01.2022 р. у справі № 683/3616/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102935412> (дата звернення: 29.01.2026).

12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.01.2026).

13. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України в редакції від 01.01.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 29.01.2026).

14. Рибалка Н. О., Шестак Л. В. Окремі проблеми адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2025. № 2 (18). С. 101–111. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2025.02.101>.

Shestak L.,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative and
Constitutional Law of the Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement, and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-9381-5916

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR ABUSE OF POWER BY A MILITARY SERVICE PERSONNEL (Art. 172- 14 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses)

In the context of administrative legal regulation, it is impossible to do without the prompt legislative response to new challenges related to military administrative offenses. Constant updates to administrative offense legislation, particularly amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, reflect the realities arising from social and political changes, as well as the lack of clear responsibility for offenses in the military environment prior to 2015. The integration of Chapter 13-B of the Code of Ukraine on Administrative Offenses allowed for the establishment of the grounds for administrative responsibility of military personnel, particularly for the abuse of power, which is relevant in the context of the increasing volume of mobilization of the Armed Forces of Ukraine.

The author analyzes the reasons and conditions that negatively impact the application of the provisions of Art. 172-14 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. These include the lack of a clear definition of the terms "military service person" and "military official"; the correlation of the terms "special period" and "martial law." Furthermore, the presence of evaluative concepts such as "manifest abuse of power" and "significant harm" does not allow for a clear distinction between an administrative offense and a criminal act.

The issue of sanctions is also important, as fines and detention with confinement to a guardhouse do not always correspond to the consequences of such offenses. It is proposed to supplement the sanctions of Art. 172-14 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses with a punishment such as deprivation of the right to hold certain positions. This would enhance control over the actions of military personnel and prevent possible abuses.

Key words: administrative offense, administrative responsibility, legal regulation, cessation of offenses, military personnel, military service person, abuse of power (authority).

References

1. Judicial Authority of Ukraine (2025), *Analytical tables on the administration of justice in 2025*, Judicial statistics, available at: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2025.
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses (1984, December 7), Law of Ukraine No. 8073-X, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
3. Vitvitskyi, S. S., Veselov, M. Yu., Nesterenko, O. M., & Yepryntsev, P. S. (2024), *Military administrative offenses: Scientific and practical commentary*. Pravo Publishing House, available at: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/663/299/e13/663299e13872a676140268.pdf>.
4. Turkot, M., & Hanova, H. (2017), "Definition of the concept of "military commander" in Ukrainian legislation", *Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, № 3 (49), pp. 42–48.
5. National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine (2017), *Handbook for military prosecutors: Scientific and practical guide*.
6. Puzyrnyi, V. F., & Shestak, L. V. (2024), "Problems of administrative-legal qualification of corruption-related offenses", *Scientific Bulletin of Sivershchyna: Law*, № 3 (23), pp. 74–86, DOI: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.03.074>.
7. Law of Ukraine on Prevention of Corruption (2014, October 14), No. 1700-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
8. Law of Ukraine on Military Duty and Military Service (1992, March 25), No. 2232-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
9. Veselov, M. Yu., & Nesterenko, O. M. (2022), "Military service administrative offenses: Problems of legal regulation and qualification", *Law Journal of Donbas*, № 4 (81), pp. 61–67, DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-61-67>.

10. Sviatoshyn District Court of Kyiv (2021, December 20), *Decision in case No. 759/18787/21*, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102337159>.

11. Starokostiantyniv District Court of Khmelnytskyi Region (2022, January 31), *Decision in case No. 683/3616/21*, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102935412>.

12. Criminal Code of Ukraine (2001, April 5), Law of Ukraine No. 2341-III, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

13. Law of Ukraine on Mobilization Preparation and Mobilization (2025), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.

14. Rybalka, N. O., & Shestak, L. V. (2025), "Problems of administrative liability for military administrative offenses", *Criminal-Executive System: Yesterday, Today, Tomorrow*, № 2 (18), pp. 101–111, DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2025.02.101>.

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Яськів Б. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Інституту економіки та права,
Класичний приватний університет, адвокат,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID: 0009-0005-4398-8279

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ЩОДО ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

У статті досліджено актуальні проблемні питання нотаріального посвідчення договорів щодо земельних ділянок в Україні. Проаналізовано правову природу та функції нотаріального посвідчення земельних правочинів. Виявлено колізії в регулюванні договорів купівлі-продажу, оренди, іпотеки земельних ділянок. Окремо досліджено проблеми нотаріальних дій в умовах воєнного стану, а також взаємодії нотаріуса з державними реєстрами. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства з метою посилення гарантій захисту прав учасників земельних правочинів.

Ключові слова: *нотаріальне посвідчення, договір купівлі-продажу землі, оренда землі, земельна ділянка, земельний кадастр, нотаріус, воєнний стан, ринок землі, правочин.*

Постановка проблеми. Земля в Україні є одним із найбільш значущих об'єктів цивільних прав – як з огляду на її економічну цінність, так і з позиції соціальної та продовольчої безпеки держави. Нотаріальне посвідчення договорів щодо земельних ділянок є обов'язковою умовою дійсності цілої низки правочинів і традиційно розглядається як гарантія правомірності та правової захищеності земельних відносин.

Разом з тим практика нотаріального посвідчення земельних договорів в Україні демонструє низку системних проблем: колізії між нормами цивільного, земельного і нотаріального законодавства, прогалини у правовому регулюванні окремих видів правочинів, труднощі в роботі нотаріусів в умовах воєнного стану, обмеженість доступу до державних реєстрів та неможливість вчинення нотаріальних дій щодо земель на

окупованих і прифронтових територіях. Відкриття ринку сільськогосподарських земель у 2021 році та його поетапне розширення у 2024 році на юридичних осіб додали до цих проблем нові питання щодо нотаріального контролю за дотриманням обмежень у сфері обігу земель.

Зазначені обставини зумовлюють актуальність і практичну значущість дослідження проблемних аспектів нотаріального посвідчення договорів щодо земельних ділянок на сучасному етапі розвитку українського законодавства та правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням нотаріального посвідчення правочинів, у тому числі земельних договорів, присвячені праці таких науковців, як В. В. Баранкова, І. В. Венедіктова, М. В. Вінник, Ю. В. Гарматюк, В. М. Гриценко, Н. Ю. Голубєва, О. М. Євтушенко та інших. Правова природа нотаріального посвідчення правочинів досліджувалась у контексті загальної теорії форми правочину (О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка). Питанням оборотоздатності земельних ділянок та правового режиму земель різних категорій присвятили наукові розвідки П. Ф. Кулинич, В. І. Семчик, А. М. Мірошниченко, Н. І. Титова.

Водночас комплексного дослідження проблемних питань нотаріального посвідчення саме земельних договорів, з урахуванням новацій земельного ринку 2021–2024 років та правових реалій воєнного часу, у вітчизняній науковій літературі дотепер здійснено недостатньо, що підкреслює необхідність цієї роботи. Наявні публікації переважно зосереджені або на загальних питаннях нотаріальної процедури, або на окремих аспектах земельного обороту, тоді як комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднував би проблематику нотаріату, земельного й цивільного права в умовах воєнного стану, поки що не отримав належного висвітлення.

Мета статті. Метою статті є виявлення та системний аналіз проблемних питань нотаріального посвідчення договорів щодо земельних ділянок в Україні, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідного правового регулювання.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати правову природу і функції нотаріального посвідчення земельних правочинів; виявити колізії та прогалини в законодавчому регулюванні нотаріального посвідчення договорів купівлі-продажу, оренди та іпотеки земельних ділянок; дослідити специфіку нотаріальних дій в умовах воєнного стану, зокрема щодо земель на тимчасово окупованих та прифронтових територіях; розкрити проблематику взаємодії нотаріуса з державними реєстрами; розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Нотаріальне посвідчення правочину є формою публічного засвідчення його дійсності та правомірності уповноваженою державою особою – нотаріусом. Відповідно до частини другої статті 209 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), нотаріальне посвідчення правочину здійснюється нотаріусом або іншою посадовою особою, яка має право на вчинення такої нотаріальної дії, шляхом проставлення на договорі посвідчувального напису. Правовим наслідком недодержання обов'язкової нотаріальної форми є нікчемність правочину (ч. 1 ст. 220 ЦК України) [1].

Нотаріальне посвідчення земельних договорів виконує комплекс функцій: превентивну (запобігання укладенню незаконних угод), захисну (гарантування прав сторін та третіх осіб), посвідчувальну (надання документу публічної достовірності) та реєстраційну – оскільки нотаріус є суб'єктом, уповноваженим вносити відомості до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП) та взаємодіяти з Державним земельним кадастром (далі – ДЗК) [2, с. 45].

Обов'язкове нотаріальне посвідчення встановлено для таких договорів щодо земельних ділянок: купівлі-продажу (ст. 657 ЦК України); міни (ст. 715 ЦК України); дарування (ст. 719 ЦК України); довічного утримання, якщо предметом є земельна ділянка (ст. 745 ЦК України); ренти та спадкового договору (ст. 732, 1304 ЦК України); іпотечних договорів (ст. 18 Закону України «Про іпотеку») [3]. Водночас договори оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення не

потребують обов'язкового нотаріального посвідчення, що породжує низку практичних проблем, на яких ми зупинимось далі.

Однією з ключових системних проблем є неузгодженість між нормами ЦК України, Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [4], Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року [2] та підзаконними нормативними актами щодо вимог до документів, які нотаріус зобов'язаний перевіряти перед посвідченням договору.

Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 79-1 ЗК України, земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав виключно з моменту її формування та присвоєння кадастрового номеру. Відсутність кадастрового номеру є підставою для відмови нотаріуса у посвідченні договору, що нерідко стає непереборною перешкодою для сторін. Однак законодавство не встановлює чіткого механізму дій у ситуаціях, коли відомості в ДЗК є некоректними або застарілими, а строки виправлення таких помилок можуть тягнутися місяцями [5, с. 178].

Ще одна правова колізія виникає у сфері перевірки нотаріусом дотримання законодавчих обмежень при купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. Відповідно до ч. 15 ст. 130 ЗК України, нотаріус при посвідченні договору зобов'язаний перевірити дотримання: обмеження щодо площі ділянок у власності однієї особи (100 га для фізичних осіб); наявності у покупця права на придбання (виключно громадяни України до 2024 року, а з 1 січня 2024 року – також юридичні особи); джерел фінансування (виключно безготівковий розрахунок); права переважної купівлі орендарем. Наявна нормативна база, однак, не забезпечує нотаріуса надійними інструментами перевірки загальної площі земель, що перебуває у власності покупця або пов'язаних з ним осіб у режимі реального часу. Потенційні зловживання через реєстрацію на підставних осіб залишаються поза межами ефективного нотаріального контролю [6, с. 312].

Окремою проблемою є правовий режим попередніх договорів купівлі-продажу земельних ділянок. Чинне законодавство не встановлює обов'язкової нотаріальної форми для таких договорів, хоча основний договір потребує

нотаріального посвідчення. Це породжує правову невизначеність щодо наслідків невиконання попереднього договору та захисту прав сторін [7, с. 50]. У судовій практиці неодноразово порушувалося питання про дійсність попередніх договорів, укладених у простій письмовій формі, з огляду на нотаріальну форму основного договору, однак однозначної позиції з цього питання у вищих судових інстанціях досі не сформовано.

Потребує окремого правового врегулювання також питання нотаріального посвідчення договорів щодо частин земельних ділянок. Законодавство не передбачає можливості відчуження або передачі в оренду частини земельної ділянки без її попереднього поділу і присвоєння окремого кадастрового номеру, що значно ускладнює оборот земель та збільшує транзакційні витрати сторін. На практиці це нерідко перешкоджає реалізації законних інтересів власників, особливо у справах про поділ спільної часткової власності.

Договори оренди землі та інші договори землекористування. Договори оренди земельних ділянок є найпоширенішим видом земельних правочинів в Україні, оскільки переважна більшість сільськогосподарських угідь обробляється орендарями. Відповідно до Закону України «Про оренду землі» [8], договір оренди земельної ділянки укладається у письмовій формі та підлягає державній реєстрації, однак обов'язкового нотаріального посвідчення не потребує. Практика демонструє, що відсутність обов'язкового нотаріального контролю зумовлює поширення випадків укладення договорів на умовах, що не відповідають вимогам законодавства або порушують права власників земельних паїв [9, с. 181].

Зокрема, на практиці фіксуються численні випадки укладення договорів оренди земельних паїв на надмірно тривалі строки (49 років і більше) з низькою орендною платою, що фактично нівелює економічні інтереси власників. Відсутність нотаріального контролю означає, що жоден кваліфікований юрист не роз'яснює власнику паю, переважно літнього віку, реальні наслідки такого договору. На нашу думку, для

довгострокових договорів оренди землі сільськогосподарського призначення доцільно запровадити обов'язкову нотаріальну форму як додаткову гарантію захисту прав власників.

Дискусійним є питання нотаріального посвідчення договорів емфітевзису та суперфіцію щодо земельних ділянок. Хоча ст. 1028, 1031 ЦК України не встановлюють обов'язкової нотаріальної форми для цих договорів, на практиці нотаріуси нерідко відмовляють у посвідченні пов'язаних правочинів без попереднього нотаріального посвідчення договорів землекористування. Така практика не має однозначного законодавчого підґрунтя, але обумовлена необхідністю захисту прав усіх учасників цивільних відносин і запобігання правовим конфліктам у майбутньому.

Особливості нотаріального посвідчення в умовах воєнного стану. Запровадження воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року суттєво вплинуло на практику нотаріальних дій щодо земельних ділянок.

Постановою Кабінету Міністрів України від 9 травня 2023 року № 469 [10] та низкою інших підзаконних актів було запроваджено спеціальні механізми, покликані запобігти незаконним нотаріальним і реєстраційним діям щодо нерухомого майна, розташованого на тимчасово окупованих або прифронтових територіях. Зокрема: нотаріусам, робоче місце яких знаходиться в межах окупованих або визначених Мін'юстом територій, припинено доступ до державних реєстрів; угоди із землею можуть посвідчувати виключно нотаріуси, включені до спеціального переліку Міністерства юстиції України; введено заборону нотаріального посвідчення договорів щодо відчуження нерухомого майна до закінчення одного місяця з дня державної реєстрації попереднього набуття права власності; укладення договорів за довіреністю від продавця допускається лише за дотримання посиленого порядку підтвердження дії довіреності.

На практиці ці обмеження, попри свою обґрунтованість як засобу боротьби з шахрайством та незаконним відчуженням майна, породили нові правові проблеми. Власники земельних ділянок, що розташовані на прифронтових або тимчасово

окупованих територіях, фактично позбавлені можливості реалізувати своє право власності через укладення нотаріально посвідченого договору. При цьому законодавство не пропонує жодної альтернативної процедури для таких випадків, що призводить до «заморожування» юридичного статусу таких ділянок на невизначений строк.

Окремою і досі не вирішеною проблемою є доля договорів, посвідчених нотаріусами на тимчасово окупованих або анексованих територіях до початку або в перші дні окупації. Правовий статус таких договорів є вкрай неоднозначним, а їх державна реєстрація в ДРРП – проблематичною. Законодавство не містить спеціальних норм, які б урегулювали визнання або невизнання таких правочинів за українським законодавством, що створює значну правову невизначеність як для власників, так і для нотаріусів, які надалі стикатимуться із запитом щодо встановлення прав на таке майно.

Проблеми взаємодії нотаріуса з державними реєстрами.

Нотаріальне посвідчення договорів щодо земельних ділянок нерозривно пов'язане з функціонуванням двох ключових реєстраційних систем – ДРРП та ДЗК. Нотаріус зобов'язаний перевірити відомості обох реєстрів перед посвідченням договору, а після його посвідчення – внести відповідні зміни до ДРРП. Однак на практиці неузгодженість між відомостями цих двох реєстрів є поширеним явищем: розбіжності в площі ділянок, невідповідності у кадастрових номерах, дублювання записів, помилкові записи про обтяження тощо.

Проблемою залишається також питання доступу нотаріуса до відомостей про наявність мінного забруднення або особливого правового статусу земельних ділянок (прикордонна зона, смуга відводу, природно-заповідний фонд тощо), оскільки ці відомості не відображаються у реєстрах в автоматичному режимі. Нотаріус, таким чином, позбавлений можливості повноцінно виконати свою превентивну функцію, не маючи доступу до вичерпної інформації про правовий режим предмета договору. В умовах воєнного стану це питання набуває особливої гостроти, оскільки значні території України потенційно забруднені вибухонебезпечними предметами, а

інформація про обсяги та межі такого забруднення не консолідована в єдиному реєстрі.

Відповідальність нотаріуса та захист прав сторін договору. Нотаріус несе цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок незаконних або недбалих нотаріальних дій. Проте чинне законодавство не встановлює механізму компенсації збитків сторін у тих випадках, коли нотаріус посвідчив договір на підставі недостовірних даних реєстрів, не маючи об'єктивної змоги перевірити їх достовірність. Це породжує правову неузгодженість між обов'язками нотаріуса, межами його відповідальності та реальними можливостями перевірки. Судова практика у таких справах є суперечливою, що свідчить про відсутність системного законодавчого підходу до вирішення цього питання [11, с. 156].

Варто наголосити, що проблема меж відповідальності нотаріуса має й конституційно-правовий вимір: надмірне розширення відповідальності нотаріуса за недостовірні дані реєстрів, які він не контролює, фактично перекладає на нотаріальну спільноту функцію страховика всієї системи реєстрації прав на нерухоме майно, що не відповідає природі нотаріальної діяльності та може призвести до не виправданого зростання вартості нотаріальних послуг.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що нотаріальне посвідчення договорів щодо земельних ділянок в Україні зіштовхується з низкою системних проблем нормативно-правового та практичного характеру. По-перше, чинне законодавство містить колізії між нормами ЦК України, ЗК України та Закону «Про нотаріат» щодо вимог до документів і порядку перевірки, яку зобов'язаний здійснювати нотаріус. По-друге, обмежений доступ нотаріусів до достовірної та актуальної інформації з державних реєстрів звужує їхні можливості щодо повноцінного виконання превентивної та захисної функцій. По-третє, відсутність обов'язкового нотаріального посвідчення договорів оренди землі залишає значну частину земельних відносин поза рамками ефективного нотаріального контролю. По-четверте, умови воєнного стану

виявили критичну прогалину: власники земельних ділянок на окупованих або прифронтових територіях фактично позбавлені доступу до нотаріального посвідчення, а законодавство не пропонує жодних альтернативних механізмів.

З метою вдосконалення правового регулювання нотаріального посвідчення земельних договорів пропонується: 1) законодавчо встановити єдиний перелік документів та даних реєстрів, які нотаріус зобов'язаний і вправі перевіряти при посвідченні різних видів земельних правочинів; 2) запровадити обов'язкову нотаріальну форму для довгострокових договорів оренди землі сільськогосподарського призначення (строком понад 3 роки) з метою посилення захисту прав власників земельних паїв; 3) врегулювати порядок нотаріальних дій щодо земельних ділянок, розташованих на тимчасово окупованих або прифронтових територіях, зокрема шляхом запровадження інституту відстроченого нотаріального посвідчення або посвідчення за принципом місця знаходження сторони, а не місця розташування майна; 4) забезпечити нотаріусам доступ до консолідованої актуальної інформації про правовий режим земельних ділянок, включаючи дані про мінне забруднення та прикордонні обмеження; 5) уточнити підстави та межі цивільно-правової відповідальності нотаріуса за шкоду, заподіяну внаслідок посвідчення договору на підставі недостовірних реєстраційних даних.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме посиленню гарантій захисту прав учасників земельних правочинів, підвищенню довіри до інституту нотаріату та ефективності функціонування ринку земель в Україні в цілому, а також забезпеченню належного балансу між публічними інтересами держави в умовах воєнного стану та приватними інтересами власників земельних ділянок.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 10.04.2025).
4. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 10.04.2025).
5. Мірошниченко А. М. Земельне право України : підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ : Алерта, 2019. 512 с.
6. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. Київ : Логос, 2011. 688 с.
7. Венедіктова І. В. Правова природа нотаріального посвідчення правочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2020. Вип. 1. С. 48–53.
8. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46–47. Ст. 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення: 10.04.2025).
9. Романюк А.Б., Павловська Л.В. Правова природа обов'язкового нотаріального посвідчення правочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/39> (дата звернення: 10.04.2025).
10. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 р. № 469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-п> (дата звернення: 10.04.2025).
11. Баранкова В. В. Нотаріальне провадження в Україні : навч. посіб. Харків : Право, 2018. 240 с.

Yaskiv B.,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Civil,
Administrative and Financial Law Institute of Economics and Law,
Classical Private University, advocate,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0009-0005-4398-8279

PROBLEMATIC ISSUES OF NOTARIAL CERTIFICATION OF CONTRACTS ON LAND PLOTS

The article provides a comprehensive analysis of the most pressing problematic issues of notarial certification of contracts concerning land plots in Ukraine. The author examines the legal nature and functional purpose of notarial certification of land transactions within the system of protection of property rights to land, paying attention to its preventive, protective, certifying and registration functions. The study analyses peculiarities of notarial certification of contracts of sale, lease, mortgage, exchange and donation of land plots in the light of the recent reform of the agricultural land market launched in 2021 and its further extension in 2024 to legal entities. The author identifies systemic legal conflicts and gaps in the current land and notarial legislation, including inconsistencies between the Civil Code, the Land Code and the Law of Ukraine «On Notaries», absence of mandatory notarial form for land lease agreements, and uncertainty regarding preliminary contracts and contracts on parts of land plots. Special attention is given to the problems of notarial actions concerning land under martial law, in particular on temporarily occupied territories and in active combat zones, where landowners are effectively deprived of access to notarial certification. The article also addresses the issues of interaction between notaries and state registers, namely the State Register of Real Property Rights and the State Land Cadastre, including the lack of access to consolidated information on mine contamination and special legal regimes of land plots. The author proposes specific ways to improve legislative regulation, including a unified list of documents to be verified by notaries, mandatory notarial form for long-term agricultural land leases, an institute of deferred notarial certification for occupied territories, and clarification of the limits of civil liability of notaries.

Key words: notarial certification, land sale contract, land lease, land plot, land cadastre, notary, martial law, land market, transaction.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Civil Code of Ukraine (Law No. 435-IV of January 16, 2003)", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 40–44, Article 356, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), "On Notariat (Law No. 3425-XII of September 2, 1993)", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 39, Article 383, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "On Mortgage (Law No. 898-IV of June 5, 2003)", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 38, Article 313, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine (Law No. 2768-III of October 25, 2001)", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 3–4, Article 27, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

5. Miroschnyenko, A. M. (2019), *Land law of Ukraine* (3rd ed.), Alerta.

6. Kulynych, P. F. (2011), *Legal problems of protection and use of agricultural land in Ukraine*, Logos.

7. Venediktova, I. V. (2020), "Legal nature of notarization of transactions", *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Legal Sciences*, № 1, pp. 48–53.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), "On Land Lease (Law No. 161-XIV of October 6, 1998)", *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 46–47, Article 280, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

9. Romaniuk, A.B., Pavlovska, L.V. (2023). The Legal Nature of Mandatory Notarial Certification of Transactions. *Legal Scientific Electronic Journal*, (6), 180–184, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/39>.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), *On amendments to certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding notariat, state registration and functioning of state electronic information resources under martial law* (Resolution No. 469 of May 9, 2023), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF>.

11. Barankova, V. V. (2018), *Notarial proceedings in Ukraine*, Pravo.

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

Denysenko K.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Administrative and Constitutional Law,
Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Kyselyov D.,

PhD Student of the Department
of Administrative and Constitutional Law,
Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5080-9436

SOME PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE UNDER CONTEMPORARY SECURITY CHALLENGES

The article is devoted to the analysis of the functioning of the State Criminal and Executive Service of Ukraine under the conditions of the full-scale armed aggression of the Russian Federation. The impact of the destruction of institutional infrastructure on the safety of staff and convicted persons is examined. The threats associated with the occupation of penitentiary institutions, forced passportization, and deportation of prisoners are highlighted. The issue of high treason among personnel and the risks of leakage of official information are also addressed.

Key words: State Criminal and Executive Service of Ukraine, penitentiary system, national security, law and order, penal institution, pre-trial detention center, places of deprivation of liberty, facilities and camps for the detention of prisoners of war.

Problem statement. The current state of functioning of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (hereinafter – the SCES of Ukraine) is characterized by the need to simultaneously address the tasks of ensuring law and order in penal institutions and pre-trial detention centers, as well as adapting to critical threats to national security.

The scientific understanding of the functioning of the SCES of Ukraine under contemporary security challenges is of particular relevance, given the need to develop comprehensive approaches to protecting the life and health of convicted persons and staff, ensuring the resilience of the criminal enforcement system, preventing destabilizing processes in places of deprivation of liberty, and establishing effective mechanisms for responding to threats related to hostilities and occupation. Accordingly, the study of the operational mechanisms of the SCES of Ukraine in unstable security conditions is critically important for shaping an effective state strategy and improving the practical activities of penal authorities and institutions.

The purpose of the article is to analyze the specific features of the functioning of the State Criminal and Executive Service of Ukraine under contemporary security challenges caused by the full-scale armed aggression of the Russian Federation, as well as to identify the key threats affecting the stability, security, and effectiveness of the penitentiary system.

Analysis of recent research and publications. Among Ukrainian scholars whose research focuses on the organizational and legal foundations of the activities of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, particular attention should be paid to the works of I. H. Bohatyriov, I. M. Korostashivets, L. I. Olefir, M. V. Puzyrevskiy, V. F. Puzyrnyi, M. S. Puzyrov, A. M. Sikun, O. H. Tkachenko, and others.

At the same time, additional research is required on the issues of functioning of the State Criminal and Executive Service of Ukraine under contemporary security challenges associated with the ongoing armed aggression of the Russian Federation.

Presentation of the main material. One of the most acute problems of the modern penitentiary system caused by the armed invasion is the destruction and/or damage of the infrastructure of penal institutions and pre-trial detention centers, which directly affects the ability to ensure proper conditions of detention for convicted persons and detainees, compliance with their rights and security guarantees, as well as the stability of the functioning of the SCES of Ukraine itself. Such destruction creates additional risks to

the life and health of both prisoners and staff, and complicates the implementation of regime, security, and resocialization measures.

Thus, the Russian Federation carried out a massive shelling of the state institution "Kholodnohirsk Correctional Colony (No. 18)" on 11 March 2022. As a result of the targeted fire impact by the occupying forces, the facility suffered extensive destruction that practically made its further operation for its intended purpose impossible. According to video documentation of the consequences of the attack and reports from media sources, the strikes led to the complete destruction of the institution's production facilities, significant damage to residential buildings, and critical infrastructure essential for maintaining the life of the special contingent [1]. This clearly demonstrates that the architecture of penitentiary institutions, developed decades ago, is objectively not adapted to the challenges of modern warfare.

One of the most high-profile examples of the targeted destruction of penitentiary infrastructure was the air strike on the territory of the institution in the village of Bilenke, carried out by the armed forces of the Russian Federation on 28 July 2025. According to official data from the Ministry of Justice of Ukraine, the attack was conducted using four guided aerial bombs (GAB), indicating a high level of precision and the deliberate nature of the strike.

As a result of the shelling, mass casualties among the special contingent were recorded: 16 persons were killed, more than 40 sustained moderate to severe injuries and were hospitalized, and over 50 victims received medical assistance on an outpatient basis. Despite significant destruction of internal facilities, the perimeter of the institution remained intact, which made it possible to avoid disruption of the regime and mass escapes.

The tragedy at the "Bilenka Correctional Colony" highlighted the critical problem of protecting persons in places of deprivation of liberty during aerial attacks [2].

The described episodes are not isolated cases but constitute part of a systematic practice of destroying penitentiary infrastructure. Since the beginning of the full-scale invasion, the territory of Ukraine has become the scene of repeated and deliberate attacks on penal institutions and pre-trial detention centers in the Chernihiv, Sumy, Kherson, Zaporizhzhia, and other regions. Such actions

demonstrate features of a consistent strategy of terror, as shelling facilities where persons with limited mobility are held has no military justification whatsoever.

Each such strike against institutions of the SCES of Ukraine constitutes a war crime, accompanied by a gross violation of the laws and customs of war, while the systematic nature of these attacks further confirms the aggressor's intent to inflict maximum humanitarian losses among protected categories of the population.

In view of these challenges, the primary security priority is the need to ensure the physical safety of staff and convicted persons under conditions of constant shelling and the risk of occupation. This has brought to the forefront the problem of developing and promptly implementing evacuation algorithms for institutions, which involve not only the logistical relocation of a large number of persons, but also the preservation of regime requirements, archival documentation, and security facilities.

The process of relocating institutions has resulted in the phenomenon of excessive concentration of convicted persons in rear regions, which creates additional pressure on infrastructure and complicates compliance with international standards regarding living space per person.

A separate element of the contemporary security paradigm of the functioning of penal institutions and pre-trial detention centers is the change in the structure of the inmate population held in these facilities. As noted by the former Deputy Minister of Justice of Ukraine, Olena Vysotska, the emergence of collaborators in places of deprivation of liberty has created an unprecedented situation:

"When the issue arose, for example, that the number of collaborators and criminal proceedings against them was increasing in the country, we realized that prisons would be filled with a new type of inmate for Ukraine. Their safety would be much more difficult to ensure, because other convicted persons could influence them in one way or another. Therefore, we introduced such a rule as separate detention for collaborators" [3].

In our view, holding persons convicted of collaboration activities in specially designated institutions is not merely a measure to neutralize internal conflicts, but primarily a strategic step aimed at

maintaining the internal stability of the system. The concentration of individuals with anti-state views within the general inmate population creates a potential basis for ideological confrontation. Under conditions of martial law, this would inevitably lead to chaos within institutions and render them unmanageable, which constitutes an unacceptable security risk.

An important vector of activity of the SCES of Ukraine under martial law has been the establishment and operation of facilities and camps for the detention of prisoners of war. The scale of this challenge for the criminal enforcement system is confirmed in the works of I. H. Bohatyriov, who, while examining the functioning of penitentiary camps for prisoners of war in Ukraine, notes that their establishment represents an unprecedented practice in the years of Ukraine's independence, directly linked to the events of the Russian Federation's invasion of Ukraine on 24 February 2022 in the form of the so-called "special operation" [4, p. 186].

The practical significance of the functioning of such institutions within the structure of the SCES of Ukraine goes beyond purely penitentiary activities and acquires strategic importance for Ukraine's national security.

First, the operation of camps for prisoners of war enables the state not only to ensure an adequate level of security and isolation of persons who directly participated in hostilities, but also to strictly comply with the requirements of the 1949 Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. This creates a foundation for shaping a positive international image of Ukraine as a law-governed and democratic state that fulfills its obligations even under the extreme conditions of armed aggression, in contrast to the aggressor state.

Second, the existence of such institutions has a direct impact on the stability of the internal security environment of the Service itself. The concentration of prisoners of war in specially designated locations prevents their potential contact with the main criminal contingent, thereby minimizing the risks of ideologically motivated conflicts and attempts to destabilize the situation in penal institutions. This allows SCES of Ukraine personnel to focus resources on specific supervision and control methods inherent to this particular category of persons, while ensuring reliable protection

of information and preventing the coordination of prisoners of war with external hostile forces.

One of the most complex security challenges for the SCES of Ukraine under the conditions of full-scale armed aggression has been the loss of control over a number of penitentiary institutions. The occupation of certain territories has resulted in legal and physical uncertainty, in which convicted persons, detainees, and SCES of Ukraine personnel found themselves under occupation and in complete information isolation.

In the first days of the full-scale invasion, 11 institutions and almost 3,000 members of the prison population and staff were left under occupation [5]. The lack of access to certain penitentiary institutions in the Donetsk, Luhansk, Kherson, and Zaporizhzhia regions, as well as in the territory of the Autonomous Republic of Crimea, objectively creates a situation in which the state is deprived of the possibility to fully exercise its public authority to implement state policy in the field of execution of criminal sentences.

At the same time, while retaining international legal responsibility for persons held in these institutions, Ukraine in fact lacks effective mechanisms to influence their conditions of detention, ensure adequate nutrition, and provide proper medical care, etc. Such a situation generates a number of threats to national security, among which the most critical are the forced passportization of convicted persons, their illegal involvement in the armed formations of the aggressor state, and the practice of unauthorized transfer (deportation) to the territory of the Russian Federation.

A vivid confirmation of the systematic nature of these violations is the situation of convicted persons who were held in penitentiary institutions in the occupied part of the Kherson region and were forcibly transferred to the territory of the Russian Federation. According to monitoring data of the ZMINA Human Rights Center, as of the end of 2025, a practice has been recorded whereby persons who had in fact already served their sentences and were officially released do not obtain their freedom. Instead, they are unjustifiably transferred to so-called "Temporary Detention Centers for Foreign Citizens" on the territory of the aggressor state.

In essence, under the guise of administrative procedures applied to "foreigners", Ukrainian citizens continue to be held in places of deprivation of liberty without any legal grounds. This substitution of legal status enables the occupation administrations to carry out indefinite unlawful detention, depriving individuals of the possibility to return to territory controlled by Ukraine and creating an additional reserve for forced passportization or recruitment [6].

Within the security paradigm of the SCES of Ukraine, special attention must also be paid to the issue of the legal status and physical survival of personnel who remained in the temporarily occupied territories. Employees of the Service found themselves at the epicenter of a conflict between professional duty, oath, and the threat of physical destruction by the enemy.

The problem of the security paradigm of SCES of Ukraine personnel in the temporarily occupied territories has become particularly acute due to cases of direct defection of certain employees to the enemy's side. A highly resonant example is that of the former head of the State Institution "Pivnichna Correctional Colony No. 90", who led the occupation structure of the penitentiary system of the Kherson region, ensured unhindered access to the colony's territory for special equipment and trucks delivering food, equipment, and goods of Russian origin for the occupying forces. He also provided the occupiers with accommodation and rest facilities in long-term visitation rooms and other premises of the colony [7].

Having examined all the circumstances of the case, the Malynovskyi District Court of Odesa found the individual guilty of committing a criminal offense *предусмотреного* under Part 2 of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine and sentenced him to life imprisonment with confiscation of property [8].

Another illustrative example is the conviction in the case of a junior inspector of the regime and security department of the State Institution "Mariupol Pre-Trial Detention Center". During the court proceedings, it was proven that the employee defected to the aggressor's side under the conditions of occupation of the Donetsk region and voluntarily joined the illegally established occupation body, namely the State Budgetary Institution "Mariupol Pre-Trial Detention Center of the State Penitentiary Service of the Ministry of Justice of the DNR". The court

qualified these actions under Part 2 of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine as high treason and imposed a sentence of 15 years' imprisonment with confiscation of property and deprivation of the special rank of sergeant of the internal service [9].

The danger of the above-mentioned facts of collaborationism is further aggravated by the fact that SCES of Ukraine personnel, in the course of their professional activities, possess a wide range of official information. Cooperation of such individuals with the aggressor state leads to the unauthorized disclosure of data on facility security systems, communication means, the operational situation within institutions, as well as personal information about employees who remained loyal to their oath.

Conclusions. The combination of the outlined security challenges indicates that, under conditions of armed aggression, Ukraine's penitentiary system has found itself in a zone of heightened humanitarian risk that goes beyond purely domestic concerns. Systematic shelling of penal institutions, the detention of persons under occupation, and violations of basic standards of treatment of prisoners create a dangerous precedent of ignoring the norms of international humanitarian law.

Under such circumstances, the need for a consolidated response from the international community becomes particularly urgent. This response should be aimed at strengthening monitoring mechanisms, documenting war crimes, ensuring the protection of persons in places of deprivation of liberty, and bringing the aggressor state to international legal responsibility.

References

1. The occupiers completely destroyed a correctional colony in Kharkiv: Video of the ruins (n.d.), available at: https://24tv.ua/okupanti-vshhent-roznesli-vipravnu-koloniyu-harkovi-video-ruyin_n1893409.
2. Deadly strike on a correctional colony in Zaporizhzhia region: Everything known so far (n.d.), available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novynypryazovyaryosiyskyudarbilenkivskavypravnakoloniya/33487447.html>.
3. Collaborators will be detained separately in prisons to prevent attacks by other inmates – Deputy Minister of Justice (n.d.), available at: https://lb.ua/society/2024/01/18/594433_tyurmah_kolaborantiv_virishili.html.

4. Bohatyrov, I. H. (2025), *The penitentiary system of Ukraine in the 21st century: Theoretical, legal and criminal-executive issues*, Dakor Publishing House, Kyiv.

5. "They are forced to fight for Russia": Where Ukrainian prisoners were taken from occupied territories and what their fate is (n.d.), available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-deportatsiyaukrayinskykh-v-yazniv-rosiya/32342310.html>.

6. Russia may arrest or deport Ukrainians in occupied territories because they do not have Russian documents (n.d.), available at: <https://zmina.ua/en/media-en/russia-may-arrest-or-deport-ukrainians-in-occupied-territories-because-they-dont-have-russian-documents/>.

7. Head of Kherson correctional colony sentenced to life imprisonment for high treason (n.d.), available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3828313-nacalnikahersonskoikoloniizasudilnadovicenezaderzradu.html>.

8. Malynovskyi District Court of Odesa (2024), Judgment in case No. 521/63/23, dated 16 February 2024, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043387>.

9. Inspector of Mariupol pre-trial detention center sentenced to 15 years' imprisonment for high treason (n.d.), available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/inspektor-mariupolskogo-sizo-otrimav-zaderzradu-15-rokiv-pozbavlennya-voli>.

Денисенко К. В.,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри адміністративного та конституційного права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Кисельов Д. В.,

аспірант кафедри адміністративного та конституційного права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5080-9436

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Стаття присвячена аналізу особливостей функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України в умовах сучасних безпекових викликів, зумовлених повномасштабною збройною агресією РФ. Досліджено ключові трансформації пенітенціарної системи, спричинені воєнними діями, окупацією окремих територій та

системним нищенням інфраструктури установ виконання покарань і слідчих ізоляторів. Акцентовано увагу на впливі обстрілів та руйнувань пенітенціарних об'єктів, на можливості забезпечення належних умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту, на дотриманні їхніх прав, а також на безпеці персоналу.

Проаналізовано приклади атак на пенітенціарні установи, що свідчить про системний характер таких дій та порушення норм міжнародного гуманітарного права. Розкрито проблематику евакуації та релокації установ виконання покарань, зумовлену бойовими діями, а також наслідки надмірної концентрації спецконтингенту в тилових регіонах. Окрему увагу приділено зміні структури контингенту осіб, які утримуються в місцях несвободи, зокрема появі значної кількості засуджених за колабораційну діяльність.

Здійснено аналіз практичної і стратегічної цінності створення та функціонування дільниць і таборів для тримання військовополонених у структурі ДКВС України, а також їх ролі в дотриманні міжнародних зобов'язань держави.

Приділено увагу проблемі втрати контролю над пенітенціарними установами на тимчасово окупованих територіях, ризикам незаконного утримання, депортації засуджених і порушенням їхніх прав.

Окреслено безпекові загрози, пов'язані з колабораціонізмом окремих представників персоналу пенітенціарних установ, та наслідки несанкціонованого розголошення службової інформації.

Зроблено висновок про необхідність вироблення системних підходів до забезпечення безпеки пенітенціарної системи, посилення міжнародного моніторингу та притягнення держави-агресора до відповідальності за порушення прав осіб у місцях несвободи.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба України, пенітенціарна система, національна безпека, правопорядок, установа виконання покарань, слідчий ізолятор, місця несвободи, дільниці і табори для тримання військовополонених.

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (28)

Відповідальний за випуск	Денисенко К. В.
Редактори літературні	Сила Л. М., Махотко О. П.
Комп'ютерна верстка і макетування	Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 01.06.2026 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 19,41.
Тираж 100 пр. Зам. № 161/26.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.